

KAZALO

PROZA

Mato NEDIĆ	
Bura.....	11
Krunoslav ŠETKA	
Sarajevski noćturno	16
Žarko MARIJANOVIĆ	
Nisi se odazvala	21
Ante KRALJEVIĆ	
Drvar i aga	26
Rajko GLIBO	
Tu sam	29
Ivan OTT	
Ne kradi	31
Darko JUKA	
Krikovi sjećanja.....	39

PJESNIŠTVO

S. Marija od Presvetog Srca Anka PETRIČEVIĆ	
Pitaš me.....	81
Volim motriti	81
Na meni počiva.....	82
Iva NUIĆ	
Samo jednom	83
Jadranka BUKOVICA	
Moja Hrvatska	84

Ivo Mijo ANDRIĆ	
Tinov spomenik	85
Zijada ZEKIĆ	
Šta sam ja	87
Ines PERUŠKO RIHTAR	
Uvid sadašnjosti	88
Poželjela sam	89
Ne znaš	90
Admiral MAHIĆ	
Azil u kapi lavandinog ulja	91
Ivan BAKOVIĆ	
Komjen i Marana	95
Recept za (smotati) cigaretu	96
Dražen ZETIĆ	
Zenički bulevari	97
Mudar je El Shaddai	99
Dražen STOJANOVIĆ	
Lik	101
Anto GAVRIĆ	
Život je san	102
Na mjesecini	102
Vlatko MAJIĆ	
To je moja zastava	103
Ruža	103
Fabijan LOVRIC	
Učitelj na taj Dan	104
Mirko POPOVIĆ	
Sunčani sat	107
Neljubljena	108
Fotografija. Dan iz kojeg se nismo vratili	109

Nikola ŠIMIĆ TONIN	
Osvit.....	110
Pečalbari.....	110
Oda pjesmama / oda ljudima	111
Ljerka MIKIĆ	
Biram Slobodu	112
Ljepota jednostavnosti	112
Miljenka KOŠTRO	
Propuv vrimena.....	113
Srećko MARIJANOVIĆ	
Ja sam taj grješnik.....	114
Sabahudin HADŽIALIĆ	
Buđenje	115
Njoj, pjesmi.....	115
Ivan ŠAROLIĆ	
Umorni pjesnik	116
Slušam glazbu Bacha.....	116
U cvatu agava.....	116

MLADI PJESNICI

Sonja MARIĆ	
Korak izvan sebe.....	117
Lijepi dječake.....	117
Ante ŠUNJIĆ	
Pismo sebi.....	118
Sjećanja.....	118
Ante BANOVIĆ	
Prozor jednog kazališta (i njezine ruke)	119
U kolijevci moga nerođenoga.....	119

DJEČJA KNJIŽEVNOST

Fabijan LOVRIC

Pet mačića 121

Dobra šuma 121

Kad učenici odu 122

Miljenka KOŠTRO

Suncosfera 123

Ludorije malog miša 123

Nikola ŠIMIĆ TONIN

Slikar snijeg 124

Zima i prvocvijeti 124

DRAMA

Alojz PAVLOVIĆ

Starost 125

Ljubo KRMEK

Horvaški kolačić 147

OGLEDI I KRITIKE

Antun LUČIĆ

Dotematiziranje društvenih pojava 151

Mato NEDIĆ

Tragajući za bezvremenim 158

Igor ŠIPIĆ

Moć visokoga stvaralaštva 166

Bonjour renaissance – Dobar dan moja ponovno rođena 172

Vjekoslav BOBAN	
Egzistencijalistički neosubjektivizam Anđelka Vuletića.....	178
Ivan ŠUNJIĆ	
Angažirano i univerzalno.....	188
Miljenko STOJIĆ	
Jedan od njih.....	193
Ljubo KRMEK	
Maska bez lica.....	196
Ljubo KRMEK	
Probudnici hrvatske kulturne svijesti.....	199
Vlatko MAJIĆ	
Osmjehivanje za samim sobom.....	202
Ivan BAKOVIĆ	
Uspinjanje je uvijek pobjeda.....	205
Mato NEDIĆ	
Roman o ženama.....	209
Sonja JURIĆ	
Odjeci ili lirski časoslov fra Vendelina Karačića.....	212
Ante KRALJEVIĆ	
Izlazak iz šutnje.....	219
Ivo Mijo ANDRIĆ	
Zov lirske dubine.....	221
Pero PAVLOVIĆ	
Otajstva iz pretinca duše.....	227
Lidija PAVLOVIĆ-GRGIĆ	
Uspješan učiteljski angažman i izvan učionice.....	231
Zdravko KORDIĆ	
Pjesma paučinastih otvora.....	234
Marina KLJAJO-RADIĆ	
Traganje za ljubavlju i slobodom.....	237
Rajko GLIBO	
Zlatni prilog vukovaristici.....	247

Žaklina GLIBO – Nikola ŠIMIĆ TONIN	
Sublimni lirskokazi Rajka Glibe.....	252
Nikola ŠIMIĆ TONIN	
Ulicom vlastite duše	256
Zavit u zavičaj.....	259

PRIJEVODI

Jacques PRÉVERT	
Priča o konju	263
Ljeto	264
Lov na kita	265
Marina KLJAJO-RADIĆ	
Dve oljki	267
Lidija PAVLOVIĆ GRGIĆ	
Izgubljeni raj.....	268
Nikola ŠIMIĆ TONIN	
Kraljeva zlatna krletka.....	269
Thagaresko sumnakuno kafezo.....	271
SHU Cai	
Lomljeno zlato, lomljeno srebro.....	274
Gotovo je, gotovo	274
Majka	275
Mujé BUQPAPAJ	
Vrijeme	276
Prljava mašta.....	277
Portret vjetra	277
Lida LAZAJ	
Iza riječi	279
Priča šumskog drveta.....	280

KAZALO	9
--------	---

Tko je kriv.....	280
Gdje pjesnika vodi tuga	281
Milianov KALLUPI	
Jarost konja	282
Fatmir MINGULI	
Po puteljcima Velebita s haiku poezijom	285

AFORIZMI

Ivo Mijo ANDRIĆ	
Aforizmi.....	293
Mladen VUKOVIĆ	
Zazubice zuba vremena	298
Sabahudin HADŽIALIĆ	
Aforizmi.....	303

INTERVJU

Dražen STOJANOVIĆ	
Razgovor s Vidom Vučakom.....	305

SPOMENIMO SE PRIJATELJA

Pero Šimunović.....	309
Nikola Martić.....	311
Stojan Vrljić.....	312
Rajko Glibo.....	318
Lujo Medvidović	320

DOKUMENTI

Izvješće o radu Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne od 28. svibnja 2011. do 9. lipnja 2012.....	323
---	-----

Mato NEDIĆ**BURA**

Vani je puhala bura. I kako to inače biva, kada se zrak uzjoguni i u čovjeku se nešto uskomeša. Vanjsko vrijeme utječe na naše unutarnje stanje te remeti odnose unutar nas.

Lujo je osjećao bijes kojemu nije znao stvarni povod. Uzroke neraspoloženja bio je sklon potražiti u dežurnome kućnom krivcu, u ženi.

- Opet si letjela k majci – dočekao ju je grubim riječima i strijeljajućim pogledom čim je ušla u kuću.

Ona se, sitna, kakva je već bila, još više šćućurila u samu sebe, kao da očekuje udarac njegove teške ruke. Nije mu ništa odgovorila. Brzo je svukla kaput i nestala u kuhinji.

U Luji je rastao bijes. Da mu se suprotstavila, da mu je odgovorila, izvukla bi iz njega nove pogrde, izbila bi svađa, a on bi u tučnjavi riječima osjetio olakšanje. Ovako, ostao je u dnevnoj sobi, sjedeći u fotelji i bezglasno gledajući u svoju ljutnju. Teško je i ubrzano disao, kao da se i njegovo tijelo počelo buniti protiv njega i protiv svega što ga okružuje. Na njega je teško sjela i ova soba s bijelim stropom, i ova kuća s mnoštvom soba koje zijevaju poput zvijeri i koje ga gutaju kad god u njih uđe, probavljaju ga u tami svojih utroba i izbacuju ga shrvana, depresivna, mrzovoljna. A ona, njegova nekad voljena, ali brzo izdovoljena, Janja, kada ga vidi takvog bježi, u samu sebe, u kuhinju, u grad, majci. On onda traži izlaz u piću, u društvu, u kavani. A kad se vrati kući,

zatječe prazninu, dom koji nije dom. Janja je odsutna jer svi su joj (misli) prječi od njega; zato ga i ne čeka, zato bježi. Lujo onda (kao i sada) proviri kroz prozor i vidi užasni grad koji se pred njegovim očima širi gutajući slobodu zemlje koja se tek malo izdigla iznad mora da bi se na nemilost predala čovjeku. Pogleda prema nebu i vidi sivu, strašnu, kamenu planinu čija golet plaši kao smrt, a podno koje su se nekad davno neki (po njegovome mišljenju) ne baš mudri ljudi odlučili naseliti vjerujući da će im ta sumorna planina biti zaštitom od onih koji nasrću iz zaleđa, snivajući o utješnome pogledu na plavetnilo morskoga zrcala. Sada sivilo planine, stopljeno s oblacima, puni Lujine oči strahom, a pogled kroz drugi prozor, na drugu stranu, na uz mreškano more, u duši nastanjuje nemir.

- Janjo! – nešto blaže, lukavo, doziva je Lujo. Ona, pomalo ohrabrena, smirena kuhinjskim prostorom u kojemu je bila, a u kojemu se osjeća dobro jer zna da u potpunosti pripada njoj i da je u njemu, dok priprema ručak, kao u svetinji u kojoj joj on ne će nauditi, pojavljuje se pred njim, ne bez kolebanja, spremna na uzmak, ako bude potrebno.

- Ja ovako, Janjo, dalje ne mogu – izgovara Lujo nekako smireno. Umetnuvši ženino ime u rečenicu koju je izrekao, činilo mu se da je pridobio njezinu pozornost, da će ga ona poslušati. - Ti si stalno odsutna, nikad te nema, a ja, kad dođem, nađem kuću kao ruševinu.

Janja gleda malo njega, a još više sobu u kojoj je sve na svom mjestu. Ona zaista vidi ruševinu, ali ruševinu njihovoga nekadašnjeg odnosa. Kamo je nestao onaj čovjek, pita se ona stojeći u okviru vrata, izgledajući kao slabo očuvana slika na kojoj je nekada sve blistalo. Lujo se potpuno izmijenio.

Zveket vjetra napolju svom silinom zalazi u uši ovih ljudi koji se, jedno stojeći pored prozora, a drugo u okviru vrata, mrko gledaju.

- Što želiš, Lujo? – pita ga ona, bez gorčine, više razočarana.
- Zar ja nisam dobra žena?

On časak oklijeva. Ne može reći da ona nije dobra. No, ne može reći ni da jest. Sustav se vrijednosti u njemu poremetio. Sve se u njemu nekamo pokrenulo, otplovilo ustranu, ne zna ni on kamo. On osjeća da gubi moć procjene, da ne zna ni što je lijevo ni što je desno, ni što je pravo ni što je krivo. On sada jedino zna za svoj nemir.

- Jesi li opet išla majci? – pita je, a zna da jest. Nije njezina majka loša žena, ali njezina velika ljubav za kćer ide mu na živce. Kad se Janja udala, ona je postala njegova, nije više majčina. A Janja svejedno, skoro svakodnevno, ide toj ženi upalih obraza i izgubljenoga zdravlja koja je drži čvrsto vezanu vezom ljubavi, a što je taj vez čvršći, njemu se čini da je Janja sve udaljenija od njega. Naime, Janju uz majku vežu i povjerenje i sažaljenje, a prema njemu kao da osjeća nekakvu odbojnost. On opet osjeća odbojnost, ne toliko prema njezinoj majci, koliko prema tim čestim posjetima, prema svemu što se tamo priča (sigurno i o njemu i o njegovome odnosu s Janjom), on osjeća gnušanje nad sjećanjem da ga njezini nisu željeli za zeta jer on nije (vjerovao je da je to bio razlog) iz otmjene gospodske obitelji kao što je njihova Janja – on je sin lijenčina i raspikuća, a njihova se jedinica baš u njega zaljubila, što je njih ostavilo trajno zaprepaštenima.

Janja je u njega gledala šuteći. Znala je da on zna kamo je išla, znala je da mu ne treba dati odgovor. Kada bi on dublje pogledao u sebe, mislila je, vidio bi da je ona ljubav koju je ona odavno počela za njega njegovati, u njoj još živa. Da nije tako, ona bi ga davno napustila. Hodeći za svojim osjećajima, Janja je u sebi nalazila dovoljno tuge da bi njome mogla poplaviti gradske ulice te bi izgledalo da se more prelilo u grad. No, ona je, čak i pred majkom, šutjela. “Neka sve ostane u meni,” govorila je sebi, “neka nitko ne dozna za ovaj jad, a vrijeme će sve postaviti na svoje

mjesto.” Šutnjom je Janja čuvala svoj mir. Da se povjerila majci, dio bi tuge iz sebe prelila i u nju, a majka je nastojala hrabro odoljeti bolesti kojoj nije bilo lijeka, i to joj je, smatrala je Janja, bilo dovoljno, “nije joj potrebno opterećivati se i mojim brigama”, mislila je. Da se povjerila prijateljicama, sama bi razglasila svoju nesreću, a to nije htjela. One bi joj davale savjete, pred nju bi iznosile sumnje u Lujinu vjernost i tko zna što još. Čekala je.

- Najbolje bi bilo da se rastanemo – rekao je Lujo uvjerljivo, pritom se podbočivši.

Janji su potekle suze, ali nije mu ništa rekla. Kuhinja je i opet bila sigurnim pribježištem.

Prošla su dva dana. Bura je jenjala. Lujo je, pomalo izmučen vlastitim mislima i Janjinom šutnjom, pogledom tražio sunce. Ono se, bezobrazno blistavo, probijalo iznad vrha kamene planine, blješteći po sivilu litica, dodirujući grad. Miris mora dražio je Lujine nosnice, a sa svakim su izdisajem u zrak odlazili nemiri.

Pred sobom se sramio bijesa koji ga je bio snašao, još više razgovora koji je sa svojom ženom bio vodio. No, to Janji ne bi priznao. Ludi mu ponos nikada nije dopuštao da prizna vlastitu krivicu; zbog toga je morao otrpjeti još nekoliko dana ženine šutnje.

Janja je strpljivo čekala smirivanje bure, ali ne one vanjske, već one Lujine, unutarnje. Znala je otprije kako to s njime ide, no, ovoga ju je puta uznemirivao njegov prijedlog da se rastanu. Nije bila sigurna hoće li Lujo nakon smirivanja njegovih nemira ustrajati na tome prijedlogu.

Vrijeme, koje nam svojim protokom donosi i nemir i mir, zapljusnulo je Luju novim obvezama u kojima je našao smisao svojega postojanja, a Janju je obdarilo odgovorom.

Nakon razdoblja bure, u njihovim je životima uslijedilo smirivanje. Neko su vrijeme još živjeli udaljeni jedno od drugoga, zatvoreni u svoje svjetove načinjene od misli; onda je uslijedilo približavanje.

Vani je sunce sjalo sve većom snagom.

Krunoslav ŠETKA

SARAJEVSKI NOKTURNO

Vjetar je puhao snažno i krivio kišobran, od pet maraka, Lovri u rukama. Prvo ga je isukao u oblik vinske čaše, a kad je malo zatim tu čašu razbio i vratio se opet pod gljivu ludaru, slomio je dvije tanke aluminijske ručice kišobrana s desne strane iz pravca kojeg je puhao, pa je sad taj sivi kišobran izgledao nagnječeno poput gljive na čiju jednu stranu nehotice stane neki prolaznik. Objema rukama je pokušavao upravljati pobješnjelim kišobranom kao da upravlja avionom u olujnom nevremenu i pod jakim turbulencijama. Kad je shvatio da je sve to uzaludno, samo je ispuštio upravljač aviona i nastavio lagano šetati gradom, puštajući vjetru da ga zapljuskuje oštrom i hladnom zimskom kišom i pravi od njega hodajući vodopad. Začas su njegova glava, kaput, hlače i cipele bili potpuno mokri. Kiša mu se cijedila niz cijelo tijelo dok je on bezbrižno prelazio preko pješačkog prijelaza, ne dopuštajući nevremenu da mu ubrza korak ni za malo. Smatrao je boljim ovo vrijeme od onoga kad grad, u jednom zalogaju, proguta bijela rupa u svemiru, sačinjena od smoga i magle, i kad nitko više ništa i nikoga ne vidi; samo još, tu i tamo, kroz zrak, dopre odnekud, masni miris prženih čevapa.

Dosta mu je stresa u životu, ne želi još prirodi dopustiti da mu stvara stres kad ga je već društvo konstantno stresalo. Na ulicama od Marijinog dvora do Gorice počele su se stvarati ulične rijeke zbog velike količine kiše i začepljenih šahtova. Na ulicama nije bilo nikoga, osim Lovre Medića, otpuštenog državnog službeni-

ka u četrdesetim godinama, koji je išao k svome stanu na Gorici i koji je izgledao kao posljednji preživjeli član nesretne posade nakon velikog brodoloma.

Lovro ima kožu lica mjesечеve površine promatrane od strane satelita, s brojnim porama i mikro-vulkanskim kraterima po njoj. Ima oči preplašenog psa i hoda uvijek povijenog repa. Ima dugačke ruke i mlati nezgrapno njima kao jeti kad, bježeći od ljudi, zalazi u svoju šumu, stalno se osvrćući prati li ga tko. No Lovro je znatno mršaviji od jetija iako je dosta visok. Skoro dva metra. I ima Lovro dugačke korake, pa one stube, uza stranu, od Kranjčevićeve prema Gorici, prijeđe za tili čas.

Vjetar je trgao smeće iz prepunih gradskih kontejnera i nosio ga sa sobom kao i sve lagane stvari što su mu se našle na putu, poput najlon vrećica i papira. Prevrtao je kante za smeće i vaze s cvijećem po balkonima i ispred restorana. Kiša je pljuštala kao da se odjednom cjelokupna zaliha nebeske vode, iz nebeskog rezervoara, sručila na stanovnike Sarajeva, a možda je bila namijenjena Sahari, kao što je i ovoj državi možda nekad bila namijenjena neka bolja sudbina od vječitog brodoloma.

Zaglušujuće je to bilo ne vrijeme koje je i sarajevske taksiste usporilo i tjeralo da voze u drugoj brzini (dok su brisači na šoferšajbama radili najvećom brzinom) i da, širom otvorenih očiju, istražuju najprohodnije puteve do odredišta. A sarajevske taksiste ništa nikad nije uspijevalo usporiti, pa čak ni rat, dapače, tad su vozili najbrže što su mogli kako bi granatama umanjili vjerojatnost pogotka. Tad su brujale i granate i motori sarajevskih taksista, a sad se njihovi motori gotovo i nisu čuli, jer je olujna kiša vrištala gradom i tjerala Sarajlije do najbližeg skloništa. Samo sada to nisu ona ratna skloništa, nego osvijetljene kavane, prodavaonice ili topli domovi, a prirodnog nevremena se ljudi ne boje toliko kao društvenog nevremena.

Lovro to zna. Zna on i što je rat. Samo ne zna što je mir. Među deset posto otpuštenih radnika iz državne službe, radi štednje u proračunu, našao se i on: osjećajni, poštenu i karakterni čovjek, koji se, iako je bilo prilika i neprilika, nije nikad uspio oženiti, i dobro se sjeća kako su mu prijatelji na početku karijere govorili da to nije posao za njega jer služi politici-kurvi.

Nekim drugim kurvama bi on već nekako i služio, ali onim poštenijima, po principu "plati pa se klati", no kurva-politika nema nikakvih valjanih principa, ni ljudskih ni moralnih, iako je i to, kao i ovo prvo, samo sredstvo za ostvarenje vlastitih interesa i ciljeva, s jednom jedinom razlikom što prave kurve jasno i glasno stoje iza svog posla, dok se kurvari političari kriju iza javnih poduzeća i državnih institucija kao iza javnih kuća.

Lovro je, smočen do gole kože, konačno stigao do svoga stana na Gorici i odmah na hodniku počeo skidati sa sebe tešku natopljenu odjeću koja je stvarala lokve po parketu stana. Svu ju je, za početak, odložio u kadu, skupa s donjim rubljem i čarapama. Gol je hodao stanom, trljajući ručnikom svoju rijetku i prosijedu kosu koja je postala raščupana i razbarušena, pa je podsjećala na onu poznatu hollywoodsku frizuru Woodya Alena. Navlačio je Lovro suhu odjeću na sebe tako da je u jednom trenutku izgledalo kao da ne će nikada prestati. Bio je potpuno promrzao. Probao se uvući u što više komada odjeće odjednom, ne bi li se što prije utopio. Naposljetku je, inače mršavi Lovro, izgledao kao stokilaš, znatno deblji i širi nego li je bio prije oblačenja, ali mu nije ni to bilo dovoljno, nego se zavukao u krevet i navukao pernati jorgan preko glave.

Lovro, dođi vamo, brzo, trk, zvala ga je ružna prošlost u obliku njegovog posljednjeg šefa, Marinka Drnčića, bolesno ambicioznog čovjeka, ministra za investicije i razvojne projekte, a imao je Lovro, u svojoj karijeri državnog službenika, šefova i šefova.

Lovro, uplašen, dolazi, gotovo posrćući, i klecavih koljena, ulazi u ministrov raskošni ured. Ministar mu, umišljajući da je božanstvo, uzvišenim glasom govori da vidi s njegovim savjetnikom, gospodinom Hadžićem što treba obaviti. Savjetnik Hadžić ga ne prima u ured jer ima stranku. Lovro se vraća u svoj skućeni ured kao u samicu. Zvoni telefon. Lovro opet odlazi u Hadžićev ured. Ovaj ga šalje kod vanjskog suradnika Redžića. Redžić kaže da ipak vidi sa savjetnikom Hadžićem. Zvoni Lovrin mobitel. Javlja se.

Halo? Da? Ministre, izvolite!

Ministar ga pita zašto nije izvršio njegov nalog. Lovro kaže da ga je ovaj slao tamo pa onaj 'vamo i tako u krug (ne znajući da je to zapravo bila ministrova igra vrtnje djelatnika u krug: bilo je to loto izvlačenje namještenog kola Lovrinog otkaza).

S dvadeset dvije godine je diplomirao ekonomiju i bio jedan od rijetkih koji su u roku diplomirali. U ratu je ostao bez oca i majke i bio jedan od mnogih koji nisu imali nikoga u ovoj zemlji, osim u zemlji ispod, i bio je samo jedan od onih Hrvata koji su napuštali Sarajevo trbuhom za kruhom. Paradoks svega toga je da je njega drugi Hrvat ostavio bez posla, a ne neki allien, i natjerao u prognanstvo, valjda kako bi tome i njegovoj djeci ostalo više mjesta na rukovodećim pozicijama, koje po BH Ustavu, trebaju popuniti Hrvati. Uskoro će tako u BiH živjeti samo Hrvati na rukovodećim pozicijama, dok će obični hrvatski puk iščeznuti iz ove zemlje, pa će onda te rukovodeće Hrvate birati drugi narodi, ili će konačno BH Ustav biti pisan za društvo, umjesto za nekoliko pojedinaca.

Lovro je tako prodao stan u Sarajevu i kupio stan u Zadru, njegovom novom gradu, gdje će imati posao preko ljeta u hotelu, a poslije će se snalaziti. U ovom stanu sada, u kojem trenutno drhti ispod jorgana, stanovat će još samo dva mjeseca, do konca travnja, i onda u svibnju seli u Zadar. Raduje se Lovro toploj me-

diteranskoj klimi, raduje se svome hrvatskom narodu, raduje se zgodnim turistkinjama iz cijelog svijeta i većim mogućnostima za ženidbu i pronalazak posla, svemu se ovaj jadni čovjek sada u mašti raduje i nada, dok drhti od groznice pod jorganom, i nikog nema da mu skuha malo toplog čaja ili da ga barem utješi u boli.

Sjeća se tople majčine ruke na svome čelu, pa još toplijih majčinih usana koje na njegovom čelu provjeravaju temperaturu: Goriš sine, rekla bi mu majka blagim glasom, punim majčinske ljubavi, i još ga malo pomilovala po kosi, ili (kad ne bi bio bolestan): Nije ništa, zlato moje, nemaš temperaturu, rekla bi nakon sofisticiranog nepogrješivog mjerenja temperature majčinim usnama.

Nema Lovro sad ni paracetamola u stanu koji bi mu mogli sniziti temperaturu, niti ima snage otići do ljekarne ni do liječnika, jedino još može okrenuti broj hitne pomoći, koja ne želi doći jer smatraju da to nije hitni slučaj i da ima mnogo hitnijih slučajeva gdje ne mogu stići. Lovri se počinje mutiti uramljena slika majke i oca, s vjenčanja, na zidu preko puta njegovog kreveta. Otac kao da više nema brkove, a majka kao da više ne nosi pletenice, otac kao da više nema kose, a majka kao da nema očiju, oca više kao da nema ni majke kao da nema ni na slici ni u sjećanju, i cijeli se taj zid počinje nekako uvijati i pomjerati kao da je od gline, počinje se spiralno okretati u bojama i ode nekud, ide – bježi zid od njega, otvara se neki nepoznati prostor što se čas približi, čas udalji, pa proširi pa suzi, pa bojama neke čudne oblike tvori, i Lovro se u tome izgubi. Prije nego što je utonuo u nemiran, ali dubok san, glavom mu je prostrujalo da poduzeće *Pokop* ne bi morao zvati. Došli bi sami. Ravnatelj državnoga poduzeća *Pokop* je jedini Hrvat na ravnateljskoj poziciji u Sarajevu i osigurat će Lovri jedinu sigurnu poziciju u gradu na neodređeno vrijeme.

Žarko MARIJANOVIĆ

NISI SE ODAZVALA

Stišćem zube na vodi Radobolji osluškujući val. Zar sam samo to htio? Pođem u nepoznatom pravcu. Pružam ruke za nekim umrlim, davno, čiji je grob u Smrčenjacima. Hoću da prikažem nešto u sebi: smrt Ininu... Ne samo smrt – i život. Zbog toga pružam ruke.

Tišina se zgusnula, postala je tvrda; zbila se u jedan prostor. Tu sam mislio na Inu, zazivao događanja, tajnu njezina života i njezina mraka... Evo, već je vidim u neprekidnim čarkama. “Ina, sjećanje je ovdje, vrati se među vrbe gdje su naši putevi”, tiho šapućem u tišini. “Ne mogu, Tajo!” odgovaraš podzemno. Gledam u nebo. “Vrati se, Ina, imam mučan san, pa ne smijem leći”. Onda čujem tvoje riječi: “Ne mogu se otrgnuti od neba! Pripadam samo bolesnici i bolesnicima, a onda mrtvima!” – glas joj je plačljiv. “Ali, Ina, ja sam živ i hoću da budeš i ti živa..! Bila si sama više godina, sama si i sada u grobu! Ništa nema na tvom grobu osim suhosti lišća. Sama si u toj praznini. Kao da ti gledam ukočeno tijelo, a onda slijed tvojih drhtavih riječi: “Ljubav ne umire kao proljeće!”

Poslije ovih riječi u meni je šutnja. “Ljubav ne umire kao proljeće!” – šapćem u sebi, strasno, gledajući na dvije strane mladosti: zlatotkanu mjesecinu i sipku zemlju... Oči blijede, a usne modre kao strasna mladost, ugasle čežnje i ranjeni snovi... Ti si zadovoljna, ležiš sama, a u mojim očima svjetluca mjesecina i

ranim i kasnim noćima. Sve u mojem životu: ocrnjele vrbe, grobovi naših predaka, prva ljubav, čuda voljenja u prolaznosti dana, gorkog dana i novog dana... Je li to sve moje, Ina? Ne sjećam se sada bez priviđanja... No, još nešto znam. Djetinjstvo: prva igra oko stogova, večernja igra, zajecana večernja zvonjava, onda rat i bježanje... A zatim mladost i bolest tvoja, koju nitko nije mogao ugasiti. A sada, kad je ispunjen prostor ogledalima u kojima su vodopadi u očima ljudi – tebe nema, tebe nema – a ja ostao sam, dalek i u zazivu ovog – duhovno ojačan. Pokušavam razabrati prošlost, a dolazi mi tvoj rentgenski nalaz... Vidim ima nečeg gorkog i žalosnog u selu, u očima svih seljana kojima je dužnost spoznaja života i smrti... Samo znadem, seljani, oni s druge strane naše rijeke, gdje se vidi tup kamen i siromaštvo, mole se kamenjaru, mole se izlasku sunca. Sudbina ih sustigla, pijana sudbina. Svejedno, sada znadem da ti seljani žive novim životom. Sjećam se kuća s različitim crjepovima, s različitim prozorima okrenutim prema otjecanju rijeke.

Jednom, dok si bila đak Srednje muzičke škole (klavirski odsjek), školske godine 1953./54. pokucao sam na tvoja vrata. Zaboravio sam na mrak. Trebali smo razgovarati, slušati Mozarta. Sjeo sam, jer sam znao da ćeš me primiti. Pogledala si me. Oči su ti bile suhe – rekla si: “Tajo, zbog čega si došao?” Rekao sam ti: “Ina, ja imam srce koje voli i koje me vodi...” “Pa ti si došao zbog toga, je li?” “Da...!” – odgovorio sam kratko. “Kakva samo žalosna naznaka” – rekla si. “Kakva poslije tolikog vremena?” “Ina, tu sam zbog tvoje bolesti i naše osamljenosti. Dobro znadem da me nitko ne čeka. Bio bih bolestan da nisam došao... Razbolio bih se ako ne mislim na tebe. U gradu sam osamljen... sjećaš li se kad si me jednom pitala zašto pišem pjesme? Osmjehivao sam se i rekao ti: “Ina, ja sam takav, ne mogu biti drukčiji..!” I zvijezde su drukčije kad ih gledam. Nicao sam iz kamena plavim očima i gledao plavo nebo iznad grana... Onda si rekla: “Čuj, htjela bih da

budeš miran. Čuješ li, miran. To volim. Ti moraš biti miran. Tako želim. Ja ne mogu uvijek misliti na tvoje pjesme. To zamara...” “Ina, bio bih takav” – odgovorio sam ti, ali, bojim se drukčiji ću postati. Onda si me pogledala suho i ništa nisi rekla. To me je rasrdilo. Onda sam izišao u grad i patio... Patila si i ti, Ina! Patnja nije zdravlje. Ona je u nicanju i otjecanju u svakoj godini nazočna u tvojim i mojim očima – u očima svih ljudi.

* * *

“Upali svjetlo!” – trgnula si se jednom iz sna kad si bila najmirnija. “Upali” – govorila si... Onda si počela pričati: “Sanjala sam nekog mrtvacu u dubokom grobu i jak vjetar u mojim praznim njedrima. Tražila sam te, Tajo, u mraku, dirajući drhtavim prstima opkop groba, tražeći te...” Rekoh ti: “Ja sam živ.” A da se uvjeriš, rekla si: “Dodirni me, osjetit ćeš moju hladnoću... Ne dodiruj me, upali svjetlo, Tajo, upali!” Ja nemam gdje upaliti svjetlo, rekao sam ti, Ina. Ovo je groblje. “Znači smrt?!” – rekla si. “Smrt!” – ponovila si... Ja svake noći sanjam grobove... I ove noći pred mojim je očima s providnošću... Moram se oteti takvim mislima, Tajo... Moram...” Te riječi razdrt će mi srce, pa rekoh: “Nije riječ o grobu, riječ je o svjetlu.” Šutnja... Kad nisi odgovorila, onda sam ti potražio oči u mraku... U njima je bilo samo sjaja koji mi se sada činio drukčiji negoli prije. Obišla si prstima moja ramena i rekla: “Tvoja će ramena biti najjača kad budem u bolnici!” Te noći bila si u mraku, i još jedne noći... Pokušavao sam te utješiti: “Nije teško u bolnici. Zašto razočaranje?” Ti si me samo pogledala... I što da radim? Osjećam se osuđeno... “Htjela bih biti što prije pred Bogom” – rekla si – “ali mi je srce i duša nalik trnovitom vijencu, pa ne mogu sama po sebi ništa. Htjela bih Bogu predati svoju dušu kao sunce sjajnu, čistu po Božjem srcu, koje je naznaka cvijeća u vrtu boje duge na nebu, modričavosti neba, plodovima zemlje, zraku što ga udišemo, svjetlu što ga gledamo

u žaru uzvišenog zanosa mladosti... Htjela bih sabrati u svoje ruke sve misli, želje, polete, zavjete, zanose duša koje čuvaju anđeli životom milosti... Taj o, zdravlje se gubi bolešću, i nekoliko koraka dijeli me od groba, ali srce koje je mlado sa smrću nikada ne stari. Njegovi otkucaji su u ljubavi i dobročinstvu koje resi anđeoska čistoća i ljepota..." Slušaj Ina: noću ustajem i zaželim te vidjeti kako bih u sebi utažio svoje grijeh e. Znam da se nikada ne ćemo sresti u Barama i Smrčenjacima. Nikada... Sahranili su te tamo u najljepše groblje... Pratio sam tvoju bolest... pluća su ti bila "rutava" životom siromaštva iz dana u dan sve većeg sa suhim kruhom do slab oće. Ovo je mala primjetljivost za utjehu, a velika žalost srcu otvorenom prema mislima i osjećajima straha od smrti uz zadnji pozdrav zvona s visokog zvonika... ili strah od života u kojem je važna jedna misao kad si u osami: a kako biti mrtav?!

Sada je jesen i teško je kad je čovjek sam. O toj osami htio bih objašnjenje koje ti, Ina, sama poznaješ...

* * *

Sinoć sam prolazio pored bolnice. Zrak je mirisao na eter... Netko je svirao za glasovirom u obližnjoj zgradi. Učinilo mi se, Ina, da ti sviraš. Obična slika iz tvojih školskih vježbenica... slika koju sam strašću zapamtio... To je za mene divoto – pobožno... to je za svaku večer. I sad je večer. Odlučio sam ne izlaziti zbog tvoje smrti. I nisam izlazio zadugo... A prije – bolnica me zvala dok si u njoj ležala. Bolnica me zvala, a ja sam se vraćao mojoj, i tvojoj prividnosti... prozirnoj prividnosti koja nas nosi u nepovrat...!

Jedne nedjelje, ne znam, Ina, jesam li te ohrabrio ili ožalostio. Ne znam... plakala si u sobi... Tvoje suze pekle su vrhove mojih prstiju, moleći me da ti ispričam svoje večernje šetnje... "Ti mi možeš donijeti s našeg šetališta mnoge priče" – rekla si. Nisam ti ništa pričao, samo prividnosti navalile... Pogledala si me... Onda

si počela govoriti: “Ja pripadam samo bolesnicama... Noćas su me sve zvijezde pogledale... Koliko ima do smrti? – zapitala sam ih. I odjednom ih je nestalo... Daj mi tvoju ruku, Tajo, uvuci se u moje srce, strahujem... plašim se smrti... Ovdje sam nejaka, a mlada...” Čuj, Ina, rekao sam ti – nemoj plakati... Onda si počela pričati: “Ostavit ću ti sve, Tajo, ljubav i proljeća naša. Ljubav ne umire kao proljeće...” Otvorila si oči. Moji prsti prošli su kroz tvoju plavu kosu. Dežurni liječnik najavio je rastanak... Čuo sam tvoj izričaj: “Zbogom, Tajo!” Ponovio sam tri puta: zbogom, zbogom, Ina, zbogom! Nisi se odazvala na moje ZBOGOM! O, kako imamo jednovjeran udjel! To kazuje i ova moja – tebi posvećena – pjesma: Tvoja je kosa u kolutić smotana / Oči plavo-nježne, / a duša nevina. / Tvoje su riječi drage / kao suzvuci psalama / umrljih orgulja...

Ante KRALJEVIĆ

DRVAR I AGA

Drvar je pivao, a magarac revao.

Ostali su obično nailazili šutljivi i pogureni, gotovo kriomice, tegleći torbe i goneći tovare svoga jada, nepovirljivi i gotovo uplašeni, kao da su u tuđoj zemlji, kojoj ne znaju ni zakona ni jezika, kao da nastoje što prije obaviti posao zbog kojeg su došli i izaći iz ove brdima stišnjene doline, iz koje ih nikad ništa dobra snašlo nije. Nisu želili sklapati poznanstva niti su ulazili u razgovore, osim onoga nužnoga na tržnici, jer se nikad ne zna gdi ćeš naletiti na kakva lisku, jalijaša, koji je najpametniji, najznaniji, najuslužniji i najpošteniji u najlipšem gradu na svitu. I šutili su. Samo je drvar, sa sohom priko ramena i povodcem u ruci, uzdignute glave, neprestance i uporno pivao svoje pivanje; naravno pivanje za jedan glas, putničko, kiridžijsko ili brojku. Pivati može tko god hoće, a dobro pivati može onaj koji zna napiv i ima glas; drvar je i znao i imao.

Ponavljalo se to svakog tjedna, barem jedanput. S početkom jeseni, kada se drva traže, i više puta. Agu bi to pivanje obično pogodilo dok bi zalivao ruže, kada bi i ptice u njegovu vrtu zamukle, zbog straha ili stida, tko će ga znati. Nije ga zanimala pisma niti njezina lipota, nego njezin uzrok: nu budale, zakrpa na zakrpi, kost i koža, prodaje one kukrike ne bi li šaku soli i kvartić zejtana kupio – a piva kao da je u svatima. I nije aga mogao izdržati, pa jedno jutro proviri kroz kapiju. Drvar je baš treskao svoju najnoviju:

*Sve će biti što se jednom trevi,
A ti, kenjče, ko magarac revu.*

- Ej kaure, stanider bolan! – pozdravi aga drvara.

- Lepe, svitli ago.

- Dina ti, šta to te u životu goni da stalno moraš pjevati?

- Ne goni mene ništa, ovo ja magare gonim; a i ne moran, svitli ago, nego velim iden s Tepe, proda sam ono drva, ubijto nieku paru, pa se veselin. A jaderno ti ga je veselje bez pisme.

- To što pjevaš kad se vraćaš s pazara – hajde de, niekako se može i ukaraviziti, ali ti svejednako pjevaš i kad ideš na pazar...

- I na pazar i s pazara dođe ti ga na isto. Jutron se veselin prvo zbog toga jer sam doživio još jedan dan, a kad se sitin koliko me sve divota u njemu očekuje, ne mogu a da ne buden vesejo. Potlapodne se veselin jer proživih dobar dan i jer me čeka tvrd san. A i drva sam proda...

- Sve niekako, ali zašto ti i magarac mimo adeta reve?

- Niti san ga pita niti ću ga pitat. Znan samo da su u bogata čovika i goveda pametna, a u vesela i magarad revu.

I opet zareva drvarev magarac i sugovornici shvatiše da su se narazgovarali, pa drvar produži sokakom priema izlazu iz grada, a aga, ušavši u vrt i zatvorivši kapiju, niekako se ne mogaše sititi, zašto se nalazi u vrtu i što je tu radio.

I tako se to nastavilo, drvar je pivao a aga, hoće – ne će, slušao. Jednoga dana opet izađe aga prid drvara i zaustavi ga:

- Kad si tako naravan i rahat čovjek, evo ti, jarane, ova kesa dukata. Nastavi biglisati i avazile i sabahile, i akastile i onako, još glasnije i još češće. Sad imaš velik razlog više – reče aga i tutnu mu kesu u ruku.

Kada aga kaže, pogovora nema. Drvar i magarac sbunjeni produžiše, a aga zatvori kapiju.

Prolazili su dani, a aga je stalno zastajkivao i ćulio uši ne bi li oćuo pismu. Uzalud, od drvara ni traga ni glasa. I onda jednoga dana, ujutro ili uvećer svejedno...

Ova prića moće imati više završetaka, ovisno o tome prića li je nietko uvećer na silu, propovidnik s oltara ili njome baba uspavljuje dite.

Nieki prićaju da je drvar rekao agi, koji ga je konaćno priesrio, kako se cilo vrime trsi da napuni onu kesu dukatima do vrha, ali nikako ne uspiva. To ga nimalo ne veseli, a neveseo ne piva.

U babinoj prići dukati su unili nieki neobjašnjiv nemir u drvarevu dušu i tilo, nije mogao ni jisti ni spavati, po povoru mu stalno niešto lizlo, postelja je bila puna gnjida, ušiju i ćimavica, ćešao se i gdi ga svrbilo i gdi nije, pa je na kraju – vratio dukate agi. Virujući da unuće već spava, baba završi, kao što se i svaka prića završava, sa “Ćića, mića, gotova je prića”, kada izpod gunja oću uzdah: “Sakata, krakata, jazuk tolki dukata!”

Priema trećima, kada aga upita drvara zašto više ne piva, ovaj odgovori da ona kesa i nije baš do vrha napunjena, što ga mući i ne da mu pivati. Aga uzme kesu, kao napunit će je, ali zamandali kapiju i više se ne pojavi.

Svaki je od ovih svršetaka jednako nemoguć, a i uspavljivo dite reće što o svemu misli. Kad je aga komu dukat dao? Ali svejedno, lipo je ćuti. Kako bismo inaće usnuli i što bi nas održalo da nije drvara pivaća i age milosrdnoga.

Ipak, najćudnije u ovoj prići je to što ni pripovidaći ne kaću niti slušatelji pitaju, je li i magarac priestajao revati.

Rajko GLIBO

TU SAM

Moja starost zaboravila mu je prezime. Nije on kriv što sam ja senilan. Fino je odgojen čovjek jer u mom slučaju svaki put ono *senilan* zamijeni eufemizmom dekoncentriran i malo dekoncentriran. Tu smo. Slabo gađam slova. Na tipkovnici izbjegavam SMS. Opaža on to i –šuti. Majstorija je loviti trenutke šutnje i biti uspješan u lovu. Tu se moj prijatelj Fabos očituje kao uspješnik. Uletio je on u moju duhovnu kuću kao drag Božji dar. Uletio je u pravom trenutku jer su mi se prijatelji pogubili, a još neizgubljenima sam sve teže podnošljiv teret pa me zaobilaze... Pročitali te i sada te zaobilaze... Znači zaobilaze te i oni koji još jedva mogu kako tako da hodaju? Sažaljivo mi reče pokretima lica i usana. Pogledom me šutke pita što činim da smanjim tu svoju i njihovu sramotu i bruku. Ne baš puno, prika moj. Teško podnosim poniženja ma otkuda ona dolazila.

Zvoni, jarane! Zvoni nam stalno i na sve strane. Samo jedno zvono telepatski svaki put pogodim, Ponosim se što dobro pogađam čim iz slušalice začujem “tu sam”.Rekoše mi nakon prvog dodira kako sam tim dodirrom u dotu dobio jednog brdskog svata. Šuška se okolo da je psihopata. Kako god se uzme njega sunce grije. Mafijaški zakon još ga dodirnuo nije. Oholost se njegova ohladila, a oni joj još u vis dižu krila. Kako god da se uzme čim sam u polju njegovog glasa sretnijeg čovjeka na svijetu nema. Jesi li me ti tolič zvao? Što ti znači to tvoje *tolič*? To ti kod narodnih naratora znači ono što nama propisuju kao književno *malo*

prije. Ono *tolič* je praktičnije, traži manje izgovorne energije. Ma, nelogičnosti vriju na sve strane. Našim jezikoslovnim sveznalicama ono što je praktičnije i logičnije ne paše pa ga nogirali iz rječnika.

Reci mi što sad mudrijaš? Kako to misliš? Sve mi se čini kako mudrijaš nešto tamo-amo pa nikamo; gori –doli, a jadaš mi se kako te čela boli. Riječi su, čovječe, kao ljudi. Dotakneš ih. Sklope se u pet-šest sintagmi koje te novinom iznenade... I što? Pobjegoše u narod s novim imidžom. Ne hvale se kako su novokovanice. Zapravo, mnoge kovanice meni ne pašu jer ih kuju dunderi. Slabi su to kovači. Prokletstvo je što svaki od njih umišlja sebi kako je baš on amaha kovač.

Glazbom me nepozvan časti Tu sam. Mene nema tko da žali / što mi tuga sruši dom / Gore-dolje, tamo-amo da se vratim nemam kom. Tu sam, imitiram ga. Nije to ništa, upada, samo mali kvar u karakteru. Kako si? Jedan gladan osmijeh svoj alpari traži. Zar u meni? Gdje stigne!

Svako vrijeme imalo je svoje škrabatore, narod kaže “dunde-re”. Pojam talent u pisanju sve rjeđe se čuje kao da ga nema I kao da nikome ne treba. Netalentirano pisanje zamara i navlači na sebe auru odbojnosti prije nego što smo ga i zagrizli.

Ivan OTT

NE KRADI

Don Šime, seoski svećenik malog uspavanog sela na jednom sjevernodalmatinskom otoku nije se mogao potužiti na povjerenost mu stado. Siromašni ali radišni ljudi redovito bi nedjeljom do zadnjeg mjesta popunili malu seosku crkvicu. Unatoč ateizmu, službenoj politici komunističke vlasti u selu nije bilo nekrštenog djeteta ni braka sklopljenog bez svetog sakramenta. Nije bilo krvnih delikta, teških tučnjava i krađa. Seoski dušobrižnik vodio je miran život bez velikih emocionalnih doživljaja da nije bilo, samo da nije bilo te dvostruke krađe kojom je bio oštećen upravo on sam.

U vrtu iza crkvice, na crkvenom zemljištu, don Šime je imao mali kokošinjac u kojem je hranio nekoliko kokica koje su marljivo nesle jaja. Ponekad bi se zvonjava crkvenog zvona pomiješala kokodakanjem kokica koje su najavljivale uspješno obavljenu posao. Don Šime bi se radovao toj zvonjavi i tome kokodakanju kao što se malo djetesce veseli zvečki njišući se u zibaljci. Crkveno zvono označavalo je teritorij koji nisu mogli osvojiti ateistički svjetonazori, a kokodakanje kokica nagovještavalo je slasnu kajganu za doručak. Te sitne ovozemaljske radosti bile su sastavni dio života seoskog svećenika kojemu to zabačeno selo, odsječeno od drugih mjesta kamenim vrletima nije moglo pružiti neku veću razonodu.

No jednog dana, nad malo selo nadviše su se crni oblaci grijeha. Iako su don Šimine kokice svakog dana redovito kokodakale, ipak je don Šime koji nije redovito sakupljao jaja primijetio, da jaja ima sve manje i manje. Bilo je dana kad u leglu nije našao ni jedno jaje. U don Šimi zanjišu se sva zvona i počinju zvoniti na uzbunu. Najprije je posumnjao na lisicu iz kamenjara, koju je često viđao kako se šulja po rubu sela, ali mu nije bilo jasno zašto bi lisica krala samo jaje, a ne cijelu kokoš. One su bile sve na broju. Zato je posumnjao na seljane, pa na seosku *mulariju*. Istina, selo je bilo siromašno, no nije bilo potrebno krasti tuđa jaja. Možda mu je netko to činio iz *dešpeta* ili ga je seoska *mularija* htjela samo naljutiti. Bez obzira tko je bio kradljivac jaja, uspio je naljutiti don Šimu. U nedostatku jaja bila mu je uskraćena tako draga kajgana. Umjesto tjelesnih užitaka, preostalo mu je uživanje u omiljenim zvucima zvonjave crkvenog zvona što se miješala sa kokodakanjem kokoši.

Don Šime je odlučio postaviti zasjedu. Strpljivo je čekao i vrebao na počinitelja, ali bez uspjeha. Nagrada za sav njegov trud i upornost izostala je, jer se kradljivac ili kradljivci nisu odali, a jaja su i nadalje netragom nestajala. Kada je don Šimi dojadila igra lopova i žandara odlučio se obratiti s crkvene propovjedao-nice svojim (crnim) ovcama. Nije da ga boli nestanak jaja, propovijedao je don Šime na nedjeljnoj misi, nego ga boli što netko krši devetu zapovijed Božju, koja kaže “ne kradi”. No ni to nije pomoglo, jaja su i dalje nestajala.

Jednoga dana seoski ribari darovali su don Šimi za doručak svježe ulovljenu ribu, kao naknadu za nestala jaja. Dakako da se tom daru obradovao. *Frigana* riba na maslinovom ulju, zalivena domaćim vinom, svakako je bolja i od najbolje kajgane. Don Šime se odmah prihvatio posla. Čistio je ribu na kamenom stolu koji se nalazio u vrtu ispred župne kuće. Bio je pri kraju posla kad u kući zazvoni telefon. Don Šime obriše ruke o pregaču i pohita

se javiti. Razgovor je potrajao duže nego što je svećenik to želio. Sve njegove misli za vrijeme razgovora, vrtjele su se oko slasne *marende*, i očišćene ribe koja se parila na suncu.

Završivši telefonski razgovor, pohitao je u dvorište po ribu. U dvorište je zakoračio upravo u onom trenutku kad se veliki galeb s očišćenom ribom u kljunu, uz veliki napor pokušavao vinuti nebu u visinu. Don Šime zaprepašteno otvori usta kao da će viknuti i time preplašiti ptičurinu, ali je od neugodnog iznenađenja ostao bez glasa. Galebu je uspjelo poletjeti s teškom ribom u kljunu, napravio je trijumfalno nekoliko kružnih letova iznad župnog dvora i prije nego se udaljio iz vida, don Šime ispruži prema njemu ruku pa ispruženim kažiprstom zaprijeti:

- Iako si ptica, i ti si Božji stvor i za tebe isto vrijedi božja zapovijed – ne kradi!

Galeb nije ni “trgnuo” na ovaj prijekor, već je snažnim zamasima krila nestao iz vidika i izgubio se iza obližnjih kamenih klisura, koje su ga sakrile pred don Šiminim mrkim pogledom. Tužan i razočaran što životinje i ljudi krše Božju zapovijed, don Šime se toga dana odrekao jela i zadubio se u čitanje svete knjige. Što li će u nedjelju na misi reći svojim mještanima? Kako da ih uvjeri da se drže Božjih zapovijedi kad ni druga živa bića prirode ne poštuju njegove zapovijedi? Ipak je odlučio da u svetoj knjizi potraži prikladan tekst kojim će na nedjeljnoj misi popratiti ove nemile događaje.

I zaista, u nedjelju je na propovijedi srušio drvlje i kamenje na grješno seosko stado, te kao usput dodao, da nije čudo da se i životinje loše ponašaju kad imaju loše uzore u ljudskim bićima. Kokošja jaja i ribu nije spomenuo, iako ga je pomisao na uskraćeni mu gurmanski užitak još više ražestila.

Uzalud su bile sve njegove propovijedi, uzalud kolektivni ukor i uzalud anatema na grješnika! Župnikove kokice su i nadalje kokodakale i nesle jaja koja su i dalje netragom nestajala. Don Šimu

su već spopadale crne misli o tome, kako će umjesto jaja, ispeći i pojesti svoje kokice. Ipak im se na kraju smilovao, jer nisu one krive što njih i njega netko potkrada. Dani su odlazili i odlazili tiho i nečujno, kad bi more i nebo bili mirni. Don Šime bi ponekad u kokošinju pronašao poneko usamljeno jaje, koje bi čuvao do sljedećeg puta, kad bi mu se posrećilo da pronade još koje. Tako je bar ponekad mogao *marendati* kajganu sa šunkom, dok bi se ostale dane morao zadovoljiti koricom kruha i kriškom ovčjeg sira, jer mu ponos nije dopuštao da od nekog seljana zaprosi nekoliko jaja ili da ih kupi u seoskom dućanu.

A onda se zbio događaj koji je temeljito preokrenuo ritam života seoskog svećenika i njegovih seljana. Jednog kasnog ljetnog popodneva don Šime se ispružio na ležaljci u župnom vrtu u hladu stare pinije. Ljetna omara, mir i miris ružmarina koji se širio prostorom, omamili su svećenika do te mjere, da je utonuo u lagan san. Knjiga koju je prije toga čitao ispala mu je iz ruke i pala uz ležaljku na kamenom popločenu stazu. Nije to bio čvrst san, već posve lagano dremuckanje, tako da je don Šime čulno registrirao sve zvukove koje su stvarali cvrčci ili galebovi koji su povremeno nadlijetali župni dvor.

Vrijeme je stalo ili se uopće nije pomicalo u ovom malom, zabačenom dalmatinskom selu. Svećenik je tako dremuckao možda sat vremena, a možda i manje, kad ga iz drijemeža prene glasno *karanje* galebova, koji su kružili iznad župnog dvora. I prije nego li mu je uspjelo svojim sanjivim očima pogledati u nebo, da vidi zašto su galebovi tako glasni, uz njegovu ležaljku u žbun ružmarina padne nešto dugoljastog oblika. Don Šimina prva pomisao bila je da netko bacanjem kolca pokušava rastjerati bučne galebove. Onako snen digne se iz ležaljke, pa zaviri u žbun u potrazi za predmetom koji je upravo pao s neba. Nije trebao dugo tražiti. Iznenađen nalaskom, trgne se tako naglo unazad, da je zamalo pao preko ležaljke. U ružmarinu je poskakivala velika dugoljasta

riba dugog, tankog kljuna, koja je bila vjerojatno, tek pred nekoliko trenutaka izvučena iz mora. Bio je to lijep primjerak ribe iglice, težine oko pola kilograma.

Don Šime zgrabi ribetinu, zagleda se u nebo na kojem su još uvijek kružili i glasno klikitali galebovi, pa poviče tako glasno da su obližnje klisure odzvanjale:

- Haleluja, haleluja, hvala vam sinji galebovi! Hvala vam da ste se pokajali za svoj grijeh i vratili mi ribu za ribu koju ste mi ukrali pred nekoliko dana. Hvala i neka vam je oprošten grijeh – povikne u nebo i uputi se u župni dom da spremi dar neba. Galebovi su i dalje glasno klikćući nadlijetali župni dvor. Jesu li se nastavili međusobno svađati zbog ribe koju je netko od njih maloprije ulovio i nepažnjom ispustio u župni dvor, ili su kudili novog vlasnika ribe koji je nestao u zgradi, to don Šime nikada ne će saznati.

Nije potrebno naglašavati da je sljedećeg dana don Šime omaštio brkove slasnim ribljim pečenjem. Već prve nedjelje poslije tog događaja, održao je u crkvi “povijesnu propovijed” u kojoj je veličao ptice, koje su poštenije od nekih ljudi i koje su spremne pokajati se brže nego neki grješnici ljudskog roda.

- Uzmite si za uzor sinje galebove – grmio je sa propovjedao-nice don Šime. - Ponosna i poštena stvorenja koja su se pokajala za učinjenu nepravdu i otkupila svoj grijeh darom. Neka vam je oprošteno! – klikne ushićeno don Šime, podigne glavu u vis i kroz staklenu kupolu crkvice uputi pogled u nedjeljno nebo.

Je li u tom trenutku svjesno špekulirao sa željom, da poruka stigne do ušiju kradljivca kokošnjih jaja? Može biti, ali otvoreno nije spominjao lopova.

Nedugo poslije ovog događaja u selu se dogodilo novo čudo. Iz don Šiminog kokošinca prestala su nestajati jaja. Da čudo bude još veće, don Šime ih je odjednom pronalazio više nego što je bilo kokica. Seoski dušobrižnik počeo je sumnjičavo promatrati svoje

pernato kokošje jato, koje je i dalje revnosno kokodakalo kao i do sada, samo što se njegova “proizvodnja” udvostručila. Bilo mu je jasno da je to po ovozemaljskim prirodnim zakonima nemoguće i da to što se sada događa graniči s čudom. Čudo u ovom dalmatinskom selu? Ne, don Šime je ipak bio dovoljno razuman da stvori drugi zaključak. Zato je ponovno počeo, sakriven u župnom dvoru promatrati kokošinjac.

Za razliku od prijašnje promatračke akcije, ovoga puta, u jednoj noći, don Šime je ipak imao više sreće. Mjesec je bio pun i bacao je dovoljno svjetla na župnikov kokošinjac. Don Šime je razgovijetno vidio i prepoznao osobu koja se ušuljala u kokošinjac i iz košarice, koju je donijela sa sobom, vadila jaja i stavljala ih u kokošja gnijezda. Bio je to, nitko drugi nego zvonar Bepo, koji je stanovao tik uz župni dvor.

Nakon što je zvonar ispraznio košaricu, ogledao se na sve strane, i istim se putem kojim je i došao, potihom išuljao iz kokošinjca, zatvorivši iza sebe oprezno i jedva čujno vrata. Don Šime je od iznenađenja zamalo pao sa stolca na kojem je sjedio čekajući osobu ili osobe, koje su podmetale jaja. Na sve je računao, samo ne na zvonara. Zašto baš on? Nije mu zamjerao to što je sada donosio jaja, već to što ih je prije krao, pa se tek sada, nakon poznate nedjeljne prodike, pokajao.

Don Šime nije odao sljedećeg ni ostalih dana, da mu je osoba koja je bila istovremeno grješnik i pokajnik poznata. Strpljivo je čekao da zvonar Bepo dođe na ispovijed. No sjetio se da Bepo već duže vremena nije bio na ispovijedi. Sjetio se i toga, da je nekoliko puta ukorio zvonara, jer je kasnio zvoniti. Jednom je to bilo u podne, drugom zgodom navečer za ave Mariju, a jednom čak za poziv na nedjeljnu misu. Zvonar se ni jednom nije ispričao, niti se opravdao. Na prijekor se samo mrštio i time odavao svoje loše raspoloženje. To bi mogao biti razlog za njegovu “osvetu”, odnosno krađu jaja iz kokošinjca, zaključio je seoski dušobrižnik.

Don Šime je danima čekao da se seoski zvonar Bepo ispovijedi. Uzalud. Kao što se noću skrivao pri ulasku u kokošinjac, tako je zvonar i danju izbjegavao susret sa župnikom. Na kraju don Šimu napusti strpljivost i on jednog dana zaskoči zvonara i na njegovo veliko čuđenje, pozove ga da drugog dana zajedno *marendaju*.

Marenda se sastojala od kajgane i bijelog kruha. Za vrijeme jela nisu razgovarali. Kajgana je bila ogromna i jedva su je pojeli. Prije nego je zvonar napustio župni dvor, don Šime ga pozove da sljedećeg dana opet dođe na doručak. I ovaj puta je kajgana bila ogromna, a zvonar je nanovo bio pozvan da i sljedećeg dana dođe na doručak. Prilikom tih jutarnjih gozbi, don Šime bi vješto glumio suzdržljivog domaćina, nagovarajući svog gosta da pojede veći dio kajgane. Tako je to trajalo nekoliko dana za redom, dok Bepo više nije mogao izdržati i zamoli don Šimu da ga ispovijedi.

Odmah su se uputili u crkvicu. Don Šime se zatvorio u ispovjedaonicu, a zvonar Bepo je kleknuo ispred prozorčića i tiho prozborio:

- Časni oče, sagriješio sam...

- Znam, znam što ćeš reći – prekine ga svećenik povišenim glasom. - Pomoli se za svoj grijeh i prestani izluđivati kokoši i mene silnim jajima. Ja kajganu više ne mogu ni vidjeti, a kamoli jesti. Ako još jednom zakasniš ili zaboraviš zvoniti, za pokoru ne ćeš se morati moliti, već jesti kajganu dok se ne raspukneš.

Od tog dana kokice su u župnom kokošinjcu legle jaja po ustaljenom “voznom redu”, zvonar Bepo nije više kasnio zvoniti, a don Šime je sa seoskim ribarima mijenjao jaja za morske plodove. Iskonski mir spustio se na ovo malo zabačeno dalmatinsko selo. Ponekad bi galebovi nadlijetali župni dvor, kružili oko njega i iz visine promatrali dvorište. No na kamenom stolu u župnom dvorištu više nije bilo ribe. Don Šime nije vjerovao galebima,

jer ako prilika čovjeka čini lopovom, zašto to ne bi vrijedilo i za životinje Zato je ribe čistio na seoskom molu bacajući glave i iznutrice u more. Za njima su se grabile ribe, raci i galebovi koji su “usidreni” na morskoj površini u blizini mola, čekali na “kruh bez motike”, riblje ostatke.

Don Šime je prikrajkom oka motrio njihovu međusobnu borbu za zalogaj ribljih otpadaka, pa kad se sjetio da je zaslugom ovih ptica ponovno došao do kokošnjih jaja, darežljivo bi im u more bacio poneku manju ribicu. Ruku na srce, u kajanje ptica i namjerno vraćanje ribe nije vjerovao. Bio je svjestan da je to bio puki slučaj. Ali se ravnao po načelu – podijeli svoju radost sa drugima, pa će tvoja radost biti još veća!

Darko JUKA

KRIKOVI SJEĆANJA

Priča je posvećena svim žrtvama Hrvatskoga križnog puta, najvećega čovječjeg stradanja nakon Drugoga svjetskog rata na europskomu ozemlju. Posvećena je svim časnim hrvatskim sinovima, vojnicima i običnim pučanima, svima koji su živjeli i umrli noseći Hrvatsku u srcu. Događaji su književno obrađeni, ali u cijelosti nadahnuti osobnom ispoviješću Dragutina Stojkića koji je doživio u slobodi ispričati proživljeno u ljeto 1945. godine.

Poglavlje prvo

Jedan udar, drugi, treći... Javljalo se klatno na zvoniku stare goranačke crkve kao da nije znalo za užase rata svuda unaokolo. Branjena je mlada hrvatska država, a sinovi toga krševitog gorja ponad mostarske kotline s bojišnica su pristizali u kovčezima, ako bi ikako i stigli. Brojni su trajno razasuli kosti na tuđim oranicama, u dubinama mračnih šuma čija stabla nisu razumjela materinskoga im, hrvatskog jezika.

- Pljuvačka im u ustima zapela, dabogda... – naglas je, toga jesenskog dana 1944. godine, iskazivao strahovitu ljutnju dok se, negdje oko podneva, nagonio užurbano hoditi seoskom cestom hromi 70-godišnji Ivan, priređujući svjedocima pomalo smiješan prizor.

- Što je dide Ivane, Bog te pomog'o? Što si udrija sam sa sobon besidit, 'oće selo reć' da si saša' s uma? – dobacila mu je susjeda Kata, vješajući u kućnomu dvorištu teške gunjeve koje je trebalo provjetriti prije nadolazeće studeni. Kata je u Prvom velikom ratu izgubila oca, dva brata i zaručnika, te je ostala starom curom, pa su se seljani, pomalo nazadnih shvaćanja, držali podalje od nje, ali Ivanu nije smetala njezina pojava, koliko mu je smetala ženska znatiželja.

- Ama što će, brte, bit'? Što će bit da je drukčije od običnoga? Kako koji tuđin naiđe, ujaši jadnu sirotinju i undan ti je trpit i štitit il' ćeš na leđima ositit ako bi drukčije postupija. Eno sam, prija prvog svitla, saša' u Mostar, za sina pitat, pa me spremiše kod Oružništva, kad unde sidi Švabo. Mater mu njegovu, napirlitan k'o pivac, ne će ni da pogleda na čeljade kad mu besidu uputi. Ja, jopet, tijuć koju vist o sinu iskamčit, trpjem pa navalija pitat i po drugi put, a on se 'itro pridiže, odadri me nogon po leđin i izbaci na ulicu. E, robije ti proklete, što dočeka' po stare dane. Oni naši, ni'ko mu ne smide proturičit. Ni da mi ruku pruže... Neko momče naiđe tud pa me pridiže i ja, kud ću, nego kući. Eto ti naše države, uskrisili je i pridali tuđinu na vladanje! Pu..., prokleta sime! – izgovori Ivan osupnutoj Kati i nastavi cestom, s koje se dizala prašina za njegovim opancima, umatajući ga u prljav oblak.

***

Noseći, preko desnoga ramena, skromni zavežljaj na štapu, namjerivši u Mostar, razgovoru Ivana i Kate svjedočio je osamnaestogodišnji Dragutin Stojkić koji je, protivno savjetima oca Alekse koji ga je htio skriti od novaćenja, ostavio na jedan dan posao u mostarskomu rudniku mrkoga ugljena kako bi u rodnomu selu obišao majku Dragicu.

Isprativši toga jutra svojega prvijenca, sirota Dragica nije niti slutila kako ga je poslala u puno veći mrak od onoga rudničkog.

Dragica je ostala sama na selu, kod starih kuća, gdje je provodila dane neumorno pripravlajući odore za ustaške vojnike, šivajući razderotine i bojeći jasenovinom i drugim sastojcima stare kapute u crno. Od srca je ono malo što je mogla od svoje sirotinje odvajala pa bi vojnicima koji su joj, raspoređeni u rojeve, prolazili pokraj kuće, dodala masti, jaja ili mlijeka, što je u svojoj neimaštini imala, uvijek na njihovo *hvala* odgovarajući s *Bogu hvala*.

Razmišljajući o onomu što je čuo, u svojoj mladenačkoj zanesenosti pomalo ljutit na staroga Ivana, Dragutin se uvelike slobodno kretao prema Mostaru, ne strahujući od pripadnika Seoske straže koja je u Gorancima ustrojena otkako su u to mjesto i u susjedni Bogodol, 3. listopada 1942. godine upali četnici, zaklali četiri Hrvata i opljačkali pedeset osam kuća, zlostavljajući zatečene žene, djecu i nemoćne pučane. Tu su stražu činili uglavnom stariji, za vojnu službu nesposobni, seljani koji su, vođeni iskustvom prethodnoga velikog rata i mudročću svojih godina, sve više uviđali kako rat ide u krivomu smjeru za Nezavisnu državu Hrvatsku. Zašto bi, u takovim okolnostima, prijavili još jednoga mjesnog mladića koji se nije javio u vojnu službu?! Nisu ga željeli vidjeti doma u kovčegu.

Dragutin se, rastrgan između htijenja za pridruživanjem sunarodnjacima u ustašama i očevih savjeta, a i vlastite svjesnošću kako ta vojna služba gotovo jamačno znači i smrt, spuštao niza padine brda Planinice u Mostar, do novije, skromne obiteljske kuće u Vihovićima, nadomak gradu. Otud je trebao, trkom kako ne bi okasnio na smjenu, do rudnika, gdje mu je otac, među rudarima znan kao Biće, već radio u jami.

Rudari su, naime, bili pošteđeni vojne službe, bez obzira na životnu dob, a i kada bi oružnici obilazili kuće i kupili mladiće poradi novačenja, tamo gdje bi vidjeli garbitnjaču pokraj ognjišta i utvrdili kako je u kući nastanjen rudar, uglavnom ga ne bi dirali.

Znalo se stoga kazati kako garbitnjača čuva glavu od smrti i u jami i na ulici.

- Bog, stari! – pozdravio je veseli Drago svojega oca, susrevši se s njim na ulazu u rudničko okno, s obzirom na to da je Biću smjena upravo završavala.

- Ama, di si ti, Bog te pomoga'? Zbori svit kako će jopet kupit, sav san pritrn'o brinuć' što te nema. – uzvratilo je Aleksa, zgrabivši prvorodjenca za ramena.

- Iša' san zoron k materi, uželija san se vidit je i pure na frišku zraku izist, ćaća. Nemoj se zbog tog idit. – nastavio je Drago, blago se osmjehnuvši, čime je sasma razoružao opravdano zabrinutoga oca čije su zdravlje poprilično narušile teške godine rata i izloženost ugljenoj prašini u zemljinoj utrobi.

- 'Ajde, 'ajde, s'lazi doli i ne izlazi dok ti smina ne svrši... – naložio mu je i za njim, više za svoj odušak, dometnuo: - U grob će me otirat ovo dite.

Drago nije mogao dobiti rudarsku iskaznicu jer je bilo zabranjeno upošljavati nove rudare, s obzirom na porasle potrebe za novim vojnicima, a tek punoljetni dječaci bili su obvezni javiti se u djelatnu vojnu službu. Aleksa je, zahvaljujući svojim poznanstvima, dobio prešutno odobrenje za skrivanje sina u oknu, bez plaćanja naknade za njegov rad. Svojevrсна obostrana korist i za njegovu obitelj i za rudničkoga predradnika.

Dan je protekao uobičajeno, osim što Dragutin nije izišao iz okna niti na zasluženju stanci, te je i svoju skromnu užinu pojeo uza plamičak garbitnjače, *zasladivši* je škijom, nabijenom oporim domaćim duhanom niže kakvoće, koju je s posebnom ugodom popušio.

- Vrime je krenut! – prozborio je Drago naglas na kraju smjene, pošavši s drugim rudarima na zrak. Nakon što su odložili pijuke i kacige te se malčice umili ustajalom vodom iz korita ponad kojega se uzdizala teška željezna slavina, obgrljena pljesni i

hrđom, s koje je vodu mogao crpiti samo pregradnik, zaputili su se doma, podijeljeni u skupine koje je odavao umjereni žamor, točnije neizbježno pretresanje kakovih dnevnih zanimljivosti i novosti s ratišta.

- Stoj! – trgnuo ih je snažan zapovjedni glas.

- Za dom! – uslijedilo je.

- Spremni! – uzvratili su rudari iz zaustavljene skupine, podigavši desne ruke u zrak.

- Postroj se mirno i pokaži papire! – bez popuštanja u strogoći izdao je zapovijed prvi među trojicom oružnika iz ophodnje.

Rudari su poslušali, stali jedan pokraj drugoga i iz džepova svojih čađavih košulja izvukli osobne i rudarske iskaznice na pokaz ustaškim redarstvenicima.

- Vidi, vidi... Dragutin Stojkić, godište 26-to. Pa dobro, Dragutine, Bog te pomogao, zar ćeš radije u rudnik negoli u ustašku odoru? Ne može to tako, ne može... Dok tvoji vršnjaci, junaci, ginu za Domovinu, ti bi se u jami skrivao. Ne će ići... – prozborio je nešto tišim, ali osjetno ljućim glasom onaj isti oružnik.

- Neka, Martine, pobogu. Polako s mladićem. – usprotivio se, očinski zabrinut, oružnik Stojan, koji je poznao Dragutinovu obitelj.

- Prekini! – vrisnuo je Martin. - Nabit ću ja njemu *U* na čelo! Vi ostali, trkom doma, samo što nije redarstvena ura, a Dragutin će s nama. Polazi! Napraviti ćemo vojnika od tebe, junačinu... Jebem li ti rudnik i pijuk, da ti jebem. Polazi!

Svjestan kako otpor nema nikakove svrhe, Dragutin je poslušno i šutke krenuo s ophodnjom.

Još te iste večeri prošao obvezni tijek prijave, dobio vojne papire i bio otpremljen u Sjeverni logor, vojarnu pod nadzorom tek ustrojene 9. hrvatske divizije, sa stožerom u Mostaru, i pod zapovjedništvom generala Božidara Zorna. Kako nevojnim osobama

pristup u vojarnu nije bio dopušten, usplahireni ga otac nije uopće uspio vidjeti u sljedećih nekoliko dana, koliko je Drago ostao u Mostaru, čekajući na okupljanje dostatna broja mladića za novačenje koji će krenuti vlakom iz grada. Ošišani na kratko, naučeni na osnovnu tjelovježbu i na odredbe o vojničkomu ponašanju, poput ranoga ustajanja, pozdravljanja zastave, pozdravljanja časnika i drugomu, mladi pripadnici Hrvatskih oružanih snaga, nastalih sjedinjenjem Ustaške vojnice i Hrvatskoga domobranstva, nisu znali kamo ih vode kada su ih ukrcali u vagone čađavoga čire na gradskom kolodvoru uskotračne željeznice, u blizini Velike gimnazije, gdje se okupila svita, ne bi li uočila svoje potomke pri ukrcaju.

- Hrabro i poslušno. Poštuj zapovijedi i ne prigovaraj časnicima i bit će sve u redu. – posavjetovao ga je, pri polasku, jedan ustaški poručnik uvijek glatko izbrijana lica, uredne odore i uspravna držanja, častan čovjek kojemu su se ročnici rado obraćali kad se u nečemu nisu mogli snaći, puno spremnije negoli većini njegovih suboraca, ravnih njemu ili viših od njega prema oznakama koje su nosili na odorama.

Kolodvor je stalno bio pod izrazito jakim ustaškim i njemačkim nadzorom, jednako kao i u svakomu drugom gradu, a što je mjerom predostrožnosti glede mogućih sabotaza, s obzirom na činjenicu da su partizani, u duhu šumskoga ratovanja, nerijetko pribjegavali pothvatima miniranja strateških protivničkih ciljeva, poput željeznice i brzoglasnih veza, uvijek nastojeći izbjeći izravan vojni sukob s protivničkom vojskom. Dok su se šumski odmetnici ohrabivali tako upadati u manja, slabo čuvana mjesta ili su prugu uništavali u pustopoljinama, u većim su središtima te podmukle pothvate izvodili njihovi potpomagači među civilima, poznati kao ilegalci, koji su se bavili i rasturanjem zabranjene promidžbene građe putem koje su pozivali na okretanje pučanstva komunističkomu pokretu.

Ta je silna vojska držala članove obitelji unovačenih vojaka i druge znatizeljnike podalje od vojnoga vlaka te Aleksa ni tom prigodom nije uspio vidjeti sina.

Dragi je to bila prva vožnja vlakom u životu, zapravo prvi izlazak iz Mostara. Kada priča ne bi bila smještena u ratno okolje, a čitav događaj natkriven puščanim cijevima i napetim časnicima Wehrmachta koji strogo i sumnjičavo pogledavaju gomilu ispod oboda njihovih krutih kapa s kojih su prijetile mrtvačke glave, gotovo bi se moglo kazati kako su tomu mladiću otvorena vrata izlaska u svijet.

***

Krivudavo putovanje do Sarajeva poprilično mu se razvuklo, napose na usponima iz neretvanskoga korita u više predjele, na kojima je doslovce mogao, da je to bilo dopušteno, sići i hodati uza kompoziciju, s obzirom na sporost njezina kretanja, praćenu umornim pištanjem i prepoznatljivim zvukom iz dimnjaka lokomotive, prema kojemu je čiro i dobio svoje čuveno ime.

Taj je dio vožnje protekao više u tišini negoli u pokušajima zapodijevanja nekakova razgovora među ročnicima. Gotovo sav se žamor završavao na štumu upoznavanju. Valjda je trebalo neko vrijeme privići se na nove okolnosti i prihvatiti taj neizvjesni smjer kojim je život najedanput krenuo.

Ulazak u Sarajevo i na tamošnji gradski kolodvor, na kojemu su se u nizu vijorile hrvatske trobojnice i crvene njemačke zastave, za Dragu i za gotovo sve njegove suputnike, uglavnom momke iz Mostara i okolnih sela, poput Konjica, Stoca, Nevesinja, Gacka, Čapljine, Čitluka, Ljubuškoga, Širokoga Brijega i drugih, bio je istinski doživljaj. Tada se ukupno ozračje konačno promijenilo, a dojmovi su se nizali jedan za drugim, od veličine samoga grada, u odnosu na Mostar, poglavito na manja hercegovačka mjesta, do oduševljenosti uočenom količinom vojske.

- Pogledajte, Bobanovi *crnci!* – čulo se među uzbuđenom mladosti koja je iz vagona, s izrazima vojničkoga i osobnoga divljenja, pogledavala na prekaljene pripadnike, sada već preustrojene, čuvene Crne legije, opjevane nebrojeno puta poradi njihova junaštva, ratničke vještine i besprijekornoga vojničkog vladanja na bojnemu polju.

- Što misliš, hoćemo li i mi dobiti takove odore? Čim prisegnemo, idemo na te šumske razbojнике... – govorili su među sobom.

Osjetno ih je napustio onaj strah koji su imali kada su uvojačeni i odvojeni od doma, od najbližih. Sada je već u njima gorio onaj žar borbe, zanos pripadnosti, zanos besmrtnoga poslanja potpune predanosti Domovini. Nisu više mislili na majke, očeve, zaručnice, djevojke... Utihnula je tuga, a javio se prkos, potpuna opredijeljenost većemu cilju. I Dragu je ponio ushit, zamišljao se u novoj odori, na bojišnici, naoružan i hrabar, zamišljao je slast pobjede, spreman ići do kraja, bez žaljenja i kajanja...

- *Ustaška se vojska diže, osvjetnika strašan roj...* – krenula je tada i pjesma, prijeteća koračnica, nošena grlima još uvijek golorukih mladića, oboružanih onim najubojitijim oružjem koje vojni vrh može tražiti, mladošću koja hrli, hrli ne pitajući pritom koja je cijena i ima li uopće nade za povratak.

U vlak je u Sarajevu, gdje su se zaustavili svega pola ure bez odobrenja za napuštanje vagona, primljeno još nekoliko desetaka ročnika i putovanje je nastavljeno, a konačnim je odredištem bio Bjelovar, grad udaljen osamdesetak kilometara od državne prijestolnice.

Nakon nekoga vremena, utihnula je i pjesma, umorna je mladost pozaspala, njišući glave u snu, sukladno trzajima sporoga vlaka čiji su se strojovođa i ložać brinuli za održavanje postignute brzine, barem na ravnim dijelovima, ali i topline u vagonima, s

obzirom na to da je prodiranje u sjeverne krajeve značilo i nižu temperaturu, neobičnu za mlade južnjake.

***

- Budi se! Iskrcaj! – odjeknulo je vlakom, popraćeno nepodnošljivo visokim zviždukom pištaljke.

Ročnici su, premda bunovni, u hipu bili na nogama, pripravnici napustiti vagone, uredno poredani, točno onako kako su ih naučili u onih nekoliko dana početne vojničke izobrazbe prije polaska iz Hercegovine.

- U vrstu i pogled pravo! Nemoj da vidim nered! Stega, stega... Naučit ću ja vas što ta riječ znači, sanjat ćete me kako ponavljam: *Stega!* – grmjeli su časnici, ravnajući mladiće u uredne redove u kojima su, brzim korakom, krenuli prema crnim kamionima s maslinastozelenim ceradama koji su ih čekali izvan gradskoga kolodvora, na koji su pristigli u ranojutarnju uru.

Ukrcali su se i otuda su prevezeni u bjelovarsku vojarnu. Odmah po dolasku upisani su u knjige i raspoređeni po barakama, a potom su dobili nove, njemačke odore i zadužili su oružje te, bez odgode, samim dolaskom, otpočeli s kratkom, osnovnom obukom prije slanja na bojište. Sa znatiželjom su promatrali kako strogi, gotovo hladni domaćini pred njima otvaraju nove drvene sanduke, koje su resili orlovi raširenih krila sa znakom Reicha u kandžama, iz kojih su vadili neodjevine sive odore, počevši od donjega rublja, sokni, hlača i košulja, do jakni, remenja, kravata, kapa i čizama. Dobivši hrvatske, ustaške oznake koje će staviti na kapu, jer su bili raspoređeni u Hrvatske oružane snage, Drago je zadužio i ubojiti, teški puškomitraljez M53, poznatiji pod nazivom *šarac*.

Teško je zapravo predočiti presudnost trenutka u kojemu mladić odjene uglađenu vojničku odoru, sa silnim pratećim znakovljem i drugim uresima. Gotovo kao da mu je netko odjenuo dosto-

janstvo i strahovito visoko samopouzdanje, uvjerenje u vlastitu svemoć. Doslovce, u trenu naraste samouvjerenost i dječak postaje muškarac, ali onaj muškarac koji će tek s godinama iskustva steći mudrost promišljanja prije donošenja odluka.

Nije bilo uobičajeno oružje zadužiti odmah po dolasku u vojaranu, ali okolnosti nisu dopuštale drukčije ponašanje. Vladala je velika potreba za novim snagama. Mladi vojnici, pa ni Drago, nisu ni znali niti slutili kakovo je uistinu stanje. Zapravo, ciljano su, putem tiskovina i Hrvatskoga slikopisnog tjednika, objavljivane doradene *istine* o događanjima na krajnjim istočnim i zapadnim granicama ozemlja novoga njemačkog carstva koje je posljednjih mjeseci bivalo sve manje.

Dragi puška nije najbolje srasla s ukupnim doživljajem. Neupućenomu je *šarac* uistinu bio prijetećim saveznikom, nezgrapnan, opasan, munjevito ubojit. K tomu, teško oružje i još teže strjeljivo u remenjima nisu bili najboljim prijateljem tijekom dugih pješaćenja, uspona, trčanja i svega onoga što prati vojničku obuku. No, sve su te nedaće nestale s početnim danima, možda tjednima, a onda je Drago istinski upoznao svoju produljenu ruku, svoga željeznog suborca, kako ga održavati, njegovati, puniti i prazniti, iz njega pucati i podnositi nesnosno štektanje i prateće treskanje čitavoga tijela.

Kako su dani prolazili, a nije bilo preveć vremena za obuku pa je bila dobrano skraćena, pridošli su se pripadnici Hrvatskih oružanih snaga upoznali sa svojim pretpostavljenima, s vojničkim životom, ali Drago nije zaboravljao na rodni kraj. Strahovito ga je morila sjeta, okupirale misli o Hercegovini, roditeljima, svemu onomu što je ostavio iza sebe i tko zna kada će i hoće li uopće opet vidjeti.

- Ma da mi se samo vratit doma do prolića i ositit onaj miris behara. Da mi je užinat materine ‘rane i s ćaćom privrnut zemlju na oranici. Ništa mi sad ne bi bilo teško – razmišljao je, ne držeći

više ni rudničko okno tako mrskim, jer sve je domaće bilo tako daleko, prijeteći iščezavalo.

Kako je svaki ročnik, uza osnovnu obuku, dobio i neko drugo zaduženje kojim je pridonosio zajedničkoj borbi, Dragu je zapala služba u kuhinji. Osim što je pomagao pripremljati hranu, ne samo za vojnike u vojarni nego i za one na obližnjim stražarnicama i na udaljenijim bojišnicama, najvećma grah i tjesteninu, imao je sreću što potječe iz sela u kojemu snijeg nije rijetkost u zimskim mjesecima, jer je te godine Bjelovar trpio izrazitu studen.

- Danas smo čupali saonice iz smeta, konji iz zaprege u potpunosti su ostali bez snage. – požalio se Drago svojemu suborcu, pripremajući postelju na tvrdomu krevetu. Prije no je legao dodao je još par cjepanica u visoku gusanu peć i, umoran od obilaska bojišnice, brzo usnuo.

Drago je spavaonicu dijelio s mladićima iz cijele Hrvatske, od Bačke i Banata do Boke Kotorske. Nije u tomu naraštaju bilo previše njih iz Hercegovine, kada se uzme u obzir ukupan broj ročnika, a najvećma mladih ratnika pristiglo je iz Like i Korduna. Bilo je poprilično i bosanskih te istočnohercegovačkih muslimana. Govorilo se hrvatskim jezikom, s jasnim razlikama u narječjima brojnih hrvatskih krajeva, ujutro pozdravljalo Lijepu našu s desnom rukom visoko u zraku, nakon podizanja državne zastave, koje bi završilo gromoglasnim: *Spremni*.

Stiglo je i prvo odobrenje za slanje pisama obiteljima. Drago nije duljio, doduše i s obzirom na skromnu izobrazbu, nije niti mogao, ali je umirio roditelje onom najvažnijom viješću kako je živ i zdrav, dopunjenom podacima poput onih u koju je postrojbu raspoređen, gdje se nalazi... Jasno, vojnici su upozoreni izbjegavati pisanje o strogo vojnim pitanjima i sva je pisma, prije slanja, čitao nadređeni časnik ili netko koga je ovaj za to zadužio, a na Draginomu papiru nije bilo precrtavanja.

- Šalju nas u Kumrovec! – počelo se govorkati jedne siječanjske večeri u vojničkim barakama.

- Čuo sam kako smo tamo raspoređeni. Primijetili su pojačana partizanska kretanja pa nas šalju na razbijanje – govorio je jedan Zemunjanin i, jutro je posvjedočilo, nije se prevario.

Zorom je zapovjeden polazak, pod punom ratnom opremom. Prebacili su ih u kamionima, a u Kumrovcu ih je čekala zapovijed ukopavanja u rovove po okolnim brdima.

- Barem neka promjena, dodijala mi je i kuhinja. – smiješeći se, govorio je Drago suborcima s kojima je bio raspoređen, ne sluteći što ga čeka. Njegov je prvi, stvarni susret s bojišnicom završio ranjavanjem. Gotovo odmah po njihovu dolasku, zbio se sukob s partizanima, a Dragu je u sveopćoj pucnjavi i eksplozijama ručnih bombi, pogodila krhotina bacača, raznijela cijev njegova puškomitraljeza i ozlijedila ga po glavi. Srećom, premda se tada činilo kao kobno ranjavanje, nakon što je, obliven krvlju, previjen u Kumrovcu te prebačen u zagrebačku bolnicu, utvrdili su kako je tek riječ o dubljoj posjekotini pa je dobio samo dva dana dopusta. Vratili su ga u Kumrovec, ali iznova u službu kuhara, do potpunoga iscjeljenja.

Taj se oporavak poklopio s duljinom njihova ostanka u rodnom selu odmetničkoga vođe, gdje se Dragina postrojba zadržala nepuna dva mjeseca, gotovo stalno se sukobljavajući s partizanima, u uvjetima surove zime, u vrletima na hrvatsko-slovenskomu pograničnom području.

- Vojnici, slušajte ovamo... Slušajte pažljivo... Odmetnici su zaposjeli dio Banje Luke. Naša je zadaća probiti bojišnicu i očistiti grad, a preživjelu im živu silu potisnuti prema istoku Bosne, gdje će ih dokrajčiti Domanikova 8. divizija. Treba izbjeći da se njihovi borci povuku prema Kozari, jer izgleda kako tamo opet imamo posla. Premda smo na toj kletoj planini prije dvije i pol godine slomili partizanstvo na hrvatskomu ozemlju, tamo je

opet uočeno neprijateljsko djelovanje. Na Kozaru nas šalju nakon Banje Luke pa si nemojmo povećavati poteškoće. Braćo vojnici, sudbina Banje Luke u našim je rukama, to je naša odgovornost i naše poslanje. Osvjetljajte obraz naše Domovine i našega Poglavnika. Neka nam živi vječna Hrvatska! Za dom! – zagrmio je časnik koji ih je postrojio prije polaska, dobivši uobičajen, glasan odgovor vojnika u kojima je gorio borbeni žar.

Vožnja je trajala kraće nego su mislili i iskrcaj je krenuo na prostranom polju, prekrivenom snijegom, pokraj neke crkve kojoj Drago nije upamtio imena. Došli su noću, pogašenih svjetala, pripravnici uskočiti kao pojačanje njemačkim snagama koje su već krenule prema gradu.

S prvim dnevnim svjetlom, Drago je svjedočio nečemu što mu se trajno urezalo u sjećanje. Već uvelike uključeni u borbu, uopće ne misleći na zrna koja su zviždala unaokolo, vojnici iz njegove postrojbe prenuti su topotom konjskih kopita. Pokraj njih projahali su napola divlji jahači. Jahači za koje su čuli, o kojima su raspredane priče, ali za koje nisu vjerovali kako su uistinu takovi – hitri, okretni, prekaljeni i nemilosrdni ratnici koji su govorili nerazumljivim jezikom i nikada nisu odbijali izvršenje zapovijedi.

- Čerkezi!!! – poviknuo je netko.

Njihova je pojava bila toliko zapanjujuća da je na trenutak čak zaustavljena pucnjava. Kavkaski su Čerkezi jahali konje viseći im na bokovima te su ih tijela vitkih životinja štitila od neprijateljske paljbe. U rukama su imali suvremene strojnice, pridigli bi se poput onih hitrih indijanaca s američkoga zapada, pripucali rafalnim nizom, i ponovno zalegnuli konju s boka, galopirajući nevjerojatnom brzinom. Za zbunjene partizanske borce nije bilo izgleda.

Čerkezi su napravili pomutnju, a hrvatski i njemački vojnici krenuli u proboj. Drago bi se mogao zakleti kako su na banjo-

lučkim ulicama bili za samo nekoliko trenutaka. Jasno, trebalo je puno više, ali su razbojničke snage razbijene i odgurnute dalje na istok, u zagrljaj moćnih snaga generala Romana Domanika, pod čijim su zapovjedništvom sada bili opjevani bojovnici ranije Crne legije poginuloga viteza Jure Francetića.

***

Znali su što im je namijenjeno nakon oslobađanja budućega stolnog grada mlade hrvatske države. Znali su za Kozaru. Međutim, nisu je takovom zamišljali kakovom su je doživjeli. Stigli su na neku golet, bez stabala, bez zaklona, gdje je raslo gusto žbunje između oštrog, raspuknutog stijenja, ne nudeći nikakovu zaštitu od surove studeni i jakoga vjetra zbog kojega su, noseći puške o ramenima, jednom rukom pridržavali kape, a drugom stezali teške vojničke kapute koji se nisu imali snage othrvati gotovo smrtonosnomu zagrljaju kozaračke zime.

Područje je bilo pusto, pokazalo se kako su podatci o obnovljenim partizanskim skupinama, barem u kozaračkomu podnožju, netočni. Hrvatska je vojska tamo susretala samo prazne kuće, spaljene štale i smočnice, ponegdje s nekolicinom isprepadanih kokoši. Tek bi pokoji preostali seljak razbio jednodielnost njihova puta, ponudivši im vode iz dubokih bunara, gdje se tekućina nije smrzavala, ali tamo od srpnja 1942. godine, kada su ustaške postrojbe, zajedno s njemačkim i mađarskim saveznicima, razbile jake partizanske odrede čiji su preživjeli pripadnici sve popalili pri povlačenju, nije bilo istinskoga života.

Uvjerivši se u nepostojanje opasnosti, poslali su glasonoše u glavno zapovjedništvo, otkuda su se ovi vratili sa zapovjedi za povratak vojske u Banju Luku, gdje su ostali neko vrijeme, ne dočekavši 30. ožujka i žestoki devetodnevni okršaj ustaških snaga na Lijeveča polju, sa sedamnaest tisuća najvećma crnogorskih, sandžačkih i istočnohercegovačkih četnika Pavla Đurišića, oku-

pljenih u Sandžačkomu i u Drinskomu korpusu, koji su, na putu iz Crne Gore prema Sloveniji, prešli rijeku Vrbas i zauzeli selo Razboj, namjerivši prema Bosanskoj Gradišci i pobivši po okolnim selima oko dvije tisuće i petsto hrvatskih pučana. Četnici su tu sasma razbijeni, a Đurišića su ustaške vlasti smaknule u Staroj Gradišci.

Draginu su postrojbu nekoliko dana prije te bitke odredili za pokret prema Zagrebu, otkuda su imali zapovijed ići prema Velikoj Gorici i pomoći vraćanje toga odmetnutog mjesta iz partizanskih ruku pod upravno okrilje NDH. Na putu prema glavnomu gradu imali su još jedan manjih okršaj s partizanskom skupinom, kada je Drago lakše ranjen u desnu ruku, u dlan.

Ipak, do Gorice nikada nisu stigli. U Zagrebu je već bila osjetna *gužva*, pošto su se s početkom travnja u njega počeli slijevati pripadnici pojedinih hrvatskih divizija s prostora gdje su Titovi komunisti, potpomognuti nadirućom Crvenom armijom, već tada uspostavili vlast. Tako je bilo i s vojnicima iz 8. hrvatske divizije koji su se povukli iz Sarajeva.

Sve zabrinutiji nepovoljnim vijestima koje je sada pronosila vojska, iz prve ruke, u noći na 8. svibnja, Drago je u Zagrebu, gdje su zadržani do daljnje zapovijedi, primio najgoru vijest u životu, vijest koju nije očekivao, vijest koja će ga progoniti još desetljećima poslije. Netko je glasno viknuo: - Braćo, pao je Mostar!

Glasonoša je nastavio: - Prije Mostara pao je Široki Brijeg. Pobijeni su fratri, spaljeni. Pobiše nam narod. Partizani su već ovladali većim dijelom Dalmacije i Bosne, otkud se dalmatinske, hercegovačke i crnogorske brigade kreću prema Zagrebu. Istodobno, s istoka Slavonije, pritišću nas srbijanske postrojbe u koje se masovno uključuju preostali četnici, zamjenjujući kokarde petokrakama. Nitko tko im padne u ruke ne ostaje živ.

Skamenjeni, vojnici nakratko nisu ništa progovarali. Nevjericu se nije moglo odmah pobijediti. Došli su s položaja, iz šuma, s planina, ispunjeni uvjerenjem u dobar ishod ukupnih borbi, ne-svjesni stvarnoga stanja. Mostar je pao prije gotovo tri mjeseca, na blagdan sv. Valentina, 14. veljače.

Kada je prvi među njima progovorio, krenula je lavina, i tiha i glasna, i drhtava i žučna. Došlo je do svađe, naguravanja...

- Stoj!!! Stani, stoko neodgojena! Ponaša li se tako hrvatski vojnik?! Stani mirno i ne mrdaj dok ti ne dam odobrenje ili ću ti presuditi na licu mjesta! Svakomu pojedinačno! Takovi mi ne trebate! Razdora ne će biti! Je li to jasno?! – zagrmio je jedan ustaški pukovnik čije ime Drago nije poznavao, a koji je ušao u njihovu baraku.

- Jasno, gospodine pukovniče! – odgovorili su zatečeni vojnici, brzo se uredavši i povrativši u čvrste okove vojničke stege, gotovo zaboravivši na prijašnju osupnutost vijestima s hrvatskoga juga, iz rodnih krajeva većine njih.

- Slušaj pažljivo! – nastavio je ustaški pukovnik, čvrst i visok muškarac srednjih godina, ugladene pojave, ozbiljna i hrabra pogleda, svjež obrijan, ulaštenih crnih čizama i besprijekorno izglačane odore, na čijim se sjajnim pucima zrcalio ljudski odraz: - Zagreb ne će biti branjen! Cjelokupna se Njemačka vojska povlači iz Hrvatske. Poglavnik i Vlada zapovjedili su povlačenje i naših snaga prema Austriji, gdje ćemo se dostojanstveno predati zapadnim savezničkim vojnicima, pod zapovjedništvom američkih ili britanskih časnika. Na savezničku vojsku, pod čim mislim na zapadnjake, nije dopušteno pucati, a na svaki usputni susret s partizanima ili s Crvenom armijom zapovijed je odgovoriti žestoko, vatrenom silom. Predaja partizanima i Rusima nije dopuštena. Oni ne uzimaju zarobljenike! Protivu Boljševika idite do kraja! Postupiti po zapovijedi bez odgode! Za dom spremni!

Pukovnik je napustio baraku i ne čekajući na odgovor, ostavivši iza sebe muk vojnika koji su u tomu trenutku nalikovali na siročad, na djecu istrgnutu iz roditeljskoga naručja, na psiće u kartonskoj kutiji, ostavljene pokraj ceste, u iščekivanju neminovnoga svršetka.

Prvi se pomaknuo jedan Bosanac, popravio odoru, stavio na leđa pripravnu naprtnjaču, okačio pušku o rame i pogledao u su-borce, u jasnoj nakani što skorijega izlaska vani. Svi su odreda krenuli ponavljati njegove radnje i brzo su se našli u urednomu nizu, na putu prema neizvjesnomu zapadu.

Poglavlje drugo

Tužna je to kolona bila. Zbjeg poniženoga hrvatskog puka. Zbjeg ponosnih ljudi koji su napuštali zemlju divovskih predaka.

Uza bok poraženoj vojsci kretalo se na tisuće običnih pučana, pognutih glava, povlačeći se prema slovenskoj granici. Vijesti su bivale sve lošije, padalo je mjesto za mjestom, selo za selom, a iza te tužne kolone pao je i Zagreb, istoga dana kada je hrvatska vojska izišla iz njega, 8. svibnja ljeta Gospodnjega 1945.

Prometnicama su se uglavnom klatili civili, vukući osnovne potrepštine, žene su zapomagale, a suzu bi pustio i poneki stariji gospodin, promišljajući o životu, o prošlosti koju ostavlja zauvijek. Djeca su zbunjeno i prestrašeno stezala roditeljima ruke, a vojska se najvećma kretala s bokova, osiguravajući slobodan i nesmetan prolazak po cestama koje su uvelike zagušivali konjske zaprege, vojna vozila, čak i pokoji motocikl. Svježe bi noći provodili kunjajući na zemlji, zaognuti dekama ili jednostavno stegnuti u kapute.

- Ono je prid nami Zidani most – pročitao Drago naglas napis s cestovne oznake u središnjoj Sloveniji, u općini Laško, na ušću rijeke Savinje u Savu.

Nije uspio niti do kraja izgovoriti, kada je, na samomu prilazu tomu malenom mjestu, nastala prava pomutnja, pakao. Neočekivana ih je puščana paljba pokosila s okolnih brda. Slovenski i partizani iz hrvatskoga Zagorja, s preodjevenim ličkim četnicima, postavili su zasjedu, ukopani u bunkerima, iz kojih su na tisuće pridošlih Hrvata vidjeli kao na dlanu.

- Bog ti jadan, sklanjaj se. Zalegni! Majko moja... – grmjelo je, zapomagalo se.

Ljudi su se bacali na sve strane. Netko se nagoni pokušavao skriti, potpuno zaboravivši kako ima pušku. Drugi su, pak, ne mareći za sebe, pokušavali zaštititi nemoćne patnike, žene, djecu i starce, odvući ih u zaklon. Vojska se pobacala po zemlji i uzvratila pucnjima po neprijateljskim položajima... Uslijedio je stravičan pokolj moćnih nad nemoćnima. Drago je oko sebe za tren nabrojao dvadesetak mrtvih suputnika. Nije vidio toliko poginulih na jednom mjestu ni u okršaju kod Banje Luke.

Hrvatska se vojska ipak brzo pribrala, zapovjednici su organizirali obranu, spriječivši tako pješački prodor neprijatelja među slabo naoružane vojnike i goloruke civile. Zbunjenost je prevladana i izdana zapovijed održati crtu obrane. Partizani su tukli već nekoliko sati. U prvomu udaru podnesena je velika žrtva, bilo je puno stradalih, ali kada su ljudi uspjeli zaleći po kojekakvim zaklonima, pogođenih je bilo manje, premda je ukupan hrvatski položaj bio nezavidan, u okruženju i izložen neprijatelju s uzvisina.

Boooooom... Boooooom... – odjeknuše najedanput silovite eksplozije, a dim se podiže s partizanskih položaja.

- Nijemci, Nijemci... – počeli su uzvici. Uslijedila je kano-nada. Pristigli su njemački odredi, kojima je isturena izvidnica javila što se događa kod Zidanoga mosta, topovima koje su vukli

konjskim zapregama, nezaustavno su osuli po odmetničkim borcima, ne štedeći punjenja. Prštalo je na sve strane, u zrak su letjeli i borovi i kamen, a puščana je vatra, barem ona s brda, prestala sijati smrt. Pucalo se sada samo iz jednoga smjera, iz udoline prema partizanima. Moć vladanja smrtonosnim ciljnikom promijenila je vlasnika. Hrvatska je vojnica pripravno podržala ljutiti protuudar i, čim su njemački topovi zašutjeli, pješništvo je nasrnulo na preživjele u brdskim bunkerima. Milosti nije bilo.

Okršaj kod Zidanoga mosta oduzeo je puno vremena u kretanju kolone i na pola puta između Celja i vojno zatvorene slovensko-austrijske granice stigli su 15. svibnja, upravo kada je britanski general Patrick Scott primorao dvjesto tisuća hrvatskih vojnika i oko pola milijuna običnoga hrvatskog puka na bezuvjetnu predaju Jugoslavenskoj armiji, odbivši ih uzeti pod savezničku zaštitu, pod prijetnjom zračnoga i tenkovskog udara ukoliko za jednu uru ne polože oružje. Rat je završio toga dana u četiri ure poslijepodne.

- Izvesite bele zastave i odložite oružje! Rat je gotov! Povinujte se komandama partizanskih boraca i živet ćete! 'Ko nije krvavih ruku, kući će! – odjekivalo je s razglasa motornih vozila kojim su se partizanski povjerenici, pod zaštitom britanske vojske, kretali među hrvatskim življem, zlokobno sporo i pobjednički nadmeno, dok je sa svih strana nadirala vojska s trorogim kapama na kojima su bile zadivane ili šivene crvene petokrake.

Pojedinačni su sukobi jako brzo utihnuli jer je razočarani narod shvatio što se dogodilo. Umorni i poraženi vojnici klonulo su odlagali oružje i bacali kape na zemlju, a najvećma su otpor partizanima pružali neslomljivi *crnci* koji su, u određenoj mjeri, čak uspjeli napraviti proboje i izvući se iz neprijateljskih ruku.

Hrpe s ostavljenim oružjem rasle su iz ure u uru, da bi od zapadno-uljudbena svijeta ostavljen narod do navečer bio sasma razoružan. Krenulo se s povlačenjem na stotine tisuća ratnih za-

robljenika natrag, prema jugu novoproglašene Jugoslavije, a na poljima krajnjega slovenskog sjevera i austrijskoga juga, otkuda su Britanci nemilice izručivali Hrvate Titovim snagama, ostavljena je neuredna pustoš, jer nije bilo dopušteno sa sobom vući niti osobne stvari, deke i hranu, a kamoli zaprege i druga prijevozna sredstva. Zarobljeni su Hrvati razbijani u manje skupine, poradi lakšega nadzora. Dijelili su ih na civile i na vojnike, a onda potonje na ustaše i na domobrane, s obzirom na pripadnost vojnomu rodu prije objedinjavanja Hrvatskih oružanih snaga, s kraja ljeta Gospodnjega 1944. odnosno službeno od siječnja 1945. godine. Dragina je skupina brojala negdje oko trista pedeset osoba, uglavnom vojnika, poredanih u četveroredu. Zabilježeno je kako su zarobljeni u Celju.

- Vi ćete, drugovi, u Rusiju, pred narodni Staljinov sud! – obratio se jedan od časnika, ne silazeći sa svojega vranca, skupini Čerkeza koji su, zajedno s Hrvatima, pali u ruke partizanskim postrojbama.

***

- Iz kojeg si sreza, ustašo? – upitao je Dragu partizanski povjerenik, zadužen za razdvajanje zarobljenika, gledajući u svoju bilježnicu, položenu na drveni stol, pokraj kojega su popisivani negdje u Maceljskoj šumi, nakon što su stigli na hrvatsko ozemlje, daleko do generala Scotta.

- Goranci, Mostarski kotar, Velika župa Hum – odgovorio je mladić.

- Ne pametuj, bando ustaška! – okosi se povjerenik i nastavi s upitima. - Kad si pristupio ustašama?

Drago je kazao kada je uvojačen te su ga, sukladno tomu, rasporedili u skupinu u kojoj su bili svi oni koji su u službi od 1943. godine.

- Svi vi koji ste ustašama pristupili '41. i '42. idete kući, a vi koji ste kasnije nataknuili *U* na glavu idete u našu, narodnu vojsku, na preodgoj! Za vas još ima nade! – govorili su podrugljivo partizanski povjerenici, a naivno im povjerovavši, pojedini su zarobljenici, potrgavši vojničke iskaznice, slagali vrijeme ulaska u djelatnu vojnu službu, nesvjesni kako su se time osudili na smrt.

Dragu i slične njemu zatvorili su u obližnje staje, gdje su trebali provesti noć, a stotinjak onih kojima su iskaznice potvrdile ili su se izjasnili kako služuju od 1941. i 1942. godine, ostavljeni su na mjestu popisivanja te su ih, gotovo do gola ih razodjenuvši, odvodili po desetoricu, ne pojašnjavajući kamo ih vode. Sve je bilo jasno kada su se začuli pucnji iz daljine, kada su do onih što su čekali na red dospjeli jauci i bolna zapomaganja, vrištanje od kojega se ledila krv u žilama, ocrtavajući iskonski strah na licima koje je obasjavala svjetlost plamena logorskih vatri između šumskih stabala.

- Ne ću! Ne ću! Pustite me! Pustite meee! – otimao se jedan od sljedeće desetorice.

- Pustite me! Majko moja, što mi rade. Majko moja, ne ću ići! Gospe moja, ne daj me! – jasnog je čovjeka pobijedio strah i pamet je popustila, a jeza je od njegovih izbezumljenih krikova uhvatila čak i mučitelje.

Tupi je udarac zauvijek otklonio bol napaćene duše i vratio težak muk u mračnoj šumi kojom je te noći vladala smrt. Pušćanom je drškom jedan sirovi Bilećanin razbio nesretnikovu lubanju i ovaj je nepomično pao, otvorenih očiju iz kojih je, preko bjeloočnica, procurila krv.

Nije to spriječilo niti usporilo krvavi pohod. Spomenutih stotinjak hrvatskih sinova partizani su odveli na rub široki vrtače, dublje u šumi, gdje su skončali što od zrna što od malja kojim je, životinjskom snagom, vitlalo nekoliko zapuštenih šumskih boraca u opancima iz kojih su virile grubo pletene, žućkaste šlape.

Oni koji su, uvjetno kazano, imali sreće biti sklonjeni, Drago i preostali zarobljenici, sa zebnjom su i u dubokomu muku, slušali zvukove stravičnoga orgijanja, konačno u potpunosti svjesni onoga što ih je snašlo, ali i nemjerljivo Bogu zahvalni jer ne nasjedoše na obećanje o povratku kući.

Nisu shvaćali zašto uru za urom zapomaganja ne prestaju, zašto neugodni dizel motori vojnih kamiona neprestano bruje. Nisu znali kako su na odredište stigle i druge skupine, dovezene tim kamionima. Dovožili su ih, kao stoku na klanje, sve dok spomenuta vrtača nije napunjena ljudskim mesom, izmrcvarenim lešinama koje su sada samo podsjećale na negdanje ljudske obrise.

- Sveta Marijo, majko Božja, moli za nas grješnike sada i na času smrti naše... – poluglasno je govorio mladi Drago u vrućoj svibanjskoj noći, cijedeći molitvu kroza stisnute zube, oštećene škrगतanjem koje nije mogao zaustaviti, kojega nije niti bio svjestan. Sjedio je na zemljanomu stajskom podu, na sasušenomu životinjskom izmetu, uopće ne osjećajući smrad, skupljenih nogu koje je obuhvatio objema rukama, nesvjesno se njišući naprijed-natrag.

***

- ‘Ajde, bando! Na noge! – vojnik je čizmom otvorio teška, ali trošna stajska vrata, povukavši za kragnu najbližega među zatvorenima. Izvukao ga je vani i snažno bacio na zemlju.

Otkucala je deveta ura i zarobljenici su odavna bili budni, očekujući raniji polazak. Međutim, umorni od prethodne noći, partizani nisu žurili, a nekolicina ih se poredala ispred stajskih vrata te su udarcima *počastili* zarobljene Hrvate koji su istrčavali napolje.

- Da se odma’ razumemo. Priče nema! ‘Ko progovori, metak u čelo! Pitaj ga ne ću ništa. Redaj se po četvero i čekaj komandu za polazak! Nemoj da mi ne’ko ispane iz kolone... Jasno?! – pri-

jeteći im se obratio partizanski bojniki prije polaska, potom uzjahavši konja i krenuvši na čelo dugoga reda iscrpljenih hrvatskih vojnika.

- Jasno! – dobio je traženi odgovor.

Prolazeći kroza hrvatska sela i zaseoke, doživljavali su sasama oprečna iskustva. U jednima su ih seljani, poredani uza rub ceste, udarali drškama raznoraznih alatki, dok su u drugima žene stajale mirno, izgovarajući tihe molitve i držeći u rukama pogače i limene kante s vodom, podsjećajući na Veroniku i na njezin rubac. U trećim su se, pak, miješali i jedni i drugi.

Titova je vojska šutke promatrala sva ta događanja, ne zabranjujući ženama stajanje na rubu kolone, dakako bez odobrenja za prilazak zarobljenicima. Međutim, tko bi iz četveroreda krenuo po kap osvježenja, dobio bi zrno ili bi ga opekoma u glavu dokačio neki opaki seljanin koji se imao potrebu dokazati novoj vlasti. Takovih je nekolicina ostala ležati iza posljednjega u nizu, zagrnuti prašinom koju su podigli teški koraci umornih stopala, koja su virila krvava iz raspadnute obuće.

- Hvala ti, Gospode, što si me učinija poniznim! – izgovorio je Drago, prekrižio se, sagnuo zemlji i s poda pokupio izmet koji je iza sebe ostavio konj onoga bojnika s čela kolone. Drago je na dlanu otrijebio bijedne ostatke izmeta partizanskoga pastuha, pronašavši što je tražio, tragove kukuruza i ječma koje je životinja pojela. Polizao ih je s dlana kao najslađu gozbu, kao dijete materinu užinu. Polizao ih je gadeći se na smrad, na ogavan okus, ali ne gadeći se na sebe. Poniznost ga je nahranila i dala mu nešto snage, dostatno za nastaviti, za živjeti i nadati se.

Zagreb su doslovce okrnuli, nastavivši prema obližnjoj šumi. Drago je tada, prvi i jedini put u životu, doživio neposluh svojih nogu. Neposluh svjesnim mislima, ali očiti posluh podsvjesnoj nakani njegova uma. Ugledao je manju skupinu svojih izglednijih suputnika, bježali su iz kolone. Partizani ih nisu primijetili

zbog visoka raslinja. Ni sam ne zna kako, potrčao je munjevito, ne osvrćući se.

- Stoj! Stani! – čulo se prije nego su zapucali. Čim su ih primijetili, partizani su zaustavili četverored i otvorili vatru, ali nijednog nisu pogodili.

Brzo se rasporedivši, dio je vojnika ostao čuvati zarobljenike, a dio krenuo tražiti bjegunce. Drago se spretno popeo u gustu krošnju stogodišnjega hrasta, gdje je zatekao još jednoga odbjeglog Hrvata. Pogledali su se i šuteći ukipili, gotovo su srasli sa spasonosnim stablom. Kako se ubrzo smrkavalo, potjera je prekinuta i partizani su se vratili koloni, koja te noći uopće nije stajala na predah. Zato su iza sebe ostavili nekoliko mrtvih, klonulih od iznemoglosti, koje su čuvari dokrajčili pucnjevima u potiljak.

Drago i njegov suputnik, kojemu je jedino upamtio osječko podrijetlo, probijali su se šumom, i ohrabreni i prestravljeni, pitajući se je li možda bilo pametnije ostati u skupini. Ovako, mislili su, ako ih pronađu, odmah će ih ubiti.

Naišavši na starijega žitelja jednoga banjolučkog zaseoka, okruženog svinjama, upitali su ga za stanje u okolici. Rekao im je kako je čitav kraj opustošen te ih je, predstavivši se kao prijatelj, uputio prema obližnjoj kolibi, u kojoj živi s još dva muškarca i jednom ženom. Kazao je kako će im tamo ponuditi sklonište i oktrjepu. Tako je i bilo. Premda iznenađeni, ljudi su ih dočekali sa skromnom, ali njima više nego dostatnom trpezom, ponudivši im i svježega mlijeka. Ni slutili nisu kako je svinjar, čim su zamaknuli, požurio prijaviti ih.

Dok su jeli u tišini, netko je pokucao na vrata. Pretrnuli su, a domaćin, koji ih je rukom uputio na mir, otvori vrata i napadno prozbori: - Evo i', dragog ti Boga, ja i' po'vat'o.

Nesretnici odskočiše od stola, a u kolibu su zakoračila dvojica naoružanih partizana, u pratnji jednoga mladog časnika.

- Diži ruke u vis! – povikaše.

- Pa što to znači? Nije vam bilo lijepo kod nas, a? – progovori časnik, ozbiljna lica, ne gledajući prema njima, nego revno motajući škiju. Vojnici su ih, gurajući ih puškama u leđa, istjerali vani, a spomenuti se časnik nižega ranga ostao zahvaliti domaćinu na odanosti. Drago se već pomirio sa smrću, ali na njegovo i na iznenađenje njegova suputnika, niti su ih tukli niti su im se obraćali. Jednostavno su stajali i čekali, šutke.

Jedan od partizana ušao je, na časnikov poziv, u kolibu. Vratio se, uhvatio Osječanina pod ruku i poveo ga prema obližnjoj rijeci. Nije se ništa čulo, premda je Drago iščekivao zlokoban zvuk ispaljena hica. Ostao je osupnut kada je vidio kako se vraćaju natrag. Taj je isti vojnik sada poveo njega. Na riječnoj obali, oborio ga je na koljena i gurnuo mu cijev od strojnice u usta.

- Kaži, na kog si pucao u šumi! Kaži i ne će ti ništa bit! – obratio mu se silnik.

- Ama, nisam, brte, ni na kog'. Nemam oružja još od austrijske granice. Mislija san pobić kući. Nisan tija nikom nauditi. Bog mi je svidok. – promumljao je Drago, gledajući na drhtavi partizanov prst na okidaču.

- 'Ajde, polazi! – povukao ga je i vratio do one kolibe iz koje je izišao mladi časnik, za kojega su kasnije shvatili kako je riječ o Hrvat. Samo je kratko naznačio kako moraju stići odmaklu kolonu, izvukao je tabakeru iz džepa i pripalio novu škiju, pogledavši prema dvojici patnika, pomalo s visoka.

Uistinu, više ih nisu dirali, a kolonu su stigli kada su već bili ulogoreni. Počelo je kišiti, što je dočekano s osjetnim olakšanjem, a te su večeri čak i večeru dobili. Na ulazu ih je neki dočasnik upitao: - Jeste li vas dvojica jeli? Dobivši odgovor, poslao ih je prema kuharima, glasno zapovjedivši: - Nahranite ih! Drago nikada ne će zaboraviti te makarone, tvrde i neslane, ali tako dobrodošle.

No, mir je bio kratkoga vijeka. Nakon određenoga razdoblja, dolazilo je do smjene vojnih stražara i zarobljenike su preuzimali

partizani iz razliĉnih krajeva Crne Gore, Srbije, Hrvatske i Slovenije. Ujutro ih je preuzeo neki krvoloĉni satnik. Premlaĉivanju nije bilo kraja. Dvojicu koji su se sagnuli napiti blatnjave vode s ceste ubili su na licu mjesta.

Tek toga dana naveĉer, kada su ih doveli do neke livade na kojoj  ce provesti noć, Drago i njegov suputnik u pokušaju bijega pozvani su u zapovjednu baraku, na saslušanje. Neka je partizanka na strojopisu uredno biljeŹila sve odgovore na upite koje je postavljao strogi partizanski povjerenik. U sobi je bio i jedan niŹi ĉasnik, stajao je u kutu, pogledavajući stalno u Dragu, Źto je ovoga ĉinilo jako nemirnim. Kada je povjerenik upitao mladoga Goranĉanina odakle je, namjesto njega, progovorio je taj ĉasnik: - Drago, od oca Alekse, zvanog Biće, Srez Mostar, Goranci, ‘26. godište.

Drago je pretrnuo.

- Kad vas ujutro postroje, javi mi se! – obratio mu se ne tako strogim glasom ĉudni ĉasnik, izišavši potom van, na Źto je Drago u sebi pomislio: “Ni u ludilu”.

Dvojica bjegunaca nisu kaŹnjeni niti im se tko poslije obratio, jednostavno su vraćeni meĉu zarobljenike. Drago je, utopljen u masi, ujutro uistinu ušutio i ostao u koloni koja je krenula na put, došavši toga dana do Šida u zapadnomu Srijemu, smještenomu na padinama Fruške Gore. Kod Šida su zanoćili, a Drago se sjeća kako nikada prije nije osjetio tako mekano tlo. Misli su ga odvele njegovim roditeljima, njegovoj tvrdoj zemlji u Hercegovini, njegovu domu... Umor i bolne noge ranjenih stopala brzo su ga svladali, rukama je malo razgrnuo zemlju i u malenu rupu naslonio glavu na neŹto studeniju podlogu koja mu je te noći donijela barem malo mirniji san.

Ipak, predaha nije bilo i jutro je donijelo novu tegobu kojoj se nitko nije nadao. Zapovijed za polazak nikako nije stizala, prolazilo je podne, a sunce je neumoljivo peklo i Źega je dosegнула

nesnosnu razinu. U spoju s visokom vlažnošću u zraku, nastaloj poradi isparavanja iz kišom natopljena tla, stajanje na suncu i izloženost rojevima komaraca bilo je bjesomučnim mrcvarenjem koje je kod pojedinaca dovelo do napadaja ludila. Takovi su *kažnjavani* preciznim hicima. Da sve bude još i gore, zarobljenici su još uvijek nosili svoje vojničke odore i bilo im je zabranjeno skidati ih. Srećom, teške su im kapute oduzeli još u Sloveniji pa su na njima bile suknene jakne, a ispod njih već pocijepane košulje. Jedina prednost tih odora sada je bila u tomu što su rojevi gladnih komaraca iscrpljene nesretnike mogli klati samo po glavi, vratu i po šakama.

Vode čitavoga dana nisu dobili, a za objed su im podijelili neke stare konzerve koje su, premda napola kvarne, svi brzo pojeli.

- Moram piti, moram... Dajte mi vode, molim vas... – govorio je neki jadnik kojeg su zbog toga izdvojili i odmah strijeljali.

Izranjavani i opečenih lica, neki su se zarobljenici okrenuli krajnjoj nuždi i mokrili u prazne konzerve pa tu mokraću pili, da bi poslije povraćali, pojedinci i umirali.

Pred smrkavanje, kada je tužne ostatke hrvatske vojske napuštala svaka nada, došli su odnekud novi partizani i na konjskoj zaprezi dovukli puno bure pitke vode.

- Pij kol'ko ti srce 'oće, bando ustaška... – galamili su uza grohotan smijeh, ali nitko ne krenu na vodu.

- Pijte, majku vam jebem il' ću vas sve pobit'! – povika pobješnjeli partizan sa zaprege i pripravi pušku za pucanje, okrenuvši cijev prema shrvanim zarobljenicima.

To ih je pokrenulo, a kada prvi okusi vodu i uvidje kako stražari ne će pucati, nastao je metež, guranje tko će prije do bureta i tko će više popiti. No, tijelo ima svoje granice i toliko žeđanje učinilo je svoje. Velika količina vode tako naglo dovela je do trenutačne smrti desetak zarobljenika te su se ostali povukli natrag. Drago je popio tek toliko kako bi se okrijepio.

Mrtve nitko nije kupio, po zapovijedi su ih ostavili tamo gdje su pali, kako bi se polagano raspadali na neumoljivomu ravničarskom suncu. Taj smrad žitelji mjesta kojima su prošle kolone Hrvatskoga križnog puta nikada nisu očistili iz nosnica, smrdjelo im je u umovima. Jedino dostojanstvo pokojnicima pruženo je skrušenim križanjem i tihim molitvama njihovih supatnika. Po njihovu odlasku, tijelima su se gostili seoski psi i divlje životinje iz okolnih šuma plodne ravnice.

Kolona je konačno pokrenuta, ali ne zadugo. Utjerali su ih na neki salaš i tamo zatvorili u torove, izgrađene za ovce i za konje. Pola su noći izgladnjeli ljudi hvatali poljske puhove koji su, kao pomahnitali, s prvim mrakom počeli iskakati iz nakupljenih hrpi sijena. Žive su ih derali i tako sirove jeli, gotovo poludjeli pokazivali su znake i zadovoljstva i ogorčenja. Očaj je uistinu pakleni čovjekov suputnik. Drago se, i sam pojevši taj gadljivi zalogaj, zapitao na što čovjek može doći i u što se može pretvoriti pod mukom koju mu čini drugi čovjek. Više nikada nije dvojio postoji li uistinu nečastivi.

Početna skupina od njih gotovo trista pedeset, pala je na ispod dvjesta izmučenih ljudi, a te su noći stražari odveli njih još četrdesetak, među kojima je bilo i Draginih zemljaka iz Goranaca. Iz puke objesti pobili su ih strojnicama u visokomu kukuružištu koje je graničilo sa salašom koji je lažno svjedočio o spokoju ravnice. Kiša koja je te noći ponovno počela padati, pratila ih je i tijekom sljedećih dana, na umornomu hodu sve do Beograda, odakle su nastavili preko Pančeva, sve do Bele Crkve u južnom Banatu, blizu srbijansko-rumunjske granice.

Rijetko je tko iz te tužne skupine znao čitati zemljovide, ali su svi znali kako je ta Rumunjska negdje tamo na istoku, jako daleko. Nisu se više niti usuđivali vjerovati kako će preživjeti užase kroza koje prolaze i kako će nekada opet stati na pragove svojih domova, zagrliti svoje supruge, djecu, majke, zapaliti s očevima

božićnu svijeću... Kao da je o njima govorio Ivo Andrić kada je te godine zapisao kako smo svi mi mrtvi, samo nas redom pokapaju.

***

Kada bi čovjek mogao izuzeti užas svega doživljenoga i tešku klonulost duha, prolazak prostranom kotlinom rijeke Nere početkom mjeseca lipnja i prilazak Beloj Crkvi, okruženoj završnim vrhovima Karpatskoga gorja, bio bi gotovo rajski. Međutim, ljepota krajolika nije se mogla održati u prilasku vratima partizanskoga logora za ratne zarobljenike, kojega je u mučnomu zagrljaju držala bodljikava žica, spletena u desetinama nizova, mjestimice presječenih vitkim stražarskim promatračnicama koje su bile oboružane željeznim smrtonošama, u svakomu trenutku pripravnim štekati.

Zarobljenici su, i nadalje u urednomu četveroredu, ulazili u svoje konačno odredište, jedva vukući ranjava stopala, nakon dugih dana muke i stotina prehodanih kilometara. Postrojeni su u središtu logorskoga dvorišta i ponovno popisani, praćeni pogledima ranije pristiglih logoraša iz prethodnih skupina, koji su također pješaćili od daleke slovensko-austrijske granice.

Partizanska ih je nadzorna služba brzo rasporedila po barakama, popunjavajući praznine koje su nastale smrtima logoraša koji su skončali na prisilnomu radu ili su ih pobili stražari. No, prije smještanja po barakama, tu su im, u dvorištu, zapovjedili potpuno razgolićavanje i spuštanje na koljena. Prišli su im, potom, stariji logoraši, ošišali ih do tjemena grubim ručnim strojevima, nalik škarama za striženje ovaca, te su ih dobro naprašili smrdljivim prahom, ne bi li spriječili pojavu ušiju i svakojakih bolesti. Ponovno su odjenuli već odrpane odore i krenuli u veliku baraku, na zajedničku večeru. Na pola objeda, prekinuo ih je životinjski grlat povik: - Mirno!

Krupan časnik Titove vojske, neuredne vanjštine i primjetno pijan, okružen šestoricom partizana, između kojih se jedan isticao u potpuno crnoj odori, izdvojio je nasumce jednoga od zarobljenika, dok su drugi stajali uza stolove, gledajući pravo ispred sebe, zapravo jedni u druge, s obzirom na to da su sjedili jedan naspram drugomu.

Začulo se samo krkljanje... Jadnik, nije uspio niti jeknuti. Partizan u crnoj odori proboo ga je nožem u prsa, rasporigivši mu pluća te se ovaj srušio na pod u lokvi vlastite krvi. Grmalj kojega su se podređeni očito bojali prošetao je prostorijom, promatrajući zarobljene Hrvate. Nekoliko je puta glasno ponovio riječ *ustase*, da bi potom odvuкао od stola još jednoga nesretnika, ovog puta zarobljenika iz Dragine skupine. Bez oklijevanja, prema njima se, preko polovice barake, brzim korakom zaputio onaj *crnac* divljačkoga pogleda, u hodu izvukavši još jedan nož iz uložnice, uglavljene na leđima. Odabranoga je Hrvata u hipu rasjekao s obje strane grkljana, potom mirno obrisavši noževe o mrtvačevu odoru i vrativši ih u korice.

Nitko se nije usudio niti trepnuti. Hladnoća izvršitelja zločina sve je sledila. Nikomu više nije bilo do jela, a kao da je upravo to krvnik s časničkim znamenjem znao, izdao je zapovijed kako nitko ne smije na spavanje dok svi ne pojedu *spirine* koje su im poslužene.

Okamenjeni, nakon dovršenja bezukusne večere koja bi kod Dragine majke nedvojbeno završila u stočnomu napoju, s težinom u želucima zarobljenici su krenuli u barake, na spavanje. Pruživši se na tvrđi, željezni krevet, prekriven nekom krutom dekom koja je smrdjela na vlagu, Drago je, nakon toliko dana osjetivši ležaj, zaboravio i na pješačenje i na svakodnevne smrti i na ona dva jadnika koja skončase na oštrici dojučerašnjega srbijanskog četnika. Tijelo se najednom predalo i Drago je tako tvrdo zaspao da se činilo kako bi spavao i da je bačen u same krugove Danteova

pakla. To se, valjda, dogodi kada čovjek, narodski rečeno, poravni, dotakne ništicu i prestane mariti.

Jutarnja ga je truba prenula iz tvrdoga sna, podsjetivši ga na bjelovarsku vojarnu i na pozdrav zastavi u zoru. Skočio je, zajedno s ostalima, iz kreveta i, kako se nije niti svlačio uoči spavanja, hitro je izišao vani, slijedeći primjer starijih logoraša u postrojavanju nasred dvorišta. Uistinu, morali su pozdraviti zastavu, platno obojeno u tri vodoravno postavljene boje čiji raspored mladi Hercegovac nije poznao, a koje je po sredini sjekla crvena petokraka. Pozorno su poslušali dugo predavanje logorskoga političkog povjerenika, pretrpjeli pljuvanje svega onog u što su vjerovali i jedva dočekali krenuti na prisilni rad.

Međutim, neočekivano ih je zaustavio poznat im zapovjedni glas. Partizanski pukovnik koji je bio odgovoran za Draginu skupinu na posljednjoj dionici Križnoga puta, od Šida do Bele Crkve, i kojega su upamtili po ljudskosti jer pod njegovom odgovornošću nitko nije niti zlostavljan niti ubijen, zapovjedio je zaustavljanje i upitao službujućega nadzornika pojašnjenje za manjak ljudi u odnosu na broj u kojem ih je on predao. Službujući je šutio.

Pukovnik, inače Srbijanac i pripadnik prijeratne kraljeve vojske, okrenuo se prema postrojenim logorašima i ponovio upit, na koji su mu odgovorili pognutim glavama, s pogledom u prašnjavi pod.

Izazvavši krajnju nevjericu, iz reda je iskoračio izrazito malešan, gotovo patuljasti, ali srčan logoraš u načetoj sivkastoj odori, na kojoj su se ocrtavala mjesta s kojih je uklonjeno ustaško znakovlje: - Gospodine pukovniče, mogu li ja odgovoriti?

- Druže pukovniče! – upozorio ga je, ali ne preveć strogo. - Možeš, slobodno!

- Ama, pobili nas! Poklali! – i u par dodatnih rečenica logoraš opisa sinoćnji događaj.

- Pokaži mi počinioaca! – zapovjedbno je sićušnomu junaku koji je, nastavivši u maniri hrabra čovjeka, pokazao krvoloka među postrojenom vojskom i pretpostavljenog mu časnika.

- Vodniče, zapovjedi pokret! – zapovjedio je razvidno ljutit pukovnik, nakon čega su logoraši krenuli na prisilni rad, na prostor obližnje zračne luke. Tamo je svaki od njih zadužio alatku, uglavnom teške maljeve, i točno određen broj četvornih metara teških betonskih ploča, ostalih nakon njemačkih bombardiranja i kasnijih miniranja pri povlačenju. Zadatak je bio razbiti beton i osloboditi željeznu konstrukciju za preradu, a tko ne bi ispunio zadanu mjeru, na spavanje bi išao gladan.

Nisu znali što se dogodilo nakon jutrošnjega postrojavanja, a većina ih je vjerovala kako danas posljednji put vide sićušnoga muslimana, rodom iz Fazlagića kule kod Gacka. Ipak, on je s njima i sljedećega jutra izišao na postrojavanje, a njima s boka, na drugomu kraju logora, prokazani časnik i partizan koji više nije nosio onu crnu odoru kopali su dvije jame. Nitko ništa nije govorio, obavljen je pozdrav zastavi, ali naloga za pokret nije bilo. Doimalo se kao da se na nešto čeka.

Kopanje je nadzirao pukovnik osobno, a više je vojnika stajalo uokolo s puškama u rukama. Logoraši su primijetili kako je onoj dvojici zapovjedbno prestati s kopanjem i kako su stali pokraj iskopanih jama, okrenuti im leđima. Nisu mogli čuti što se tamo govori, ali im je sve bilo jasno kada se pet partizana poredalo ispred dvojice prokazanih. Tada je logorašima zapovjedbno pokret na prisilan rad. Nisu vidjeli, ali su po izlasku iz žice čuli. Puške su prasnule, a na povratku s mukotrpnoga razbijanja betona, u onomu udaljenom dijelu logora dočekala su ih dva humka sa svježe nanesenom zemljom i dva teža kamena, bez natpisa.

Nitko se nije usudio ništa prozboriti, šutke su i večerali i legli na spavanje, ali im je taj događaj dao neku novu snagu, neku tako

nužnu zadovoljštinu, nadu kako možda ipak nije sve izgubljeno. Usnuli su, premoreni, ali nešto mirniji, čekajući sljedeće jutro.

***

Drago nije preveć teško podnosio rad na uzletištu. Rudničko ga je iskustvo očvrstnulo, a i već je uvelike povratio snagu, okrijepljen redovitim užinama i kakovim-takovim ležajem. Naprotiv njemu i većini drugih hrvatskih zarobljenika, Nijemci koji su bili zatočeni u drugomu logoru, na ozemlju iste srbijanske općine, a s kojima su se susretali na radu, slabije su podnosili te napore.

- Svakog dana na dvokolicam' vuku mrtve Švabe. Slabo im rade, a ovi i' ionako ne trpe... – pričalo se među logorašima.

Dani su prolazili i na ruku im nije nimalo išla srpanjska vrućina. Sada već oporavljeni od puta iz Slovenije, ono malo što su dobili postalo je to što uistinu jest, malo. Težak rad, neuhranjenost, manjak vode i loši uvjeti za održavanje tijela čilim, ishodili su pojavom težih oboljenja, a Drago je jednoga jutra osvanuo s visokom vrućicom, buncajući besmislice. Bio je siv poput same smrti, dobio je i obilan, krvav proljev, te su ga prebacili u drugi logor, u dugi hangar, gdje su na podu ležali slični njemu, tifusari.

Opala mu je kosa, od bolova se grčio, dobio ružan osip i molio Boga za brzu smrt, u bunilu zazivao majku u pomoć. Cijeli je hangar zaudarao na smrt, a oboljeli su nalikovali na lešine. Unutra je ušao neki časnik s bijelom kutom, odjevenom preko vojničke odore, praćen četvoricom mlađih, nenaoružanih partizana.

- Po redu je bolesnike pitao za podrijetlo pa tako i Dragu. Kada ih je sve prošao, zapovjedio je izdvajanje Hercegovaca, ali ne po toj odrednici, nego je iščitao imena onih koje je trebalo ukrcati u kamion, pod ceradu.

- Ovdi nas bije glas okorilih ustaša. Dragice mi moje, ovo je kraj. Pobit će nas, ta ‘vaki im ništa ne vridimo. Nek’ nam se Bog smiluje... – okrenuo se Drago zemljaku s desne strane.

Ukrcali su njih četrdesetak, pridržavajući ih pod ramenima. Ti su mladi partizani pokorno slušali zapovijedi svojega nadređenog i ponašali su se uljudno, s razumijevanjem za teško oboljele. Vožnja je potrajala neko vrijeme, a onda su ušli u dvorište neke zgrade, iza velikih željeznih vrata. Tamo su bili veliki kazani koje je podgrijavala povelika vatra. Sve se pušilo iz njih. Dovezenima su zapovjedili skidanje odjeće, do gola, a dronjci na njima tek su tada u punini zasmrdjeli, odvojeni od tijela nakon gotovo dva mjeseca i nebrojenih litara znoja, krvi i umora. Povezali su im skinute odore u naprtnjače i na njima napisali imena vlasnika. Logoraši su ostali sjediti na zemlji, u dvorištu velike trošne zgrade, oštećene krhotinama zrakoplovnih bombi, nagi, drhtavi, pod vrućicom i u neizvjesnomu iščekivanju onoga što će uslijediti.

Počeli su ih odvoditi po dvojicu. Došao je red i na Dragu, a mladića, smršavjeloga do razine samoga kostura, osupnuo je prizor uredne bolničke sobe, s desetak kreveta koji su imali madrace i čiste plahte, u koju su ga uveli. Od vojnika su ih preuzele djevojke i žene svih uzrasta, njemačkoga podrijetla, do rata nastanjene na bogatim srijemskim imanjima koja su im sada oduzeta. Radile su kao ratne zarobljenice, a njihove su supružnike i očeve komunisti prognali kao volksdojčere. Njemice su okupale preuzete bolesnike, odjenule ih u meke pidžame i smjestile u tople krevete, odvajajući i poneki umirujući osmjeh za patnike, premda i same izjedene jadom.

Ubrzo ih je obišao onaj časnik u bijeloj kuti, vojni liječnik. Pojedinačno ih pregledavši, odredio je tko treba uzimati kakove lijekove i zapovjedio kako svi trebaju biti na laganoj, ali hranjivoj ishrani, u prvomu redu na juhi i mlijeku.

Prolazili su dani i Dragino se stanje razvidno popravljalo. U bolnici se, prvi put od polaska iz Zagreba, obrijao kao čovjek, oštrom britvicom, rabeći sapun. Popravio se i u tjelesnoj težini. Odvažio se, nakon određenoga vremena, upitati onoga liječnika pojašnjenje za njegovo dobrotivo ponašanje: - Doktore, ja moram pitat' jer ako ne bi' čitav će me život morit. Što ste izdvojili nas 'Ercegovce? Primili ste nas ovdje, ne bi nam ni kući bilo lipše?

- Momče, ostavi se toga i odmaraj. Čeka tebe još mnogo toga. Šuti i prikupljaj snagu. – odgovorio je liječnik i napustio prostoriju, u kojoj je Drago ostao čak osamnaest dana. Tada su otpušteni svi osim trojice koji su se sporije oporavljali. Vraćene su im njihove vojničke odore, oprane i čiste, i otpremljeni su ponovno u logor, ovoga puta pod naoružanom vojničkom pratnjom.

Po dolasku su ostali nemalo iznenađeni, zatekavši samo dvjestotinjak suboraca. Premda su pomišljali na najgore, tijekom večere doznali su kako je puno ljudi u međuvremenu dobilo otpusnice te su otišli doma. Ukupno je stanje uistinu bilo nešto bolje, zarobljenici su još išli na težak rad i hrana je ostala loša, ali je oslabilo sa zlostavljanjima. Došlo je, naime, do promjene stražara pa sada neki logoraši čak i kartaju s partizanima. Rođena je nada. Drago je ponovno počeo sanjati svoju rodnu kuću. Živio je sada dan za danom, čekajući ne će li i njega netko pozvati na ulaz, preuzeti spasonosnu otpusnicu.

Poglavlje treće

Uistinu, 8. kolovoza 1945. godine, točno tri mjeseca od dana kada je doznao za pad Mostara, tri mjeseca otkako je shvatio kako neminovno pada Nezavisna država Hrvatska, tri mjeseca otkako je krenuo na neizvjestan put, tri mjeseca otkako se nada nekim

vijestima o roditeljima, dobio je taj tako željeni poziv od stražara: - Stojiću, dolazi bre ‘vamo, stigla ti *objava*.

Odazvao se, premda su mu pogriješili prezime, jer nije bilo sličnoga među logorašima. S nevjericom je primio u drhtave ruke papir koji mu je nosio slobodu. Bio je ispisan ćiriličnim pismom, a osim pogrješno upisanoga prezimena, u otpusnici je pogrješno navedeno i kako je zarobljen 15. kolovoza 1945. u Celju, namjesto 15. svibnja, u svojstvu *redov ustaša, 2. bojna*, a otpušten 7. kolovoza 1945. godine *u sklopu opće amnestije*. Još je stajalo kako polaže pravo na besplatan prijevoz vlakom od Beograda do Mostara, bez prava povratka, s obvezom javljanja mjerodavnomu tijelu u Mostaru, odmah po dolasku doma.

Tužno je to kada čovjek ne može uskliknuti od istinske sreće, kada takov nagon radosti mora suzbiti u tišini svoje duše. Drago je vrištao, vrištao je šuteći, vrištao je pogledom, skvrčenim prstima koji su čvrsto držali sudbonosni papir. Pušten je ujutro sljedećega dana, zajedno s još sedam zarobljenika, trojicom iz Mostara i četvoricom iz Čapljine, kojima je Bog dao preživjeti taj pakao ropstva.

***

Beograđanin srednjih godina, logorski stražar, dobio je pravo na dopust te mu je zapovjednik logora dao nalog kolima pratiti otpuštene zarobljenike dok se ne ukrcaju na vlak. Premda je bilo predviđeno njihovo pješaćenje od Bele Crkve do Beograda, čim su izgubili iz vida kletu logorsku žicu i vrhove smrtonosnih promatračnica, vojnik je zaustavio vozilo i otvorio im vrata: - Uskačite!

- Ali, mi ne smijemo... – ostali su zbunjeni.

- Šta, bre, ne smeš?! Sedajte! – otrešao se dobroćudni partizan, jedan od rijetkih koji je promatrao zarobljene Hrvate kao ljude,

kao pobijedene neprijatelje koje čeka povratak u život, a ne kao stoku bez prava na taj život.

Zahvalni na dobročinstvu, jedva natiskani u vojničkomu džipu, stigli su na beogradski kolodvor i otuda, pokazavši potvrdu s pravom na besplatan prijevoz, vlakom krenuli za Sarajevo. Ozareni iznova stečenom slobodom, još uvijek s osjećajem bremena tuđe zemlje, osjećali su strahovitu glad, ali bez novčića u džepovima prema Sarajevu su krenuli s kruljenjem u trbusima.

U gradu pod Trebevićem, u kojemu je Drago prvi i jedini put bio u ranu jesen prošle godine, sada su se vijorile jugoslavenske zastave, a svuda po pročeljima zdanja bile su ispisane komunističke parole i usklici divljenja Titu. Presjeli su u vlak za Mostar, a pokraj njih vozili su se i trojica starijih Crnogoraca. Ničim izazvani, pri usputnomu zaustavljanju, Crnogorci su izišli napolje kupiti nešto hrane i, na neizmjereno čuđenje Hrvata koji su još bili odjeveni u ustaške vojne odore, doduše sada već neugledne i odrpane, donijeli su im užinu.

- I mi smo bili u ropstvu i dobro ga poznamo! – obrazložili su im svoje djelo.

Ostatak puta protekao je u laganomu razgovoru, bez skretanja na političke ili na ratne priče. Tako konačno stigoše nadomak Mostara, a dok je spori ćiro prolazio sjevernim dijelom Raštana, u vagon su uskočili mjesni Srbi, s povicima: - Evo ustaša, sa' ćemo i' poklat.

Dvojica od one trojice Crnogoraca brzinom munje izvukoše kolutaše, s mliječno bijelim drškama, te im zaprijetiše: - Boga mi i Božje vjere, dirneš li njeg', dirn'o si u me.

Kočoperni se nasilnici nisu namjerili ogledavati s oružjem te su iskočili iz vlaka još brže nego li su u njega uskočili. Crnogorci su potom upozorili Dragu i njegove suputnike neka ne čekaju kolodvor nego iskaču čim prije.

- Prolazili smo mi ovuda i prije. Kupe vas na peronima i odma' vode u Čelovinu – prijateljski su ih upozorili, na što im je Drago muški stisnuo ruku na podlaktici i iz srca kazao: - Bog vas pomog'o!

Četvorica su iskočili negdje ponad Skakala, a preostala četvorica nastavili vožnju prema Čapljini. Nije im bilo svejedno naći se u Mostaru, odjeveni u ustaške odore. Bacili su trošne jakne i ostali samo u košuljama i u hlačama, a prvoga čovjeka kojeg su sreli Drago je poznavao. Bio je to Cimljanin Grga. Ostarjeli je rudar zaplakao poput dječaka kada je shvatio kako mu se obraća Aleksin Drago.

- Grgo, kako mi je stari, je li živ? – protresao ga je Drago za ramena.

- Živ je, Drago moj, dite moje. Još je onomo, u oknu. Tamo manje misli na te! – odgovorio mu je Grga, upitavši potom za čitav niz momaka, momaka koji se nisu vratili s Križnoga puta. Drago je znao za sudbinu tek nekolicine njih i uglavnom nije imao dobre vijesti. Pozdravio se s onom trojicom što su bili s njim i svatko je krenuo na svoju stranu, čuvajući one otpusnice u džepovima, a Grga je usmjerio mladoga Stojkića nekom zapuštenom stazom, obraslom kupinom, prema Vihovićima.

Došavši do kuće Ante Škobića, Drago je usporio, od umora vukući nogu za nogom. Ta je obitelj njegovala s njegovim roditeljima prisne odnose već godinama i Dragin su povratak primili kao da im se iz mrtvih vratilo njihovo dijete. Oblile su ih suze, zaglušila vriska, a grleći ga, gotovo su zaboravili kako mu treba neka okrpjapa. Dok ga je Ante ponudio užinom i vinom, gospođa Škobić otrčala je do rudnika, po Aleksu.

- Sine moj, žalosti moja! Sine moj, varaju li me oči ili si to ti? Jesi li stvarno živ, reci mi? Jesi li živ, Drago? – zgrabio ga je snažnim rudarskim rukama za glavu, silovito poljubio u čelo i

zagrlio kao medvjedica svoje mlado. Rijetki su među okupljenim susjedima koji nisu zaplakali.

- Stari, je li mater dobro? – upitao je Drago, strjepeći od odgovora.

- Dobro je! Gori je, u Gorancim'! Ona još čeka na te. Ja san te u glavi već bija pokopa'... – izgovori umorni starac i nemilice zaplaka, ridajući i držeći se za prsa.

- 'Ej, ćaća, dobro je! Sad je sve dobro! – zagrlio ga je Drago.

Prvo što je učinio kada je Drago sjeo objedovati, Aleksa mu je pribavio neko čisto odijelo, tražeći od sina sve vojničko. Drago nikada nije upitao što mu je otac učinio s ustaškom odorom. Samo je upamtio vonj dima, s buktinje iza kuće.

***

Znali su kako Dragutin ne smije osobno pred Dragicu, strahujući se za sirotičino srce. Zato su u samo svitanje zore poslali susjedu Maricu Zovko, kao prethodnicu Dragi i Aleksi, na putu za Gorance. Marica je, došavši do Dragice, polagano okolišala, dok nije izgovorila: - Vratija ti se sin, živ je i zdrav!

Dragica ju je prodorno pogledala i zašutjela. Nakon nekoliko trenutaka, Dragica je sjela na panj ispred svoje kuće, pridržavajući se rukom za betonski stup od odrine. Sjela je, okrenuta prilazu kući, sjela i usmjerila pogled u prazno, čekajući...

Na dnu prilaza pojavili su se otac i sin. Ugledavši majku, Drago je zastao, ali samo na tren. Potrčao je potom do nje, kleknuo pred staricu i uhvatio joj sklopljene ruke svojim rukama: - Majko, stig'o sam kući!

Potpuno onesposobljena za prepuštanje sreći, starica se sagnula, poljubivši sina u tjeme, dok su mu njezine suze kvasile kosu.

- Jesi sine, jesi... Nek' je vična slava i hvala Gospodinu Bogu našemu. Uslišija mi je sve što sam ga molila... – kazala mu je

majka, dok ih je Aleksa promatrao vlažnih očiju koje je stalno brisao, pokušavajući zadržati ono što se smatralo muškim dostojanstvom.

Brzo su se oko njih stvorili Dragin mladi brat i tri sestre. Aleksa je iz kokošinjca izvukao i usmrtio mladu kokoš, a Dragica ju je pripravila s mladim kukuruzom. Uopće nisu bili svjesni ura koje su prošle u razgovoru, a nakon što im je sazeo njegov ratni i poratni put, namjerno skrivajući puno toga, opisivali su Dragi kako su preživjeli dolazak partizana.

- Je li Drago, što se nisi javija kad ti je Grga Džajić reka' da mu se javiš? – upitao ga je otac, sjetivši se toga.

- Ne znam, stari, o čem' zboriš? – uzvratilo je Drago.

- Tamo negdi u Slavoniji, kad su te ispitivali. Pa reka' ti je da mu se javiš kad budete postrojavani? – ustrajao je Aleksa.

- Bože moj, pa to je bija Džajić. Ja san ti bija pretrn'o, 'ko je ovaj što znade sve o meni. Mislija san, 'oće me ubit pa nisan ništa reka'. Čuj Džajić! Pa otkud njega u partizanim', zar nije bija u ustašam', u seoskoj straži u Miljevcim'? – začuđeno će Drago.

- Je, bija je, pa je bižeć priša' partizanim'. Proturija se pod lažnim imenom, spašava' čovik živu glavu. Tija ti je undan pomoć', mislija ti je pribavit potvrdu da si bija š' njiman. Priča mi je da si pokuša' bižat. Mislija san da su te potlje ubili. Bija san siguran da si mrtav... – prešao je otac sinu preko kratke kose. - I on je kašnje završija u zatvoru. Neka ga žena pripoznala u Zagrebu pa ga zatvorilo, ali ga je brže i pušćalo. Eno ga kući.

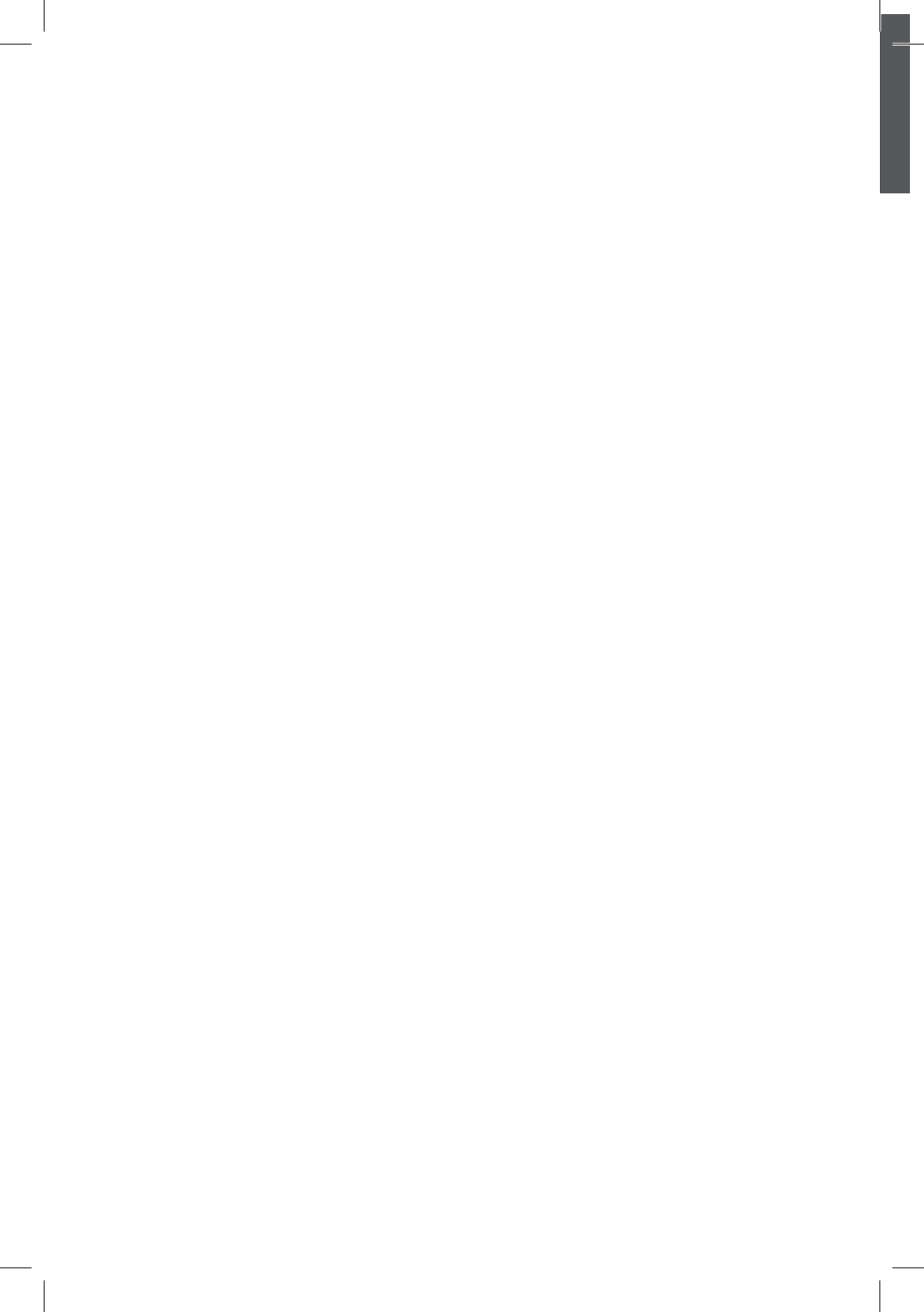
- Čudan je, stari moj, ovaj svit pod Božjim nebon. A 'ko će ti znat što je Bog tija kad mi ne dade da ga poznan i da mu se javin. Možda bi i mene potlje uvatilo pa me ubilo. Možda je bolje 'vako. Sad je sve to iza mene... – pogledao je Drago u daljinu.

Aleksa je u sljedećih nekoliko dana uspio isposlovati kod rudničke uprave posao za sina te se Drago vratio na rad u mostarsko

---

okno. Dvije godine poslije, ljeta Gospodnjega 1947., na procesiji za Brašančevo upoznao je Stojku koju je iste godine i oženio i s njom dobio petero djece, četiri sina i jednu kćer.

- Najgore je ropstvo! – završio je Drago svoju priču, priču Hrvatskoga križnog puta.

S. Marija od Presvetog Srca
Anka PETRIČEVIĆ

Pitaš me...

Pitaš me:

Ljubim li Te...

Šutim,

pokazujući Ti
rane svoje
koje svakodnevno
za Tebe podnosim,
bez olakšanja i utjehe,
kako bi i po njima
spašavao Svijet.

Tvoj smiješak mi potom
prodire u srce
i ono od Tvoje
zatravljenosti
klone,

kao dijete
u majčin naručaj,
darivajući joj
najljepši cvijet.

Volim motriti

Volim motriti

zalazak sunca
obrubljena zlatnim
rumenilom

prije negoli
u more utone.

I molim da Ti, moje Sunce,
nikada mi
ne zađeš,

nego da u dubinama
moje duše

mir svoj i počinak
nadeš.

Na meni počiva...

Na meni počiva
Tvoj blagoslov, Oče,
koji dušu moju ispunja
mirom,
i ona sličī tihim vodama
što ih prelijeva
blistavilo sunca...

I ništa toliko ne želim
koliko da Tvoje
Srce obrađujem

i Tebi omilim.

Iva NUIĆ**Samo jednom (ANI)**

Jednom
i samo jednom
na groblju
puknu vjetar
za Tebe.
Rasiječe tišinu.
Tišina kliznu
niz lica
u suzama.
Još jednom puknu
malo više
malo niže
Više
Više

I prestade,
a Ti u našim
srcima
ostade.
Ode gore
Visoko
Visoko
za stolove Božje.
Pripremi nama doček
sličan kao na Zemlji.
Zemljica
Tvoje tijelo krije.
Bog dušu Tvoju
miluje.

Jadranka BUKOVICA

Moja Hrvatska

Jutra me tvoja osmjehom bude,
U snenim očima dok počiva tama
Prostireš preda me sve svoje
blago
I znam,
Sva si moja od ponosa i srama
Domovino moja,
Još gori onaj isti plam
Ljubavi za te što umrijeti ne će.

U tvoje sam more utkala san,
U tvoj sam pelin uplela sol
I neka je stoput jača bol,
Neka i dalje o tebi lažu,
Ja znam,
Samo je jedna koju sanjam
I samo jedna kojoj pjevam,
Moja Hrvatska!

Ivo Mijo ANDRIĆ

Tinov spomenik

Tako samo pjesnik može biti velik
Na Trgu poezije u Varšavskoj.

Još jedno vino – molim
I... neka bude duplo
Da se ne vraćate dvaput –
Kažem konobaru u kavani Blato.
Znadete li vi, moj gospodine
Da je Tin ostao dužan nekoliko
Bokala bijelog.
U podrumu sam pronašao knjigu
Iz pedeset treće s popisom gostiju
Koji su pili na poček.
U Sarajevu to zovu veresijom
Velim konobaru i tamo tu knjigu
Ne vode od dolaska Slavena
Pa i ako je vode
U Bosni se dugovi opraštaju
Nakon prvoga pića.

Kako samo bronca lijepo pristaje pjesniku
Čak i željezni odljev u iznošenom šinjelu
Te crnom šeširu na vrhu tjemena.
Baš mi se večeras traže stihovi
Iz pjesme posvećene vinu
Baš mi se ne da šutjeti o knjizi dugovanki
I nesretniku koji se sjeća nekoliko bokala
Neplaćenog bijelog iz pedesetteće.

Pjesniku ne treba oprost praznih butelja
U knjizi punoj kiselih riječi.
Ni lijek mu ne treba –
Njega pjesma liječi
Od neizmirenih računa
Praznih čaša i otužnih nocturna.
Baš mi se ne sviđaju nedovršeni
Grafiti ispod pjesnikova koraka
Ni pukotina na pločniku nije po mojoj
Niti Božjoj volji.
Tek pokret prema istoku
Koji se udaljava
I prazni džepovi okrenuti jugu.

Kako samo pjesnik može biti velik
Kad ode u neki drugi svijet
Gdje nema ljudi koji su stihovima
Osvijetlili mramor.
Baš mi se ne da voljeti one
Što ne razumiju pjesmu.
One koji su slomili krilo gladnome golubu
Na Jelačića placu.
One koji se i meni čude što još za života
Uredno plaćam račune
Za vino i razbijene čaše.
Baš mi se ne-da...

Zijada ZEKIĆ**Šta sam ja**

Uzavrela krv ide uz mene
bojim se da nemir koji osjećam
ne poremeti moju nakanu

Samo ljudi mogu
da zgusnu vrijeme
Jutro, oštar zrak
ispunjen svjetlošću
očišćeni su prisutnošću
onih koji me mogu uništiti

Sve oko mene bilo je ukočeno
nikakva sjaja niotkud

Dozivam u sjećanje
ono što mi se dogodilo

A gdje je sila
i ljudska moć
skriveni život moj šapuće

Zar utroba zemlje
još nije razvraćena
zar se ne Čuje tutnjava i prasak

Opijala sam se ljepotom svijeta
Ljepotom svijeta kojem pripadam ja

Ines PERUŠKO RIHTAR

Uvid sadašnjosti

Bit' ću tamo,
gdje je slučajnost iluzija
slučajnosti,
gdje riječi klize niz grlo
bez vrsnosti.
Bit' ću svjetlo unutar boje
kao svetica u grješniku,
kao more što udara o stijene
poput hrabrosti,
kao povjerenje,
poljupcem ću udarati najjače što
mogu
po urliku bjesnih.
Bit' ću u višem stupnju preobrazbe
stvarnog
ostavljajući iza sebe prozirnost
providnosti
ispisujući svoje uvide sadašnjosti.
Bit' ću u modroj tjeskobi
u vapaju za nježnošću,
kao morska riba u slatkoj vodi

kao suha leđa na mokrom kamenu.
Bit' ću zajedništvo Boga i njegove
djece
rijeka koja ponire u zemlju
na pojilištima u proljetnoj rosi
u mirisnom šetalištu beznosnih
u blijedom obrazu
ispuštenoj suzi,
kao golo sunce što razdvaja
odjeću
ostavljajući otisak u pijesku.
Bit' ću u prvoj godini slobode i
mira
kao duša u blaženoj samoći,
isto lijepa, isto svježa
kao druga žena u ženi,
kao krvavo crveni cvijet pod
neбом što stoji
u punom sjaju
u prolazu k svjetlosti.

Poželjela sam

Promatrala sam te dok šutiš,
svaku boru na tvome licu,
poželjela sam uništiti poljupcem,
iskoristiti te u trenutku,
bez objašnjenja i riječi,
udariti te rukom po obrazu.
Nisam htjela pričati,
o suvišnim stvarima,
bila sam previše bijesna,
poželjela sam te zadaviti
zagrljajem,
stegnuti tako jako i stiskati,
svoje tijelo o tvoje,
dok ti srce ne prestane kucati,
težak teret, tebe voljeti,
manjak suza, sebe žaliti.
Poželjela sam te mrziti,
opijati te svojim osjećajima,
dok se ne rastopiš,

na mojim dlanovima,
što vape za osvetom.
Poželjela sam te vezati u jednoj
riječi,
za stolom, u kuhinji, na postelji,
pretvarala bih te u rečenice,
pretakala iz dana u noć,
sa dlana na dlan,
dok mi je lice čisto,
neusiljeno i veselo,
oličenje čitavosti.
Poželjela sam još mnogo toga,
ali ti nisam rekla,
uglavnom su to bile ružne stvari,
odlučila sam ne reći ništa,

samo šutjeti i ostati savršeno
mirna,
oprostiti i biti voljena.

Ne znaš

Ne znaš,
što je u meni,
tko sam ja,
što sam sve vidjela,
kojim sferama putovala,
stapala se s drugim dušama,
istog kova, istoga pogleda.
Ne znaš,
koja snaga čuči u meni,
što me preplavi kada pogledam
u zvjezdano nebo,
prepuno misli,
pisanom opipljivom tintom,
naših očaja.
Ne znaš,
koliko darova u sebi nosim,

koliko ljubavi dajem,
kada se nema kome dati,
što se dešava kada zaklopim oči.
Kakvi samo brodari mi namiguju
izdaleka,
ne znaš,
gdje su nimfe pjevale,
izdat će te moji stihovi,
zarobljeni u scenama, u nizu
treptaja,
ne znaš,
gdje kiše pričaju u tišini,
gdje sapiru tragove i pute,
uzrok tvojoj čežnji,
ne znaš,
i ja tu ne mogu ništa.

Admiral MAHIĆ**Azil u kapi lavandinog ulja**

NALETU NADAHNUĆA

Moram nešto mijenjati u načinu života

moram se oznojiti kao dirigent –

Omnia vincit Amor!

Oh, podlo obilježen svega sam sit...

Nisam znao da u meni šeta

nečija tama, nečiji ražanj zavisti

što žuboru čistog srca smeta...

Da mi je dlijeto koje u kamenu urezuje

dvostruki lik Postojanja.

Da ne promrznem od neznanja.

Moj alat – to je moje tijelo.

A radna knjižica – grla moga glas!

Iza smrti ima ustanova-brusionica

U kojoj anđeli bruse lijek protiv straha!

Alat Gospodnji porađa hrabrost!

A sad stvarnost.

Da mi je hrvatsku domovnicu – konačno da se upoznamo.

Da mi je pojesti čist zalogaj s kapima kiše

što pada sa crkvenog tornja,

Omnia vincit Amor!

Da mi je da se probudim u više zemalja u isti tren, jer neke

ljude

ne mogu zaboraviti.

Ljude kojima su nedostajale nage ljepotice

ne mogu zaboraviti.

Umrijet ću u više zemalja u isti tren

Vjerujući da na javi ljepotice darivam
sirotanima i samim.

Ušao sam u Hrvatsku da pišem, da gorim,
da se pipam po tijelu – da iza divlje ruže
probudim raskoš sna i motrim okom nade.

Ušao sam da spojim led i vatru –
i da zakucam Gospodu na rajska vrata!

GOSPODE

Oblaci jašu divokoze što po obroncima
brste tvoje svjetlo.

A mene vinograd nosi na leđima
da me upozna sa djevojkom.

VIŠNJO

Čudna si ti, višnjo
prekrivena prašinom s puteljka –
S mušicom pijem vino
kojeg nam u bokal toči opala peteljka

MASLINO

Čudna si ti, maslino
prekrivena prašinom s kozje staze –
jer ledeno i slatko ulje iz ljubavne ekstaze
nježnije me opija no vino

LAVANDO

Čudna si ti, lavando
prekrivena gorućim srpovima –
ne svetiš se, plačeš u sebi,
iskreno, tiho

GROŽĐE BIJELO

Čudno si ti, grožđe bijelo
prekriveno mirisom djevojačkim –
sanjajući da je ljubim
izljubiše grozdovi njeno medno tijelo.

DJEVOJKO

Čudna si ti ljepotica
prekrivena prašinom s mjeseca

GROŽĐE CRNO

Čudno si ti, grožđe crno
prekriveno crninom
proplakalo za Isusom –
vječno traj, jer si vjeri ljubavnoj vjerno!

MORE

Čudno si ti, more
prekriveno hukom vihorca –
svatovi od morske pjene, krenite sad gore.
Poljubila je mula magarca.

PJESNIČE

Čudan si ti, pjesniče
prekriven lakokrilim stihovima
što ih napisa u ovu ljetnu večer.
Gospod ti je dao pjesmu nad pjesmama.

DALMACIJO

Čudna si ti, Dalmacijo
prekrivena milijunima arija cvrčaka –
i orguljnim hujanjem zraka –
Ti si sunce prijateljsko!

GOSPODE

Da mi je litru lavandinog ulja sa otoka Hvara,
da oblikujem tijelo djevice.
Da mi je dobiti azil u kapi lavandinog ulja,
jer sit sam bilo čije
politike s tuđom kesom i kostima.
Da mi je dobiti azil u džez glasu juga –
da mi je da se predam hrabrosti...
Da mi je govoriti istinu a da nisam unaprijed uhapšen
u vijavici iz pisaćeg stroja!

GOSPODE

Hvala ti što si umirio moj kret nemira.
Očuvaj me,
i sačuvaj me
od taštine!
Samo je tvoja Ljubav remek-djelo
u tišini svemira!
Omnia vincit Amor!

Ivan BAKOVIĆ

Komjen i Marana

Ljubi Krmeku

Ibalo balo
bratjo moja
dični Humljani

Povedi, poskoči, zaigraj
zemlju zavrti
vihor neka
nebo i zemlju prekrije
    ove kami koje leže na nami
    (i spomen nam čuvaju)
    neka se prevale

Kolo (za)vrti
vrti u vrtlog vremena
naše kosti neka ustanu
u kolo se uhvate
neka ožive naše ljubavi
i strahovi
vile nakvijojele
baba roge
kučibabe
zmije prisojkinje
Komjen i Marana...

Nek se vidi
da smo bili
za života snili

ljubili
i praštali
    nikad nismo kleli
    nikoga
    pod suncem
    u naše dni

Ni travku ni mrava
zgazili
nikom se sklanjali
prije pod kamen
nego za kamen
mi, boljari
mi, Humljani

Puna nas je zemlja
mi puni muke neprebolne
    Vidoštrice čemeriko!
boli nepreboli

Igraj, zaigraj, balaj
obrni, okreni

Stani
zastani
skameni

Trajali smo tren
imamo vječnost
ovdi
ispod
k
a
m
i

Recept za (smotati) cigaretu

Između trećeg i četvrtog prsta lijeve ruke (počevši od palca)

Staviti gornji dio duhankese

S tri prva prsta iste ruke (počevši od palca)

Pridržat papirić, ćat, klizu (kako vam drago)

Iz duhankese uzeti prstohvat duhana (tako bi rekli u kulinarskim receptima)

Dakle, s tri prva prsta desne ruke (počevši od palca)

Staviti duhan u papirić, ćat, klizu (kako vam drago) u lijevoj ruci

S prva dva prsta (počevši od palca) obje ruke

A podupirući trećim i četvrtim prstom (počevši od palca) obje ruke

Ravnomjerno rasporediti duhan

Po papiriću, ćatu, klizi (kako vam drago)

S prva tri prsta (počevši od palca) obje ruke

Ravnomjerno praveći kružne pokrete

Zamotati u valjkast oblik

Držeći tako dobiveni smotuljak s prva tri prsta (počevši od palca) lijeve ruke

Može i desnom, također s prva tri prsta (počevši od palca)

Zalizati jezikom od sredine papirića, ćata, klize (kako vam drago) ulijevo do kraja

Pa odatle udesno do kraja

(može i obrnuto – od sredine udesno do kraja, pa nazad ulijevo do kraja)

Tako dobivenu cigaretu

Zapaliti

Šibicom, upaljačom, feuerzeugom, žeravom

Suncem preko kakvog debljeg stakla ili na neki drugi način, svejedno

Istovremeno potežući dim u usta

Prvi dim ne udisati

Nego ga ispustiti

I promatrati likove u njemu

Baš kao i u oblacima ležeći u travi

Ja vidim moj klub pušača škije

Pokojnog strica Stojana

Pokojnog strica Karla

(koji je motao jednom rukom, jer je drugu 60 i neke izgubio)

Pokojnog dida Jakova

Pokojnog dida Marijana

A vidim i pokojnog dida Jozu

Koji nije pušio

Dražen ZETIĆ

Zenički bulevari...

*... njima... koji su na Hegelov 239. rođendan...
glasovito opovrgnuli tezu da strast i brak ne idu zajedno...
... Artemidi i zeničkom Sokratu
... hrabrim ljudima!*

Si vu plé...!

... Mala razočaranja kao izgubljene drahme.
Propali brak. Trogodišnja kći... Soba s igračkama...
Gradska ogovaranja...
Oči željne plesa,
vatre zavodljivog mediteranskoga sunca.
Tradicije... Religije... Opomene. Otac... majka.
Ljudi koje ne poznajem... Pritajeni
gimnazijski sni... na trenutak
raskrvavljeno renesansno mlado srce.
Uzavrele rijeke žara... vjetrovi ženstvenosti...
Zeničko nebo zamrljano smeđim kistom koksa... čelika.
Kiše... zeničke kiše... kad sam ti se nadala!
Jednom si naišao... Podigao me na svoja široka ramena...
Artemido... efeška božico...
Ljubim godine tvoga života kao svoje.
Prikrivam zeničkim ružama lice.
Satima radim... ne bi l' te nekako usrećio...
Umor me obuhvaća. Sijede misli
kao bijelom bojom posuto socijalističko pozorište.
Slabi vid,
probadaju me boli u prsima...

Nekad sam imao petlje:
u trećoj smjeni (hrđom ljudske zavisti) ugašene čeličane,
čitat' noću Thomasa Manna...
ubacivati ugljen u peć...
Popeti se na kamen,
brisati crveni ruž neke brinete Parižanke,
s usta staroga druga iz kavane Michela de Motaignea.
Hoću li s tobom za deset... dvadeset godina
prošetat' bulevarom navečer...?
Gledati kako Bosna mirno teče.
Moja draga zornice... Moja najdraža ljubavi!
Dajem ti sve što *jesam*.
Sve što sam jedva usput sačuvao:
dva zlatna ordena svoje majke,
par stotina nepročitanih knjiga...
Artemido... Neka te ne bude strah... Neka... !
Perzeji svijeta s plamenim kerubinima
plamtjet' će nad tvojim pedljom neba...
Zeničke kiše će proći... i mi ćemo jedno s drugim,
pod ruku –
za nekih deset...dvadeset godina,
ko' u nekom filmu iz ludih sedamdesetih,
prošetati još koji put zeničkim bulevarom...

Mudar je El Shaddai...

... Mudar je *El Shaddai*. Tamom pronosi svjetlost... *razumije riječi srca*... blago mekti kao mlado janje njezinim milosnim očima, njezinim popeljenim krhkim bićem.

Kod Crkve kao zvonik je zagrla... sve u njoj. Čitav njen život.

Grli je davno, prije mnogo jutara. Nije ni znala. Da molitve mogu grliti.

Mudar je *El Shaddai*...

Znam. Tiho ću ti reći: *Ti*, mudri Bože, što se tako slatko smiješ. Ta žena bi me čekala... jedva bi me čuo da ne znaš da govorim dubinama svoga srca (zamjerila bi mi ona petrogradska duša Simonov – on nikada nije znao... Hoće li ga čekati: "...*svojim čekanjem dugim*..."). Hoće li ga spasiti...

...Stigli smo predvečerjem kao mladi režiseri, producenti, anonimni pjesnici... neobrijani, nepočešljani... umorni... u debelom minusu na bankovnim računima...

Al', čekala je... mlado janje... je čekalo... da je netko godinama pomi-luje: *bez boli... bez patnje... bez sućuti!*

Budi me... u neku drugu... još *novu*... mladost...

Kazah joj – da ću je jednom odvesti na Kalnik... sjesti kraj nje na strmim stijenama... Da ću je nazvati. Napisati malo pisamce... najmanje na svijetu...

Al', dragi *El Shaddai* ... strah me ljubiti... zvati... pisati pismo...

Za-mračujem svjetlost... nemarno danima gledam kroz prozor – sudaram s gorostasnim neboderima koji se bezvoljno otimaju magli... Noću se molim ljubljenom Duhu. Isprebijanim težačkim tijelom, izbrazdanim titanskim rukama... Uz kutiju smušenog Larga pijem pogubne čaše slatkasta vina... u uobičajenim neurozama bez posla, *namjerom* oborenih srebrnih snova...

Kako se opet pokrpati? Dvije – tri konzerve kojima je još prošli mjesec istekao rok trajanja, bez smisla na kuhinjskoj polici poredani prazni ga-

loni, bezlične hrpe razbacanih knjiga, zastajanje daha, kazaljka ručnoga sata nepomično mjesecima ukipljena stoji... kako stići jednim životom... ne dade se pošteno ispiti ni jedna šalica kave... a knjige... knjige se ne daju jesti – slova su puna olova... teškog sivoga olova...

Žurbe... sms-om, elektroničkom poštom nebrojeni značajni dogovori... urbane legende... jezivi gradski mitovi iz grafitima obojenih hodnika, izrezbareni stari socijalistički šankovi, šestomjesečno služenje vojske 45. klase...

Što da joj kažem... da čeznem za njom kao za majčinim mlijekom kad sam bio

novorođeno dijete.

Ne mogu joj ništa obećati... Toliko se bojim da joj ne mogu ni-ti jednu riječ lagati...

kazati istinu o *Sebi*...

U licu zore... uzdišem... vapim... da me barem tišine zakriju... ušute...

Da slučajno ne su-sretnem njezine Oči... Ne priznam njezine boli... njezine nade... ne... ništa... ama – baš ništa što ima neke veze s njome.

... Al' raskrivena ljubav svjedoči –
da je mogu i ovako rasset bez treptaja straha
sanjati ...

Dražen STOJANOVIĆ**Lik**

Svi stihovi bili su jedan
i sve riječi bile su iste,
istog zvuka i boje,
istog dalekog osluškivanja.

Ne pitaj za zore i kako teške mogu
biti
ni za dane jesu li ispunjeni
radošću,
a tek noći kad sjećanja dođu...

I nekako te imam u predvečerjima
u pogledu crvenog neba na
horizontu
i u svojim tlapnjama za dalekim
mjestima.

Kad bi barem znala da te imam
u očima strankinja bez imena,
te na ulicama niz koje nikad ne
ćeš proći.

Čuvam se očaja i čuvam tvoje
dodire
poput pohvala i trofeja koje nisam
osvojio,
a svoj poraz krijem od očiju
drugih
i šutim gledajući dugo u prazninu.

Ostalo je pitanje je li bilo osjećaja
u tebi?

Zašto i kako si došla ne želim
znati,
kao ni što te poslalo da ispred
mene proneseš
svoj lik u krhkosti i snazi satkan,
kao ni
kako si ušla u moje traganje koje
ne može
stati u jednu riječ.

Anto GAVRIĆ**Život je san**

Život je san koji treba slijediti
 i kada mislimo da je tu
 na dohvat ruke
 on izmiče kao šareni leptir
 kao prepelica ili zaljubljena
 djevojka
 Život je okrutan
 i kada mislimo da smo ga savladali
 on se propinje kao divlji konj
 i baca nas na tlo
 Život je jedan
 neponovljivo naš
 držimo ga za remen, čvrsto i
 lagano
 Život je ljubav
 ne daj da ti je ukradu
 i kada misliš da pripada samo tebi
 da je za tebe rođena
 možda griješiš
 tvoj usud te čeka na drugoj strani
 preko rijeke
 jači od tebe, sanjiv i okrutan
 od srca neumoljiv
 kao sreća koju slijepo slijediš

Na mjesecini

Mjesecina se slijevala po tvom
 licu
 Kao majčino mlijeko
 Koje nikada nisi kušala
 Noćna te ptica dozivala
 Ali ti nisi razumjela njezin glas
 Zvijezde su u pletenice
 Vezale svoje kose, za tebe
 Ljubavnik te tražio
 U poljupcu vremena
 Na tragu mjesecine
 Ali ti si kao i obično
 U grču zaspala
 Ispod gužvane plahte
 Ne sluteći da postoji nešto
 Čega se ne želiš odreći
 U svojoj samoći
 Što te slijedi i samo s tobom jeste
 Tvoj put i tvoja istina

Vlatko MAJIĆ

To je moja zastava

ne zaustavljaš se što ti imaš stajat
 nisi je vidiš kad si biža priko paga
 ja je postavljam da ti i takvi vidite
 imam svoga čovika tu je iz mista
 još od rata je meće da se vidi i zna
 evo tvoja i naša je nije samo moja
 ona me grije kada mi je teško od
 svih ovi što nam pljucaju po njoj
 svih koji se rugaju što je hrvatsko
 koji nas uče dok iz nje sve izvlače
 to je moja zastava najveća planina
 moja žukva more ovo vedro nebo

Ruža

draga moja ružice
 nema tog ranog jutra ni prve rose
 koja može biti
 blaženija od tebe
 ne može ni jedna ruka bolje ocrtati
 tople obrube
 kao tvoje boje
 ništa ne može zamijeniti tvoju
 krotku svjetlost
 kojom trajno zračiš

nitko nikada nije s tolikom
 sigurnošću svjedočio
 ljepotu ljubavi kao
 ti

nema na svijetu sklada mirisa i
 sjaja kao tvoj
 draga moja ružice

Fabijan LOVRIC

Učitelj na taj Dan

Osjećao sam potrebu na taj Dan
izaći s djecom izvan učionice,
odmah u osam,
tu,
pored Krke.
Eko udruga je naš cilj.
I bi tako.
Dok je sunce
svlačilo svjetlo preko kninske tvrđave,
promatrali smo Krku,
a onda:
pastrva.
Prva koju sam vidio slobodnu
u posljednjih dvadeset godina.
Govorio sam učenicima
o slobodi,
i da je rijetkost vidjeti ovako krupne primjerke u prirodi.
Govorio sam o slobodi
i odrastanju,
a osjećao kako će u Den Haagu
pobijediti pravda.
I bi tako.
Na taj dan.
Izljubili smo se,
svi smo rasipali usne ljubavi.

Na glavnom gradskom trgu:
gužva,
petarde...
“Nova godina!”,
uzviknu jedan učenik.
“Učitelju,
je li Nova godina?”
Jest djeco.
Sretna vam Nova godina.
Mobitel je užurbano zvonio,
a onda prijatelji koji su željeli podijeliti radost trenutka:
Darko Tomić, Vukovar,
Josip Palada, Zagreb,
Dubravko Dujic Dunja, Vukovar,
Mijat Marić, Knin...
U grlu koplje,
na koplju stijeg hrvatski,
ispod tvrđava,
ispod Krka,
ispod učenici i učitelj,
ispod narod...

Znao sam,
od pjesme *Ne daj se, generale*,
do ovih strepnji,
do ove pastreve u slobodi Krke
pod kninskom tvrđavom,
koja mi,
nijemošću ribljih očiju ispriča
priču vjere u slobodu.

Sloboda je između trava,
lelujava,
neslomiva;
sloboda je Krka,
tvrđava,
i ja,
govorim o slobodi:
Oni su nevini!

Mirko POPOVIĆ**Sunčani sat**

Okreni se
zatvori oči

Ispod i iznad pjesme
pješčani plamenovi tuku

U rep sveži kosu
nek leptiri, maestral i školjke
zaspu na tvom vratu

Eno, i more je nijemo
jedrenjaci su usnuli
u tišini uvala
i svi kupači zaputili se
u svoja popodneva

Sad je čas da skinemo
pješčane košulje
da rastjeram zrake sunca
sa tvojih golih leđa
tiho
dodirom pustolova
prije nego uzdrhtiš od riječi
prije nego ružama purpurnim
nemir mi udahneš
prije nego prošaputa vjetar
i srce jače zakuca

prije nego zaspu mi ruke
ispod i iznad pjesme
pješčanih dina

Neljubljena

stići će njene najtiše riječi
 Jednoga dana, kasno
 Možda s rosom što u praskozorje
 kestena žute listove umiva

U popodnevu nekom koracat će
 kad odjednom sve postaje staro
 poput vjetra što se zaludno
 igra lišćem u krošnjama

S njom će umjesto suze
 stizati uspomene na pisma
 koja su bila jedini zagrljaji
 sagorjeli davno, postali davno
 pepeo

Svršene su sve gozbe, sve radosti
 a zvuk poljupca naših zgužvanih
 obrisa
 čut će se kao što se sluša
 olupina broda i jauk olujama
 rastrgan

Pa ćemo u te kasne dane igrati
 žmurke
 u snovima, sigurni da su *ona jutra*
 negdje u našim očima, konopci
 onih brodova
 iza pogrbljenih leđa spremni
 za nova putovanja

Jednoga dana, kasno
 ona će sigurno doći
 da dijelimo međusobno
 godinama pozlaćene profile i rane
 Po našim bijelim kosama padat će
 glas Venere i ja ne ću znati da li u
 tragove
 mog osmijeha stavlja omču noći
 ili prikradajući se zbori:
 Sit humus cineri non onerosa tuo*

* *I neka zemlja bude laka pepelu
 tvojem*

Fotografija. Dan iz kojeg se nismo vratili

Možda smo se sretali nekada
u vjetrovitim grivama vječnosti
Tekli jedno kroz drugo
kao plazma što njiše vrijeme
ovozemaljsko i bili tek
neprekinut i nevidljiv spoj
lomova bivših trajanja

Možda smo se nekoć sretali
i ostali bezlični kao emulzija
urušena u zaborav

Možda smo...

ali nisi izgubljena za ovu nježnu
plavu košulju koja je na tvom licu
vjetar blagotvorni
prepoznala
vjetar blagotvorni

Poklonio sam ti koralje
valove i školjke, riznicu biserja

I dugo smo, dugo
san u snu sanjali
Osluškiivala si kako
u maloj crkvi na proplanku

nevinost dječaka toga časa ulazi
u čiste stranice knjige
i pogledala me sneno

Onda su sirene mojih ruku
plamtjele
čekajući tvoju čežnju za jugom
nagost i vrelinu, erupciju sjaja

U podne ti je bosonoga
moja majka poklonila
buket vilinske kose
a mjesecina ružu za noćne šetnje
i bdijenja pod zvijezdama

Potom su, sjećaš li se
naša djeca svu noć brodila
nekamo sa srebrom u kosi
I zaspala

prije našeg pogleda koji evo
ne silazi sa rama i fotografije
što je već dugo gledamo
netremice
(vjerujući možda, ili tko zna zašto
da će nas minuli svijet
opet zasipati izohipsama sjaja)

Nikola ŠIMIĆ TONIN**Osvit**

Ne dam
da sam
plijen
pauka tmine

iz topla pepela
noći
dani se dan
mome pragu

žice
glazbala zore
prsti
sjene glas

zvuk zvonki
osvita

Pečalbari

Autobusna postaja.
Gdje metnuti nogu?
U autobusu,
sa svima,
u onoj tišini i miru,
kakav je samo kod pozdravljanja,
ponovo sve pružilo:
I žene, i djeca, i ova Domaja...
blatni komadi zemlje za
cipelama...
Sve se, kod svakoga odlaska,
s bolom, otkida od srca, i ne da od
sebe...
Svima je, do ispod grla
Njemačke!?
Svakim je odlaskom Domaja
bliža!?
Svako je pozdravljanje zadnje!
Svi se umotavaju u:
Svoje misli, svoju bol...
U nedovršene kuće...
Neškolovanu djecu...
Neudane, neoženjene...
A opet bi mnogi da se može, pod
sunce...
Pod koje izlaziš,
kojemu se raduješ...
A ono ne grije...!?
Ono boli.

Oda pjesmama / oda ljudima

Postoje *neke* pjesme,
kao što postoje i *neki* ljudi,
koje / koji, nisu prispjele / i,
nigdje,
ni u jedno društvo,
ni u jednu knjigu...

Pa opet, kriti / tajiti,
da ih nema,
da ih nikada nije ni bilo,
da se nisu ni rodili,
da nikada nisu ni napisane,
ne dati im se isplakati...
ne dati im se ispjevati...

Valja i za njih, takve kakvi jesu,
valja i za njih takve, kakve jesu...
znati,
...pa im i bilo suđeno
na groblju riječi skončati...

Ljerka MIKIĆ**Biram Slobodu**

Brišem presudu,
uzimam križ
i idem dalje...

Još mogu odlučivati
o svojoj sreći.
Ne skupljam mrvice sa stola.
Blagujem spremljeni objed.

Dan za danom
pratim smjerokaz do cilja.
Ne zbunjuje me kružni tok.
Uvijek tražim pravi izlaz.

Spotaknem se, padnem.
Ništa strašno i nemoguće.
Važno je ustati...
Ići dalje...

Brišem presudu.
Biram Slobodu.

Ljepota jednostavnosti

Neke osobe osvajaju
jednostavnošću i toplinom.
Postanu bolji dio nas.

Otkrivaju nove svjetove,
upoznaju druge načine,
darivaju iz srca i duše;
prihvaćaju srcem i dušom.

U njihovoj si blizini ispunjen,
bez straha, napetosti, žurbe...
Sve vrijeme ovoga svijeta
Imaju za tebe
i ti za njih.
Ljepota jednostavnosti...

Miljenka KOŠTRO**Propuv vrimena**

Lade potonuše
u oluji vrimena,
kosti im se polomiše
od težine brimena.

Uzburkano more
u grlu guši,
jauču privarene zore,
propuv sve ruši.

Neumorno, vrime koraca,
vitar prašinu diže,

mного se lipoga baca,
bliže provaliji se stiže.

Mного priroda je dala,
a vraćamo joj malo,
zemlja bi sjajem sjala,
ali čuvati je, nije se znalo.

Na stazama uvelo lišće,
od boli izgubilo lipotu,
vrime klištima stišće,
zar kopati grob životu?

Srećko MARIJANOVIĆ

Ja sam taj grješnik

Pred svoju konačnu
božansku smrt
gospodin odlazi
i plače
posljednje ljudske suze
padoše u getsemanski vrt
kada si ti moj bože
tako zavolio svijet i ljude
ne treba ovoj mojoj
zemaljskoj ljubavi da se čude
ti što mrze i preziru
oni koji ne vole
i ne žele na ovome svijetu
nikoga i ništa
bože oprosti mi što ću
iz svoga ognjišta kada krenem
ubaciti u moju torbu
šaku zemlje i cvijet trešnje

nek se ne mrgode
odozgor na mene
nebeske munje
i velike božje oči
ja sam taj grješnik
koji voli ovaj zemaljski prah
i ćuh vjetra i dah žene
i noći bez sna
kada tisuće zvijezda
plešu samo za mene
krivac sam koji stoji
na mračnoj terasi
držeći se za bijele cijevi
ali nisam nadam se
onaj posljednji
što voli i žudi i želi
istovremeno

Sabahudin HADŽIALIĆ**Buđenje**

Odsjaj
vlastitih ludila
blješti u noći mojih nemira.
Liječiti vapaje
ljudskih snova
ne mogu sam.
S kim ću?
I kada?

Njoj, pjesmi

Nestajem u tmuni očekivanja
uspješno ostvarivši se kao pjesnik
snova
Ne samo vlastitih
Već i njenih.
...
Pjesminih.

Ivan ŠAROLIĆ

Umorni pjesnik

Povrh stola
klacka se umorna
glava.
Gori svijeća.
Na papiru slova.
Rob sam riječi,
što vodoskoke sniva.
Možda se smrt,
smrt kao smrt zgodi,
pa završi put roba
k Bogu,
k Slobodi.

Siba, gdje si Siba?

**Slušam glazbu
Bacha**

Tu smo, u hramu, ti
i ja,
naš Bog i tišina,
ono vječno i Ništa.
Slušamo glazbu
Bacha.
Glazba nam dušu
obuzima.
Ona je dio naše
stvarnosti
i ono božansko
što nas od smrti otima.
Tu je i Sveta knjiga,
zavjet naš i iskon,
logos i punina. A ja,
držim te nježno u srcu
i tražim te u mistici,
u poeziji...o, cvijete
mirisni, ružo tajnovita.
Ti si mi zvijezda
vodilja
i put, što me vodi do
Boga.

Siba, gdje si Siba?

U cvatu agava

Tu si, u rastu
morskih trava
i alga,
u mirisu soli i joda,
u ljepoti amfora.
U crnilu si crnila,
što ga ispušta sipa,
u zagrljaju hobotnice,
što žrtvu steže
čvrstim kracima.
Tu si, u mirisu
bosilja
i smilja,
u cvatu agava...

Siba, gdje si Siba?

Sonja MARIĆ**KORAK IZVAN SEBE**

Gdje si sada, gdje miruješ bez
mene?

Htjela sam ti reći razlog umiranju
Al' znam da bol u željezo raste
Svskog mrtvacu treba pokopati,
zar ne?

Jesam li sveta ili prokleta?

Morala sam prestići vlastite noge!

Tko zna što se zbog toga uvuklo
u mene

Pa ponekad bjesnim, ponekad
gmižem.

Točeno zaustaviti nije bio
zdrav trud

Sad curi tamo gdje mu nije
put.

Gdje si sada, gdje miruješ bez
mene?

LIJEPI DJEČAČE

Ne znaš ti što nosim ja
Ispod izgleda
Niti čija sam najviše
Tebi ostajem nijema i daleka

Već netko nosi moje riječi
I časti se mojim postojanjem

On je najljepši doživljaj svijeta
Jednooki pogled ljubavi
On odveć nije moj

Ne želim ti pričati o njemu
Samo bih voljela da shvatiš
zašto se mrzнем
Kad mi želiš poč'.

Ante ŠUNJIĆ**Pismo sebi**

Još jedno
kišno jutro
jezero mutno
kapi tuku.

Ulice su mokre
skliske
rijeke po njima plove.
Oblaci crni
natapaju zemlju.

Ali, gle,
mala papirna barka
niz ulicu plovi –
za nevrjeme baš i ne haje.

Takav treba biti i tvoj život –
otporan na vrijeme.
Ti sam si kapetan svoga broda
koji plovi
jezerom života!

Sjećanja

Sjećam se,
ali kroz maglu,
njezine kose
meke kao svila,
kao list jesenji
vjetrom nošen kroz noć.

Oči joj mora dva
uzburkana,
a za večeri dva usijana sunca.

Svega se sjećam...
Noć je bila duga, hladna,
nigdje mjeseca,
samo pusta tama.
Odlaziš i ostavljaš me sama...

Od te noći prošli su dani...
Nošen nekim neshvatljivim
vjetrom,
živim život
potpuno bezvrijedan.

Bez njezinog osmijeha,
njezinog pogleda
bez
njezinog
dodira.
Samo
se
sjećam...

Ante **BANOVIĆ**

Prozor jednog kazališta (i njezine ruke)

Osjetiš li bol svojih prsiju,
– pjesnik, lotalica, vuk?
Sanjaš li daleku Rusiju
– pokraj kazališta, sred ulice,
zgužvan jastuk?
Anđeo velom zavjesa
znao je za onaj stih,
nezaštićen.

Čuvam sate na onome prozoru,
Ti pričekaj, neka kiši!
Kao razbojnik pred zoru
Ja ću biti tiši, i tiši.
Otmni im zadnji čin!
I molim te, pričaj mi,
Pričaj mi...

U kolijevci moga nerodenoga

Iz polja korača magla,
Ne, to je požar s brda!
Ne, ne korača jesen s bijelom
haljinom u ruci.
Zato i postoji pećinski jezik

Drukčije moral stvoriti nismo ni
mogli.

Umjesto kose rast će im otpalo
lišće.

Vi s otpalim lišćem, strahujte od
vatre.

Načuo sam neku ljubav u danskom
dvorcu:

Mojoj časti priređivale su se
prijevare,
Ubojstva, požude i svečane večere.

Ne nosi bijelo, blato je svuda!

Te tvoje ruže na haljini

Jednom davno su cvale,

Znam to, volio sam ih!

Unajmio sam jednu noć

I u njoj bježao godinama.

Korifej, plati mojim lutkama!

U napuštenom kazalištu ćemo
spavati

Priredit ću privatan bal

Pozvati i nju, obećavam!

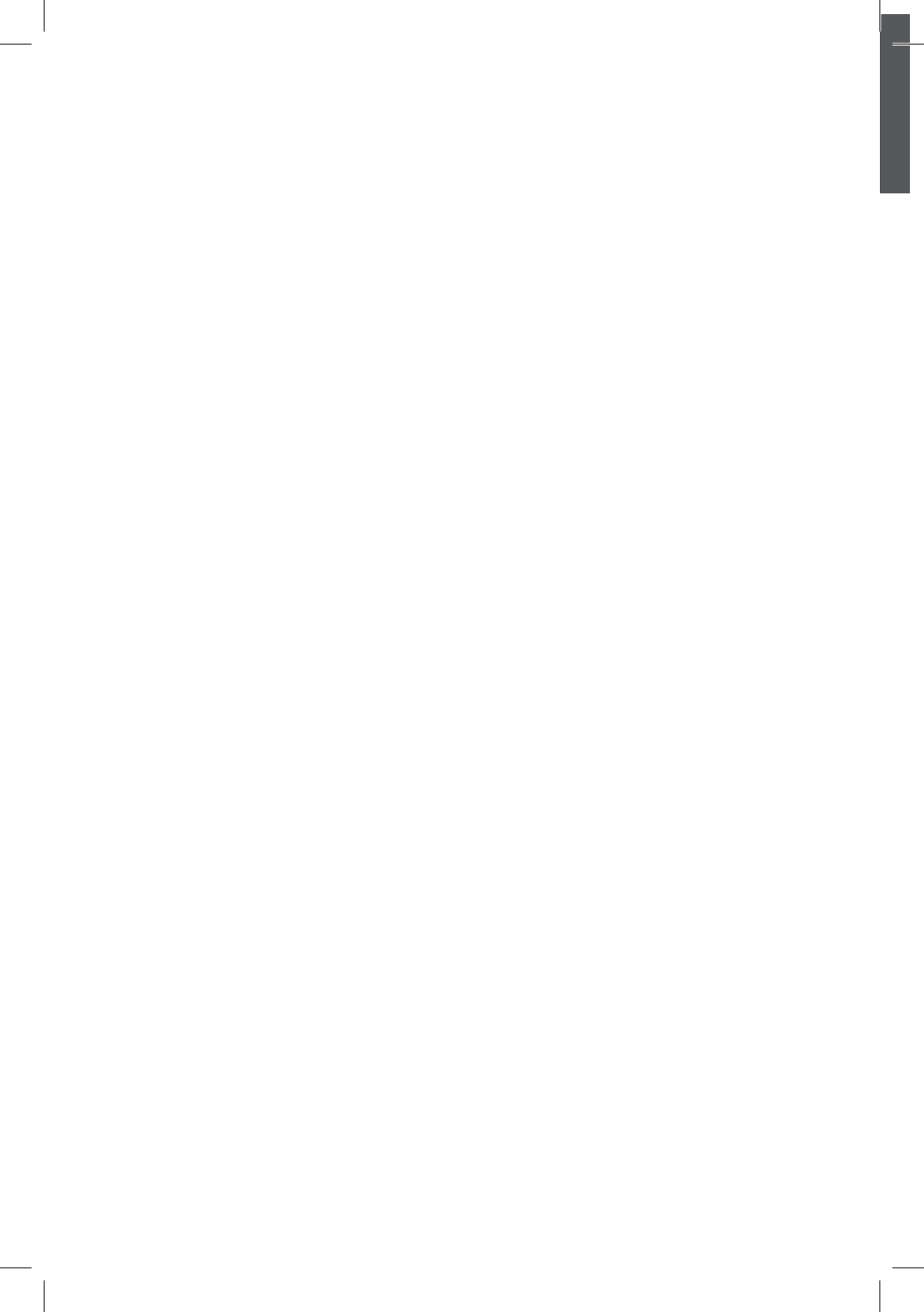
Jako ću se truditi, obećavam!

Dobit ćemo veliki aplauz, ali ne će
biti ljudi.

Samo Romeo i Juliet,

Na nekoj klupi u kasni sat sjede

I čekaju jesen.

Fabijan LOVRIC**Dobra šuma****Pet mačića**

Sklonila se od pogleda ljudi
u mekano gnijezdo suhих trava,
petero je omacila slijepih
u tišini gdje se toplo spava.

Lizala ih sve do vrha repa.
Poput sjenke u lov odlazila.
Vraćala se, nabrekla od mlijeka
i na svako s ljubavlju pazila.

U dvorištu, jednoga ih dana,
pokazala suncu i ružama.
Počela je igra sa životom,
tek iskustvom, napisana drama.

Krug za krugom u vodenom oku.
Krug za krugom sa svjetlom u
zjeni,
igraju se, usred cvjetnog vrta,
pet mačića suncem zagrljeni.

U šumi,
koja jeste
najbolji prijatelj vuka,
bješe i suho stablo,
s kućicom
hrabroga ćuka.
Bjehu to vrsni lovci,
spretni u noćnoj tmici:
vuk je za krupnom
tragao divljači,
ćuk je tragao
u ravnici.
Teško jelenu,
teško i mišu,
ako se ne skrivaju
u gustišu.
Šuma je znala
čuvati tajnu.
Skrivala lovce
i lovinu.
Bila je dobra šuma planine,
široka, plodna uz strmine.
Uvijek je bilo vuka i ćuka,
jelena, miša iz gustiša,
uvijek je bilo straha i sreće,
na proplancima, raskošno cvijeće.
Slavuj je pjevao uz vjetar struna,
najljepša kuća je, dobra šuma.

Kad učenici odu

Kad učenici odu,
kada klupe zašute,
učitelj još dugo sjedi,
skuplja radosti rasute;
misli o nekom liku,
o ocjeni bez veze,
proganjaju ga dileme,
kao da čipku veze
crta dušom papira,
dječju, stazicu mira.

Nikada siguran nije
koliko znanje vrijedi?
Je li četvorka mogla
porasti malo više,
za jedan sretan osmijeh
koji sve strepnje zбриše.

Učenik, poput mora
poskoči valom i pjenom,
zaigra rođeno sunce
nad sjenkom izgubljenom.

Djeca vjeruju kako
učitelj zna do neba,
a on je samo čovjek
koji istinu vreba
i provjerava život
kako bi mogao rasti,
kao najljepša proljeća,
brzinom graška iz bajke.
Djeci je učitelj: djed i baka i tata,
i vrijedan dio majke.

Miljenka KOŠTRO**Suncosfera**

Sunce
svijetli,
sjaji,
sjenu
stvara,
stalno
skiće,
sa sumrakom
sretno spava,
sa svitanjem
snove
spočitava.
Stoljećima
stalno se smije,
svjetlost
sije,
slobodno
svodom
se skliže,
svugdje stiže,
studen
stjera,
sa suncem
sretna je
sva
suncosfera.

Ludorije malog miša

Šarena maca spava li spava.
skladište snova njena je glava,
ali njenu lijenost miš obožava
ludorije sprema, tiho joj se
približava.

Škarama brke joj podreza
u dva, tri cikcak poteza.
Kad se maca probudi,
neka od očaja poludi.

Promrmlja maca, protrlja oči,
izbezumljena do zrcala skoči.
Ne prepozna sliku svoju.
Na mom licu nije sve na broju.

Možda me zrcalo izaziva i vara.
Valjda sam ista, ona stara.
Miš je potajno pogledom dira
i novu zamku vragolan bira.

Nikola ŠIMIĆ TONIN

Slikar snijeg

Razdraganome licu,
 pjegave jedne djevojčice,
 dogodio se poljubac
P r V e P a h u L J i c E.

P a h u l j e,
p a h u l j e,
 i dalje,
 padaju na dol,
 selo...

Padaju na brijeg.
 Gdje god se okreneš,
 vidiš samo snijeg.

S n I j E g,
 s **N i J e G,**
snijeg,
 sve i jedan je dol,
 sve i jedan je brijeg,
 sve i jedno je selo,
n e v I d l j I v I m K i S t O m,
obojio u bijelo.

Zima i prvocijjeti

Sijede kose ima **Zima,**
 sjedeći je osijedila...

Blijedo lice ima **Zima,**
 išibano vjetrovima...

Bijele zube ima **Zima,**
 škripat' voli ona s' njima...

Duge nokte ima **Zima,**
 šumu cijelu pod noktima...

Bose noge ima **Zima,**
 izuvena Proljećima...

Prvocijete ima **Zima,**
 k'o goniče za leđima...

Prvocijeti gladni mogu,
 (tako zборе)
Zimu cijelu, pojest' s' nogu...

DRAMA

OSVIT

Alojz PAVLOVIĆ

STAROST

/drama/

Osobe

Helga (Mrava)	62 godina
Ante (Lutak)	67 godina
Anđa (Inga)	30 godina
Anita	14 godina
Liječnik	35 godina
Medicinska sestra	25 godina

1. scena

*Soba u staračkom domu. Krevet, ormar, stolić i dvije stolice.
Bračni par Helga i Ante ustali su, još su u pidžamama. Kreću se
po sobi. Pojavljuje se i sobarica Anđa.*

HELGA: Zahvalimo, Ante, Bogu što smo živi osvanuli i što
ćemo uživati u divnom danu.

*Kleknu, sklope ruke, zahvaljuju Bogu. Nakon zahvale Ante pro-
viruje kroz prozor.*

ANTE: Mravo, na moru su se podigli veliki valovi, bura ih kovitla, a sunčeve zrake prodiru kroz njih.

HELGA: Veličanstvenog li igrokaza ovoga trojca!

ANTE: Veličanstven je život!

HELGA: Uzvišeno je poslanje sudjelovati u životnom spektru, u njegovim varijacijama: padati, dizati se, pobjeđivati, biti poražen, patiti, veseliti se, bolovati, biti zdrav, pomagati...

ANTE: Treba uživati u vlastitom postojanju, u svakoj iskri života oko sebe, u podjeli osjećaja...

HELGA: Tako je, Lutak!

ANTE: Treba ljubiti život preko sebe. Postići integraciju između emocionalnog i racionalnog, pa život može biti veličanstvena avantura.

HELGA: Ljudima često nedostaje vizija kako raditi na sebi, jer bez nje ljudska životna strast se pretvara u frustraciju, ili pak u agresivnost – u suprotnost istinskom životu.

Helga iznenada jaukne i počne plakati. Ante joj maramicom briše suze.

HELGA (*kroz plače*): Mi starci uživamo u životu, a naša sreća, naš sin Karlo, mlad je pod zemljom.

ANTE: Smiri se Mravo! Naš Karlo je među anđelima, kao što i dolikuje heroju rata.

HELGA (*uzrujano*): Tko se više sjeća njega i tisuće drugih mladića i djevojaka koji su poginuli braneći Hrvatsku?! Tko je od njih proglašen herojem? Nitko! Jadna je zemlja koja je nezahvalna svojim veličinama!

ANTE: Smiri se Mravo, molim te! Nije nikakvo čudo što se to dogodilo, jer u Hrvatskoj nacionalne veličine postaju ljudi bez talenta, samoprijegora, mara, pokrića...

HELGA: Ili pak, Lutak, najmoćniji i najbogatiji ljudi ove države, nisu proizvod sustava vrijednosti, nego njegove suprotnosti.

ANTE: Zato draga Mravo, od takvih ne možeš očekivati da bratiteljima dodijele aureolu heroja, kada su to za sebe priskrbili... međusobno izdijelili visoke vojne činove i svemoguća odličja.

HELGA: Stid ih bilo!

ANTE: Na žalost, hrvatsko političko, gospodarsko, kulturno... nebo, bit će dugo pod kapom takvih sebičnih, i neciviliziranih primitivca.

HELGA: Istinu veliš! Taman, kada Hrvatska kulturološki, donekle, sazrije i kada dobije civilizacijsku patinu, doživi ponovno padanje u provaliju, bilo zbog rata, bilo zbog šupljoglavca koji, u miru, temeljne nacionalne i državne vrijednosti potpuno uruše.

Helga duboko uzdiše. Grli je Ante.

HELGA: Skoro zaboravih, Lutak, krasno si napravio kućice za ptice. Odlično si očistio i deblo mimoze od truleži, stručno obradio kemikalijom i sumporom. Dođi da te poljubim za nagradu.

Ante je grli, ljube se u usta. U sobu upada sobarica Anđa.

ANĐA: Uf, stari se kenjci žvale.

HELGA: Anđo, budi pristojna. Upala si nam nepozvana u sobu i umjesto isprike, vrijeđaš nas.

ANĐA: Obično ste u ovo vrijeme u dvorištu. A zašto se vrijeđate? Što sam lagala? Što ste se molili Bogu? Drpali ste se ko kunci.

HELGA: Ne dopuštam da se tako izražavaš.

ANĐA: Bona, što si se zapjenila.

HELGA: Ne želim se više raspravljati.

ANĐA: Bona, priznaj, ljuta si na mene, što te zbog moga dolaska tvoj Lutak nije uspio šišnuti (*riječ Lutak izgovara s ironijom*).

ANTE: Anđo, izvoli smjesta izaći iz naše sobe.

Anđa izlazi. Tišina.

ANTE: Smiri se, Mravo. To je jedna priprosta djevojka. U ovom stoljeću ne završit nikakvu školu, najbolje govori sve o njoj.

HELGA: Bez obzira na školu, civilizacijski je da se nekome pokuca ili zazvoni na vrata. Dalje, nisam mogla ni sanjati da se mlađi mogu tako ružno odnositi spram nas starijih. Po njima mi ne smijemo ni disati.

ANTE: Moja Mravo, nije ona kriva, nego naša civilizacija. U ovoj potrošačkoj civilizaciji stari su živi balast kao što su u ranijim civilizacijama bili stari konji, stara magarad, stari psi... U starijim civilizacijama bili su odgovorniji prema starijim osobama.

HELGA: Što se civilizacija više razvija gospodarski, znanstveno, tehnološki... starija populacija postaje sve nepoželjnija, sve veći teret...

ANTE: Bore, sijede vlasi, pogrbljenost... to su neprijatelji broj jedan u ovoj civilizaciji.

HELGA: Za nas stare u ovoj civilizaciji normalno je samo da smo bolesni, da ležimo po bolnicama ili staračkim domovima...

ANTE: Čudno je da mladi, drogirani medijskim agresivnim reklamama o pomlađivanju, misle da će njih mimoići proces starenja.

HELGA: Bojim se da će oni doživjeti još goru sudbinu od nas kada im starost pokuca na vrata – ne će se znati nositi s njom, bit će skloni iracionalnim rješenjima. Dao Bog da sam u krivu!

ANTE: Već danas ih je strah budućih životnih izazova i borbi, pa nije čudo što se rapidno povećava broj samoubojstava, ubojstava, alkoholičara, drogeraša...

HELGA: Naš Karlo ne bi bio takav.

ANTE: Teško je to reći. Tko zna, kakav bi bio da se živ vratio iz rata.

HELGA: Karlo u obranu domovine nije išao zbog interesa, nego ideala – stvaranja samostalne hrvatske države.

ANTE: Točno! Samo pitanje je bi li se slomio, kada bi vidio da je ratovao za nečije prljavo bogaćenje.

HELGA: Dosta branitelja je gladno pažnje i ljubavi, zato im treba pomoći.

ANTE: U pravu si, Mravo! Zbog izranjavanih duša i tijela, njihovih srca ništa ne može, u potpunosti, zadovoljiti.

HELGA: To ih zbunjuje i uznemiruje, jedino im mi stari možemo to razbistriti, spriječiti ih da odu u vode alkohola, droge, kriminala, vjerskog fanatizma... Zato, Lutak, dok smo živi moramo im biti pri ruci.

ANTE: Nemamo mi snage za to.

HELGA: Moramo je imati.

ANTE: Morali bi je imati i za naše intimne odnose.

HELGA: Lutak, zaboravljaš gdje sam bila dvije godine.

ANTE: Bio sam i ja više od tri godine u tim prokletim ratnim logorima.

HELGA (plače): Mi smo samo došli iz jednog drugog svijeta u ovaj. Treba nam vremena da se ponovno naviknemo na njega, da sebe nađemo u njemu, da opet budemo stari sretni par.

ANTE: Istina, srce, spržili su naš nekadašnji divni svijet. Na životu su me sačuvale uspomene i misli na tebe. Zasigurno je to bilo i kod tebe. U nama je bio utisnut taj svijet, kojega su gospodari rata i života silom istisnuli iz nas, odnosno uništili su njegove temelje: vjeru i oslonac čovjeka na čovjeka.

HELGA: Lutak, tvoj lik ne samo da me čuvao, nego mi je davao smisao života. Naši doživljaji, naša ljubav, bili su mi u logoru čipovi koji su me pokretali, koji su me jedino veselili i

davali snagu da osvanem sljedeći dan. A sada utvrdismo da su nas pretvorili u ljude bez identiteta. Ta prokleta zla muza rata cijepila nas je protiv ne samo naše ljubavi, nego uopće protiv smislenog života. Bože, što si nam to napravio!?

ANTE (viče): Što glumataš! (udara šakamo po stolu). Ne želiš više sa mnom spavati. To je sva istina.

Helga se hvata za glavu i žali. Ante baca stol i stolice.

Zatamnjenje.

2. scena

U sobi su Helga i Ante. Ante čita knjigu, Helga zalijeva cvijeće. Pridružuje im se kasnije unuka Anita.

HELGA: Lutak, pozivam te da se malo odmoriš od čitanja, da sidemo u dvorište. Bacimo mrvice kruha pticama.

ANTE: OK! Za desetak minuta završit ću sa čitanjem. Mravo, oprost mi za sinoćnji ispad, šokiram se što nam je, nedužnima, učinjeno u ratu.

HELGA: Ne brini se, Lutak, sve je u redu! I mene to boli.

Čuje se zvono na vratima. Ulazi unuka Anita. Baca se u zagrljaj baki Helgi, zatim i djedu Anti.

HELGA: Ljubavi, tvoj dolazak još više će mi uljepšati dan.

ANITA: Bako, dobro se držiš. Tvoja sjajno plavobijela kosa, dobre modre oči, umiljate crte lica, inteligentno čelo, prćast nos i sve drugo čini te privlačnom i poželjnom ženom. A i did mi je faca, svjetski frajer.

HELGA: Dijete moje, stari su stari.

ANITA: To su, bako, predrasude, istina je da napredujete u godinama, ali niste stari.

ANTE: Mravo, ponudi laskavicu Anitu sokom i keksima. Što bu-
ljiš u nju kao da je sveta ikona. Pomakni se.

HELGA: Ona i je uzvišena.

Grli Anitu.

ANTE: Mravo, počela si me ne slušati!?

HELGA: Evo Lutak, poslužit ću iz ovih stopa moju Anitu.

ANITA: Dide i bako, što vas je lipo čuti kada jedno drugome te-
pate. Veličanstveno! Naježim se od radosti kada izgovorite
“Mravo” ili “Lutak”.

HELGA: Neki nam kažu da smo ogavni s tim, da to nije primje-
reno nama starim babcima.

ANITA: Zavide vam, jer nisu izgradili takve prisne odnose kao
ti, bako, i did. Tko im je kriv da nisu bili maštoviti s nadim-
cima kao vi. Naziv “Lutak”, zbilja oslikava bakinu ljubav
spram tebe dide, jer je lutka nešto najdraže ženskom rodu.
A opet kroz “Mrava”, dide, ti iskazuješ zahvalnost baki za
njezinu marljivost, koja je veličanstvena kao kod mravi.

HELGA: Hvala ti, ljubavi, što proničeš u naše duševne pretince.
Ali dosta o tome, reci nam kako si ti!?

ANITA: Prije moga odgovora trebalo bi me malo raspoložiti.

HELGA: Dušo, ne razumijem baš što tražiš!?

ANITA: Ispričajte mi viceve o plavušama, Zagrepčanima, kom-
pjutorašima ili pak o Dalmatincima, kao što ste mi nekada
pričali kada bi me opuštali.

HELGA: Ljubavi, mi znademo stare viceve, stariji su od nas. A,
takve nema smisla pričati, bili bi dosadni, a ne smiješni.

ANITA: Bako, nije baš tako. Svi mi opet čitamo ranije proči-
tane knjige, opet gledamo već gledane filmove, ponovno
slušamo odslušane pjesme... Molim vas da to učinite kao
nekada, to mi puno znači.

Tišina.

ANITA: Evo ja ću početi prva, i to na račun dida kao kompjuteraša i Dalmatinca. Želite li?

HELGA i ANTE (*uglas*) : Svakako!

ANITA: Sve svjetske TV postaje prije dnevnika napisale su upozorenje “Vaši su kompjutori zaraženi dalmatinskim virusom!!! Ali ne brinite se, on tu samo sjedi i ništa ne radi!”

Smijeh.

ANITA: Sada, dide, da čujemo tvoj vic.

ANTE: Plavuša je došla gledati kazališnu predstavu. Sjela je u prvi red, iako je kartu imala za deseti. Uskoro je došla gledateljica na čije je mjesto sjela. Zamolila je plavušu da joj ustupi njezino mjesto. “Što hoćete od mene? Ja sam prva došla!” – uzbuđeno joj odgovori plavuša. Ova pokunjena zatraži pomoć od osoblja kazališta. Dođe redar i strogo joj naredi da se prebaci u deseti red. Ona mu srdito uzvratila: “Ne, meni se ovdje sviđa.” Zatim dođe blagajnica koja je skrušeno zamoli da sjede na svoje mjesto. Plavuša samo hladno odgovori: “Ne, ne, meni je ovdje dobro.” Pojavi se i ravnatelj kazališta i nešto joj šapne u uho. “Pa što mi to niste odmah rekli?!” – reče plavuše i ode sjesti na svoje mjesto, u deseti red. “Što ste joj to rekli, ravnatelju?” – upitaše ga. “Da se prvom redu ne prikazuje predstava.”

Smijeh.

ANITA: Bome, bako, morat ćeš ispričat “opaki” vic da bi parirala didovom.

HELGA: Imam ja “mastan” kontravic didovom, ali zbog tebe, ljubavi Anita, ne ću ga ispričati, ipak si ti još maloljetna djevojčica.

ANITA: Bako, iznenađuješ me, ti si bila uvijek iskrena i otvorena, a ne licemjerka.

HELGA: Ne radi se o licemjerstvu, nego o odgovornosti spram mladih.

ANITA: Bako, nisam više dijete. Tvoje purgerske, zagrebačke zasade su za mene trajni zakon, pa ih ne će potamniti jedan “bezobrazniji” vic. Zato, molim te, baš ispričaj taj vic.

ANTE: Ajde, Mravo, pokaži se unuci u drugom svjetlu. Nadvladaj stid pred njom, to si joj dužna.

HELGA: OK! Nagovorili ste me.

ANITA: Bravo, voljena bako!

HELGA: Zbog jake bure let na relaciji Zagreb – Zadar bio je otkazan. Vodič jedne turističke agencije na šalteru je radio *rebooking* za svoju poveću grupu nestrpljivih putnika, kada se jedan ljutiti kompjutoraš progurao do šaltera. Bacio je svoju kartu na pult i uzviknuo: “Ja moram biti na ovom letu, i to u prvoj klasi.” Radnica na šalteru je odgovorila: “Gospodine, žao mi je, prvo moramo napraviti rezervacije za grupu putnika koji čekaju, budite strpljivi, sigurna sam da ćemo vam na neki način moći izaći u susret.” Ljutiti kompjutoraš nije bio nimalo impresioniran i upitao je: “Znate li vi uopće tko sam ja?!” Bez oklijevanja, radnica na šalteru je uzela mikrofon, rekavši: “Molim cijenjene putnike Zagrebačkog aerodroma za trenutak pozornosti. Na terminalu za domaće letove imamo putnika koji ne zna tko je. Ukoliko bilo tko može pomoći u otkrivanju njegovog identiteta, molimo žurno da se javi na šalter broj 5.” Usred smijeha putnika koji su čekali u redu, nestrpljivi kompjutoraš je bijesnim glasno dobacio radnici terminala: “Ševim te!” Na to je ona ljubazno odgovorila: “Žao mi je, gospodine, ali i za to ćete trebati pričekati u redu.”

Smijeh.

HELGA: Oprosti, ljubljena Anita, što sam bila prosta. Nadam se da sam ti djedu uzvratila za plavuše.

ANITA: Bako moja, ti si genijalna. Ponosim se tobom i didom. Hvala vam, danas ste me vratili u život.

ANTE: Hvala tebi što si imala snage saslušati nas, stare budale.

HELGA: Prijedimo sada na ozbiljne stvari. Kako si ti, draga Anita?

ANITA: Sigurno nisam dobra kad me mama šalje psihologinji, upravo dolazim od nje.

HELGA: Ti imaš petnaestak godina. Sve se u tebi budi, razvija, ali i buni, zato ti je potrebna stručna pomoć da se te turbulencije usmjere u mirnije vode.

ANITA: Ma tko će me to usmjeriti? Ove moderne vračare koje i same ne mogu srediti vlastito stanje, ili svoje djece. Ovi psiholozi su obični prodavači magle.

ANTE: Anita, dušo, još si malena, još ti treba puno vremena za usvajanje novih znanja, još moraš sazrijeti ne samo fizički nego i emocionalno, psihički, a i filozofski izgraditi svoj pogled na život... da bi mogla davati takve kategorične sudove.

ANITA: Slažem se, dragi dide, da još trebam sazrijevati, ali se ne slažem s tim što nitko ne želi uvidjeti moje prave probleme, nego sve svode na moj navodni pubertet, tj. na pobunu protiv raznih autoriteta. To ne odgovara istini. A što je još gore, sigurna sam da više ni nisam u pubertetu – u njemu sam bila prije dvije godine.

ANTE: Smiri se, diko Anita!

ANITA: Kako ću se, dide, smiriti? Evo i vama postavljam jedno pitanje koje me muči.

ANTE: Izvoli, pitaj?

ANITA : Jesu li mama, stric i strina bili fer kada su vas smjestili u starački dom?

HELGA: Ljubavi, mi smo dragovoljno došli ovamo. Oni su normalno postupili. Tebi i sestrični su na taj način osigurali adekvatan stambeni prostor, a nas nisu bacili na ulicu ili gurnuli u neki ponižavajući smještaj.

ANITA: Draga bako, pa to je bio vaš stan!

HELGA: Ljubavi, mi smo stan stekli za svoju djecu, a oni opet žele to za svoju djecu.

ANITA: Bako, što se ja i sestrična trebamo kočoperiti svaka u svojoj sobi, na vašu štetu.

ANTE: Diko Anita, ne nerviraj se, sve je u redu.

ANITA: Nije u redu! Pratila sam, bako, tvoje poglede i uzdisaje, kada si odlazili iz stana. Nijemo si se opraštala od svakoga milimetra stana, od svake stvari... a ti si, dide, pun tuge samo gledao ispred sebe. Želio si što prije izaći van kako ne bi vrisnuo od jada.

HELGA: Ljubavi, bit ćeš dobar književnik, imaš bujnu maštu.

ANITA: Bako, ne šali se. To je za mene ozbiljna stvar, jer je napravljena velika nepravda spram vas. Ponavljam, to je bio vaš stan, zatim, imate oboje mirovinu. Znači, nikome niste na teret. Ježim se kada pomislim što bi vam se dogodilo da to sve nemate.

HELGA: Srce Anita, hvala ti na brizi, ali molim te još jednom, ne optužuj ih.

ANITA: Bako, zašto se oni uklapaju u žalosne priče o nemaru spram starih? Vi to ne zaslužujete.

ANTE: Diko Anita, velika ti hvala, ali molim te nemoj više o tome, jer iako smo stari, još nam srca nisu prerasla u kamen, pa da mogu podnositi svakojake pritiske.

ANITA: Oprostite ako sam vas uzrujala. Ali molim vas samo još vaš odgovor.

HELGA: Reci!

ANITA: Hoće li mi psihologinja moći pomoći?

HELGA: Sigurna sam, ljubavi, da hoće.

ANTE: Diko, budi ustrajna, pa i uspjeh ne će izostati.

ANITA: Ne će mi ta vračara moći pomoći!

HELGA: Hoće, draga! Vjeruj joj!

ANITA: Bako i dide, vi ste mi najbolji lijek, vi ste mi najbolja terapija. Meni ne bi trebao psiholog kada bi vi bili s nama. Vi na mene i sestričnu djelujete umirujuće, zračite toplinu koja nas čini sigurnima. Osjećamo se zaštićenima. Zar to, bako i dide, nije za nas vrjednije nego posebne sobetine, koju su nam priskrbljene, na vašu štetu?!

Anita zaplače. Plaču Helga i Ante. Anita im prilazi, ljubi ih. Sva slomljena odlazi.

Zatamnjenje.

3. scena

U sobi staračkog doma Helga stavlja cvijeće u vazuu, a Ante slaže novine u košaru.

Čuje se kucanje na vratima.

HELGA I ANTE: Naprijed!

Ulaze liječnik i medicinska sestra.

LIJEČNIK I MEDICINSKA SESTRA: Dobro jutro!

HELGA I ANTE: Dobro jutro!

LIJEČNIK: Kako ste?

HELGA I ANTE: Hvala na pitanju, dosta dobro.

LIJEČNIK: Vi ste jedini u ovom domu koji ne kukate.

HELGA: Gospodine doktore, s obzirom na godine, zbilja smo izvrsno.

LIJEČNIK: Ipak izvršit ću mali rutinski pregled... srca, pluća... A vi, sestro, izmjerite im tlak.

Dok liječnik osluškuje rad Helginog srca i pluća, dotle medicinska sestra mjeri tlak Anti i obratno.

LIJEČNIK: Vi ste, zaista, zdravstveno i kondicijski vrlo dobro.

MEDICINSKA SESTRA: Bome, dobro i izgledaju... najmanje deset godina mlađi.

ANTE: Izgleda da nam je dobra genetska potka.

HELGA: A, nastojimo se zdravo hraniti, i što više se kretati.

LIJEČNIK: No, čini mi se ipak da je presudno što vi živite u skladnom braku, što se vaša ljubav još nije ugasila, nego naveliko plamti. Je li tako, sestro?

MEDICINSKA SESTRA: Tako je, doktore!

HELGA: Mi, doktore, u mnogim situacijama osjećamo probleme ili pak zadovoljstva, jedno drugome, iako smo međusobno udaljeni. Je li to normalno?

ANTE: Nadopunit ću Mravu, tj. moju Helgu, da mi često u sporazumijevanju ne primjenjujemo samo govorni jezik, nego i osjećajni, pomoću osjećaja međusobno komuniciramo.

MEDICINSKA SESTRA: To, gospodine Ante, mogu samo bića čije su duše potpuno prožeta energijom ljubavi.

LIJEČNIK: Takva vrsta ljubavi, ako bi se dokraja razvila, dotaknula bi granice svijeta i ne-svijeta, stvarnog i nestvarnog... Ljubav je najjači zakon svemira. Je li tako, sestro?

MEDICINSKA SESTRA: Tako je, doktore! Jer samo ljubav može narediti tijelu, duši i duhu da djeluju kao jedno.

HELGA: Mi nastojimo da nam se život ne svede na golo preživljavanje, što bi bio zapravo samo neki oblik umiranja.

ANTE: Tako je! Bili bi samo živi fosili.

LIJEČNIK: Svaka vam čast!

HELGA: Starost je vrijeme kad život dobiva nove duhovne dimenzije i prednosti kojih nije bilo u mladosti.

LIJEČNIK: Bravo!

ANTE: Ali, treba priznati da odasvud iz nas izbija i glas kako smo ostarjeli, kako je riječ o neizlječivoj bolesti.

LIJEČNIK: Na žalost, to je istina, ali vidim stabilna ste osoba i znate se s tim nositi.

ANTE: Nadam se, jer nisam još ušao u fazu staračkog smiraja ili tuposti.

HELGA: Ante, dramtiziraš, ti još čezneš za promjenama kao tridesetogodišnjak.

LIJEČNIK: Nema tu nekog recepta, svaki je čovjek posebna jedinka u svemiru i u svakom čovjeku je svemir u malome. Što vi mislite gospođo Helga?

HELGA: Nekako mi je, u starosti, sve kristalno jasno.

LIJEČNIK: Objasnite nam, molim!

HELGA: Volim sjediti pred ogledalom, i u tome gledanju, u dubini svojih očiju, vidim cijelu mapu svojih nekadašnjih životnih putovanja, sve putove, sva raskrižja, sva hodanja i sve ciljeve na koje sam stizala. I na kraju vidim konačan cilj.

LIJEČNIK: Molim vas, recite mi koji je to cilj?

HELGA: Sami znate, što poslije starosti slijedi.

LIJEČNIK: Što?

HELGA: Smrt!

MEDICINSKA SESTRA: To vas, gospođo Helga, plaši!?

HELGA: Ne! Sretna sam da sam dočekala ovoliko godina.

MEDICINSKA SESTRA: Znači, puno ne razmišljate o smrti?

HELGA: Razmišljam u granicama normale. Jer ako je moj sin Karlo umro u 26. godini, zašto bih ja bila pošteđena u starijim godinama.

LIJEČNIK: Oprostite, od čega vam je umro sin?

HELGA: Poginuo je u ratu.

LIJEČNIK: Zašto ste vi gospodine Ante ušutjeli?

ANTE: Ja se malo izgubim u mislima, odlutam u neku prošlost, neupućeni promatrač misli da sam senilan.

LIJEČNIK: Molim vas, možete li mi reći gdje vam misli najčešće odlutaju?

ANTE: Prizivam drage uspomene od najranijeg djetinjstva, a najviše prizivam sina Karla, izvlačeći iz sjećanja njegov stas, njegov glas, njegove pjesme, njegov smijeh, njegove suze, njegove poglede i sve njegovo drugo što mogu prizvati u svoju svijest.

LIJEČNIK: Na temelju ovoga malog psihološkog testa, mogu vam reći da niste samo fizički nego i mentalno zdravi.

HELGA I ANTE: Hvala lijepo!

LIJEČNIK: Molim lijepo!

HELGA: Gospodine doktore, nismo mi bez tegoba i strahova.

LIJEČNIK: Koji su to?

HELGA: Mi se bojimo da ne ostanemo jedno bez drugoga. Ja se često noću probudim i užasno prestrašim, ako ne čujem da Ante jako ne diše ili ne hrče. Panično ga počnem dirati, sva u strahu da je umro.

ANTE: I ja isto činim Helgi.

MEDICINSKA SESTRA: To je plod vaše velike međusobne ljubavi. Ništa čudno, ni zabrinjavajuće.

LIJEČNIK: Ali se trebate pomiriti s tim, da će jedno od vas prvo umrijeti. Onaj tko ostane iza umrlog ima zašto još živjeti, jer će ga držati uspomene, sjećanja, osjećaji...

ANTE: Baš to i je problem, žrtva će biti onaj tko ostane na životu.

HELGA: Jedan naš rođak je psihijatar i kaže da se već u SAD-u u ljudski mozak ugrađuju čipovi koji brišu uskladištene emocije, sjećanja, osjećaji o voljenoj osobi.

ANTE: Nadalje veli da se mogu ugraditi čipovi za dobro raspoloženje.

LIJEČNIK: To je točno što ističe vaš rođak.

HELGA: Pa to je gore za nas.

LIJEČNIK: Kako molim?

HELGA: Ako, primjerice, ja prva umrem znam da će moj Ante patiti, imati lomove, kao što bih i ja imala, ne daj Bože, da on prvi umre. I zamislite da nam ti čipovi ubiju naše uspomene, što će tek tada biti s nama.

ANTE: Mrava, Helga misli reći da tek tada takav život ne će imati smisla. Jedino što će se postići da ćemo biti mirni, spokojni, tupavi, buljiti u jednu točku... Bit ćemo biljka, koja će samo vegetirati.

LIJEČNIK: To su normalna razmišljanja, što potvrđuje moju raniju tvrdnju da ste odličnog mentalnog zdravlja.

HELGA I ANTE: Još jednom hvala!

LIJEČNIK: S vama je ugodno ćaskati, ali moramo dalje u vizitu.

LIJEČNIK I MEDICINSKA SESTRA: Svako vam dobro! Doviđenja!

HELGA I ANTE: Hvala, također! Doviđenja!

Odlaze liječnik i medicinska sestra.

Helga i Ante odu sjesti na krevet.

Zagrlje se, naslone jedno na drugo glave.

HELGA: Lutak, znam o čemu razmišljaš!

ANTE: Zbilja?!

HELGA: Lomiš se, je li možda mala Anita u pravu, kada za ove kaže da su prodavači magle.

ANTE: Točno! Pogodila si!

Ante poljubi Helgu u obraz.

ANTE: Mravo, moram ti nešto reći.

HELGA: Reci, dragi Lutak.

ANTE: Mravo, odlučio sam se raz... razzz...

HELGA (kroz smijeh): Što Lutak, želiš se razapeti ili razletjeti?

ANTE (mucajući): Razvest ću se!

HELGA (uzbuđeno): Što?

ANTE: Zbog ljubavi prema tebi i uspomena na naš zajednički život.

HELGA (*plačući*): Koje licemjerstvo! Napuštaš me, veliš, zbog ljubavi?! Strašno!!!

ANTE (*malo povišenim tonom*): Ti ne želiš sa mnom spavati, imati intimne odnose, pa zašto bih te okivao silom uz sebe.

HELGA (*jecajući*): Me... menea su u logo... logoru sss... siilovali viššš... (*klekne, čupa kosu*).

ANTE (*izbezumljeno viče*): Bože, što si nepravedan!? Prokleti ratovi, dao Bog ili Vrag, da se više nigdje ne dogode!

Ante podiže s poda Helgu.

Grle se, potom brišu suze jedno drugome.

Zatamnjenje.

4. scena

Helga briše prašinu sa stolića, a Ante zavaljen u fotelju čita knjigu. Pojavljuju se Anđa. Čuje se kucanje na vratima.

HELGA: Naprijed!

Ulazi sobarica Anđa, nosi košaru za rublje.

ANĐA: Donijela sam čistu posteljinu. Uzet ću nečistu.

HELGA: Anđo, ostavi košaru. Ja ću najkasnije za sat vremena skinuti prljavu posteljinu, i stavit je u košaru, pa u tome vremenu dođi po nju.

ANĐA: Što se bojiš, jadna, da ću ti vidjeti koliko ti je posteljina izneređena. Tako naizgled fina gospoja, a postelja je sigurna garava ko gavran.

HELGA: Imaš li ti djeda i baku?

ANĐA: Dašta da imam.

HELGA: I kako se odnosiš prema njima?

ANĐA: Đavo o njima vodi računa.

HELGA: Ne valja ti takvo ponašanje. Zapamti, i ti ćeš ostarjeti.

ANĐA: Đavo o tome razmišlja.

HELGA: Dobro! Sada odi i dođi po posteljину kako sam već rekla.

Anđa odlazi. Helga skida staru posteljину i stavlja čistu.

Prljavu posteljину Ante slaže u košaru.

HELGA: Gotova sam. Idem malo vidjeti cvijeće u dvorištu. Molim te, Lutak, kada te pozovem, dođi mi pomoći iskopati zemlju za novo cvijeće.

ANTE: Dogovoreno, Mravo.

Helga odlazi. Jedanput je zazvonilo na ulaznim vratima.

Ulazi Anđa. Anđa čisti sobu.

ANĐA: Vidjela sam da se gospođa Helga zabavlja oko cvijeća, pa sam dojurila očistiti sobu. A dobro je da smo nas dvoje sami.

ANTE: Kakve mi to imamo tajne da trebamo biti sami!?

ANĐA: Ču' ćeš!

ANTE: Na raspolaganju sam.

ANĐA: Jesi li bio odgovoran prema svojoj djeci?

ANTE: Tko si ti da me o tomu pitaš?

ANĐA: Zaboravi, odlazim.

ANTE: Čekaj, s obzirom da nisi velikog mozga odgovorit ću.

ANĐA: OK!

ANTE: Živio sam za djecu. Dao sam im sve što sam mogao. Nisu oskudijevali ni u čemu. Završili su studije, zaposlili se, ostavio im stan, oženili se...

ANĐA: A Karlo?

ANTE: Zatvori svoja prljava usta! Ne diraj moju najveću ranu, moga mrtvog sina!

ANĐA: Ti si kriv za njegovu smrt.

ANTE: Zaveži, zadavit ću te! Bez moga znanja je otišao u taj prokleti rat.

ANĐA: Bio si ortodokсни komunist, i kada su nastupile demokratske promjene, pokojni Karlo se pobojao da će vam netko nauditi, napušta obitelj, posao i odlazi u rat.

ANTE: Prestani, ubit ću te, smeće jedno!

Kratka tišina.

ANĐA: A jesi li bio vjieran Helgi?

ANTE: Prije nego što ti odgovorim, počuj moj savjet.

ANĐA: Koji?

ANTE: Upiši neku srednju školu. Ja i Helga ćemo ti pomoći oko nekih predmeta, a drugi umirovljenici kod ostalih. Žalosan je da imaš 24 godine i da nemaš nikakvu kvalifikaciju.

ANĐA: Razmislit ću! Sada mi odgovori na postavljeno pitanje.

ANTE: Nisam Helgi narušio dostojanstvo.

ANĐA: Je li ti poznato ime Kristina?

ANTE: Ne!

ANĐA: Prisjeti se pripravnice, mojih sadašnjih godina, kojoj si bio mentor u institutu.

ANTE: Pa tko će to sve zapamtiti. Bio sam mentor mnogima.

ANĐA: Ja ću ti osvježiti pamćenje. Ta Kristina bila je inženjer fizike. Bio si dvostruko stariji od nje, to ti nije smetalo da je zavedeš.

ANTE: Ne igray se stvarima koje ne poznaješ. Očigledno da se netko, preko tebe, želi obračunati sa mnom.

ANĐA: Upoznata sam više nego misliš.

ANTE: Ucjenuješ li me?

ANĐA: Ne dao Bog!

ANTE: Pa što hoćeš od mene?

ANĐA: Istinu!

ANTE: Tko si ti da ti polažem račune!?

ANĐA: Ti si to nesretnoj djevojci napravio dijete i napustio je... da se sama baka s djetetom.

ANTE: Laž! Reci koliko ti je nadležnik rekao koliko novca tražiš od mene?

ANĐA: Ponavljam, nitko ne stoji iza mene, a još manje da želim novac.

ANTE: Istina je da sam kratko vrijeme bio intiman s tom djevojkom. Istina je i da je ostala noseća. Ali, nije rodila. Odveo sam je kod ginekologa i pobacila je.

ANĐA: Točno je da je bila kod ginekologa, ali nije pobacila, nego je rodila.

ANTE: Koja suluda konstrukcija!

ANĐA: Je li istina da te je zbog te afere Partija, čiji si bio utjecajan član, poslala na “usavršavanje” u Moskvu?

ANTE: Ne zbog toga, već zbog mog znanstvenog razvoja.

ANĐA: Ma nemoj mi reći, baš se to potrefilo kada si imao problema s Kristinom!?

ANTE: Ne želim više s tobom, maloumnom osobom, razgovarati o tomu.

ANĐA: Kakao hoćeš! Onda ću razgovarati s gospođom Helgom, koja je jedna plemenita i profinjena osoba.

ANTE: Da se nisi usudila!

ANĐA: Odgovori mi samo na još jedno pitanje.

ANTE: Dobro, neka te vrag nosi.

ANĐA: Znaš li što je bilo s Kristinom?

ANTE: Zbilja nemam pojma.

ANĐA: Ja ću ti reći.

ANTE: Izvoli!

ANĐA: Kada su primijetili da je noseća, šikanirali su je... Proglašavali su je droljom. Bila je prisiljena dati otkaz. Roditelji su joj okrenuli leđa. Borila se ko Isukrst da opstane, dok si se ti kočoperio po Rusiji.

ANTE: I!?

ANĐA: Nakon porođaja odlazi na rad s malodobnim djetetom u Njemačku, gdje radi kao tvornička radnica. Nikada se nije više bavila svojom strukom, fizikom.

ANTE: Ne samo što si maloumna, nego si i psihopat, koji uživa u svojim lažima.

ANĐA: Na žalost, nisu laži. Dok si ti čuvao stražnjicu i stjecao znanstvene titule u Rusiji, ona je patila zajedno sa svojim djetetom.

ANTE: Koje dijete? Što ti moram ponavljati sto puta da ona nije rodila.

ANĐA: Rodila je, to ja znam.

ANTE: Ti znaš!?

ANĐA: Zato, jer sam ja to dijete. Mene je rodila.

ANTE: Tko bi rekao da takva osakaćenka u mozgu može to izmisliti.

ANĐA: Druže Ante, ja nisam nikakva maloumnica. Uskoro završavam fakultet. Sama sam se školovala. Davala instrukcije kojekakvim glupanima, a vidiš i da ovdje radim. Majka mi je teško oboljela, metastazirala je, čekam svaki čas njezinu smrt. Dalje, ja se ne zovem Anđa nego Inga. Glumila sam pred tobom i gospođom Helgom idiotkinju, samo da se uvučem u tvoju intimu.

ANTE: Ne vrijeđaj moju intimu. I ne spominji moju suprugu. Nego, reci kakve dokaze imaš za izrečene tvrdnje.

ANĐA: Fotografije! Pogledaj ove fotografije!

Anđa (Inga) vadi fotografije iz džepa, na kojima su Ante i Kristina, te ona s majkom kao dijete, školarka...

ANTE: Zaista, ti govoriš istinu... Ti... ti... ne lažeš! Tiiii...

ANĐA: Tata... tata moj, molim te dođi k sebi. Nisam imala namjeru uzrujati te. Tata, probudi se... zašto me ostavljaš samu? Mama će uskoro umrijeti. Gospođo Helga... Gospođo Helga dođite brzo, molim vas!

Anđa (Inga) žaleći, ljubi Antu. Ulazi Helga.

Povlači s leđa Anđu (Ingu). Potom se baca na muževljevo tijelo.

HELGA: Ajme dragi Bože, ova bestidnica ubi mi muža. Ubi sve moje. Ubi moj život. Prokletnice, pokušavaš mi na silu preoteti muža. Ubojico! Ubojicoooo...

ANĐA: Gospođo Helga, nisam ga ja... on je moj... on je moooj-jj...

HELGA: Šta tvoj? Štaaaa? Zadavit ću te, droljo!

ANĐA: On je moj...

HELGA: Gubi se, ubojico!

ANĐA: On je moj... moooj... ttaaaa...

HELGA: Marš, ubit ću te...

Helga skoči prema njoj. Anđa (Inga) bježi van. Helga ponovno čučne, ljubi Antu.

HELGA: Dragi moj Ante, ne ostavljaj me samu na ovome svijetu. Ako odeš i ja ću ti se, dušo, uskoro pridružiti.

Jauče. Žali.

Zatamnjenje.

Ljubo KRMEK

HORVAŠKI KOLAČIĆ

Pemba: Halooo!!!

Janez: Halo!

Pemba: Selam alejkum! Je li Dežela?

Janez: Halo?!

Pemba: Jes' to ti Janez matereti?!

Janez: Kaj je?

Pemba: Ču li kaj je! Amo je Pemba! Daidžinica Pemba iz Rajvosa! Zar si već zaboravio pitu i ćevape lopove jedan? A suđukice?!

Janez: Pemba! O da! Suldžuk! Klobase bosanske! Aooo, najboljši okus!

Pemba: Eeee, suldžuk, ja suldžuk! Vidiš kako se ti mene sjetiš. Je li bola'? Kako ti je ona tvoja Špehla?! Kako ti drčina, Mojca i Thomaž?! Ne bi se ni javili, k'o da morete bez nas živit!

Janez: Dobže, dobže lega. Zberi, pošlji, zadeni! Predaja tudi prek interneta... sajenje kromirja!

Pemba: Ama, da ti pravo velim, nekako mi je nezgodno... lijepo sam se unezgodila... a nešto bi te pitala...

Janez: Kaj pa ti je?!

Pemba: Dede Janez moj, bi li ti meni dao oni recept Hrvatsko more?! Znam da si mi ga već jednom davo, ali kako smo bili zajedno na vehčeri s Momiom Bulom, ili sam ga zagubila,

ili mi ga je on mazn'o... ne znam! Ukastu sam ga pripremit', pa ne znam koliko bi ga trebalo peč?!
Janez: Če bi i vi išli v primorje?!

Pemba: Ma ne bi bola' daleko! Eto, ako prem do Baška Vode...

Janez: A na koliko mesec bi vi šteli?

Pemba: Kakav bola' mjesec? Ta ne ćemo na rate jamljat vodurinu! I to slanu!!!

Janez: Enostavno je to ulaganje. Oćete v mejam ili brez meja? Mi smo uzeli tretinu. Preporučam brez meja. Premalo časa vam je ostalo. Bodu vam oni otpeljali v Evropu!

Pemba: Ma daj kako bilo! Lahko ćemo mi stavit malo fila u Nehumu!

Janez: Trebate najpre postaviti temeljac za politički dijalog, ednoga zgodnega premierša, jasnog i odločnog...

Pemba: Ima Zlahtan!

Janez: Fino, koltorno, navalite poljopcem. Malo engleškog, malo bošnjačko, malo horvaško, sve zmiješaš u jedna posuda i dugo dugo mutiš. Pustiš da nakvasa do vrho, pri tom dobro paziš da ne pokipi. Premjesiš u tepsijo i pečeš na lagano vatro...

Pemba: Lahganoj vatri, ja, dalje, koliko dugo treba peč?

Janez: Pečukaš dok svi ne zaboravi. Kad svi zaboravi, lagano isključiš pećnicu, te dobro ohladiš. Potopiš tepsijo v vodo, ona će potonuti, a kolačić će ostati na površino. Dodaš vukras jedno drvce v jarbol, mi stavimo naša zastava Dežela na Sveta Gera, vi stavite vaša zelena bošnjačka na Ivanica i neka kolač zajedri! Farbajte z jupolom!

Pemba: Koji ste vi lupeži... Je l' to sve?

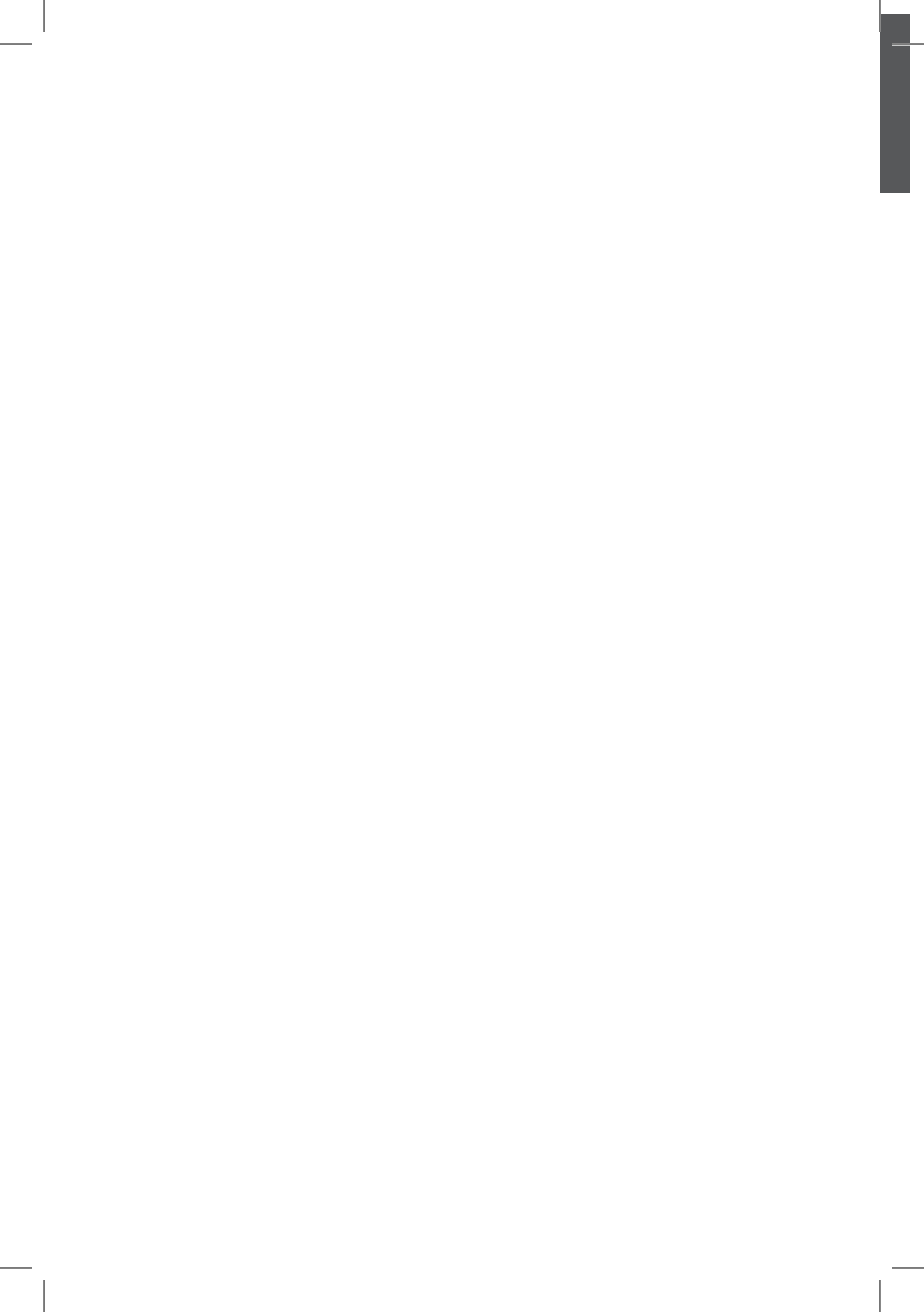
Janez: Ovo je dokazano najbolši recept za Horvaško more. Sedam letna garancija. Ne bomo ga menjali ni za živo glavo. Pomagamao i vama za posegnuti v meku!

Pemba: Mehku, mehku, jašta bola'! Taman sam neki dan oprovala oni recept što sam prepisala od Zlahtana Hrvatski član presjedništva. A jes dobar!!! Samo jedva mi ga dade, šta mu je žao ne znam?! Navalio naš musliman na njegov' ametice, k'o ovce na solilo!

Janez: Budete vi nam dali taj recept pa kad dojd'u v Evropo da im malo zmesimo?!

Pemba: Si Janez, si! Ali prvo isplatite one pare iz Ljubljanske banke.

Janez: Porka Madona kurba Eva Prasica! Sve južnjaci isto!!!

Antun LUČIĆ

DOTEMATIZIRANJE DRUŠTVENIH POJAVA

Većina razmatranja i esejistički ostvaraji zahvaćaju pa i ulaze u strukturu životnih pitanja koja su, motreći iz povijesnoga kuta, znatno upleli usudi ljudi i kojima preostaje množiti ili dijeliti stvarnost s nadom. U trpećoj domaji i nepopustljivu kamenjaru ili ledini odrastanja kolumne iz prve ruke, unekoliko i iz rukava, a onda i iz drugoga zahvata, kroz ukoričenu knjigu – iznose načine mislećega i emocionalnog preživljavanja, bilo afirmativnih ili traumatičnih, a ovih potonjih je čini se uvijek više spram onih vedrih.

Ranije troknjižje ogleda fra Miljenka Stojića (Dragićina kod Međugorja, 1960.) čine književna razmatranja *Ta vremena* (1995.), *Paljenje svijete* (1998.) i *Raspretavanje vatre* (2001.). Dalji porast interesa za rukopise u obliku ogleda, a koji imaju u sebi i raspravljačko, osvrtno ili esejističko, iskazuje 2007. godine, kada objavljuje knjigu *Riječ po riječ* podnaslovivši je književni ogledi. Poslije toga, nakon četiri godine, danjsko je svjetlo ugledalo njegovo djelo *S druge strane*, čiji podnaslov sabiru riječi (p)ogledi iz suvremenosti. Ostvaraj o kojemu se ovdje zbori *Halo, ovdje Herceg Bosna* podnaslovno je pojašnjeno, sve ako i srodno ali i različito – (p)ogledi o društvu oko nas. Riječ je o široko zasnovanome svijetu upućenom u suvremenost, a iz toga ustupa mjesto kauzalitetu društva, ne samo onomu u kojemu jesmo takvi kavi jesmo nego i vanjskim i uvezanim kontekstima koji ga određuju. Tako je Stojićev interes, kao u kakvome skupnome studiju

Stojić, znatno rastvorio zbilju kroz navedeno troknjižje, ponajprije kada je izlože interpretativnome nastojanju. Otuda svojim tekstovima i ne kani biti toliko tekstan koliko antitekstan, djelovati i širiti misiju djelovanja za bolje kulturne i uljudbene uvjete oko nas, baš kako i stoji u podnaslovu.

1.

Svojedobno smo nas dvojica, zajedno sa Srećkom Lipovčanom, urednikom književnog časopisa *The Bridge* (Most), zasniivali ideju da se napisi iz ovdašnjega ozemlja prozovu *S druge strane granice*. Čini se ovdje je izbjegnuta riječ granica, a ostalo je ono važnije; napisi u knjizi i djeluju kao da su bili negdje zamišljeni ili slani preko granice u kakav poligon u obrocima pa je od tih tekstova i sastavljena publikacija. Podsjeća na višekratne uratke Ante Kadića *Iseljena Hrvatska*, određenih napisa o piscima, pojavama i društvenim problemima koja su istina u inozemstvu ali dohvaćaju i domaće prilike.

Neki naslovi iz prethodne srodnice knjige *S druge strane* – (P)ogledi iz suvremenosti, izvorištem su knjizi koja je slijedi. Otuda i podsjećam i na četverostruko pobratimstvo potonje s prethodnom knjigom: sintagmama iz religijskoga i političkoga te intimističkoga života kao i s pjesmama, nazivima zbirki. Tako iz religijskoga dolazi referenca Ne boj se!; Ma, koje Međugorje!; Putovi bijeli; U sjeni kraljevstva; Pepeo i prah... Iz sociološkog okružja mogu se pak referirati naslovi Tolerantan ili snošljiv; Otkvači, zakvači, prijatelju!; Obilježimo ih!; Navali, narode!... I kad stavi naslov *Uspori, majstore!*, podsjeća nas na pjesmu Slavka Mihalića, Majstore, ugasi svijeću. Ili U nebo zagledani može podsjećati na zbirku Marine Kljajo *S neba cvjetovi*.

Ima i skoro subjektivnih naslova: A ti kako hoćeš; Dođi mi!; A da umijemo lice?; Reci ti meni...

Marljivo Stojićevo pero pohvata, doseže i lik i nalike stvarnosti, pronalazi putokaze i onamo i ovdje, halo baš ovdje gdje su se isprсила ili zamela zbivanja. Pritom istovremeno i paralelno širi pogled podastire kroz istraživački i čin kauze *Fra Leo Petrović i 65 subraće*. S različnih polazišta i tematizira i ne manje dotematizira pojave, probleme i moguće perspektive, nikako slučajno i bez uvida nego otvoreno, praktično i razborito. Nema tu hiperrealizma nego je prisutan opis stvarnosti i dakako osobna pojmovnost o svijetu. U njegovu pristupu stvarnost je već zahvaćena računalnom prethodnicom teksta pa onda i vraćanjem u javni tekst što će sve jamčiti da konačna svrha teksta nije tekstualizam za sebe koliko tumačenje, osporavanje ili pristajanje.

Po mnogo čemu novo, ali i jedinstveno, Stojićevo djelo *Halo, ovdje Herceg Bosna* – (P)ogledi o društvu oko nas (Naklada Bošković – HRsvijet – Gral, Split – München – Široki Brijeg, 2012.) nije podijeljeno na tematske cjeline nego je kronološki raspoređeno u motivske naslove. Na prvi pogled su jednostavni naslovi, primjerice Što ti bi, Jugovina, Krenuli smo, Ante, Ista ruka, Vrt... Objavljena je u Biblioteci 35 i tiskao je Gral iz Širokoga Brijega, i to digitalnom tehnikom na 170 stranica. Lekturu i korekturu je uradila Zdenka Leženić, uvelike vična i potvrdila se u tom poslu, a CIP zapis načinjen je u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu. Na stranici iza kapitalnoga naslova navodi se da su svi tekstovi u knjizi objavljeni na portalu *hrsvijet.net* od listopada 2010. do listopada 2011. godine.

Dok Stojić piše zamišlja da govori, zamišlja i podastire gradivo a ne umišlja čitatelja, svakako izgrađuje pomnoga slušača. Njegovo pisanje ne prethodi mikrofону, više je plodom snimki s terene, a i stanovito iskustvo je prošao kao vojni kapelan po bojišnicama. Trag prenosivosti s portala u knjigu je svojevrsna tran-

zicija, premještanje sadržaja duhovnosti u opipljivi, knjiški oblik koji obaseže nosive doživljaje. Ovakva su zamjenska svojstva u skladu sa stihom Vladimira Nazora o prevođenju: „Iz tuđih čaša sok ja ne prelijevam u pehar naš“.

2.

Po raspravljačkome diskursu, i gledajući podnaslovno, ovo Stojićevo djelo podsjeća na knjigu Predraga Kordića *Ogledi i pogledi*, objavljena 1993. godine. Ova prethodnica na srodan način propituje društvenu zbilju, jezik i pjesništvo. Međutim u nutrini, kako je pokrenuta i što sve zahvaća, *Halo, ovdje Herceg Bosna* rabi blisku tematiku i više je na društvenoj skali. Neki je njezin odjek i u pregrštu pjesama Mile Lasića *Iz kamena život se rađa*, uvršten u “lasićevsku” obiteljsku stihozbirku *Odjek trenutka* (čitateljima predana 2011. godine). Rečeni ciklus dosuđenu nam zemlju prihvaća kao majku i vodilju pa joj Lasić iznosi molbu: „u tami/ Daytona/ ti mi budi/ zvijezda vodilja“. No internacionalni povež „halo, ovdje“ u Stojića je produbljenje savjesti i odgovornosti nad društvenim promicanjima i zastojima.

Kroz zapise Stojić donosi okvire, odnose i zamjećuje dodire o društvenome životu koji je sastavnicom povijesnoga trajanja. Iz njegovih tekstova se daju prepoznati vrela i krugovi u kojima je mislio, sociokulturni ambijent iz kojega je motrio događanja, ali je literarnim darom načinio i izvjesne retoričke osvrtne na zbivanja. Uvidio je da mnogim bjelosvjetskim veličinama nisu dobrodošli njegovi sunarodnjaci. Ušao je u podsvjesne podvale koje iskazuju te nazovi veličine pa stavlja na papir njihovu nakanu: “Samo da još ti tvrdoglavi, državotvorni Hrvati ne smetaju.” (str. 71) Iz spleta retoričkih zahvata osobito su česti oksimoroni, kao u dijalektalnoga pjesnika Drage Ivaniševića, kojima upućuje

na rasape ideala. I kad čitatelja vraća unatrag, na razinu evokacije, biva itekako aktualan. Kao angažiran publicist koji u pozadini promiče pjesničku duhovnost, pisanje će prihvaćati kao bitno dotematiziranje stvarnosti ne gubeći nikada u tomu moralni čin.

Smještajući i komunikološki se uzdajući u razvidne poglede i neke unutarnje i vanjske kontekste u prostoru i vremenu, Stojić uspijeva izvući bitnosti iz procesa događanja i mišljenja. Tako je stvorio svojevrсни mozaik ideja i ostvarenja duha. Njegov napor ne podliježe unaprijed tretiranim fenomenima niti ogradama svijeta. Radije se usmjerava opisati nastajuće procese koji izrastaju iz neposrednih snimki društvenih događaja. Iskustvo borbe i svanuće dana nakon njezina uspjeha je nužnost. Taj kauzalitet “stojićevski” mar promiče i onda kad se pita za povijesni naziv Herceg Bosna, a pomišljamo da je to i nazivnik za (ne)pisani vjeruju knjige. “Htjedoše je uništiti, izbrisati joj spomen. Međutim, osta u našim srcima i tako je do dana današnjega.” (str. 7)

Svako malo uvidimo da se tinta Stojićeva zainteresiranoga prikazivača i volterovskoga komentatora usprotivljuje iracionalnim paralogikama, a u takvoj pobuni zadržava se na analogijama, sugestijama i evokacijama iz povijesti i narodnoga iskustva. I u bilješki Ivica Luetića na unutarnjem ovitku knjige navodi se da je Stojićev glas “autentičan, na trenutke polemičan, a u cijelosti glas čovjeka koji argumentirano piše o svemu što se događa”. Sve da i pristanemo na pomisao da se radi o izvjesnom ljetopisu s hercegbosanskih krajeva to niša ne umanjuje na snazi kazivanja, vrijednosti njegova poretka i znatnoj snimci zbilje.

Možemo se suglasiti s nagovorom fra Lucijana Kordića koji esejima i zapisima *Krateri i gežiri* iz 1978. ne opservira samo pisce nego i pisce koji su angažirani, pa onda i za Stojića tvrditi da “nije nipošto dostatno biti samo pisac, nego i borac za neki ideal; i ideju i stvar. To piscu daje potrebni ugled, veže ga uz konkretnu ljudsku sudbinu.”

Presjek društvenih antinomija prelama se kroz Stojićeve retke. Iako se služi ovovremenim provizorijem njegova se rečenica ne zadržava na tomu, sagledava poruke sve dublje i sve dalje. Takvo što polazi za perom jer stvar pristupačnim jezikom, staloznim i nadasve umnim, vazda sugestivnim i nerijetko u iznenadnoj spretnosti i dosjetljivošću mišljenja. Zamjetna je u tomu iskrenost izlaganja, opserviranje usputnih i nosivih pojedinosti kojima je okrenut. Otkriva se to i povijesnoj promisli: “Otkada Turci nalegoše na Herceg Bosnu, puno toga ne ide kako treba. Razbiše je i ti se sad snadi. Onda dođe Austro-Ugarska pa srpski pucnjevi u Sarajevu i milijuni mrtvih nakon svega, zatim Britanci, masoni, probisvijeti...” (str. 142) Zadovoljština u Stojićevu tekstu se prima jednako kao i upućenost u refleksivne preokupacije koje su nužne za pristup i oblikovanje stvarnosnih situacija, ali vazda u očitaj srži, pri njihovoj spremnosti i nespemnosti na mijenu.

3.

Male a uputne dotematske riječi u podnaslovu “oko nas” mogu biti shvaćene i kao “o nama”, pogotovo jer se nadolazeći redci sklanjaju od pokušaja hermetizma. Namaknute se rečenice pokazuju kao razgovor s drugima i drukčijima, upućivanje su da neki iza ili treći iz totalitarnoga društva čine na zavadi autentičnih naroda. To su svojevrsni galebi koji galebare i posvađuju, kao da su s onog broda Galeb kao simbola bivše petokolonaške djelatnosti. Kao angažiran čovjek i svećenik, pisac, nikada ne će biti dogmatiski jednosmjerni jer je u evanđeoskome duhu i uviđa kako je to ovdje kod nas, kako bi to moglo biti kod nas. Izgleda kao da stranice izvješćuje o prilikama koje vladaju ovdašnjim ljudima, kakve se sve stvari događaju u balkanoslovlju.

U završnom ogledu, kronološki mjerljivo preko pedeset tjedana pisanja, dakle kroz dvanaest mjeseci avanturističkog bilježenja o prilikama u ovdašnjemu životnom, društvenom i duhovnom ambijentu. Upravo taj posljednji napis naslovljen je *Vremena* i u njemu priznaje da je kroz jednogodišnje bilježenje htio privući i zadržati pozornost na područje zanimanja i o ljudima i prostoru i vremenima koja su “zaista mutna i treba ih nastaviti bistriti” (str. 161), zapravo i razbistriti poput ugradnje u računalo kakvoga boljeg operativnog sustava. Kroz ostvarene retke, dakako za čitatelje i sebe, kemijski je razložio da su nekima čak i domovinska vremena najgora pa isisavaju krv protiv dolazećeg slobodnoga doba obilježenog ponajprije demokracijom. Bez ikakve zadržke zato i zasvođuje napise stavom da se “tek u zajedništvu mogu razbistriti bilo kako mutna vremena”. Ukoliko izloženomu treba dometnuti usputnu misao ona bi se odnosila na moguće poboljšanje knjige. Recepcijski bi bilo prihvatljivije da je načinjeno i kazalo imena, a time bi se razabranije, upućenije prilazilo knjizi i otraga i sprijeda, time i kroz sredinu knjižnoga bloka.

Pisac ovih ležernih a posvješćujućih razmatranja, načinjenih od zbirke napisa koji svojim mnijenjem prate društvene uspone i još više padove, svjedokom je vremena i minulih događaja, jasan je i određen, ne i nužno mimetičan. Sebi je stavio u zadaću ono što bi rijetko od nas stavio jer se njegova izoštrena igla na kompasu pisanja ne smiruje. A i kako bi se umirila kad među prvima uočava, raščlanjuje, zaključuje. Tako je u buci raznih glasova Stojić dostatan avangardist kako već i dolikuje značajnijim piscima 21. stoljeća. Proizlazi da kroz publicističku govori o antipublicističkim stvarima i fenomenima, a ovi potonji opterećuju i traže rasvjetu pod sve sivljom dugom svijeta.

Mato NEDIĆ

TRAGAJUĆI ZA BEZVREMENIM

Motiv vremena u romanu *Čarobna gora* Thomasa Manna

Što je vrijeme? Tajna – nestvarna i svemoćna.

Thomas Mann, Čarobna gora

Ljudsko je postojanje usađeno u prostor i u vrijeme, omeđeno je njima pa nije čudno što su vrijeme i prostor dvije konstante oko kojih se kreću promišljanja filozofa i umjetnika, ljudi koji duhovnim okom gledaju i vide dublje od običnih smrtnika. No, i ti obični smrtnici, makar i nisu misleći ljudi, ponekad zastanu u svojem životnom lutanju, promotre prijedeni put i zamisle se nad onim koji im predstoji.

Razmišljajući o vremenu kojim smo svi ograničeni u svojem postojanju i o prostoru kojim se krećemo i koji, zbog društvenoga okruženja u kojemu živimo, oblikuje našu ličnost, Thomas Mann dolazi do zaključka da su vrijeme i prostor beskonačni, a čovjek je, zato što je podređen zemnoj konačnosti, donekle izmjerljiv u odnosu na prostor i na vrijeme. I upravo u toj izmjerljivosti ljudskoga trajanja leži i tragika njegovoga postojanja jer, otkad postane svjestan svoje prolaznosti i smrtnosti, svaki čovjek nastoji dosegnuti besmrtnost, bilo djelima koja će ostvariti u svijetu, dakle, u prostoru, i dati ih u naslijeđe budućnosti, dakle, vremenu; bilo u veličini i raskoši nadgrobnoga spomenika koji će svjedočiti o

njemu i podsjećati na njega; bilo u djeci koju će imati (što je najbolje) i koja će iskre njegovoga života prenijeti na nove naraštaje. No, vrijeme je i graditelj, ali i rušitelj, ono briše i uništava staro kako bi se oslobodio prostor za nastanak novoga – bilo da se radi o građevinama ili o čovjeku, zapravo sve što postoji u vremenu u njemu i nestaje kako bi omogućilo promjenu, nastanak novoga, a samo ono što je izvan vremena može opstati u vječnosti jer vječnost i jest neizmjerljiva, bezvremenska kategorija.

Posvetivši svoj roman *Čarobna gora* promišljanju o učincima vremena i prostora u ljudskome životu, Thomas Mann u središte zbivanja stavlja mladića Hansa Castorpa koji je naizgled nesputan obzirima na vrijeme (kojega, kako se čini, ima napretek zato što je mlad) i na prostor (jer pred mladošću se otvaraju vrata cijeloga svijeta i mladi čovjek može otići živjeti bilo gdje zato što njegov život još nije uhvatio korijenje, on još uvijek nema za sobom ona ostvarenja koja bi ga vezala uz određeno mjesto). Pisac mladoga Castorpa dovodi u posebnu situaciju, u posjet rođaku Joachimu koji se liječi od plućnih bolesti u jednome lječilištu u švicarskome Davosu. Castorp je u Davos došao na tri tjedna, uvjeren da je zdrav i ne želi prihvatiti mogućnost da je i sam sklon plućnim oboljenjima i da bi u lječilištu mogao ostati znatno duže. On još uvijek misli na vrijeme (tek je došao iz doline, tek se uspeo na čarobnu goru), a i na prostor (opreka dolje – dolina i gore – lječilište) pa mu Joachim sa svojom ravnodušnošću spram života, ali i spram smrti čije je lice viđao u sobama preminulih pacijenata, izgleda čudno, pomalo neshvatljivo. Zato mu je potrebna prilagodba na one životne uvjete koji vladaju “ovdje gore”. No, vrijeme koje hoće ostvariti promjenu, čini svoje.

“Vrijeme je djelatno, ono ima glagolsko svojstvo, ono ‘proizvodi’. A što to proizvodi? Promjenu! *Sada nije onda, ovdje nije ondje*, jer između njih leži gibanje. Ali, kako je gibanje po kojem se vrijeme mjeri, kružno, zatvoreno u samo sebe, gibanje i

promjena su jedno te isto i gotovo bi se mogli označiti kao mir i mirovanje; jer *onda* se neprestano ponavlja u *sada*, *ondje* u *ovdje*. A kako se, nadalje, konačno vrijeme i omeđen prostor ne mogu zamisliti ni uz najbolju volju, ljudi su odlučili da vrijeme i prostor ‘zamisle’ kao vječne i beskonačne, misleći očito da će im to poći za rukom, ako ne baš potpuno, a onda bar nešto malo bolje.”¹

I upravo to djelatno vrijeme polako i neprimjetno mijenja i Hansa Castorpa. On prestaje razmišljati o protoku vremena, a u omeđenosti prostora čarobne gore na kojoj je smješteno lječilište ne ostaje samo tri tjedna, kako je prvotno bio zamislio, već, uvidjevši da je bolestan, ostaje tu sedam godina. Pritom ni lokalitet čarobne gore, kao ni broj godina koje je Castorp na njoj proveo ne treba shvatiti apsolutno doslovno, premda je on bio na gori i, kako Mann piše, bio je tamo sedam godina. Broj sedam, poznato je, biblijski je broj punine pa uporaba ovoga broja omogućava piscu da u simboličnome smislu boravak Hansa Castorpa u lječilištu označi brojem punine, da kaže kako se napunilo vrijeme i kako je došao trenutak za promjenu. Budući da je lječilište smješteno na gori, u jednome prostoru koji se nalazi između neba i doline – simbolično gledano, između Kraljevstva Nebeskoga i kraljevstava zemaljskih, odlazak s ovoga mjesta moguć je u oba spomenuta smjera – jedan je pritom odabran za Joachima, a drugi za Hansa Castorpa.

Biti na čarobnoj gori znači biti u posebnome stanju duha, a to znači i u nekom zasebnom svijetu. Zato već pri početku romana Hans Castorp vidi damu koja dugo živi “gore”, na gori: “Joachim objasni da dama zazire od ljudi i da uvijek jede u restoranu čitajući knjigu. Pričalo se da je još kao djevojčica došla u sanatorij za plućne bolesti i da otada više ne živi u svijetu.”²

¹ Thomas Mann, *Čarobna gora*, s njemačkoga preveo Zlatko Crnković, Školska knjiga, Zagreb, 1994., svezak drugi, str. 5.

² Nav. djelo, svezak prvi, str. 21.

U tome svijetu više ni smrt nije onako strašna i bolna, kako to izgleda smrtnicima iz doline, ona je “sasma nešto ljudsko”, kako to kaže A. B. Šimić u pjesmi *Smrt*, ona je relativna kao i bolest, kao i vrijeme.

“Ponekad mislim da bolovanje i umiranje nije zapravo ništa ozbiljno, da je to više neka vrsta dangube; ozbiljnosti ima, strogo uzevši, samo tamo dolje, u životu. Vjerujem da ćeš ti to s vremenom ipak shvatiti, kad provedeš ovdje neko vrijeme.”³, kaže Joachim Castorp.

Čarobna gora je stoga mjesto na kojemu se živi posebnim životom – to je život pun iščekivanja žuđene promjene, ali, makar to paradoksalno zvuči, to iščekivanje nije opterećeno sviješću o protjecanju vremena. Vrijeme kao da je zaustavljeno, kao da nema onaj smisao koji mu pridaju zdravi ljudi koji ga ispunjavaju radom. Vrijeme i rad, udruženi, proizvode novac; vrijeme i nerad, opet udruženi, dovode do mirovanja. Upravo je mir, koji pacijentima daruje boravak u lječilištu, čaroban, on je za njih i ljekovit jer im se čini da su na dugotrajnome odmoru, a zapravo su na čekanju: da se vrate ili da odlepršaju u jedno od dvaju spomenutih kraljevstava. Zato je čarobna gora s lječilištem međuprostor, a vrijeme provedeno na njoj je međuvrijeme; lječilište je čekaonica – za susret s Bogom ili za susret sa životom zdravih ljudi.

No, kako je svaki ljudski život potraga za bezvremenošću, on je potraga i za vremenom, a vrijeme je opet relativan pojam i njegovo trajanje, brzina njegovoga protjecanja i učinci koje ima na život pojedinca mogu biti mjerljivi samo unutar njim satom koji otkucava u svijesti toga pojedinca. Doživljaj vremena tako je usko povezan s postignućima koja je taj pojedinac unutar vremena ostvario. Ako nije bilo postignuća, kao da ni vremena nije bilo. Tako Castorp u jednoj od brojnih rasprava s humanistom

---

³ Isto, str. 65.

Settembrinijem kaže: “...imam osjećaj da nisam ovdje tek jedan dan nego već dulje vrijeme, baš kao da sam postao već nekako stariji i pametniji, tako mi se bar čini.”⁴

Nesigurnost koja izvire iz ovoga Castorповoga iskaza nije uvjetovana samo vremenom koje, istina, protječe, ali ga on ne primjećuje, nego i mjestom na kojemu se mladić našao. Naime, čarobna gora je mjesto na kojemu ni priroda ne zna za vrijeme pa se usred ljeta događa da padne snijeg, a usred zime pojave se proljetni dani. I godišnja su doba, dakle, izmiješana, što znači da je i priroda u dosluhu s onima koji na ovoj čarobnoj gori ne mare za vrijeme. A upravo zanemarivanjem vremena koje neumitno protječe, čovjek zanemaruje i prolaznost koja će ga, istina, dohvatiti, ali kojoj on izbjegava podvrgnuti svoje misli, a sve zbog toga da bi punije živio. Takva udaljenost od vremena i od prolaznosti kod onih koji su se zatekli u lječilištu na čarobnoj gori stvara uvjerenje da su već osjetili predokus vječnosti. No, budući da je čovjek po svojoj prirodi tragač – ili izgubljenoga vremena (kao Marcel Proust) ili onoga koje tek ima doći – i Castorp, sjećajući se života koji je proživio u dolini, traži istinu: o ljubavi (tu mu pomaže gospoda Chauchat), o životu općenito (tu mu je učitelj humanist Settembrini), o religiji (poučava ga Leo Naphta), o svijetu koji tamo “dolje” živi i u kojemu zbivanja prijete novim rušenjem i pozivaju na novu gradnju. U takvim uvjetima vrijeme iz privatne sfere pojedinca prelazi u sferu govora o epohama, o velikim odlomcima vremena u kojima čovječanstvo oblikuje ili, bolje rečeno, preoblikuje svijet. Kada u životu pojedinca dođe do zasićenja svakodnevicom, kada navika proguta svaku zanimljivost, a čovjeka obuzme dosada, onda je potrebno vrijeme koje će dovesti do promjene. “Navikavanje je obamrlost ili malaksalost osjećaja za vrijeme, pa to što nam u mladosti godine polako prolaze, a

---

⁴ Isto, str. 105.

poslije život sve brže protječe i leti, zacijelo je također u vezi s navikavanjem. Dobro znamo da je mijenjanje navika i stjecanje novih jedino sredstvo da zadržimo život, da osvježimo osjećaj za vrijeme, da pomladimo, pojačamo, usporimo svoje doživljavanje života i na taj način obnovimo osjećanje života uopće.”⁵

Isto tako, kada se u svjetskim zbivanjima nagomilaju događaji koji suviše sličje jedan drugome, kada se osjeti da napretka nema i da je *status quo* jedino što suvremena društvena zbilja nudi, da je jedno vrijeme preživljeno, tada nastupa nova epoha u društvenome životu. Uvijek je ono što dolazi suprotstavljeno onome što je prethodilo; novo ima snagu bunta, rušilačko je, ali i obnavljajuće, no, obnavljanje je sada usmjereno u drugome smjeru. Snaga vremena koje i pokapa, ali i opet diže nemjerljiva je.

Nekadašnji židov i kasniji katolički obraćenik Leo Naphta i Talijan Settembrini predstavnici su i zagovornici dviju suprotstavljenih epoha. Zato su i oni u čestome sukobu mišljenja, ali su također i upućeni jedan na drugoga. Naphta je zagovornik srednjovjekovnih ideala; Settembrini mu suprotstavlja plodove humanizma i renesanse. Obojica su nositelji filozofskoga sloja koji je u romanu *Čarobna gora* veoma širok i čvrst, a njihovo uvođenje u radnju i utjecaj koji imaju na Castorpa kao predstavnika novoga naraštaja omogućilo je Thomasu Mannu da govori o vremenu koje utječe na pojedinca podigne na razinu govora o vremenu koje utječe na skup pojedinaca, na čitave narode i na skupine naroda.

U duši pojedinca vrijeme koje mu je dodijeljeno skoro je privatna stvar. Pojedinaac njime raspolaže (događa se i obrnuto), ispunjava ga dobrim i lošim djelima, griješi i popravlja se, traži i ponešto nalazi, ali nikada sve (zato da bi i dalje tražio jer dok traje potraga – za ljubavlju, za srećom, za smislom – dotle je i život zanimljiv).

---

⁵ Isto, str. 127.

S druge strane, globalno vrijeme koje utječe na živote naroda ili na skupine naroda uvlači pojedinca, često bez njegove volje, u nove dimenzije i u takve odnose kakvi su kreirani od političkih, vjerskih, umjetničkih i drugih vođa. U takvome će slučaju idealist prihvatiti zahtjeve vremena, a onaj koji to nije pokušat će se tim zahtjevima suprotstaviti, ako može.

Naphta i Settembrini, predstavnici dvaju svjetova i dvaju minulih vremena od kojih bi svako htjelo imati utjecaj na suvremenost i na budućnost, sukobljeni oko pitanja prošlosti koja je, u protjecanju vremena neodvojiva od sadašnjosti i budućnosti zato što jedna iz druge proistječe i ono što je minulo utječe na ono što slijedi, u svojim mudrim raspravama posredno najavljuju kraj jedne epohe svjetske povijesti i dolazak druge, ne ni bolje ni sretnije, već tek nove, koja nasljeđuje onu preživljenu. U povijesnome smislu prestaje vrijeme mira i dolazi vrijeme nemira (Prvi svjetski rat), a u životu pojedinca – Hansa Castorpa – preživljeno je vrijeme mirovanja na čarobnoj gori, vrijeme potrage za istinom, vrijeme čije je postojanje zanemario, a nastupilo je vrijeme djelovanja.

Govorom o razlikama koje postoje u shvaćanju vremena koje pripada pojedincu i vremena koje tvori epohu, Thomas Mann nije iscrpio sva značenja pojma vremena. On promišlja i o vremenu kao kategoriji koja se pojavljuje unutar književnoga djela, kao i o vremenu koje je potrebno da nastane književno (i svako drugo) djelo. Zanimljiv je i njegov pogled na odnos vremena i glazbe (Mann je osobito cijenio Wagnerovu glazbu⁶), koji je donesen u dijalogu Settembrinija i Castorpa:

⁶ Vidi: Viktor Žmegač, *Roman fizikalnoga i povijesnoga vremena*, u: Thomas Mann, *Čarobna gora*, Školska knjiga, Zagreb, 1994., svezak drugi, str. 475., gdje Žmegač navodi Mannove riječi: “Glazba je od početka bitno utjecala na moj književni izraz. Pisci su najčešće ‘zapravo’ nešto drugo, oni su pomaknuti slikari ili grafičari ili kipari ili arhitekti ili još štošta

“Vrlo dobro ste opisali nedvojbeno moralni moment u naravi glazbe, naime taj da ona protjecanju vremena daje, mjereći ga na posebno živ način, stanovitu budnost, duh i dragocjenost. Glazba budi vrijeme, budi nas da najljepše uživamo u vremenu, budi nas... i utoliko je moralna. Umjetnost je moralna ukoliko nas budi. Ali što ćemo kad djeluje suprotno tome? Kad nas omamljuje, uspavljuje, suprotstavlja se aktivnosti i napretku?”⁷ pita Settembrini.

Dvojbe postavljene u pitanjima koja se odnose na umjetnost i na vrijeme zahtijevaju odgovore, ali ih Mann i donosi u nastavku romana. Umjetnost, nastala u vremenu, kazuje o životu koji jest vrijeme; zato je čista, moglo bi se reći krjeposna, dakle, moralna. Ono što je s druge strane vidljivo: nemoral, omamljenost, tupost, pasivnost, ropska pomirenost, ne pripada svijetu istinske umjetnosti, prolazno je i nema sposobnost nadživjeti vrijeme.

I na kraju, što je vrijeme? Je li to nerazmrsiva i nestvarna sve-moćna tajna ili je ono san koji se toči u život i kojim život ispunjava svjetove: umjetnosti, povijesti, epohā, bezvremenosti, vječnosti...?

Na čarobnoj gori vrijeme je voda stajaćica; u svijetu ono je brza tekućica.

---

drugo. Što se mene tiče, moram se svrstati među pisce koji su glazbenici. Književnu vrstu roman uvijek sam smatrao simfonijom, djelo prožeto kontrapunktom, tkanje izvedeno od tema u kojemu mislima dopada uloga glazbenih motiva. Ponekad se upozorava – a i ja to činim – na utjecaj što ga je umjetnost Richarda Wagnera izvršila na moje stvaralaštvo. Nipošto ne poričem taj utjecaj, a slijedim Wagnera u mogućnostima koje pruža provodni motiv (*Leitmotiv*), postupak koji sam primijenio u pripovijedanju, ali ne onako kako je uporabljen u Tolstoja i Zole, pa i u mom mladenačkom romanu *Buddenbrookovi*, to jest na način koji tek pogoduje naturalističkoj karakterizaciji, tako reći na mehanički način, nego onako kako to odgovara simboličnom duhu glazbe.”

⁷ *Čarobna gora*, svezak prvi, str. 139.

Igor ŠIPIĆ

MOĆ VISOKOGA STVARALAŠTVA

Tomislav Marijan Bilosnić, *Afrika*, Udruga 3 000 godina
Za dar, Zadar, 2011.

Suze radosnice dolaze pri velikim uzbuđenjima, dolaze od onog što čovjek primi po velikom djelu, po veličini čina, vjerodostojnosti iskustva slike nutarnjosti svijeta. Međutim, povijest plača ima i svoju drugu stranu, mnogo crnju od kondenzata miline. Svojevrsna je to vremenska “vjetrulja” u kojoj se, između ostalog, 17. siječnja 2011. navršilo točno pedeset godina od ubojstva Patrika Lumumbe, nakon belgijskog kolonijalnog ustroja, prvog legalno izabranog premijera Demokratske Republike Kongo. Bilo je to prvo osobno suočavanje s “tragedijom promjene”, nakon čega je moje “treće” oko, od svake primisli na zemljovidnu konfiguraciju Afrike, kreiralo simboliku glave mučki ubijenog kongoanskog domoljuba. Imao sam tada jedanaest godina. Danas, u šezdeset prvoj godini života, u moje je ruke prispjela knjiga Tomislava Marijana Bilosnića, kratko naslovljena *Afrika*. Na naslovnici teška, optužujuća groteska – maska koja to zapravo i nije, “portret iz duboke šume”, lice koje “drži ključeve čovječnosti”. Jedna od njegovih slikarskih polucija iz palete malih portreta i autoportreta *Maske i lica* (Zadar, 2006.). Možda je to duh autora petroglifa, našeg davnog pretka koji je slikao svijet kakav tada još nitko, pa ni on sam, nije vidio. Stoga u ovom ogledu i ne kanim govoriti

o kroničnoj i, ovime, dovršenoj poetskoj nuncijaturi. Želim biti nazočan i pokloniti se svečanosti.

Ne znam zašto, ali vjerojatno je sućut zaslužna što je, takva kakva jest, ta prikaza iskoristila svoje mjesto u razvrstavanju i prepoznavanju nutarnosti emocija, pogodujući mudrosti nadarizma kojom je stvorena. Topografska, pa potom i humana slika svijeta, “zemlja izvan zemljopisa”, Afrika je sve što je čovjek do danas izmislio, konstruirao i naumio, nametnula je svoj ritam gledanosti, čitanosti, povratka korijenima otetog. Afrika se danas poigrava s čovječanstvom, u njezinim su rukama naši prapočetci, karavanski putovi, otrovne igle Masajja i nedoraslost Pigmejaca, Thomsonove, Livingstonove, Belzonijeve, Carterove ispričnice, ali, uza sve blago muzejsko velikih gospodara Londona, Pariza, New Yorka, i naš završetak. Ništa u Europi nije tako crno crnom čovjeku kao što je odium povratka naslada bijelom svijetu. Pontijska sudbina jedne resursne mase na uspostavi dugovječnosti reda i poretka urezala se u bolno iskustvo jedne prirodne rase. *Crna boja crnca / početna je boja / završna boja...*

Premda se čini apsurdnim, ali upravo je slika svijeta od tijela čovjeka osuđenog da bude zemlja ta koja upućuje na propast zapadne civilizacije. Ona je *maska s krunom tišine / koja provjerava svoj dah*. *Stoga* su stihovi, koji nas protresaju – *u rodu ebanovine ... stablo je naše puti* – istodobno i osjećaj krivnje i strašnog urbanog neuspjeha, nešto zbunjujuće, svezremenskih tendencija i pikantne stvarnosti. Kao da je sve čiravo od naslovne maskote perforiralo u nastojanje da se koloritom probije kroz slojeve prošlosti. Kao da nam kaže: ova civilizacija treba nešto u što će vjerovati!

Kad se nešto žrtvuje to treba biti ono najbolje, jer patnja je privilegij ako je dio Božje nakane. To sugeriraju antologijski stihovi: *bijela cesta vodi / u afričku noć...*, ili *...konja / upregnutoga u crne dijamante*, ili, pak, *kada su gladna / crna djeca / pobiješe*

– do antropomorfnosti razvijeni *drawn-revers* ljudske patnje. Još u prošlom stoljeću, u Kongu je dokumentirano na tisuće odsječenih šaka dječjeg neposluha. Samo u jednom danu njih tri tisuće petsto. *Crno je vječnost krvi / vječnost noža*, no može li se samo težinom sječivosti iskupiti konstatacija mačete? Kad pjesnik kaže kako *tajanstvena zmija / ideja života ... / steže / osnovicu svijeta*, onda, valjda, misli da monarhije, kraljevstva, monarsi i kraljevine, i dalje mirno snivaju u svojim prpošnostima. Jesmo li u stanju razviti svoju svijest do razine kad shvaćamo da moramo ispravno postupati, kao što kaže i stara afrička mudrost: Kad jednom spoznaš sebe ponašaj se mudro poput zmije i mirno poput golubice. Voda, koju pijemo, zrak, koji udišemo, to postajemo i sami.

Nakon dviju patosnih poema (*Crno je crno* i *Vukovar*) slutilo se kako mora uslijediti nešto što će do krajnjih, gotovo mercatorovskih mogućnosti, razviti plošnost “crnine”. Da bi se nastavio na traumatičnu aksioznost vlastitog entiteta, te je ujedno prevladao, jedini logičan put, star 70 000 godina, je bila Afrika, zemlja instinktivnih umnažanja, dijamantnog identiteta što ga Bog umetnu među nas slabe, padajuće. Opominje Bilosnić, ukazuje na potencijalno urušavanje pred nama, s mnogo dramatičnijim posljedicama od onih što su ih proizvela ledena i zlatna doba, mala i velika otkrića, arene i konkubine. A zapravo, može li se uopće i “otkriti” nešto što već postoji davno prije nego smo doplovili, dolutali, intuicijom ili slučajem, ušetali u strahote, anateme raskoši i pomora boja, sustave uvijek relativizirane pravde i apsoluta nepravde. Ta *doba*, navodna *otkrića*, nisu ništa drugo nego demisije našeg postojanja. Samo 5 od 25 000 gena utječe na boju kože; svi ostali su negdje u međusobnoj tražnji. I sve bi bilo lako da su se svi događaji zbili prije Krista, ali ne, poslije Križa belgijsko je kraljevstvo još nedavno odsijecalo ruke, holandska je Istočnoindijska kompanija kolcem kažnjavala pobunjene robove-mornare, pod linčovanima američka je demokracija potpaljivala još

i vatre. Poslije Križa toliki ratovi, bratoubilačke sječe, pljačke, otimačine, opakosti proizašle iz nasljednosti krune. Jer, što li su spaljeni, obješeni, masakrirani i giljotinirani spram tuđih zemalja, mirisa mirodija, ovisnosti duhana, sladora šećera, topline pamuka – geografskih širina i dužina profita? A sve bi bilo drukčije da se nije dogodilo poslije Krista! Ovako, moguće je prihvatiti križ, ali ne i razumjeti ga u uvjetima svekolikog stradalništva slabašnih. Korporacijski cinizam, licemjerje bjeline, očito, poput nedužna generala u uzima, sve leži na srcu Afrike.

Možda je zato u naslovnici knjige prurušen i sami Krist. Raspeća trebaju svjedoke da bismo karaktere odvojili od boje kože. Najviše što u opsesivnoj traumatiziranosti može učiniti pjesnik je da nas vrati našoj biti, definirajući bol kao nešto što “otkupljuje” svijet. Mračne rupe – to su mjesta gdje je Bog uvijek prisutan. “Kad previjete rane siromaha, ne zaboravite da su to Isusove rane”, sišlo je s usana Majke Tereze. Bog joj se obraća u njezinoj tami (jer istinska ljubav mora biti bolna), premda još nije odgovorio na pitanje – kako dopušta patnje i do sloma dovodi pravedne. Terezijanska tama – nije li to onaj čas kad te ostavi sama usred tunela kojemu nema kraja? Stoga se stih *je li kraj svijeta / iza oštrem žute trave*, nameće kao posebna metrika nutrine kojom se postiže nevjerovatna količina kontinentalne afričke osobnosti, neka integrirajuća inventivnost, od realnosti uvida u razumijevanje pitanja do magijske transcendentalnosti ne-imanja odgovora.

Afrika je, ne samo geografski, prešla svoje granice – svijet koji autor nosi u sebi kao “svjetlo što pada na srce tame”. Ona je knjiga iz koje se iščitava savez “pognutih glava”, kraljevstava niklih na patnjama siromašnih, gladnih, priljepčivih, no ne i nemoćnih. Ako je kolonijalna prošlost izraslina na tijelu sve interventnijeg interesnog fanatizma, onda je *Afrika* benigna koliko su i bolna prihvaćanja nečega što je umjetnički čini vrijednom, unajmanje koliko je romantična i avanturistična, romansirana *Moja Afrika*

– svijest i savjest svjetske politike zajedno, strast za velikim djelima, opće dobro, kobra metaforična besmisla.

Moć visokog stvaralaštva dolazi logičkim putem pa svatko onaj tko prati rad T. M. Bilosnića ne može ne vidjeti kako je knjiga logičan put razvoja pisca koji, po prvi put, odričući se partikularizma, prelazi crtu metodološke samoispovijedi u korist nobeliranih načela djela visokih povijesno-etičkih i sazrelih književno-estetskih vrijednosti. Premda je storija o kolonijalizmu strašna i ružna, ovo je knjiga o nadi, poklon čovječstvu i čovječanstvu, najizvrsnije djelo idealističkih stremljenja, mjera uspješnog rada i trajnosti. Bilosnić iskazuje jednu novu dimenziju istraživačkog duha koja budi u njemu avanturista, filantropa, mirotvorca, nadasve, umjetnika širih razmjera. Kako reče Wole Soyinka, pokatkad valja doslovno probijati i “slijepu ulicu”, kako je to Bilosnić napravio u (meni) preferencijalnim, uistinu antologijskim poglavljima Crna žena i Rika jelena. U književnoj struci, kompozicijski usklađena i ustrajna kontinuiteta, instrumentalno gotovo fetišizirane metafore, prozodijski melodiozna, proporcijски didaktična, *Afrika* je poput umješnosti gotičke statike. Može kandidirati za, svijetom prizvana, najviša književna ostvarenja. To je ujedno i odgovor postavljenoj premisi uvaženog teoretičara povijesti književnosti: Čemu intelektualci u postmodernu doba.

Poslije lova
tko još išta zna
o afričkom kraljevstvu

.....
Afrika je bila
i ostala
prostorna bjelina
na karti svijeta

Hoće li se dakle ikada
slijepi prostori
pustinje
ispuniti

Ovako nešto može napisati samo umjetnik kista i pera, usto plemenit i duhovan čovjek, svjetionik za potištene i zabludjele. Mada naizgled “tvrđ”, “topi” se, polako, spontano i s veseljem, svjestan tko stoji iza njega. S ovim počinje škola za tvrde i tvrdokorne.

Igor ŠIPIĆ

BONJOUR RENAISSANCE – DOBAR DAN MOJA PONOVRNO ROĐENA

O Tomislavu Marijanu Bilosniću na kraju 45. obljetnice
njegovog umjetničkog djelovanja

U svijetu umjetnosti postoji jedno pravilo: David stoji danas kako ga je isklesao i ostavio njegov stvaratelj, kipar, veliki renesansni mag Michelangelo. Ali uđemo li u povijest njegova klesanja, što je sve prolazio taj genije, kako je djelo nastajalo, u kojim povijesnim uvjetima i okolnostima, razumjet ćemo da umjetnika nikad ne potvrđuje njegovo vrijeme. Zato postoje predosjećaji, intuicije, pa čak i proročanstva, vjesnici velikih stvari, i vremenski tijek na koji čovjek ne može utjecati, nenasilan put k postizanju cilja, ako cilj uopće kao sredstvo u umjetnosti i postoji izvan onog što danas zovemo velika svjetska umjetnička baština. Stoga ne treba previše očekivati od kritike današnjice, koliko god se čini da je autorova sudbina u njezinim rukama, i ona je samo običan čovjek. Toliko za uvod o umjetniku, Tomislavu Marijanu Bilosniću, pjesniku, književniku, slikaru, feljtonistu, publicistu, fotografu i, tek sada shvaćam – kiparu, čovjeku koji svoje ideje estetičkih ideala, ljepote i savršenstva umjetnosti oblikuje vjerujući još jedino živu kamenu.

Kad napišete knjigu koja nosi naslov *Život na sudbini vulkana* poslije godinu dana, naravno, pođete vidjeti što se dogodilo s

“vulkanom”, je li se primirio, vrije li i dalje, hoće li erupirati ili se zauvijek ugasiti u zemaljskoj utrobi. Spram uvodnika, možda sam i pogriješio u času otvaranja obljetnice, 18. siječnja 2012., kada sam kazao: “Koliko god to izgledalo apsurdno... zašto ne reći istinu još za života, ili, parafrazirano – ova je knjiga *sahranila* Bilosnića živog”, ali ne smijemo prešutjeti činjenicu stvaralačkog mita. Bilosnić je rođen i stvarao je u drugoj polovici 20. stoljeća, stoljeća dvaju svjetskih ratova, čovjekova hodanja Mjesecom, osobnog svjedočenja i sudjelovanja u ratu koji je i njegovoj domovini donio državotvorni status nakon toliko stoljeća pogibelji, nemira, rušilaštva, sluganstva, umora zemlje i mora, pustošenja ljudskih duša i sudbina.

Kako je sebe život formirao u sudbini hrvatskog čovjeka današnjice drugo je pitanje, nešto što tek čeka odgovor na sve društvene i gospodarske promjene, ali je kristalno jasno da se Bilosnić kao umjetnik u posljednja dva desetljeća do kraja iscrpljuje upravo na temama čovjeka, njegove uvijek upitne moći i vidljive nemoći da odgovori na krucijalna pitanja odnosa s nadnaravnim, kozmičkim, božanskim i, na kraju, sasvim obično ljudskim. Na suvremen način, neorenesansno problematizira povijest *erosa* i *thanatosa* da bi nam približio čovjeka u njegovoj kobi stradanja, patnji i bola, neumitnosti domovinstva, zajedništva obitelji, vjere i ljubavi prema istinskim vrijednostima kršćanski i entitetski očekivanog. Tomu u prilog govore sva njegova djela navedenog razdoblja, ali možda mu to ponajviše i zamjeraju oni koji nisu u stanju prihvatiti umjetnički kreirane političke teze na kojima se dokazuje kao istinski domoljub i humanist ravnopravan idejama renesansnog čovjeka i pjesnika. U njemu je i trubadurskog i obnoviteljskog, i Tristana i Zoranića, i Gudrun i Vile Velebite, ali i “nemilosrdnog”, kuharićevski načelnog: “Razgovarajte s velikima držeći se principa, nikada na koljenima. Principi su oružje. I zato kad Hrvatska čistih ruku i čiste savjesti nastupi pred

svijetom, ona je jaka i pred jakima.” (kardinal Franjo Kuharić, Predsjednički dvori, 29. rujna 1997.).

Njegova djela nastala na oisisju kulturno-povijesne mediteranske mezalijanse, što uključuje i sve aspekte toponomastičkih i antropogeografskih vrijdnota kršćansko-europskog korijena, poput *Molitava*, *Kuće*, *Hrvatske ogrlice*, *Listopada* i drugih (impozantna bibliografija je dostupna na internetu), hrvatske su perjanice nacionalne post-moderne posljednjeg desetljeća. Međutim, djela poput *Tigra* ili *Afrike* nose i odlike vizionarstva te su zacijelo dio svjetske antologijske lirike. Među prvima sam na uvid dobio *Afriku*, a prvi i napisao: “*Afrika* je poput umješnosti gotičke statike. Može kandidirati za, svijetom prizvana, najviša književna ostvarenja.” Bilosnić nije samo kreativac koji se trudi pokazati da “sve može”, on je konceptualist koji samostalno rješava budućnost svoga proizvoda uvezujući ga u povijesni nosač riječi, misli, slike, fotografije ili tehničko-dizajnerskog rješenja. Sadržajno i rekvizitarijem njegovo je djelo egzemplar izniknulog Davida koji se ne klanja nikomu, stoji i čeka. Ali što čeka, priznanja? Bilosnić griješi samo u jednomu: u uvjetima dirigitiranih demokratskih društava, univerzalno djelo neovisno je o nacionalnoj skrbi, a njegovo je upravo takvo. Čini se najtežim autora uvjeriti u to, učiniti da povjeruje svojim djelima.

Ne treba priznavati ono što iz sebe već govori istinom. Nju se može propitivati kritički palijativno ili akademski, ali će zacijelo tek ona sama iz sebe, kad izmigolji kritici, dopuzati do najviših vrhova Parnasa. A za to treba vremena, vrhunsko umjetničko djelo nije i ne smije biti nestrpljivo. Zato Tomislave Marijane Bilosniću, ne čekaj da te potvrde, nego potvrđuj sebe! Rijetki su pjesnici koji danas, uz dobar stih, nude i divers koji autora tjera u izmicanja već viđenom, pasatističkom, narativnom, doživljenom, sholijastičnom, imaginativno-anovatorskom. Kad bismo opusno htjeli zaokružiti njegovu slobodnu misao stjerali bismo je u ples

između vrhunske umjetničke kreacije i naravi glasa kakvog ne poznamo. O tomu odlučuje on sam u svojoj darkonskoj košulji ili proljetnom nizu sjajnih ravnokotarskih viješća, stilski, ritmički i kompozicijski uvezanih u strast za pisanjem.

To je kumulativno gledanje na 45-godišnji opus umjetnika, no, ako je već riječ o vulkanskom habitusu, pokušajmo gledati na njega seizmički, od “udara do udara”. Od samog početka svog stvaralaštva Bilosnić se nametnuo hrvatskoj književnosti izvrsnošću stila i didaktike. Premda o tom razdoblju suzdržanije kazujem iz osobnih razloga, po onomu što znamo i što je osvjedočeno, već tada je svojom “seizmikom” unio velike promjene u ustajalost forme i jezika moderne približavajući se tadašnjim suvremenici-ma književnog europskog Zapada. Dokaz tomu su mnoge uspjele kritike, anali referencijalne literature duž čitavog razdoblja so-crealizma, potom i njegova rušenja te, konačno, rata za slobodnu i neovisnu Hrvatsku. Baš tu se dogodio lom u nešto poput svjetlosti, što danas zapažamo kao osviještenost, prosvijetljenost, oslobođenost umjetnika od uma sputanog i zauzlanog društvenim normama, represivnim sustavom programatski savršenog, svega planiranog, ali prokreativno nedovoljnog. Upravo to je zbacilo s njegovih leđa stvaralački gubitak prelamajući ga zrcalno iz sunčeve zrake u kazujuću razuzdanost šarma, ljepote i koloristike slobodnog izraza na svim razinama umjetničkog komuniciranja. Premda, razularenost zna biti najeklatantnija upravo u trenutcima “slavlja” revolta. Ovo samo znači da umjetnici uvijek djeluju u političkim prilikama.

Na tom postamentu stoji Tomislavljeva figura danas kad sve dublji i slobodniji njegovi „udari“ postaju češći i snažniji, pa stoga kritici atraktivniji. Bilosnić stvara, ali njime se i bave. U netom završenoj godini ostvario je rijetke rezultate koji ga u djelatnom smislu čine nedodirljivim, a u umjetničkom gotovo utemeljiteljskim: uz pet objavljenih knjiga (*Ahilej u virovima Vrtoloma*, *Ogle-*

dalo, *Der Tiger, The Tiger is the World, Osamljeno drvo /A Lonely Tree*), tri knjige kazuju o njemu (I. Šipić, D. Šalat, F. Lovrić). *Tigar* je sad već preveden na sedam jezika, a sedam znanstveno priređenih radova raspravlja o njegovim književnim megastrukturama i dosezima (S. Knežević, I. Šipić, D. Gligora, F. Lovrić, Đ. Vidmarović). Ostvaruje jedanaest nagrada, zahvalnica i nominacija, među kojima svakako valja izdvojiti nagradu za životno djelo zavičajne mu općine Zemunik Donji, te prvu međunarodnu nagradu “Vlado Puljić” za knjigu pjesama *Afrika*. Uključen je u tri antologije, priređuje sedam samostalnih likovnih izložbi te po jednu umjetničke fotografije i vlastitih izdanja. Gostuje i nastupa na dvadeset osam priredbi, susreta i predstavljanja, o njegovim knjigama u stručnim časopisima objavljeno je dvadeset ogleda. Tu su još ogledi na web stranicama, desetina pjesama posveta, javljanja u zbornicima i katalozima, darovanja, članci i novinski tekstovi, serijali, recenzije i ogledi o djelima drugih autora. Golem je niz, oko sto šezdeset, internetskih objava. Među njima i preporuka uglednog kritičara struke Johna Taylora koji uvrštava *Tigra* u engleskom izdanju (*The Tiger is the World*) u osamnaest favorita najnovije književne kolekcije američkog tržišta.

Stoga neka mi je dopušteno kazati bez zadržke: nije više ni bitno komu i kamo pripada Bilosnić; ne umanjujući nipošto vrijednost njegova opusa, *Tigar* i *Afrika* djela su nadnacionalnih domašaja, pripadaju svjetskoj književnoj baštini i svog će autora trajno obilježiti. Samo je jednom Čovjeku uspjelo dvije tisuće godina biti vladarom, a da te ne progoni većina. Moderni vladari pokušavaju se ostvariti demokracijom, zemno vladanje prepuštaju većini, a sami prelaze na podzemno upravljanje. Bilosnić je to shvatio. Iza zvan hipertehnološkim hedonističkim materijalizmom te neoliberalnim korporativnim kapitalizmom, u posljednjem desetljeću, poput svojedobno nagih likova Sikstinske kapele, šokira nas reostvarivim i moralno opravdanim čovjekom koji razvija priznanje

i brani, kako kaza papa Benedikt XVI., “neotuđivo dostojanstvo svake osobe, jedincate i neponovljive, koja je određena za odnos i društvenost”. Suprotiv tendencijama antropološkog ateizma, tj. isprepletenosti materijalističkog viđenja čovjeka i velikog tehnološkog razvoja, duboko svjestan čina oslobođenja, kumuliran u sebi, jezično neomundijalno prilagođen, svojim djelima provocira stršeći iz hrvatske prozodijske mase. Tu se moraju tražiti svi oni koji s nacionalnih gledišta još uvijek imaju problema s procesom priznanja.

Svijet je na velikoj prekretnici, neki ljudi skretničar odlučuje o našoj sudbini: Idemo rušiti svijet, idemo ikonoklasti, pa ako srušimo Rim zašto onda ne bismo srušili i Pariz, i Versailles i Louvre, Duomo u Firenci, Davida, Mojsija, i bečki Novogodišnji koncert, sve stereotipe, zašto ne bismo još jednom pregazili Afriku? Doba je ljudi velikih poruka. Stoga će iz jubilarne 2012. godine, kad se Bilosnić ostvario u svojoj jasnoći čovjeka, ostati pamtljivo: *Bonjour Renaissance – Dobar dan moja Ponovno rođena*, predajemo ti pjesnika u ruke.

Vjekoslav BOBAN

EGZISTENCIJALISTIČKI NEOSUBJEKTIVIZAM ANĐELKA VULETIĆA

Kako se vidimo u tuđim očima, ključan je element našega sebstvenoga koncepta. Drukčije, ja nisam ono što mislim da jesam, nisam ni ono što vi mislite tko sam. Ja sam ono što ja mislim da vi mislite tko jesam.

Robert Bierstedt

U okrilju avangarde, odnosno modernizma, nakon Drugoga svjetskog rata, javlja se tendencija reinterpetacije i reverifikacije tradicionalnih vrijednosti iz svijeta kulture i umjetnosti. Naime, suluda jurnjava za otkrivanjem *novuma* u uskim disparatnim područjima umjetničkoga djelovanja imala je za posljedicu razotkrivanje prastare kletve: “Dabogda se sam sa sobom zabavio”. Takvo je stanje zahtijevalo preispitivanje stava kako je umjetnik, odnosno stvaratelj Bog, a uradak, zato što ga je stvorila persona sacrosancta¹, sam po sebi neupitan artefakt. Nakon što nije uspio pokušaj uvođenja novih vrsta unutar umjetnosti radi umjetnosti e da bi se pronašao artistski krov koji ne prokišnjava ondje gdje umjetnosti ni umijeća nema, postalo je jasnijim kako je umjetnikova bivša odgovornost bila premala, a buduća može biti pregolema. Stoga, bilo je potrebno ublažavanje stupnja odgovornosti.

---

¹ *Lat.* nepovrediva osoba

Najprije, to se htjelo prelomiti preko koljena geslom *ars gratia artis*² čiji je cilj zapravo bilo odricanje od svake odgovornosti: moralne, etičke, potrošačke... A o ukusima se ne raspravlja!? Potom, krenulo se drugim putem. Potpuno je zanemaren odnos *ja – oni*, u kojem je do tada avangardistički *ja* prema *oni* bio nihilistički indiferentan, te je uveden odnos *drugo ja – možebitno Vi*³. Na taj način opsjenarski je vraćeno staro mjesto Bogu, čak je ukinuta personificirana umjetnikova uloga u Božjoj prisutnosti, ali je istodobno Bogu dodijeljena uloga vrhovnog sudca u čije se djelovanje ne smiju miješati fabrikanti ni konzumenti umjetnosti. U stvari, u objektivnoj stvarnosti izvedena je tranzicija ili bolje rečeno manipulacija. To je vrlo lijepo 1963. god. objasnio američki sociolog kulture Robert Bierstedt⁴. Zemaljskomu ljudskom možebitnom sudcu s malim grješnim “s” dodijeljena je uloga nepogrješivoga nebeskog Boga, a glede književnosti još odgovoriti, ali shizofreni spisatelj je sveden na razinu sustvarateljskoga čitatelja u svim svojim malim pravima i velikim obvezama. Što je književniku preostalo? Opet suluda dvojba?! Anđelko Vuletić (Trebimlja, Trebinje, 6. veljače 1933.) odgovara: *Gramatika ili progonstvo* (pjesme, 1961.), tj. djelovati u okviru sustava ili pobjeći. Ako pak djelujemo u okviru bolesničkoga sustava, prijetšnjeni uza zdrastveni zid, onda imamo pravo izreći svoje kontrapunkcijsko mišljenje, i to ne bilo kakvo, nego svoje kritičko mišljenje. Također, sustav da bi bio sustavom mora omogućavati vertikalnu i horizontalnu pokretljivost. Bizarno, horizontalna pripada uskotračnoj policiji, a vertikalna neobuzdanu umu. Inače,

² Geslo američke filmske kompanije Metro Goldwin Meyer – Umjetnost radi umjetnosti

³ Isp. podnaslovni moto.

⁴ Robert Bierstedt. *The social order*. Edition, 4, Illustrated. Publisher, McGraw-Hill, 1974. Original from, University of Minnesota. Digitized, Oct 2, 2009.

neoliberalni kapitalizam danas i socijalističko samoupravljanje jučer libe se vertikalnih temporalnih usporedaba ne želeći anarhističku destrukciju nego samo liberalnu konstrukciju. Oni odvažni i sposobni našli su rješenje na dijakronijskoj ljestvici. Protiv potrošačkoga ponižavanja, oslabljivanja svojega ega, uronili su “u vrijeme kad se izrazito poštovao subjektivizam i individualizam svakog umjetnika, toliko da se stvarao kult genija” kojima je to recentni kapitalizam licemjerno osporavao radi ostvarivanja profita. No, umjetnici su se u renesansi kao i u postmodernizmu “željeli izražavati na poseban način i pri tome ostaviti poseban dojam na promatrače djela”. Budući da su im poslodavci oduzeli ideju genijalnoga umjetnika, pojedinca nadahnutoga od Boga – htjeli su čovjeku i vijeku pokazati da su umjetnici *uomo universalis*⁵, oni koji ne robuju partikularnim i dosmrtnim interesima, oni koji znaju i umiju u novom dobu oplemeniti humanističke, preobražajne vrjednote.

Samo oni koji znaju što se u trenutku anonimne Vuletićeve javnonatječajne prozaističke pojave s *Gorkim suncem* (roman, 1958.) događalo u hrvatskim, jugoslavenskim, europskim, svjetskim okvirima mogu ne shvatiti “poteškoće s kritičkom i inom recepcijom Vuletićeva djela u Hrvatskoj”. Dok mnogi neobrazovani ne mogu, jedan od rijetkih je Krešimir Bagić, “a zaključuje, otprilike⁶, tvrdnjom da Vuletić ima svoju dionicu u hrvatskoj poeziji zadnjih pola stoljeća, no kako nikako nije riječ o naslovnoj ulozi”. Zašto? Bagić zna: “Najznačajnija ostvarenja avangardno-simbolističke proze u bosanskohercegovačkoj književnosti su djela Anđelka Vuletića *Drvo sa paklenih vrata* (roman, 1963.) i *Deveto čudo na istoku* (roman, 1966.), Mirka Kovača *Gubilište* (roman, 1962.) i *Moja sestra Elida* (roman, 1965.), Vitomira

⁵ Tal. univerzalni čovjek

⁶ Ovo „otprilike“ jest zaključak Marka Pogačara od 6. ožujka 2012., a ne Krešimira Bagića.

Lukića *Soba za prolaznike* (pripovijetke, 1965), *Album* (roman, 1968) i *Hodnici svijetloga praha* (roman, 1989.)”⁷. Kao *uomo universalis* na području književnosti, bard Anđelko Vuletić smatra poeziju, prozu, polemiku i dramu razvigorom izražavanja. Koliko bukoličke poezije (za koju je karakterističan opis prirode s naglaskom na čežnji za mirnim životom u dodiru s prirodom) ima u njegovoj prozi i lirici, nije upitno. Isto tako koliko su značajke triju tipova renesansog romana – viteškog, pastoralnog i pikarskog – upleteni u njegov roman *Čudotvorna biljka doktora Engela*, pokušat ćemo predočiti, e da bismo uglavnom ustvrdili kako Anđelko Vuletić nije avangardno-simbolistički spisatelj niti književnik zasićenih pseudouniverzalija te leksikaliziranih “metafora i brojnih poslovice (grlom u jagode, kako je – tako je, dvije ruke kojima sam sve stekao, za čije babe zdravlje?) posredovanim kolektivnim iskustvom uglavnom se, tako, bave čovjekovom bačenošću u svijet, sveprisutnim Angstrom, alijenacijom i drugim pripadajućim toposima, no nerijetko gotovo na razini estradnih turbo-folk zaziva poput: Ne znam što ću, / dođe mi da dignem ruku na sebe / ovaj je život zaista za ništa⁸.

Jean-Paul Sartre⁹ objasnio je desetak godina prije pojave prvih Vuletićevih djela kako “egzistirati” znači jednostavno “biti tu” i kako ne postoji ništa što bi čovjeku moglo definirati karakter, ciljeve u životu i drugo. Samo čovjek može odrediti bit samoga sebe. Drukčije, a u skladu s rečenim, odakle trećemu pravo prosuđivati drugoga ako nije shvatio njegovo određenje njega samoga. Tako će se svaki književni povjesnik zaplesti o mjesto rođenja

⁷ Vedad Spahić, *Savremena književnost naroda Bosne i Hercegovine*. U: *Čitanka 4*. Sarajevo, 2003., str. 72 – 80.

⁸ Isp. 6. Možda Pogačar iz *Novosti* licemjerno priziva Aldousa Huxleyja: “Većina pripadnika ljudskog roda ima gotovo beskonačan kapacitet da stvari uzima zdravo za gotovo.”

⁹ Jean-Paul Sartre, *What Is Literature?*, Routledge (prvo izdanje 1948).

Anđelka Vuletića: Je li to Trebinje¹⁰, Trebimlja¹¹, Zagorac¹², Ravno¹³? Nekoć upitah gosp. Anđelka gdje je točno rođen, a on mi je lakonski odgovorio: “Gdje bih bio rođen – u kući?” Temelji njegove roditeljske kuće još se vide, iz njegovih osobnih dokumenata vide se promjene adresa, vidi se da je čovjek isti, da je mjesto isto, da je objektivna stvarnost različita. Zbog čega? Zbog propalih vizija, osvajanja, administrativnih predomišljanja? Ako se objektivna stvarnost mijenja, a na čije promjene ne možete niti ste utjecali, što individui, samoživoj, samosvojnoj, jogunastoj poput Anđelka Vuletića, preostaje nego prikloniti se subjektivizmu. Uh, koja je to etička zadaća, koji je to teret, odgovornost i izazov. Preuzimanje stožerne uloge na sebe u ime propuhanih društvenih odnosa sa svih strana može značiti samo jedno: ego je jači od okoline. No, ako je ego doista snažan, onda ne smije podcijeniti, poniziti, zapostaviti pozitivne vrjednote okoline, jer ipak je ja izraslo iz toga okoliša. Dakle, nema avangardističke destrukcije, samo je postmodernistička konstrukcija ne djelu, pa makar se onima zaostalima u književnom razvoju mora platiti medijski ceh.

Književnina *Čudotvorna biljka doktora Engela* temelji se na destrukciji kako na razini države, naroda, tako i na razini porodice, obitelji, i naposljetku pojedinca. Tročlana židovska obitelj Engele pad madžarske sovjetske republike doživljava ne samo kao politički poraz, nego još više i kao obiteljski slom. Čak četiri brata Elijeve oca, koji je narator i pikar u romanu, ostala su u madžarskoj zemlji, u prašini od mržnje i baruta. Za egzistencijalističku konstrukciju navodnih “krvožednih boljševika” preostalo

¹⁰ [http://hr.metapedia.org/wiki/Hercegovina_\(Chersaea\)](http://hr.metapedia.org/wiki/Hercegovina_(Chersaea)) (2013.)

¹¹ http://www.diogenpro.com/uploads/4/6/8/8/4688084/anelko_vuleti-klesar_tadija_tegoba.pdf (2013.)

¹² http://vijestigorila.jutarnji.hr/gorila_vijesti/zagreb/kultura/vrazja_igracka_andelko_vuletic (2013.)

¹³ <http://www.javno.hr/news/Kultura/11912/Predstavljen-roman-Poraz-osvetnika-Andelka-Vuletica.html> (2013.)

je smo jedno: bijeg!¹⁴ Taj bijeg opterećuju vrlo složene sociološke i kulturološke činjenice i predrasude. Paralela bijega, lutanja, seobe manifestira se u akterima dijaloga, personificiranog Roma i Židova . Kad Alef Engel izjavi da je pravi Madžar, Ciganin mu indirektno objasni situaciju: “Madžari? Rijet ćemo, bježali su iz vaše zemlje, ali tu je bila neka veza, neka pošta je išla u Agram a iz Budimpešte, radilo se o cijeloj pobuni protiv Gornje Bukovine, protiv kraljevine, to nešto da su kuhali Čifuti iz Madžarske i katolici iz Agrama a protiv dinastije (...) Otkud Čifutima oružje, i oni su kao i ovi katolici ovuda: trgovina, šverc, petljavina, prevare, uzbuñjivanje naroda (...) ... tek smo te oslobodili od Madžara i Austrijanaca, a ti ih opet prizivaš da nam dođu... da ti pička materina, i srušio ga odprve, jednim metkom... A onda je odnekud, kao iz zemlje, izbio civil sa oružjem, i zagrmio: da ti tri pičke materine, ovo je zapadna, katolička Bukovina, gori si nam ti od Švabe... i što je nastalo dalje – da vam ne pričam. Užas!” Nešto prije može se pročitati druga nacionalno karakterna paralela: “Sa Čehom ili Hrvatom je drugačije (nasuprot podrazumijevanim Srbinom – op.p.) – njih možeš potkupit, za najnižu paru, jer ne znaju šta je država.” Gornje generalne prosudbe o značajkama pojedine nacije Anđelko Vuletić servira čitateljstvu iz četvrte ruke: Rom, Alef Engele, Eli Engele, romanopisac. Zato nikad nije doživio ozbiljniju nacionalistički razvihorenu kritiku. Većinom su se primjedbe svodile na korektno konstatacije kao u slučaju Vladimira Geigera: “Ukratko, na više mjesta spominje i jugoslavenske Nijemce (nazivajući ih Švabama, podunavskim Švabama, Folksdojčerima), tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, uglavnom kao negativne likove.”¹⁵ Slobodan Prosperov Novak

¹⁴ Isp. Anđelko Vuletić, *Čudotvorna biljka doktora Engela*, Sarajevo, Svjetlost, 1989. (2004.), str. 11 i 135.

¹⁵ Vladimir Geiger, *Sudbina jugoslavenskih Nijemaca u hrvatskoj i srpskoj književnosti*, Zagreb, 2009.

pak razložno je precizniji i obuhvatniji kad ustvrđuje da je ovaj roman, kao i većina Vuletićevih djela, o ksenofobiji, posebice o balkanskoj mržnji.¹⁶

Ipak ostaje visjeti u zraku mudroslovija F. M. Dostojevskog: “Kada ne bi bilo Boga, sve bi bilo dopušteno”. Vuletićevo određenje spram nje priklanja se Sartreovu zagovoru ateističkog egzistencijalizma¹⁷ koji kulminira u američkoj filmskoj interpretaciji: “Radi što hoće. Govori što hoće. Pravi egzistencijalist”.¹⁸ Sve se opravdava time “da egzistencija prethodi esenciji, ili ako hoćete, da treba poći od subjektivnosti”.¹⁹ Ta svojstvenost samo jednoj osobi; osobnost, privatnost; ako baš želite pristranost, neobjektivnost, omogućava romanopiscu niz opcija zaobilaženja vlastite odgovornosti. Čak mu služi za recepcijsku provokaciju - Ni jedno nas groblje ne prima. Uzalud sam objašnjavao da smo na putu... i da nemamo kud. I jedni, i drugi, i treći kažu: uđite u vjeru, pa tek onda možete u groblje – kao da aplicira Andréa Paula Guillaumea Gidea: “Bolje da vas mrze zbog onoga što jeste, nego da vas vole zbog nečega što niste”.

Vuletićev subjektivizam ide korak dalje. On je vođen golim preživljavanjem, a u tomu preživljavanju i duševnim raslojavanjem, jer Alef i Eli ponašaju se drukčije od svoje okoline, pa na njihovim čudesnim zavojitim stazama uspjeti ne znači prihvaćati neuspjeh za neuspjehom ne gubeći entuzijazam,²⁰ već nadu za životom. Zna se samo da žele pobjeći na jug. Koliko god junaci subjektivno spoznavali objektivnu stvarnost, a spisatelj neuspješno bilježio njihove reakcije i modifikacije subjekata zato što ih nema

¹⁶ Isp. Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, svezak III., Split, Marjan tisak, 2004., str. 291.

¹⁷ Jean-Paul Sartre, *Egzistencijalizam je humanizam*, Zagreb, str. 10.

¹⁸ Wayne Wong, *Last Holiday*, 2006.

¹⁹ Ibid 17, str.8.

²⁰ Winston Churchill

²¹, oni ostaju racionalno beznadni, napušteni, očajni; jer, motiv akcije ne leži u dosadašnjem stanju koje bi se smatralo nepodnošljivim, nego *odluka* promjene čini ovo stanje takovim da ga zapažamo kao nepodnošljivo.²² Ako *odluke* nema, budući da se ne ide doktoru kojemu su uredske biljke uvenule,²³ a otac i sin su liječnici, onda nije riječ o golom subjektivizmu, već inačici koja prosuđuje svaku meditaciju proizraslu iz subjektivizma koji isključuje proučavanje mišljenja drugih ljudi (možebitnog vi) nekorisnom poput nekorisnoga proučavanja mišljenja drugih ljudi bez neophodne zastupljenosti subjektivne refleksije (drugoga ja). Znači, riječ je o neosubjektivizmu.

Dva Sartreova tipa morala razvidni su u odnosu oca i sina te sina s ostalim svijetom. Prema ocu to je uskogrudni moral simpatije, individualne predanosti, čak poistovjećivanja dok je prema svijetu to jedan širi moral, spornije djelotvornosti. On s njim postupuje kao sa svrhom, a ne kao sa sredstvom što je slučaj s drugim likovima u romanu *Čudotvorna biljka doktora Engela*. S jedne strane, dokaz tomu je odluka dr. Elia Engela: “Prepustio sam, dakle, ocu neka on piše i opisuje i za sebe i za mene – ne treba se ponavljati”.²⁴ S druge strane, ovaj spisateljski čin konstrukcije teksta koji će Eli dovršiti a autor pronaći i objaviti, prati viteški čin istrjebjenja zla na svoj destruktivni način pobuđivanja i farmakološkog rasprostiranja onoga zloga u čovjeku do njegova samouništenja, suicida. I tu je spojnica sa Sartreom koji se držao svojih komunističkih i revolucionarnih ideala neovisno o tome

²¹ “Otac i ja ne govorimo ništa, ni za ni protiv, nego samo brojimo u sebi do sto i natrag dok – kao i svaka mečava – progrmi to balkansko nadganjavanje. Ali – ne će.” str. 58.

²² Vanja Sutlić, *Metafizika nemoćne slobode*, Zagreb, str. 87.

²³ Erma Bombeck, *At Wit's End*, Doubleday, 1967.

²⁴ Pronađeni roman umotvorija je tzv. epistolarnog romana. No, izjava o pronađenosti štiva u Vuletića se nalazi na kraju, a ne na početku knjige.

koliko oni bili represivni i totalitaristički. Vuletić mu se pridružuje parolom: “Znaš li što je revolucija? Kraj svake nepravde, svakog zla i bolesti, pa – naravno – i mržnje”. Engelova borba protiv zla i bolesti skončava u ludnici. Revolucija čini od liječnika bolesnika, od zdravlja bolest. Staru nepravdu naslijeđuje nova nepravda. Tek u času usahnuća Eli se miri s Albertom Camusom koji je pak pacifizam i mir stavljao ispred egzistencijalističkih ideala. No, to je već teorija apsurd²⁵ ili poanta *Čudotvorne biljke doktora Engela*. A na razini cjelokupnoga književnoga djela Anđelka Vuletića koje obrađuje borbu dobra i zla mora se istaknuti još jedna dodirna točka s Camusom. Obojica su komunizam isprva doživljavala kao nadu u savršeno društvo, društvo jednakosti i pravednosti. No veliko razočaranje u tu ideologiju dovelo je do konačnog i nužnog odbijanja komunizma koje je pak uzrokovalo Camusovo i Vuletićevo odbijanje svih ostalih ideologija i sve veću težnju za mirom i pravednošću u svijetu, te konstantnu javnu protimbu bilo kakvom obliku, kako ljevičarske tako i desničarske, represije od strane totalitarizma.²⁶ Ukratko – napuštanje egzistencijalizma.

Mnogi čitatelji složili bi se s Enesom Durakovićem da romani egzistencijalističkog neosubjektivista Anđelka Vuletića predstavljaju žestoke priče “jedne traumatizirane svijesti suočene sa zlom u sebi i ponorima bića koje u potpunom rasapu vrijednosti ne nalazi nikakve spone sa svijetom u kojem živi”.²⁷ I gotovo svako njegovo postmodernističko djelo zrcali u svoj svojoj veličini pje-

²⁵ Albert Camus. *Pobunjeni čovjek*. 1951.

²⁶ Primjerice za Vuletićev roman *Poraz osvetnika* Mate Kovačević je istaknuo kako malo djela na ovakav način tematiziraju komunističke zločine. Književni petak. Zagreb, 27. 11. 2010.

²⁷ Cit. Enes Duraković, *Sva bitna iskustva evropskog romana*, U: *Najbolji bosanskohercegovački roman dvadesetog stoljeća* o romanu *Drvo s paklenih vrata* Anđelka Vuletića

snika u prozi i prozaista u poeziji.²⁸ A Anđelko Vuletić je svakako jedan od ponajboljih hrvatskih književnika.

---

²⁸ Književnokritičkoj ocjeni Miroslava Slavka Mađera doista se ništa ne može oduzeti ni dodati.

Ivan ŠUNJIĆ

ANGAŽIRANO I UNIVERZALNO

Interpretativne smjernice pri čitanju slikovnice
Suncokret pognute glave Sonje Jurić

Osim što se isprva profilirala kao lirska pjesnikinja (koautorska pjesnička zbirka *Let u TROstihu* te *Nevidljivi prsten*), stvaralački afiniteti Sonje Jurić usmjereni su isključivo prema književnosti za djecu, u čemu se autorica afirmirala posljednjim izdanjima (ne treba zanemariti niti priče u časopisu za djecu *Cvitak*) slikovnica *Usamljeni lav* (Naklada M design Međugorje, 2011.), *Prodo, razigrani bumbar* (Gral Široki Brijeg – Gral Zagreb, 2011.) te, za ovaj rad središnjom, a tematskim interesima različitom od prethodne dvije, *Suncokret pognute glave* (Matica hrvatska Čitluk, 2011.).

Karakteristična je stilaska dominanta navedenih triju slikovnica Sonje Jurić, kao i ostalih autoričinih priča za djecu – jednostavnost izraza te suptilna i, detaljnijim čitanjem uočljiva, polisemantična metaforika, što je kritika već zapazila objavom prve slikovnice (pri čemu autor ovih redaka preporučuje slojevito čitanje i afirmativnu kritiku *Usamljenog lava* kritičarke Ive Beljan objavljenju u mostarskim *Motrištima*).

U prvim dvjema slikovnicama, uvjetno rečeno, bajkoviti ili, nazovimo ga tako, eskapistički topos omogućio je autorici – literarnim instrumentarijem koji nudi pisanje za djecu ili, preciznije, diskurs slikovnice kao književno-likovni medij – u vješto razra-

đene simpatične priče ukomponirati ozbiljniji, bez ustručavanja možemo reći, filozofski tematski korpus (izdvojenost pojedinca, tragična usamljenost, traganje za smislom bitka) rezerviran samo za, kako u spomenutoj kritici navodi Iva Beljan, tzv. ozbiljnu književnost pisanu za odrasle.

Za posljednju slikovnicu *Suncokret pognute glave* može se zaključiti da je svojevrsno tematski i stilski kontrastna prethodnim. Navedeno se iščitava u kontekstualnom okviru djela, što se odmah uočava u podnaslovnoj napomeni, pri čemu je uočljiva narav, nazovimo ga, *primijenjenog teksta* (povodom Svjetskog dana autizma, 2. travnja) te na početku kurzivno istaknutoj posveti: *Djeca s posebnim potrebama posvećeno*.

Interpretacijski ključ za tumačenje teksta tako je vođen etičkom dominantom: Sonja Jurić kroz jednostavnu, krajnje reduciranu, fabulu zadire u osjetljivu (slobodno joj možemo pridodati pridjev *tabu*) problematiku (ne)prihvatanja djece s posebnim potrebama, točnije djece s dijagnosticiranim poremećajem autizma.

Navedena tematika u naratološkom pogledu odredila je priču koja je, kako je spomenuto, i tematski i stilski kontrastivna prethodnim slikovnicama. Naime, na dvadesetak stranica, popraćenih engleskim prijevodom koji potpisuje Dragana Rajković, kroz vizuru neimenovane djevojčice, koja je ujedno i (ne)pouzdan pri-povjedački glas, iznosi se priča o upoznavanju s Majom, novom djevojčicom u vrtiću, kojoj je dijagnosticiran blagi autizam.

S jasno uočljivim otklonom od narativnih postupaka kojima se odlikuju njezini prethodni radovi ovoga žanra, Sonja Jurić gradi priču bez metaleptičnih eskapizama, bajkovitih prevrata i inih formulaičnih postupaka primjerenih ovom tipu dječje književnosti. Pripovjedačica-djevojčica retrospektivno (u prvom licu) iznosi sjećanja na susret s Majom. Sjećanja su koncipirana kao niz slika/događaja Majinog (ne)prilagođavanja novoj vrtićkoj sredini. Prema tomu bi se priča mogla podijeliti na tri dijela: prvi, u

kojemu pripovjedačica-djevojčica iznosi niz narativnih sekvenci u kojima su sadržane retrospekcije na distancirano promatranje introvertiranosti djevojčice Maje i njezina začudnog nereagiranja na uznemiravanje od strane dječaka; drugi dio, u kojemu se, obrativši Maju od nasilnog dječaka te joj se tako približivši, pripovjedačica-djevojčica kazuje o postupnom stvaranju prijateljskog odnosa s autističnom djevojčicom, zajedničkom crtanju, prepričavanju priča, zbližavanju, dok se u trećem dijelu zbiva obrat: Maja se s roditeljima seli u Zagreb, mama pripovjedačici govori o Majinom stanju autizma, a Maja šalje pismo u kojem je, simbolično, crtež dvaju suncokreta – jednog uspravnog, a drugog pognutog. U posljednjem dijelu, pripovjedačica-djevojčica ističe neraskidivu prijateljsku vezu s Majom, naime, Maja svaki dan dolazi s roditeljima u grad te je uvijek nastoji posjetiti. Središnji dio priče u kojemu majka pripovjedačice jasnim i stilogeno ekonomičnim iskazom educira o posebnosti stanja djevojčice Maje, odnosno specifičnosti djece sa simptomima autizma, ostvarena je didaktička funkcija teksta.

Priča se tako ne odlikuje čvrstom fabulativnom strukturom (reduciranje fabule onemogućilo je postizanje onoga što prema terminu Petera Brooksa nazivamo *narativnom žudnjom*) – tri zapleta (dijelovi u kojima dječaci Maju polijevaju vodom, stavljaju jaje u čarapu, te dio u kojemu dječak Teo Maju našara flomasterom po licu) samo su motivacijski mehanizmi za približavanje pripovjedačice Maji. Ovakvom narativnom konstrukcijom stilski je zadobiven feminilni karakter teksta što zasigurno nije teško uočiti niti u spomenutoj retrospektivnoj narativnosti u prvom licu te u aktersko-aktantskom sustavu utemeljenom na stereotipnoj rodnoj podjeli uloga – akterice su djevojčice, obje s plementim karakteristikama koje su metaforizirane crtežima suncokreta, a dječaci, čija je individualna karakterizacija izostala (osim jedinog imenovanog lika dječaka Tea), okarakterizirani su prema svojoj

“zločestoj” funkciji smišljanja nestašluka. Feminilnim karakterom teksta također se implicira i na idejno promicanje senzibilnijeg zbližavanja i stvaranja prijateljstva s autističnom djevojčicom koje je omogućilo zajedničko uživanje u crtanju i prepričavanju slikovnica.

Sljedeće pitanje koje je pri interpretativnom čitanju na višoj razini legitimno postaviti je kako iščitati metaforiku autizma? Naime, poremećajem ili bolešću kojom je obilježen određeni lik/akter u različitim stilsko-formacijskim paradigmama, napose u romantizmu i neoromantičarskim modernističkim karakterizacijama likova, označava se izdvojenost pojedinca (neshvaćenog, neprilagodljivog, a time i plemenitog) nad masom (bezličnom i nesenzibilnom za integriranje razlika, pri čemu se sve što je ispod ili iznad nje nastoji uništiti u korijenu). Stanje bolesti tako od strane mase stvara zazor od izdvojenog tijela (u tekstu to konkretno vidimo na primjeru dječaka koji Maji prave smicalice), pri čemu, ako u obzir uzmemo tumačenje Julie Kristeve, tijelo od kojeg se zazire izmiče ustaljenom simboličkom poretku (mase). Izdvojenost djevojčice Maje – osim činjenice da joj autizam onemogućava iskazivanje osjećaja uobičajenim komunikacijskim kanalima – simbolično je, već na početku slikovnice, izdvojena plavom odjećom – ako plavu boju iščitamo amblemski kao oznaku metafizičnosti. Ne postaje li time djevojčica Maja prototip neshvaćenog umjetnika do kojeg je teško doprijeti, a čiji se komunikacijski kanal rastvara nesvakodnevnim oblicima prenošenja poruka – crtanjem. Time je metaforička enigma suncokreta odgonetnuta: uspravni suncokret je okrenut, što se i očekuje, suncu, a pognuti suncokret, kojim se Maja neposredno razotkrila, zapravo je ona sama, plemenito introvertirana, stvarateljica koja nastoji toplinu (sunce u sebi) na najljepši mogući način prenijeti svijetu.

Ostaje zaključiti da posljednja slikovnica Sonje Jurić ispunjava sve funkcije angažiranog teksta, ali detaljnijim čitanjem otkri-

---

vaju se suptilno uporabljene metafore koje se tek na prvo čitanje mogu učiniti jednoznačnima. Međutim, pažljivije čitateljsko oko primijetit će da se njima multipliciraju sasvim druga, slojevitija, a time i univerzalnija značenja.

Miljenko STOJIC

JEDAN OD NJIH

Nevenka Nekić, *Jean ili miris smrti*,
Udruga dr. Ante Starčević, Tovarnik, 2012.

“A domaći prokazivači prolaze tiho i pokazuju li pokazuju.” (str. 80.) Rečenica koja pogađa u zatiljak kao naboj nad nekom šugavom jamom. Oni su svemoćno upirali prstom, ovi su drugi uspravno odlazili u legendu. Radi se o vukovarskoj bolnici, Ovčari i jednostavno čitavom tom vremenu.

Jean-Michel Nicolier imao je dvadeset i pet godina kad se u jesen 1991. priključio postrojbama HOS-a. Osobnom iskaznicom morao je dokazivati da je punoljetan, toliko je izgledao mladolik. Čuo je u medijima o nepravednom napadu na Hrvatsku, zemlju koju nije poznao, kao ni napadače. Znao je samo da su napadnuti u pravu. I nije više to mogao izdržati. Odlučio je pomoći. Dragovoljac, dakle. Francuz, ne nije hrvatski iseljenik niti u sebi ima imalo takve krvi. Doma je ostala samohrana majka, dvojica braće i djevojka. A majka se upravo na njega najviše oslanjala.

Nevenka Nekić, poznata hrvatska spisateljica, niže u ovom romanu događaje iz junačke jesenje vukovarske epopeje, sa Jeanom u glavnoj ulozi, neke događaje iz njegova života, izvješća u mjesnim novinama o Jeanu u rodnom mu Vesoulu, neka slučajna medijska izvješća o njemu, mrcvarenje u kratkotrajnom zaroblje-

ništvu, povik “Gde je taj Francuz”, grčevite napore obitelji da ga pronađu, majčin dolazak u sada njegovu Hrvatsku nakon muke s francuskim vlastima. Sve zbijeno u koloplet ljudskosti i neljudskosti, ljubavi i mržnje, slobode i neslobode. Jedna zemlja, jedan čovjek, sanjali su svoj san.

Iz iznesenoga je vidljivo da radnja teče u valovima, kao da smo usred vukovarske bitke i događaji određuju naše ponašanje. Spisateljica je pribjeglija mješavini povijesnog romana i svojih osobnih sjećanja. Čak se i poistovjećuje s glavnim junakom, naziva ga sinom i pati s njim. Javlja joj se u snu i ona odatle crpi spoznaju da mora sve ovo zapisati, iznijeti na vidjelo kao patolozi njegove mrtve kosti i kosti još više od dvije stotine njegovih supatnika. I Nekićka ne sustaje, sve dotle dok ovo ne opiše, dok ne stisne ruku njegovoj majci i dok ona ne uzme grumen vukovarske zemlje, grumen zemlje s Ovčare, odnese ga u Francusku, stavi u vazu i zasadi cvijeće koje će nazvati nadom. Mrak nije pobijedio svjetlo.

Bilo je predviđeno da Jean nestane u tmuni povijesti ili tmuni Ovčare, kako hoćemo. Najprije velikosrpski prst, a onda poslije nečiji drugi. Ubili su ga na Ovčari, izbrisali u registru branitelja. Oni tamo i ovi ovamo. Nisu mogli podnijeti da jedan tuđinac prepoznaje što se zbiva i da postane jedan od naših bojovnika. Nije ni čudo, osvajač si i sklanjao si se u stranu dok Hrvatska ne padne. A onda ćeš se ponovno pokloniti jugoslavenskoj namisli.

Jedan od bojovnika namjeravao je na svojim plećima iznijeti Jeana tijekom pada Vukovara. Došao mu je ranjenom u bolnicu, rekao mu o proboju i o svojoj odluci, ali on je to odbio. Shvaćao je da bi time ovom njegovom suborcu izgledi za uspjeh proboja bile umanjene. Još dok su JNA i raznorazne velikosrpske postrojbe ulazile u bolnicu snimile su ga francuske kamere. Nije ga to spasilo, kao ni nazočnost određenih međunarodnih mirovnih udruga. Nečiji prst bio je jači, odlučio je da ide u autobus, naizgled bez

voznog reda. Ustvari sve je bilo predviđeno od samoga početka, još tamo u nekim zadimljenim prostorijama u Beogradu.

Ubili su Jeana, ubili su Glavaševića, ubili su tisuće drugih. Nisu uspjeli. Hrvatska država danas živi jer ovo je bilo mučeničko sjeme koje joj je omogućilo rast. Nevenka Nekić, kao vrsna književnica i domoljub, dobro to zna. Napravila je roman kojega se ne treba stidjeti ni kao umjetnica ni kao ljudsko biće. Nažalost nisu svi u hrvatskom društvu takvi. Ima ih koji svojim djelima pljuju po vukovarskoj i svim drugim žrtvama. Nakon pomne raščlambe prepozna se da su to oni među nama koji su zatrovani virusom jugoslavenstva. Hoće li uspjeti ozdraviti? Nekićkina knjiga mogla bi im u tome pomoći.

Ljubo KRMEK

MASKA BEZ LICA

Afrika! Zemlja robova! Zemlja lavova! Afrika mi je i sinonim za glad! Neke druge asocira na boju crne kože, na ratnička plemena, na tigra, na čudesne plesove još čudesnijih okićenika...

S ovim predmislama otvorio sam korice zbirke pjesama naslovljene *Afrika*, Tomislava Marijana Bilosnića. Već mi je na korici zapela za oko naslikana maska. Afrički narodi su pravi majstori u izradi istih. Maske se nose prilikom raznih obreda i igara kako bi sakrile prava lica. Ova je knjiga maska bez lica – afrička razglednica, kao da nam pjesnik želi poručiti prije čitanja. Podijeljena je u osam tematskih cjelina, s tim da su pjesme iz pretposljednje cjeline nazvane *Rika jelena*, objavljene prije čak dvadeset i pet godina u Splitu. Što nam to govori?! Otkud i kakva je poveznica?!

Ako pažljivo pročitatmo pjesme iz ovog odjeljka, vidjet ćemo kako je ljubav spram Afrike davno isključila iz Tomislavovog pjesničkog vrta, dugo je godina zorila i dozorila 2011. kada je uslijedila vršidba. A kako je rodilo pjesničko žito?! Guvno je puno kao za trajanja sedam sitih godina! Tko je pjesnik Tomislav Marijan Bilosnić?! Jednom sam negdje zapeo za Matošev zapis u kojem tvrdi “da gradovi bez svojih pjesnika nisu gradovi”, te nošen mišlju književnog velikana moram priznati da ni Zadar ne bi bio isti Zadar bez Tomislava Marijana Bilosnića. Čitajući u njegovoj prebogatoj biografiji, što je sve obnašao ili još uvijek obnaša, potkrepljujem svoju ranije izrečenu tvrdnju. Svoju pjesničku pređu

suče još od daleke 1968. (prije no što se i rodih) poznatu i cijenjenju širom svijeta. Spomenuo bih samo njegove uspjehe u Albaniji, Japanu, Americi...

Nije li “slučajno” Tomislav izabrao za svoj pjev Afriku, kontinent na kojemu i danas ljudi umiru od gladi?! Kontinent na kojemu je najveći broj država stekao svoju neovisnost poslije II. svjetskog rata?! Kontinent na kojemu se isprepliće šarolika religijska struktura, od islama, kopta, katolika, protestanata, animista, hindusa, totemista...?! Kontinent s kojega su ljudi stoljećima odvoženi u roblje?! Naravno da ništa nije slučajno! Naravno da svakoga čovjeka koji čovjeka voli, Afrika boli!

Tomislav Marijan Bilosnić pjesnik je koji nam pri prvom čitanju ne iznosi sve poput pohotnog zlatara, koji nudi najdragocjeniji nakit, nego nam postepeno, bujnom pršavosti riječi, razvija priču o crnilu kao s filmske vrpce. Priča teče kao planinski potok u kojemu se srebrucaju bezbrojni svijetleći detalji, koji se međusobnim preplitanjem urjećuju u jednu veliku poemu. Pjesnik je zamišljen pred očiglednim srljanjem u zlo, sklapa ruke kao dijete i kao da se pita misli li današnji globalistički svijet uopće na one gladne kruha, žedne vode, pravde, ljubavi i poštenja! Uz njih poistovjećuje sve one koji tamnuju u tamnicama diktatura i totalitarnih režima. Uz njih pribrojava i sve nas zatečene u navali sveopćeg globalizacijskog potopa koji nudi blještavi sjaj, a u suštini je samo mrak – crnilo i ništavilo.

Stoga pjesnik glasno progovara *Čovjek je Afrika!* I tek što smo se složili s njegovom konstatacijom, on više još jače *Zašto u Africi nema tigra?! Zašto nema hrabrosti i snage za odupiranje?! Gdje je nestao mač afričkoga svjetla?! Pjesnik se pita što je to / što čovjeka / pretvara u masku / u lice / koje se preobražava / koje se zaklanja / dok se lebdeći / penje / uz mjesečevo tjeme?! Zašto se ljudska lica preobražavaju u životinjska, te na kraju, kao boginja Memfisa (boginja rata) sama jedu svoju glavu?!*

Kroz cijelu knjigu pjesnik nas kao sipa zasipa svojim crnilom iz kojega kao po pravilu povremeno bljesne sunce i svjetlost. A oni se opet prožimaju u jednom transcendentalnom vidu, pretače se mjesec iz sunca, a mjesec i crna noć rađaju lice njegove drage. Metamorfoze su to popraćene urlicima lavova i tigrova, pjesme vračeva i bubnjevima tam-tama. U njegovoj knjizi Afrika jest crna, no, nema čuvstava ništavila i očaja, suza i jauka. Ona je dostojanstvena. Pjesnik je portretira bojama ljubavi, mladosti, muževnosti i snage, a na kraju izrađeni portret obavlja velom tajne.

Pjesničke misli i izraznosti predočuju nam jasnu sliku onoga što nam želi poručiti, a ako bi ovaj uradak mjerili književnim junaštvom, usporedio bih ga s junaštvom kapetana Marchanda što je prekrčio najcrnju Afriku. Analizirati sve pročitane pjesme, a o svakoj se ima što kazati, značilo bi napisati čitavu novu knjigu. Stoga bih jednostavno zaključio da Tomislav Marijan Bilosnić pjeva o Africi, a ona pjeva iz njega! Taj me je pjev Afrike iz njega najviše dojmio u pjesmi *Afrička noć*, gdje stojeći na raskrižju, odakle više ni sam ne zna kuda bi krenuo – a htio bi poći za suncem i oteti se boji noći, uzbuđeno pjeva *Dok spašavam / jedan život / ne propada li / cijeli svijet!*

I na kraju poslije tolikih nagrada i slovnih ovjenčanja, netko bi mogao pomisliti kako je pjesnik dostigao svoj vrhunac! I ne pomišljam na to, jer mislim da je s ovom zbirkom pjesama Tomislav Marijan Bilosnić otišao i dalje i bolje. A sam sam ga doživio kao *homo ludens* – čovjeka koji se igra. Dobro igra!!!

Ljubo KRMEK

PROBUDNICI HRVATSKE KULTURNE SVIJESTI

Nakon objelodanjivanja knjige *Približene daljine Duhovne Hrvatske*, hrvatskog književnika Stjepana Šešelja, ovih je dana iz tiska izašao svojevrsan nastavak naslovljen *Na izvoru Duhovne Hrvatske*, koji je naš književnik objavio u suautorstvu s Dubravkom Vidak. Nova knjiga neumornog dvojca na polju hrvatske kulture mogla bi se podijeliti u tri odjeljka.

U prvom odjeljku koji potpisuje Stjepan Šešelj, možemo doznati više o nastanku i radu Sekcije Društva hrvatskih književnika (i Hrvatskog centra P.E.N.-a), koji se odnosi na uvid u spajanje pokidanih veza hrvatskih književnika iz iseljeništa s matičnom domovinom. Iako smo danas u Hrvatskoj slobodni i neovisni, svjedoci smo kako su te veze nedostatne, što zbog vladajućih političkih struktura, što zbog nemarnosti hrvatskih kulturnih institucija (u prvom redu mislim na Društvo hrvatskih književnika, jer ostadoh nemalo iznenađen kad u objavljenoj knjizi pročitah kako danas u DHK više ne postoji Sekcija za proučavanje književnosti u hrvatskome iseljeništu).

A Iseljena Hrvatska je tako velika i važna da zavrjeđuje puno više pozornosti od one koja joj je posvećena. Tim više što u doba komunističke diktature u Hrvatskoj nije postojala slobodna književnost onakva kakvu su iseljeni Hrvati uzgajali diljem čitavog svijeta. Koliko je uspjela Iseljena Hrvatska očuvati postojeću i

nadograditi stvarateljsku pisanu riječ, najbolje nam svjedoče činjenice u objavljenim djelima koja su tiskana upravo u nakladi Sekcije Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog centra P.E.N.-a. U knjižnici Prinosi za povijest književnosti u Hrvata objavljene su knjige Šimuna Šite Ćorića: *45 hrvatskih emigrantskih pisaca i 60 hrvatskih emigrantskih pisaca*; Ante Sekulića: *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju, Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju, Pavlinski prinosi hrvatskoj književnosti I. i II. i Karmelićanski prinosi hrvatskoj književnosti*; te Nikole Benčića: *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921. i Književnost gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas*.

Dalje iz ovoga odjeljka možemo doznati o prešućivanju činjenica u objavljenoj *Spomenici Društva hrvatskih književnika 1900. – 2000. – 2010.*, urednika Božidara Petrača, naklada DHK, u kojoj su izostavljeni brojni podatci o radu Sekcije, kao npr: da je tjednik za kulturu *Hrvatsko slovo* bio časopis Društva hrvatskih književnika od 1. do 251. broja; da je u tom vremenu obnovljena knjižnica Djela hrvatskih književnika u kojoj je objavljeno jedanaest knjiga; da je u istom vremenu pokrenuta knjižnica Hrvatskoga slova u kojoj su objavljene tri knjige; izostavljen je i rad Sekcije koja je uspjela objaviti u knjižnici Prinosi za povijest književnosti u Hrvata u kojoj je također objavljeno devet knjiga koje sam nabrojao u uvodnom dijelu teksta, te časopis *Korabljica* koji je tiskan u osam brojeva.

U drugom odjeljku koji potpisuje Dubravka Vidak, nailazimo na raščlambu o hrvatskim iseljenicima, emigrantima i egzilu, kao i autorsko upoznavanje s hrvatskom iseljeničkom književnošću. Tako se možemo obogatiti cijelim nizom podataka, od one legende o Croatan indijancima, pa sve do ukoričavanja pojedinih knjiga u kojima su objedinjeni hrvatski književnici sa svih strana svijeta. Najvažnija knjiga u kojoj su se po prvi put našli zajedno prešućeni hrvatski književnici svakako je *Hrvatska književnost*

u egzilu prof. dr. sc. Vinka Grubišića, objavljena u knjižnici Hrvatske revije, Barcelona – München 1990. Nakon toga u izdanju sekcije izlaze spomenute knjige Šimuna Šite Ćorića. U ovome odjeljku možemo doznati i o postojanju arhiva (knjižne građe i iseljeničkih publikacija koje je usčuvala Sekcija iz vremena stvaranja hrvatske države).

U trećem i najvećem dijelu ove knjige, na preko tri stotine stranica dvojac donosi presliku dokumentacije, korespondencije s hrvatskim iseljeničkim piscima iz toga vremena, koji bi mogli komotno nazvati Zbornikom dokumenata rada Sekcije DHK. U ovome odjeljku dobivamo uvid u onodobno stanje hrvatske kulturne zbilje, kao i pismena svjedočenja o radosti i ushiti hrvatskih književnika zbog ponovnog sjedinjenja s domovinom. Naravno da nisu izostavljene i čarke i sitne zajedljivosti pojedinih članova DHK, koje bih radije nazvao sitnom ljubomorom spram jednog od glavnih začinjavaca u buđenju Duhovne Hrvatske. No, na našu žalost, kao da su baš oni slušani, te se netko harno potrudio da te veze ponovno oslabe. Nadajmo se ne zadugo!!!

Vlatko MAJIĆ

OSMJEHIVANJE ZA SAMIM SOBOM

Matilda Marković, *U potrazi za osmijehom*, Diorama, Karlovac, 2012.

Svojom drugom zbirkom pjesama *U potrazi za osmijehom* mlada karlovačka pjesnikinja i profesorica Matilda Marković ulazi u bogati prostor oniričkog pjeva. Zasigurno naziremo: sasvim zrelo i sigurno.

S profiliranim leksičkim fundusom, posve označenim svakodnevnim događajima i dubokim previranjima u duši, opsjednutim jednim morem, stalnim suncem, lakoćom različitih pogleda mnogih i svim onim blizim dodirima, ulazi kroz svoja intelektualna poniranja u pletiva iskustava. Vrelost ovih riječi iz prapočela čvrsto ostavlja u naslijeđe samo trajniji i dublji otisak, a sve drugo nestaje poput stopa na žalu poslije snažnog vala. Začaranost prirodnim mozaikom ljepote, dok odasvud izbija snaga i svekoliko budi se nada, otvara širom nove smjernice izrečenoga tkiva (*osjećam se ponovo zategnuta / poput žica na gitari*).

To je svijet iz kojeg se ne bježi, to je poniranje u tajnost postojanja *plešući po oblucima / vršcima dotičeš granice svodova / po kojima se razotkrivaju / tajne osmijeha*. Pjesnikinja, s lakoćom i jednostavnošću čistog izraza, piše kao da priča priču iz dana u dan, prisjećajući se uzavrela pijeska i ljetnih slanih dodira, usput diveći se postojanju i svojoj moći da joj se dive. I pored ograda, strahovanja i insomnije (dok često *izopačeni i prekrasni / ležimo*

otuđeni i izgubljeni / sanjareći) sačuvana je svemoćna sunčeva pitkost svakog novoga dana.

Stihovi ostaju, kao građa ili dokument, zabilježeni da traju i istraju u postignutoj svrsi treperenja. Temelji i uporište ovom propitivanom pjevu su u osmijehu, ma kolikogod ga mi semantički istraživali i kakogod ga poimanjem označavali. Osmijeh je posljednji krug u tom traganju za samim sobom. Buđenje je, fobija, gatanje “u zagrljaju kasiopeje”, portret za stvarnost (*moramo odmotati zapakirane osmijehe*) i proročanstvo. Izdužena misao, tek potraga: *danas odlučujem biti svoja / pružiti ruku / darovati zagrljaj / zauzvrat ne ću tražiti ništa ... zaspat ću sama omotana osmijesima*.

Apokaliptične i nakazne naznake, aktualnost i sveprisutna naša disperzivnost življenja čine pjesnikinju posve svjesnim subjektom (*istiskujem riječi na papir*) i osnaženom individualnošću – da s krhotinama kroči u *trnovito jutro za nas*. Oprezna je s mogućim ružičastim snovima ili igrama *zaleđenih osmijeha*, stoga, ona oprezno zastaje (*postajem sve više roba s greškom*) i uz to uzdahne te *kroz zube opsuje koju pjesmu*. Povlači se ponekad u sebe – *još uvijek se smiješ bijelo / uzimam iglu i zašivam budne oči* – potom se slutnjom upotpunjuje: *zadržim dah / još uvijek mirišem ljubav*.

U ovoj igri, prepletanju i prelijevanju događaju se neke iznijansirane unutarnje projekcije koje nas u prvi tren osvajaju. Pobuđuju i pozivaju u koloplet čarolije mora, dodira, sirena i snova. Na tom otoku pak pršti *ljubičasta tišina i uplašena koža... dobro poznate tjeskobe*. Poput vječnih promatrača, a vrlo često smo efemerni suputnici i trajni gubitnici, te *stajali smo osamljeni promatrajući igru*, a onda ponovo naizust *na usne se iskrada osmijeh*.

Istinsko pjesništvo progovara jednostavnim glasom. Samoćom i u najvećoj vrevi. Tišinom u nesnosnoj buci. Mirnoćom u velikoj streci.

Doista, tako doživljam ove glasove zapitanosti, sumnja, rastrganosti, raspojasane putenosti i umirujuće sjete što progovaraju iz stihovlja Matilde Marković, pjesnikinje kojoj se može vjerovati. Usprkos svom nevremenu (o)smijeha ostaje nam osmjehivanje za kojim valja tragati.

Ivan BAKOVIĆ

USPINJANJE JE UVIJEK POBJEDA

(Mijo Tokić, *Uspinjanja*, Naklada Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne, Mostar, 2013.)

Pjesma je isječak svijeta, ali i svijet za sebe.

“Pjesma jest poruka, ali nije samo to; štoviše, pjesma uopće nije svodiva na zgoljnu poruku, jer ono što je čini pjesmom više je od svake, pa i najstroženije poruke.” (Vlatko Pavletić, *Kako razumjeti poeziju*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.)

Ovaj navod je potpuno primjenjiv na poeziju Mije Tokića. Njegove pjesme nisu samo riječi i nisu samo poruka, one su umjetnost vladanja riječima, a unutar sloga riječi može se pronaći bezbroj tumačenja, a svaki će ih čitatelj čitajući tumačiti na svoj način, svatko će u njima pronalaziti i pronaći neki novi sloj značenja: poruke, simbola, misli, smisla, ljepote, gorčine, inata, prkosa, snage koju gdjegdje osjeti kao moćnu podzemnu rijeku, a koja opet ponegdje nenadano izbije na površinu kao zavelimski izvor – prekrasan, bistar i pitak, samosvojan i svojeglav, siguran u sebe i u svoje postojanje.

Sve će ovo otkriti i otkrivati onaj tko se upusti u čitanje ovih pjesama. Ali ne u jednom čitanju, nego u višekratnom, skidajući s pjesme sloj po sloj, pa i kad dođe do središta, do srži, učinit će se da mu je nešto promaklo, pa opet ispočetka. No, tako je to s poezijom. Što se više primičemo njezinoj srži ona to više izmiče, što

je uži obruč oko nje ona je dalje. Uvire i izvire prema svom nahođenju. Uzalud sve teorije i teoretiziranja teorije književnosti.

Uspinjanja. Uspinjanje nije samo penjanje. Uspinjati se može i naniže: *Ako pa'neš na koljena / nebo možeš dotaknuti / a ako pa'neš nice / samo će te nebo dotaknuti* (str. 96.) Što si niže, to si više. (Anđelko Vuletić bi rekao *Kad budem velik kao mrav*). *Najbliže su nebu / suncu / oni čije su stope zastale u podnožju* (Čvrsnica, str. 28.) Pa i kad padneš (ili te obore) opet ti je uspinjati se: *Je l' da, Velebite, kad ustanemo, / moramo ostati stojeći* (Velebit, str. 48.)

Uspinjanja, ne uspinjanje, mi smo osuđeni na višekratno uspinjanje, jer nas svako malo *i oni i oni i oni / i oni drugi / vrijeme će ih imenovati* bacaju u blato, u kuću nam donose rat, pletu nam *vijenac od trnja*, a te *Jude se ne vješaju (zauzeti su) / vješaju druge (Njihov mlinski kamen još melje druge)*, kako veli pjesnik u pjesmi *Vijenac* (Hrvatski pleter) posvećenoj Dariju Kordiću. Cijeli naš život je samo niz uspinjanja... do konačnog...

Knjigu otvara pjesma posvećena Ljilji Pavković, ali i Ljilji Zrno, i svakoj drugoj Ljilji koja se svojom žrtvom *ljiljan bijeli / na svom kalvarijskom putu / uspela u nebo / Prešla u zvizzde / (Veće pobjede nema)* (Ljilja, str. 4.)

Prvi ciklus pjesama nosi naslov *Izvišće o vremenu*. U njima pjesnik kroz dvanaest pjesama, naslovljenih po mjesecima od siječnja do prosinca zaokružuje jednu duvanjsku godinu. Zašto duvanjsku? Poslušajte: *siječanj – studen / puca od zdravlja; veljača – varljivo sve je / i led i sunce / i kiša / i trava; ožujak – opet će roditi najveća majka* (misli se na zemlju); *travanj – zemlja ima novu odjeću / a svlači se pred suncem; svibanj – probeharala mi duša; lipanj – o da sam leptir / da sam pčela; srpanj – Na žednoj čatrnji / zmija ispija / sunce; kolovoz – slipsat će i pas / i čovjek; rujanj – blagoslov Božji / plodovi zemlje i neba; listopad – da se opijam zlatnim bojama / jeseni; studeni – studen u kosti / zima u*

kuću; prosinac – Tek Božić / sunce s neba / ubije zimu // u čovjeku. Zar ovo nije duvanjska godina?

Tko nije prebivao na Duvanjskom polju dužinu sunčeva hoda od Midene do Ljubuše i nazad (to je otprilike 365 dana) čitat će ove pjesme kao himnu vremenu zarobljenu u kalendarsku godinu.

Samo onaj tko je po kijametu išao uz vjetar (*tko želi slobodu / mora uz vitar*, Ne mora ništa, str. 98.), preko Duvanjskog polja, i kome su se ruke skljačile i skočile, shvatit će ove pjesme kao himnu duvanjskoj godini, i zazepst će ga, i u srpnju, kad pročita stih iz pjesme Studeni: *Studen u kosti / zima u kuću* (str. 20.).

Planine. Razgovara Mijo s planinama, dvadeset pet njih na broju, trinaest djevojaka i dvanaest momaka. Zamal' četa Mijatova (pa u Vran, u planinu!), teпа im, osjeća ih, ljubi ih. Pronaći će se ovdje zadivljenosti i zaljubljenosti: *Ljubuša – Sveta planina / okrenuta suncu* (str. 29.); *Čabulja – od kamena od mirisa / krasulja* (str. 30.); *Zvijezda – svakog proljeća / ko djevojka / mlada bujna zelena / kao iz rose / kao iz sna* (str. 34.); *Visočica – sama si čudo / ljepote / drugo ti čudo ne treba* (str. 35.).

Pjesmom se može vratiti i poneki dug onoj koja nas je branila i u svojim njedrima skrivala, koja je dugo bila granica svjetova: *ne će odati, prije će mrtvi i bezusti progovoriti /.../ i šuti / kamena šutnja* (Kamešnica, str. 41.).

Primile su ove planine na sebe, ni krive ni dužne, i tuđe grijehe: *Vran – krv / jedino vrelo* (str. 26.); *Čvrsnica – na pravdi Boga rafalom posječene* (str. 28.); *Zavelim – lome ruke / tražeći moje kosti po tebi /.../ Možda trunem u jamama kao mnoga moja braća* (str. 39.); *Kujača – dao je sve / Ni za grob mu se ne zna* (str. 44.); *Šator – tamo je prokletu zrno / stiglo mnoge naše junake / kad su kovali slobodu* (str. 45.); *Velebit – gdje su naše vile / u jamama – Lukinim i Hudim / i inim* (str. 48.); *Ljubuša – ljupka / a puna grobova / (rasutih strtih kostiju) / ne smiješ zemlju gledati* (str.

29.). Ove planine nisu šimićevska „siva skamenjena vječnost“, nego braća i sestre pjesnikove. Draga bića s kojima se razgovara, ljudika. Ponekad i otac i majka zaštitnica. Pa i ljubavnica okićena smiljem i koviljem.

Otkad je prije dvadeset i tri godine u prvoj zbirci pjesama *Knjiga nemira* zapisao *Ispraćam vas / Jedne u zemlju / Druge iz zemlje / I plačem plačem / bezutješno* (Ispraćaj, str. 12.) Mijo Tokić ostaje i opstaje u Duvnu, ispraća i dočika, pita i propituje sebe i druge, nutrinu i vanjštinu, propituje polja i planine. Čuti život, čuti ono što nas tare, a tare nas kao mlinski kamen.

Zna sažeti istinu u četiri stiha: *U životu / ko na guvnu / pokoje zrno / i pliva* (Muka sa zrnima str. 61.). Stjerani smo u vršaj, pa vršemo – nekad žito, nekad trnje. Ponekad je miran, smiren i pomiren: *Dok ne zavlada mir / utiha / bonaca nad životom* (Kratki esej o sreći, str. 86.); opčinjen ljepotom: *Kakvo je tek čudo ovaj grad / kao na dlanu Božje ruke / položen u more / plovi* (Zadarske minijature, br. 8, str. 117.); ustrajan: *Vrijeme nas još nije dotuklo // tuklo je / tuklo // (i oštricom / i muklo)* (Zadarske minijature, br. 7, str. 112.); uviđavan: *Smjerno hodajmo zemljom / da ne povrijedimo tuđu bol / da ne pozlijedimo / ranu* (Smjerno hodajmo svijetom, str. 81.); zapitan: *Pribijaju na križ / na zid / pribijaju // (čavli ili ljudi)* (Muke s čavlima (ili s ljudima?) str. 62.); mudar i osvjedochen: *Tvoje je samo ono što si ljubavlju osvojio* (O osvajačima, str. 87.); zna iznenaditi slikom: *Zvonici / poklisari ovoga grada / molitve od kamena / nebu dignute ruke* (Zadarske minijature, br 10, str. 119.).

Ima u Mijinoj knjizi mjeseci, planina, muka, nemira, utiha, orlova, pjesnika bez krila, bura i hrastova, osvajača i silnika, krjeposnika i žrtvovanih pravednika, iskre koja zapali svijet, ima Duvna i Zadra, ima denotacija i konotacija koje bi nas odvele predaleko u raspredanju pređe Mijinih pjesama – a i ne želim vam pokvariti užitak čitanja i otkrivanja rukavaca Mijine poezije. A ima i jedna prekrasna riječ: PRASVATICE.

Mato NEDIĆ

ROMAN O ŽENAMA

Mira Šubašić, *Ispod nedohvata*, Centar za kulturu, Orašje, 2011.

Da bi bilo moguće napisati djelo kakvo je roman *Ispod nedohvata* autorice Mire Šubašić potrebno je nakupiti ne samo dovoljno spisateljskoga, već prije svega životnoga iskustva. Navikla oduševljavati čitateljsku publiku svojim osjećajnim pjesmama i kratkim prozama koje je objavljivala od 1999. godine u svojim prethodnih šest knjiga, Mira Šubašić se romanom *Ispod nedohvata* predstavila kao zrela književnica koja ima što ponuditi ne samo u poetskom, nego i u proznom obliku.

Roman *Ispod nedohvata* ima strukturu paralelnoga romana. Autorica u njemu ispisuje priče o trima obiteljima i o trima naraštajima žena u tim obiteljima, da bi u završnome dijelu romana pokazala da se život nezaustavljivo probija naprijed te je potrebno otvoriti vrata i četvrtome naraštaju koji se tek pomalja iz bezbrižnosti i razigranosti djetinjstva u mladost koja mu se smiješi u daljinama.

Usporedno ispričavši priče o trima ženama koje u svojoj mladosti doživljavaju i ljubav i razočaranja, autorica nastavlja priču o obiteljskome životu, o njihovim kćerima koje se izvlače iz patrijarhalne sredine, koje se školuju i time stječu određeni status u društvu koji im omogućava zauzimanje obrambenoga stava u odnosu na pravila patrijarhalnoga života, što ih donekle unesre-

čuje, ali ih i oslobađa okova poslušnosti i podložnosti muževima i članovima njihovih obitelji, oslobađa ih za jedan drugi i drukčiji život u kojemu one same mogu kreirati vlastite postupke i praviti izbore s kojima se njihove majke, kao predstavnice starijih shvaćanja, vjerojatno ne bi složile. Tako drugi naraštaj žena u kojemu su umjetnička duša Marina, samosvjesna Kristina i tiha, ali odlučna Katarina, proživljava svoje dane u potrazi za ljubavlju i razumijevanjem, a to znači za samim smislom života.

Treći naraštaj žena čine Marinina kći Anamarija, koja je rano shvatila da život mora uzeti u svoje ruke ako se ne želi prepustiti zatupljenosti seoskoga mentaliteta koji je vodi na marginu društvenoga priznanja, ali koja se na početku svoje samostalnosti susreće i s brojnim poteškoćama, te Sandra, koja ostvaruje sretan brak i odlazi u svijet, ali i razočarana Karolina kojoj Kristina pomaže da u zrelim godinama konačno pronađe životni smisao (kako ga je i ona tek u toj životnoj dobi bila pronašla), da ostvari poslovnu karijeru, postane samosvojna i kao takva uđe u sretnu ljubavnu vezu u kojoj nema podložnosti, već je prisutna samo obostrana, uzajamna čista ljubav.

Moderno strukturiravši svoj roman, koji je kompozicijski podijeljen u četiri dijela, Mira Šubašić je ostvarila značajno i zanimljivo djelo, puno životne mudrosti, onih nedohvata koje tek promišljanjem i doživljavanjem teksta i njegovih poruka, iskreni i za mudrost života otvoreni čitatelj može dohvatiti i zabilježiti u svojem duhu.

Roman *Ispod nedohvata* roman je o ženama koje se uspješno bore za svoja prava, ali se ne bore protiv muškaraca, koji im, u okrilju ljubavi i razumijevanja, postaju životnim utočištem i nositeljima smisla, već se bore protiv zaostalosti, patrijarhalnih shvaćanja, sputanosti ženskih sloboda, protiv robovanja unutar braka, a za slobodu i ljubav koja je poveznica među bićima i koja je u

konačnici smisao svakoga postojanja. Zato se za roman *Ispod nedohvata* može reći da je to poezijom natopljen roman o ljubavi.

Budući da je Mira Šubašić prvenstveno pjesnikinja, osjećajna duša koja na svijet gleda okom umjetnice i koja osjeća bilo svijeta, ona je svoje misli nadahnula liričnošću i tako je stvorila poetsku romanesknu mapu koja će sigurno naći mnoštvo čitatelja koji će u romanu *Ispod nedohvata* znati dohvatiti smisao književne poruke i životnih vrijednosti koje autorica promiče svojim, usudio bih se reći, proznim pjevom uvijenim u romanesknu formu.

Činjenica je da život nosi i oduševljenje i razočaranja, a ljudi i vole i griješe, čega je, u svojem bogatom životnom iskustvu, svjesna i autorica romana, te stoga čitatelja vodi stranicama koje mu nude i uzbuđenje i smiraj, ali prije svega istinu o životu, istinu koja je nepatvorena, koja je čak utemeljena dijelom i u autoričinoj biografiji.

Poslije knjige *Jao, pedesete!* (2008.), kojom se cjelovito predstavila kao predstavnica ženskoga proznog pisma u Bosanskoj Posavini i u hrvatskoj književnosti Bosne i Hercegovine, Mira se Šubašić romanom *Ispod nedohvata* zasigurno potvrdila vrsnom autoricom i svrstala se u red ponajboljih autorica ovoga žanra u hrvatskoj književnosti općenito.

Sonja JURIC

ODJECI ILI LIRSKI ČASOSLOV FRA VENDELINA KARAČIĆA

U povijesti hrvatske književnosti česta su imena svećenika-književnika. Od začinjavaca preko Džore i Marina Držića, Mavra Vetranovića, Juraja Križanića, Andrije Kačića Miošića, Matije Petra Katančića, Petra Bakule, Grge Martića do Lucijana Kordića i Miljenka Stojića. Upoznali smo se s njihovim radom kroz razne epohe i pravce, pratili njihov utjecaj na kulturna i društvena zbivanja u vremenima u kojima su živjeli i radili. Ostavili su velik i neizbrisiv trag i dali ogroman doprinos u svim književnim rodovima: u lirici, epici i drami. Zaokupljeni različitim temama i motivima, od religioznih, domoljubnih i općenito životnih i univerzalnih tema koje okupiraju običnog čovjeka, doprinijeli su razvoju naše kulturne baštine; posebice su zaslužni za neizbrisiv prilog kraljici pisane riječi – poeziji. Toj brojnoj skupini svećenika-pjesnika pripada i fra Vendelin Karačić.

Suradnik je brojnih časopisa, zbornika i glasila, auctor stručnih i znanstvenih radova, te zbirki pjesama, predan i samozatajan djelatnik na Akademiji likovnih umjetnosti u Širokome Brijegu. Promicatelj duhovne i književne riječi fra Vendelin Karačić je u Nakladi Matice hrvatske Široki Brijeg i Franjevačke galerije u Širokome Brijegu 2011. godine objavio zbirku pjesama *Odjeci*.

* * *

*Ružo, o čisto protuslovlje, slast
ničiji biti san među toliko vjeđa.*

R. M. Rilke

Knjiga pjesama *Odjeci* sadrži sto devet pjesama podijeljenih u pet ciklusa: *Odjeci iskona*, *Odjeci davnine*, *Odjeci tišine*, *Odjeci života* i *Odjeci neba*. Ono što povezuje sve cikluse jest riječ odjeci. Svako ponovno iščitavanje ovog pjesničkog rukopisa pronalazi svoj odjek unutar čitatelja (popunjavajući ona mjesta neodređenosti po Romanu Ingardenu) evocirajući razne misli i osjećaje poput: tuge, sjete, dječje radosti, ljubavi, svjesnosti o prolaznosti života, ali i svjesnosti o Božjoj nazočnosti i poimanju da su svi ljudi braća. Svi ciklusi u knjizi odišu Novozavjetnim reminiscencijama i istinama, te kao takvi podsjećaju na časoslov (brevijar) u kojemu se nalaze molitve namijenjene svećenicima, u odgovarajući sat. Nije li dakle ova knjiga upravo lirski časoslov jedne duše? I ne podsjeća li, barem djelomično, na *Časoslov* R. M. Rilke aludirajući na ružu kao “čisto protuslovlje” onoga što jest i mjesta na kojemu jest? Fra Vendelin Karačić je misaoni lirik (poput Ivana Gundulića primjerice) sklon dubokim promišljanjima i kontemplacijama, mistik u pjesništvu, te i na taj način blizak bratu Franji Asiškome (*Pjesan o bratu Suncu*). Gradeći kuću od jezika, jezičnu umjetninu, tvrđavu koja se ne da osvojiti ni pokoriti unatoč jakim vjetrovima i olujama, fra Vendelin Karačić je svoju poetiku utemeljio na simbolima i aluzijama o prolaznosti života, ali i onoj tihoj, kršćanskoj, pomirenosti s tom činjenicom.

U prvom ciklusu *Odjeci iskona* pjesnik tematski zadire u tajne života, tajne čovjekova postojanja, u unutarnji svijet gdje su proljeća i vjetrovi, prolaznost i vječnost. Aktualizira spoznaju da nema ničeg novoga pod suncem i kapom nebeskom. Pjesma *Ja nisam ja* upravo o tome svjedoči: *O kako velik si Ti / koji reče: Ja*

jesam // Ja nisam Ja // U meni sva su proljeća / Sve draži bivanja, ali / i sve zime ledene / sve gorčine pelina // U meni je prolaznost / i budućnost slućena / što je bilo i što će bit / a u svemu tome ipak / i jesam i nisam ja. Sve je u nama, nikad izvan nas; i proljeća i zime, i draži i gorčine, zemni prah i život vjećni, u nama su skrivene tajne u kojima “vrvi život i rubove mrtvila razara”. Izmeću tih krajnosti, života i smrti, vjećnosti i prolaznosti baulja ćovjek. I nosi sa sobom sve što mu život neumitno natovari na pleća.

Pjesma *Hod i prohod* također aludira na životnu putanju, na prostranstva, ali i na sužene aleje života. *Dok se žrvanj vremena okreće / bruji radost putovanja // posrćući žurno hodim / pokraj rijeka obećanja / hoteć' ući u puninu / tražim luku sveimanja.* Ljudski život je veliko prostranstvo, ali ćovjek je zbunjen prolaznošću, sve nekako propusti, pa život proteće pokraj njega, poput rijeke. Ostaje mu nada da će se na koncu ugrijati uz “Božanski krijes”, uz “Oca svjetla”.

Bit ću i velik i malen / sred tmice uzdignuta ćela / jer u meni je osmijeh Neba (pjesma *Tajne svemira*). Zaviriti u tajne svemira i ostati uzdignuta ćela, zadržati sklad u svom mikrokozmosu i sjediniti se u veliki mozaik-makrokozmos, svojstveno je mistićarima, pjesnicima koji su svoja estetska i etićka načela pretoćili u stihove, u mudre i duboke životne istine. Ciklus *Odjeci iskona* prožet je mišlju o prolaznosti života, o jeseni koja stere svoja krila, o opalom lišću (poput *Jesenjeg lišća* Victora Hugoa), ali slijedeći nauk brata Franje Asiškoga fra Vendelin Karaćić u svojim stihovima tiho i postojano nudi prostor za slutnju i ćežnju za vjećnošću.

Slijedi ciklus *Odjeci davnine*. Ako se spomenu neki naslovi: *Gradina, Varda, Hrast samac, Suhozid, Stubla, Kamenica, Solilo, Stećak, Tilova glavica, Šuplja pećina, Tri ćuprije, Greb popa glagoljaša, Bilig kameni...* da se naslutiti da je ovo ciklus koji temat-ski obuhvaća davninu jednog podneblja, hercegovaćkoga krša i

škrte zemlje, domovinu vitezova koji leže pod stećcima, suhozide i duvarove, žuljevite ruke i vatru na ognjištu. Bratimljenja između čovjeka i zemlje, čovjeka i vremena, udaljenost i bliskost sa precima i generacijama koje slijede pretočeni su u stihove pjesme *Iznad zamke vremena: Hoće li zauvijek / od iskona do nakraj vremena / stara i nova istina trajati / što zbunjuje, u osami / zarad obilja zemnog ili bijede duševne / neka nikoga ne krivi / jer iz srca ljudskoga staze ishode / koje u spas ili u propast odvođe.*

Spoznaja da je sve u nama, i spas i propast, i sreća i nesreća, i ljubav i mržnja, mir i nemir suočava nas s mišlju da je čovjek sam sebi velika nepoznanica. I da se u čovjekovoj nutрини kao u nekoj velikoj riznici može svašta naći. Ali također nam je bitna činjenica da onaj koji pozna sebe, onaj koji sebe osluškuje s namjerom da razumije a ne osuđuje, potpuno prihvaćajući ono što jest, to je čovjek spreman da se “uzdigne iznad zamke vremena”.

Pjesma *Moj vrt*, besprijekorno je stilski i leksički dotjerana, po mom mišljenju najbolja pjesma u knjizi, asocira na Tagorinog vrtlara, Gradinara, koji obrađujući svoj vrt obrađuje i preispituje svoju dušu: *I pita san se / što uvijek bolje restu / od pitomi' trava / Pouku nađo' / di more nač svak / kad sam u srce svoje pogleda.* Ciklus pjesama *Odjeci davnine* obogaćen je lokalizmima, arhaizmima i ikavicom kao stilemima. Bude sjećanja i na trenutke uskrsavaju minula vremena “kad se sidilo na ognjištu, kraj vatre, kad su dica jila kruva, a didovi i čaće šutke motali škiju. Bila su to vremena kad su se ljudi okupljali i pjevali na gumnu, nosali grebene i gargaše, vremena kad su pojate bile pune ovaca, načve brašna, a na stublu vazda neko navraćao”. Nema više tih vremena. Žal za njima iskazan je u pjesmi *Tuga pustoši: Danas di plača dičice nema / budućnosti ne će ni biti // I plače baka stara: / osta ognjište naše pusto / sa mlom umire ovi dom.* Nestalo je života tamo gdje ga je najviše bilo. Nestale su pastirske igre, nestalo je pjesme, nestao je pastirski svijet sličan onome iz ekloga i pastora-

la u idiličnim arkadijskim prostorima (o kojima je nekada davno pjevao Nikola Nalješković). Ostala je pustoš i žal za izgubljenim vremenom.

Sljedi ciklus *Odjeci tišine*. Ovaj ciklus tematski objedinjuje sljedeće: nadu, slutnju, sreću, neizvjesnost, noć, mjesecinu, cestu, rijeku, misao, kišu, jablan, lahor, snijeg, san, probdjevenu noć. Sve navedene teme i motivi su univerzalni za sva vremena i za sve ljude. Švicarski teoretičar i povjesničar književnosti Emil Staiger u svojoj poetici na jednom mjestu kaže: “Kad se dogodi sklad između pjesnika i trenutka nastaje pjesma. I ona traje upravo onoliko koliko je trajao taj sklad. Pjesma, dakle nije odraz vanjskoga, niti unutarnjega jer je u lirici i subjektivno i objektivno neodvojivo.” Da se zaključiti kako fra Vendelin Karačić uranja u trenutak i iz tog kontakta crpi obilje pjesničkih uradaka koje podastire pred čitatelje, sa željom i namjerom da se podijeli ono što je najvrjednije, izniklo iz tišine, izniklo iz dubine čovjekova bića, sublimirano s vanjskim svijetom i uobličeno u najprofinjenije verse. Sljedeći stihovi: *Pjesma je rođendan mladosti / u kojemu izvor i uvir / istom se jutru raduju / da prije mraka obznane: / Usne na kojima pjesma počiva / gnijezdo su vječita rađanja*, podsjećaju na one iz Rilkeovog *Časoslova*: *Ja živim u kruzima koji se šire / i njima sve više obuhvatit žudim / (...) ja kružim i kružim okolo Boga / tog prastarog tornja već hiljade ljeta / i ne znam još, jesam li soko il vihor / il velika pjesma ovoga svijeta*. Pjesništvo ima Božansku snagu. Pjesništvo ima preobražajnu moć poput Orfejeve i Ovidijeve pjesme ili pak *Preobraženja* A. B. Šimića. A što su drugo preobraženja nego li naša težnja za trajanjem, naš pokušaj da “umjesto u prah na koncu pređemo u zvijezde”.

Četvrti ciklus pod nazivom *Odjeci života* objedinjuje pjesme u kojima se život promatra iz neke druge perspektive, iz pozicije biljaka i životinja. Ovaj ciklus pjeva o svim stvorovima na zemlji, o lasti koja svija gnijezdo, o zelembaću i kornjašu, pauku i buba-

marama, o cvijetu koji se otvara pod suncem. U pjesmi *Kornjaš: Stotine pokreta uzalud / ali mali stvor ne odustaje / nožicama tanašnim / uprazno lamata / (...)* I uzniku vlastitih oklopa / život se osmjehuje. Borba je neminovna za sve žive stvorove. Mali kornjaš je zbrinut od strane prirode, nema mogućnost racionaliziranja i promišljanja, ali on se bori iako je hrptom zemlji okrenut. Njegov rod prastare muke ponavlja. U toj nevinoj borbi i otvaranju cvijeta, u lastinu krilu i paukovoju mreži, u letu bubamare je tajna života. Ista ona koju čovjek nosi u sebi.

Posljednji ciklus pjesama *Odjeci neba* objedinjuje cijeli pjesnički opus u jednu cjelinu – nebo. A nebo je širina u fizičkom i metafizičkom smislu, te ovaj ciklus obiluje sljedećim temama: otajstvo, ljubav Isusovu, križ, Golgotu, brata Franju i širokobriješke mučenike. Ovaj ciklus odiše ljubavlju prema bratu čovjeku i još jednom potvrđuje poslanicu sv. Pavla: *Kad bih sve jezike ljudske / i anđeoske govorio / a ljubavi ne bih imao / bio bih mjed što ječi / ili cimbal što zveči* gdje uočavamo poveznicu sa sljedećim stihovima iz pjesme *Ljubav povrh svega: povrh svega ljubav / njoj nema zakona / ni zapreka // načela ne mogu je sapeti / niti je zemlji mogu / oteti nebesa / (...)* jer ljubav rađa i oživljuje / daruje a ne uzima / na prvo mjesto stavlja Boga / na drugo čovjeka / i obje ih Bogočovjek / u jedno spaja. Posljednji ciklus je svojevrsna oda ljubavi, ljubavi prema čovjeku, ljubavi prema Bogu. Ona je snaga koja pokreće, sila koja ruši sve prepreke i barijere, te dopire do najudaljenijih mjesta čovjekove nutrine.

***

Čovjekova potreba da se izrazi stara je koliko i sam čovjek. Tragovi te ljudske potrebe svuda su oko nas: na licima umjetničkih slika, u notama veličanstvenih arija, u svakom stihu koji je zabilježila ljudska ruka, u kamenim skulpturama. Sve je prožeto vječitom čovjekom težnjom za vječnošću, sa željom da se osta-

vi trag u kamenu, drvetu, na pergameni, na papiru. Ta iskonska borba čovjeka i vremena, neprijatelja svega živoga, rezultirala je najvećim umjetničkim djelima. Ali u ta djela je udahnuta Božja snaga i nazočnost, otisak Božanskog prsta.

Jednom prilikom August Rodin je rekao: “...svugdje sam umjesto Boga stavljao skulpturu”. U esejima i pismima njegovog prijatelja i suradnika R. M. Rilkea nalazimo i objašnjenje o važnosti udjela Božanskog u umjetnosti. Udio Božanskog u poeziji uistinu prepoznajemo u *Odjecima* fra Vendelina Karačića. U svakom retku ove stihozbirke osjeća se mir i sjedinjenje s Apsolutnim. Osjeća se življenje u tišini i susret s onim najbitnijim, susret s Božanskim u čovjeku.

Na samom koncu citirala bih novozavjetnu misao: “Budni budite i u svako doba molite”. Pozvani smo da među našim vjeđama uvijek bude molitva i budnost. Nikada san, nikada ona Rilkeova proturječnost ruže.

Ante KRALJEVIĆ

IZLAZAK IZ ŠUTNJE

Radica Leko, *U Njemačku, brale...*, DHKHB – MH Posušje
– HKD Napredak Posušje, Mostar – Posušje, 2011.

Hrvati su u zadnjih dvadesetak godina koliko-toliko izašli iz genitiva, ali iz hrvatske književničke šutnje o onih zadnjih pedeset pet godina dvadesetoga stolica nikako da kroče nogom. Šuti se. Šuti se o četrdeset petoj i nekoliko poratnih godina, o nevini- ma koji su omrcali, a ne osvanjivali, o noćnim lupanjima na vrata, odvođenju i nevraćanju, o grobišćima, o jadama i brigadama, o sađenju pamuka, o partijanju i partizaniji... šuti se i o samoj šutnji. Šute žrtve jer su ušućene, šute sirotčad jer su na šutnju kodirani, šute krvnici i “heroji”, sve ih je manje, umiru bez savisti u svisti, nestaju šuteći.

Obće je misto, da je zapadna Hercegovina siromašna prozom, te da od 30-ih godina 20. st., posli Ivana Softe i njegovih “so- cijalnih” proza, nije objavljen roman vridan spomena, pogotovo roman, priča o “težkim” događajima koji počinju Drugim ratom.

I tako smo šuteći čekali, da se 2011. pojavi književnica Ra- dica Leko sa svojim romanom prvincem *U Njemačku, brale...* i u šest poglavlja prva progovori o polovini jednog stolica, koje se tako krvavo prielomilo prieko tri naraščaja: dida Ivana, sina Ivana i unuka Ivana Johana (ista imena nisu slučajnost), sve u razdoblju od početka 1945. do kraja devedesetih, do završetka HOOR-a (Hrvatskog obranbenog i oslobodilačkoga rata). Zgu-

snuta je to priča o događajima iz vremena “oslobođenja”, priča o usudu obična, nepismena hercegovačkoga seljaka, o prijateljstvu i izdajstvu, likvidacijama i teroru, danonoćnom strahu, skrivanju, kada je nespretno izgovorena rič ili nečiji upereni prst kopao rake; priča o kasnijim tihim, ali stalnim, ponižavanjima, diskriminaciji i progonima “neprijateljske” strane; priča o pašošima i gastarbajterstvu, o HOOR-u i o osičaju da se jedni bore bivajući topovskim mesom, a da drugi, nevidljivi, sinovi i unuci onih aktivista i tašnara iz druge polovine četrdesetih, povlače konce i odvlače imovinu. U stvari saga o stalnicama svekolike književnosti: rađanju i smrti, ljubavi i mržnji, dobru i zlu, izpričana znalački, usustavljeno i iskreno; saga u kojoj književnica nije tribala ništa “izmišljati”, dostatno se bilo okrenuti oko sebe, sititi se svega onoga što se od starijih čulo, viditi grobove u vododerinama, tisuće Hercegovkã u vičnoj crnini – i evo zapletã, likova, stanja i događaja prid kojima je nemoćna zamisao i pisaca “najfantastičnijih” romana. Život je na ovim prostorima nadišao svaku maštu, svaku virojatnost, svakoga pisca.

Radičino je pero suvereno i na razini rečenice, i na razini prizora, i na razini fabule; ona znalački tkaje povist od misila u svim nijansama i čvrsto drži čitatelja uz tkalački stan do kraja konca, dok teče konca. A klubko je upravo onoliko, koliko treba biti. Književnica u razvoju radnje ne zalazi u rukavce iz kojih nema povratka niti gura uzporedne priče (drame, povisti), koje se ne bi dozivale. Jezik je primiren suričju, pa kad ono to zahtiva (dvo-govor likova u seoskom ozračju), čujemo sočni hercegovački govor, koji ne znači samo ikavicu, nego i sve ostale značajke: glasoslovne, oblikoslovne, ričoslovne i one skladnje.

Svakako, pojava ovoga romana – koji, nimalo slučajno, od objave pa nadalje, ne silazi s listvice najčitanijih – označuje međašnik u hrvatskoj prozi ne samo zapadne Hercegovine, i pravo je osviženje u poplavi novinarske proze, razvikanih mizernih uradaka, bludopisa i budalastih performancea.

Ivo Mijo ANDRIĆ

ZOV LIRSKE DUBINE

Josip Palada & Fabijan Lovrić, *Poziv iz zemlje*, DHK HB, Mostar, 2010.

Rijetke su kod nas beletrističke knjige potpisane imenima više autora. Jednako tako, rijetki su pisci u Hrvata koji su spremni udruženim snagama krčiti put kroz guste nakladničke šume i zarasle spisateljske staze i bogaze.

U te književne raritete svakako treba uvrstiti zbirku poezije *Poziv iz zemlje* dvojice iznimno vrijednih i plodnih pisaca: Josipa Palade i Fabijana Lovrića. Nakladnik Društvo hrvatskih književnika Herceg Bosne iz Mostara prihvatilo je u svojoj *Nakladi* tako ozbiljan izazov ponuditi čitateljima autorski izbor dvojice pjesnika koji desetljećima ispisuju stihove i druge književne vrste. Sa svoje strane poznate i priznate poete pobrinuli su se načiniti takav izbor izbira iz vlastitog stvaralaštva koji cjelovito prezentira njihove pjesničke pravce i postignuća. I nakladnik i autori tim su zajedničkim pothvatom ostvarili primarni cilj, a to je upoznavanje ljubitelja poezije s ponajboljim lirskim djelima dvojice vrsnih autora i promotora lijepo pisane riječi te njihovim bio-bibliografskim podacima i potankostima.

Poziv iz zemlje donosi čitateljima 118 pjesama (54 Palada i 64 Lovrić). Takav izbor nudi mogućnost šireg upoznavanja i preciznijeg ocjenjivanja njihovog pjesničkog opusa koji je objelodanjen u tridesetak do sada objavljenih pojedinačnih zbirki poezije.

Premda je Palada za punoljetstvo stariji od Lovrića (1935.:1953.), njegov je poetski ruksak dvostruko lakši od Fabijanovog. Razlog tomu nalazi se u činjenici da je Palada prvenstveno prozni i dramski pisac, a Lovrić je primarno pjesnik. Zato njegov lirski paket sadrži dvadesetak knjiga pisanih za djecu i odrasle. U kvantitativnom i književno-estetskom smislu taj je paket nešto malo teži i raznovrsniji od onoga što ga je za pjesmokusce priredio Josip Palada. No, ako se knjiga i njezini autori promatraju u punom stvaralačkom integritetu, tada je to cjelina koja široko otvara vrata lirske kuće u kojoj će svatko pronaći slobodan kutak za vlastite emocije i skrivene želje.

Poetski izbor Josipa Palade označen naslovom *Na vidiku repatica*, sastoji se od pjesama i kraćih poema pisanih u vremenskom razdoblju od kraja šezdesetih godina prošloga stoljeća do isteka prve dekade dvadeset prvoga stoljeća. U tom rasponu od četiri desetljeća dogodile su se značajne društvene i povijesne promjene koje su obilježile živote nekoliko naraštaja ljudi našega podneblja. Prateći te promjene i aktivno sudjelujući u njihovom kreiranju i provedbi, pisac Josip Palada držao se smjera koji mu je osigurao stabilan obiteljski život i relativnu slobodu stvaranja. Poštujući zadane granice stvaralačke slobode pisao je prozu i poeziju u čijem je središtu bio čovjek egzistencijalno vezan uz rad i poštivanje pravila vladajućeg sustava. Put jednoumlja dopuštao je razlike u gledanju i poimanju određenih stvari i pojava, ali je u izvedbi bio jednoličan. Pisac je toga bio svjestan, pa je dugoročne poruke slao u šiframa. Valjda je zbog toga u narodu i ostalo pitanje: što je, zapravo, pisac htio reći? Ili, kako je to Palada zapisao u pjesmi naslova *Znam*:

Znam!

Putu k čovjeku nema!

Ženi još manje!

Bogu nikako!

U takvome ozračju čovjek se predaje prirodi, uvjeren da će se tim činom pomiriti s društvom i pronaći mjesto koje zaslužuje. Opijenost prirodom svojstvena je pjesničkim dušama u trenutcima nadahnuća, ali nije uvijek sukladna ljudskim očekivanjima. Za san o ljubavi dovoljno je jedno, za ljubavnu zbilju potrebno je dvoje, a za nešto više i troje je malo. U traganju za višim ciljevima događa se skretanje u pogrešan smjer. Baš onako kako je s puta u bolju budućnost skrenuo njegov prijatelj Joža.

*Moj prijatelj Joža
Iz Puškarevog Jarka
Se propio
Nitko ne razumije
Njegovu tugu
Razbio je tri auta
Osakatio se
Bio na robiji
Objavio knjigu pjesama
A i dalje je sam.*

Takvih kao Joža uvijek je bilo i vazda će biti. Svuda i na svakom mjestu diljem bijeloga svijeta. Njih barem ima, reći će pjesnik, prizivajući prijatelja riječima:

*Navrati Joža do mene
Lako ćeš
Jer mene
Mene nigdje ne ima.*

Dolazak ratnoga zla na hrvatske prostore otvara novo poglavlje u životu i pjesništvu Josipa Palade. Mirnodopske prirodoslovne, zavičajne i radno-egzistencijalne teme preko noći bivaju zamijenjene narodnosnim, domoljubnim i državotvornim. Čovjek iza tvorničkog i pisačkog stroja laća se oružja i ide na bojište braniti domovinu. Hrabro i bez zadrške, svjestan svih opasnosti od mo-

guće pogibelji. U tom teškom vremenu Josip Palada ispisiuje bujicu domoljubnih stihova i poema kojima priziva prijeko potrebni mir i željenu slobodu. Uz njih i samostalnost naroda i neovisnost države kojoj rođenjem i cijelim svojim biće pripada. Pjesme nastale u doba Domovinskog rata i poraća nose elegičnu crtu koja je poveznica sa pjesnikovom ranom mladošću proživljenom tijekom narodnooslobodilačke borbe, progona i seobe iz primorskog kraja u ravnu Slavoniju.

Usud seobe koja je mladoga Paladu zadesila u Drugom svjetskom ratu, dogodio se i njegovom prijatelju i subratu po peru Fabijanu Lovriću. I njega je bosanskohercegovački rat devedesetih godina pomjerio iz rodne mu Tuzle, najprije u Pelješki Orebić a potom, u netom oslobođeni Knin. Za razliku od Paladine dječačke, Lovriću se seoba dogodila u srednjim godinama života. Reklo bi se u zrelim godinama kada je moć adaptiranja na novu sredinu teža, a prilike za napredovanje bitno umanjene.

No, Fabijan Lovrić ne bi bio ono što jest da i u tim okolnostima nije pronašao stazu za brzo hodanje. Radišni pisac, novinar i prosvjetni djelatnik, koji je borbene navike donio iz rodnog rudarskog kraja, u Kninu se bez ostatka posvetio čitanju, pisanju, širenju vlastitog znanja i prenošenju istoga na mlade naraštaje. Ubrzo, nakon dolaska u novu sredinu, iz njegove književne radionice u svijet literature odaslane su brojne pjesme, književni prikazi, slikovnice i objavljene knjige. Među njima i zajednički pjesnički projekt *Poziv iz zemlje*.

Iako je u zajedničkoj knjizi zastupljen na nešto manjem broju stranica, Lovrić je izborom raznovrsne poezije iz svoje bogate pjesničke riznice bitno ojačao i oplemenio njezinu unutarnju jezičnu strukturu i estetski doseg. Pri odabiru pjesama vodio je računa o svim elementima i značajkama svoga pjesničkog stvaralaštva. Tako se među odabranima nalaze pjesme posvećene rodnoj kući i roditeljima, užem i širem zavičaju, povijesnim znamenitostima

i poznatim ljudima, prirodnim ljepotama, moru i kamenu i sve-
mu što pjesniku otvara pogled i dušu. Dom i domoljublje, rod i
rodoljublje, zemljopis i povijest, ljubav i opažaj, sve je to satka-
no i sazđano u tematski razuđene i leksički jezgrovite Lovrićeve
pjesme. Njegova raspjevana lira spaja Olimp s Jadranom, Masadu
s Ramom, kopno s otocima, rijeke s morima. U njegovoj pjesmi
ništa ne stoji, niti što čeka. Sve se kreće prema određenom cilju.
Sve teče prema jezeru, oceanu ili samome nebu. Fabijan Lovrić je
dinamičan poeta koji duboko osjeća i proživljava svijet oko sebe
i razumije ga u samome sebi. O tome zorno svjedoče i ovi stihovi
iz pjesme *Otok u meni*.

Tko nije svjetlosti željan

Neka ne nosi krila

Neka se uotoči

U najpogubniju hrid

Od koje brodovi strepe

Na kojoj more kuvlja

Vodu tamnih dubina...

Za razliku od većine suvremenih hrvatskih pjesnika koji njegu-
ju slobodnu poetsku formu, Fabijan Lovrić znalački koristi rimu
kao prefinjeno vezivo za spajanje strofnih katova svojih lirskih
zgrada i nebodera. U toj vrsti zidanja rimske pjesme potvrđuje se
kao vrstan meštar. Ne u kamenu kako je nekada radio na daleko
poznati Juraj Dalmatinac već u riječima, primjerice, iz pjesme
Uresi špilje poput velikoga Tina Ujevića:

Drhti uzbuđenje u kristalnom zidu

Taložim se, rastem sa svakom kaskadom,

Kako će voda opsjednuta nadom

Od moga taloga zaobliti sigu.

Poezija je vječna, poet kratko traje i u toj kratkoći piše osje-
ćaje. “Ono što nije zapisano, kao da se nije ni dogodilo”, reče

i napisa naš književni nobelovac Ivo Andrić. Svjestan je toga i Fabijan Lovrić pa svoje misli pomno bilježi i pretače u pjesmu. Strpljivo i smjerno kao slikar boje. Iz te igre stvaranja kličaju stihovi i na kraju rastu pjesme kao stabla. A stablo do stabla i eto vam – knjiga. Tako je izrasla i Palada-Lovrićeva stihovnica *Poziv iz zemlje*. Iz zrnevlja riječi i kapljice vode. Iz sunčevih zraka i sjaja slobode.

I iz zemlje koja daje i uzima.

Jer, zemlja je majka svemu što postoji.

Pero PAVLOVIĆ

OTAJSTVA IZ PRETINCA DUŠE

Jasenska Požega Sremac, *Otajstvo duše*, Muzej i Galerija Neum i Matica hrvatska Neum, Neum, 2011.

Zbirka pjesama *Otajstvo duše* prekrasan je pjesnički cvijet, s pet latica stihovlja izraslih u čašci ljepote, s pet lapova ljubavi, s drškom u pjesničkoj ruci. Pjesnikinja je najprije krila cvijet, da za njega ne sazna svijet. Krila ga u predjelu duše. I nitko za njega nije znao, doli ona i njezini najbliži i najdraži. Vrijeme bilo takvo. U punini vremena pjesnikinja ubrala cvijet i pokazala ga svima nama. S nama računa na razumijevanje. Na suosjećanje. Na istinu. A istina se najbolje očuva u dubini duše. U dosluhu sa srcem sva nam se raskoš duha otkrila. Probudila pjesnikinja onaj bolji dio duše – duhovnu dušu – i imamo što vidjeti i doživjeti. I svemu se diviti. Osobito onom duhovnom Parnasu koji nam kroz predočene pjesme postaje tako očit. Očituje se tako pjesnikinja kroz otajstva duše, pa dubinom ljubavi prema majci, uzdarjem zrcalnih stihova prema zemlji koja je hrani, mudrim porukama koje su ponikle iz životnog iskustva, a jezgrovitim kratkim mislima opominje nas da hodimo putovima svjetla. Tama predstavlja opasnost, a osobito tama duše. Od postaje do postaje nam je ići i do cilja i kraja sretno stići. Na životnom putu puno je zamki i zagonetki. Kada tijelo klone, duhom budimo pripravnici.

Otajstvo duše. Netko polazi od tijela. U središtu pozornosti je tijelo i sve što tijelu pripada. Na dušu se malo ili nimalo ne misli.

Pjesnikinja pošla od duše. Od otajstva duše. I, dobrim dijelom, otkrila bogat duhovni svijet. Progovorila srcem i molitvom. Redaju se pjesme u kojima ona nalazi mir i životnu snagu. Naslonjena na tišinu, prebire odjek riječi u duši. Riječima daje krila kako bi spasila ljepotu od propasti. Pjesnikinja je duboko svjesna kako smo svi putnici na istoj rijeci i kako po istim zakonima teče život. Od uspomena se ne živi. One su samo podsjećanja na minulo doba. Na minulim događajima treba učiti i uvijek biti spreman boriti se s nedaćama i izazovima koje život pred nas postavlja i težiti onom što je dobro, plemenito i lijepo. Zato, kada polete ptice i ruke se spoje u sreći i kada svako lice postane nalik nebu, pjesmi treba leta da se život ne pretvori u sjenu. Usprkos svim poteškoćama pjesnikinja je sretna, jer sve boje reda po redu, a bijelu ostavlja za svoju dušu.

Majci. Pjesnikinja darovala majci pregršt stihova punih ljubavi. Tu ljubav ne možemo opisati. Ljubav se može samo doživjeti i onaj tko je doživi i proživi može je pokušati opisati. Pjesnikinja to i čini. Naziremo beskraj ljubavi. Njom su “obojene” ove pjesme. Na spomen majke, ona se sjeća svoga najranijeg djetinjstva. Prvi dojmovi iz toga vremena najdublje i najsnažnije žive u čovjeku. Pa eto, najljepše su uspomene i prve molitve koje je učila od svoje majke. Majčine riječi su svjedočile kako je svijet riznica iz koje treba znati uzeti, živjeti i dati. Njezina majka je umrla, ali ona živi u njezinom srcu i zato se pjesnikinja samoće ne boji. Dodirujući svoje lice, miluje majčino ime.

Zemlja... Na zemlji ostavljamo tragove koraka svojih. Tragovi vidljivi za nama se brišu. Oni nevidljivi ostaju. Od zemlje je čovjek stvoren. Tijelom se u zemlju vraća. Duša je besmrtna. Snagu za život, pjesnikinji, vjera daje. Kada kaže – zemlja, pjesnikinja misli i na domovinu. Kada se ljubav prema domovini uvuče pod kožu, ceste, polja, brda i raskrižja postaju tijesni, jer nam se svaki kamen, svaki pedalj zemlje, svaki miris cvijeta na

putu i u vidokrugu nađu. Ponekad zagrljaj postane tako tijesan, jer domovinu ćutimo svim svojim bićem. Za nju se svednevice molimo. Kada domovina ljubavlju svojom zagrije riječi, lakše je onda ubrati vlat trave, grančicu drveta, bokor cvijeća, i od ljepote pjesme – zadrhtati. Jutrom zemlja miriše na dijete, na majku, na ljubav, i svojom nas nježnošću i toplinom grli. Nebo se zaklelo zemlji da će ljubav pobijediti zlo. Zemlja ima oči i nikada zaboravit ne će ni jednu nevinu kap prolivene krvi.

Poruke. Poruka i pouka je puno. Svakim danom i na svakom koraku. Na što nam poruke ukazuju? Tko poruke prima i kako po njima postupa? Kad poruke primamo, treba nam mudrosti pravilno ih shvatiti. Prije svega, treba vjerovati u Boga i milost koju nam daje. Dok našim venama teče ljubav prema Njemu, ne treba se bojati života. Tada pravilno očitaj poruke i iz njih razluči pouke, jer su ti oči i uši ogledalo duše. Ne okreći se tada za sjenom, idi naprijed ususret novim događajima i životnim izazovima s vjerom, ufanjem i ljubavlju. Kada se u zrcalo života zagledaš, zakuni se da će tvoja djela biti dobrotom zadojena i da ćeš, prije svega, slijediti poruke što dolaze s neba. A kada zakoračiš u predjele tišine, idi tiho da koraci tvoji ne probude ono što je usnulo i mirno. Kada je posvuda tama, upali svjetlo, da svjetlo rastjera tmice što nas obuzimaju i da u bespuća nepovratno ne zalutamo. Nikad ne dopusti da ulica života postane crna od tvojih misli i nemirnog kucanja srca. Odlomi, osvoji dio svijeta i učini ga blagom nepropadljivim za sebe i druge. – Eto što nam sve pjesnikinja poručuje.

Kratke misli. Jezgrovite, kratke misli svojom mudrošću i smislom obogate duh. One su životne vodilje te ih valja zapisati, ovjekovječiti i njima se neprestance vraćati. Te kratke mudrosonice ponikle su iz bogatog životnog iskustva. Pronicav um ih u kratke rečenice složio. I sada, kao dragulji zrcale pred nama. Kao prelijepa ogrlica. Ta zrnca mudrosti osvajaju nas svježinom novih

spoznaja. Tako je ponizna molba – ostvarenje onoga što želiš, a misli su ponekad teže od čina. Kad vjerom gledaš, a ne očima, odmoriš dušu. Gledaj sada: Kad baciš kocku da dobiješ novac, život si svoj obezvrijedio za novac koji si dobio. Pa, jesi li na dobitku ili gubitku? Ni kamen ne mrzi kad ti se na putu nađe, jer i njega je Bog stvorio. Najveće blago na svijetu je sebedarje. Za darove ćemo lako. Kada si krenuo krivim putem, srce ti je plakalo, ali se nisi osvrtao na suze. Nisi dovoljno velik da odbaciš male stvari u životu. Ne boj se boli, ona je znak da pokušavaš živjeti. Nije li u ovoj posljednjoj misli apostrofirana najveća i najživotnija misao: Ne boj se križa, po križu dolazi spasenje! I tako redom... Nisu ovo samo kratke misli. Velike su ovo misli, svjetionici na našim životnim postajama.

Lidija PAVLOVIĆ-GRGIĆ

USPJEŠAN UČITELJSKI ANGAŽMAN I IZVAN UČIONICE

Iva Nuić, *Zagrljaj*, Naklada Društva hrvatskih književnika
Herceg Bosne, Mostar 2011.

Iva Nuić je svoje prve književne kreacije objavila još kao učenica, a piše i za djecu i odrasle. No, posljednjih godina ova stvarateljica okrenula se dječjoj književnosti. Neki će, možda, pomisliti kako je književnica iz Drinovaca odabrala put dječje književnosti jer je on lakši. No, mnogi autori poezije i proze za djecu i odrasle ističu kako je najteže pisati za one na kojima svijet ostaje. Zašto? Djecu ne možete potkupiti i od njih izmamiti pozitivne kritike ako ih doista ne zaslužujete, ne možete ih tek tako natjerati da vam slažu da im se nešto sviđa. Djeca su, znamo to, najiskrenija i najizravnija publika. A da bi se za djecu pisalo, treba poznavati njihovu dušu, suživljavati se s njima, disati poput njih, s njima surađivati, njihova mišljenja znati uvažiti.

Ivi Nuić, sudeći po onom što radi, to nikad nije bio problem. Kao prosvjetna djelatnica s četrdesetogodišnjim učiteljskim stažem odgojila je mnoge generacije, usađujući u umove malih ljudi znanja i životne vrijednosti. Upravo prebogato iskustvo iz učionice joj je pomoglo u oblikovanju književnog izričaja za djecu. Čitajući njezine pjesme i priče zaključit ćemo kako joj je škola i nepresušni izvor inspiracije. Vidljivo je to i u njezinoj knjizi dječ-

je poezije *Cvita cvit*, nakon koje slijedi najnovije, peto književno ostvarenje – zbirka priča *Zagrljaj*. Među koricama te knjige našli su se naslovi ranije predstavljeni u časopisu za sretno djetinjstvo *Cvitak* i drugim publikacijama.

Zašto je autorica odabrala naziv *Zagrljaj*? Naslov knjige možemo višestruko tumačiti. Riječ *zagrljaj* sažima jaku simboliku i provlači se kroz čitavo djelo. Sve je u zagrljaju. Svijet počiva na zagrljaju. Ništa ne nastaje bez zagrljaja. Ni život, ni smrt. U *Zagrljaju*, jednoj od najuspjelijih priča zbirke, čitamo kako *zagrljaj liječi sve patnje i nedaće*. I eto nam lijepe poruke: uvijek na neki način možemo zagrliti nekoga – utješiti, pohvaliti, pomoći, podijeliti životne izazove. Baš kao što u svetom zagrljaju Isus i Šimun Cirenac nose preteški teret, baš kao što djevojčica Josipa, poučena primjerima uzora, siromašnoj prijateljici priskače upomoć u priči *Jelin Uskrs*.

Nuić nudi zanimljiv sadržaj vezan za svakodnevna proživljavanja, igru, školu, životinjski i biljni svijet... Kroz priče dotičemo dječje učeničke brige, godišnja doba, uranjamo u svijet bajkovitog – u sve ono što zaokuplja dječju maštu. Kratka forma s lakoćom zadržava pozornost čitatelja, dok je stilsko-izražajni instrumentarij prilagođen recepciji čitateljstva.

Priče Ive Nuić pisane su standardnim hrvatskim jezikom, a u njima nalazimo i elemente govora zapadne Hercegovine, kojeg autorica u slagalicu svog kazivanja prirodno uklapa, podsjećajući mlade da ne zaborave jezik svojih didova i svoje korijene. Upravo taj govor kroz neke od priča *Zagrljaja* pomaže oslikati i život u Hercegovini, njezinu tradiciju i mentalitet ljudi.

Osvrne se Nuić i na prošla vremena, uspoređujući ih s današnjima. Naslov *Šuplji kolač* svrhovito govori o sitnicama koje su nekad silno radovale najmlađe, koji danas imaju sve, pa im više nijedna igračka nije dovoljno zanimljiva.

Također, djeca će u priči *Sjećanje* doznati kako su se njihovi vršnjaci nekad igrali u prirodi i morali učiti čuvajući ovce, dok oni počesto nezadovoljni traže nova i nova čuda tehnike koja ih nerijetko, umjesto u igru, odvedu u osamu pred nekim monitorom. Na kraju te priče stoji oštromna poruka: “Vjerujem, draga djeco, da vam je ovo smiješno, ali vaše današnje igrice za neke nove naraštaje bit će smiješne i zanimljive.”

Oživljavanjem, personificiranjem neživog spisateljica raspiruje dječju maštu kroz dijalog godišnjih doba i lišća, kroz pričanje jabuke i drijena, kroz razgovor visibabe sa zimom..., dok neke priče donose bajkovito, poput one o jezeru Krenici koja počiva na staroj usmenoj predaji.

Mnoge se priče događaju u učionici i donose razne zgode kroz koje između redaka čitamo kako se najmlađi trebaju odnositi prema radu, jedni prema drugima, prema svojim autoritetima. Priča *Ana* podsjeća na tešku zadaću učitelja koji, u jednoj osobi, učeniku mora biti i edukator, i pedagog, i psiholog, i prijatelj, i roditelj...

A učenik će u toj i drugim slikama iz školskog života moći spoznati svoje vrline i mane te zasigurno razmisliti o sebi i svom putu kroz vrijednosne sustave. A vrlinu treba istaknuti i pohvaliti, poput suosjećanja i altruizma, kako bi se kvalitete kod najmlađih na vrijeme počele njegovati da bi oni mogli rasti u osobe osjetljive na probleme nemoćnih, starijih i potrebitih, kao što je to slučaj u priči *Ivana i baka*.

Suradnja u dobru i pozitivne poruke obilježavaju ovu zbirku u kojoj je, zaključit ćemo nakon čitanja, samo ocjenama u imeniku dopuštena prepirka, poput one ispod naslova *Prepirka*.

Donoseći zanimljive zgode i nenametljivo provlačeći kroz priče životne mudrosti, Iva Nuić i izvan nastavnog programa uspješno nastavlja svoju učiteljsku misiju i brigu za njegovanje ljubavi prema istinskim vrijednostima, umjetnosti i tradiciji.

Zdravko KORDIĆ

PJESMA PAUČINASTIH OTVORA

Uz stihobirku *Nemir tišine* Mate Grbavca

Žeđajući za riječju, malo-pomalo Mate Grbavac nas iznenadi svježinom teme, iznenadi nas novom stihobirkom. Žeđajući za tišinom; na put bez povratka pođosmo i sretosmo slobodu kao osobnost – o kojoj pjesnik kao sužanj /riječi/ pjeva i eto vam tišine nemira i nemira tišine. Eto /osobne/ slobode koju pjesniku nitko dokinuti ne može; o Bože, eto nam iznova i odjednom dobrotivosti o kojoj kriminalac zbori i čuva nas kao anđeo čuvar, i to na naš račun, na račun našega potkradanja a u korist vlastita probitka. *Kud brodi brod/ što ni u jednu luku ne može pristati? /Grbavac/. Zar lomi slova, zar knjige potpaljuje – ili pluta potut nas izgubljenih u nigdini i stremi k ništavilu – slomi se, slomi /krik u noći / razapet /Grbavac/. Što će ti krik, o dušo moja, prekipjela preko ruba – lišio sam se ratobornih, paučinom zazidao otvore – i idem u visine, u uzvisine s uzdasima – jer nije hrabrost napisati pjesmu Hrabrost – dok je more ruža vjetrova – o kojoj je svjedočio i sanjao; svojedobno i pisao Saint John Perse. Ruža otisnuta u pijesak, uz obalu, u zavjetrinu, u oazu – ta zavjetrina, ta oaza – služi Grbavcu da se njom omota kao paučinom – ta zavjetrina je riječ koja je tiša od najtišega tona; ali je istodobno i poetska grmljavina bez koje se ne može podnijeti život – život kao san i gordost.*

Kada dugo hodiš a ne dohodiš – želje nisu da se ispune – one su tu, kao i put, kao i ruža – da se razlistaju, kako bi se patnja lakše razvijala i pjesmom razbijala – premda je starija i od slova, i od riječi. Prostor je plošan, geometrijski uozbiljen pojam u pjesmi ne postaje tijelo – tek geometrijski lik kojemu se u povijesnom vremenu jedva ocrtnje vidi. Usprkost radosti i igri – oplakuju nas suze, oplakuje nas kiša; rijeke, mora i oceani.

Imamo pečat utisnut od Boga, premda se plašimo postavljati pitanja, premda nam dah zastaje – pitamo, širinama i dubljina-ma, prostorstvremenitom poviješću – tko smo i što smo?! Čudno: u šutnji ne raspoznavamo odgovor – a šutnja je najrječitija u bokoru riječi; kroz naviranje stihova. Križem odijeljeni i spojeni tim istim križem, spojeni zapljusnutom svetom krvlju darovanom za dobrobit: *začeti/h/ u rosi, / nikako u pupoljku, / probuđeni/h/ u cvijetu, / rasli/h/ na suncu, usnuli/h/ u latici, / zaspali/h/ na mjesecini!* /M.G. Gle čuda/. Čuda su rijetka; vremena koja su nam pripravljena raspliću niti mitomanije krivovjersva – mitomanije materijalnosti i novca. Kako onda ne biti preplašen u svojoj krletci?! Kako sanjati snove – zbog kratkoće vremena i duljine lopovluka – premda, lopov u biti ima svoj vijek trajanja; ali je lopovluk bezvremenit. Ne može pjesma odgovoriti na to, uostalom nije joj to ni zadaća – zalud nam se pozivati na Sartrea – “pisati ili čitati” – jer lopovi su bezdušni nepismenjakovići i “materijalno” čuvaju više nego Boga – jer su nas ponajprije orobili, pa su tom orobljenom i duhovno osiromašenom čovječanstvu postali čuvari – jer; po njima i za njih – nema smisla ni čitati, niti pisati. Pjesnik pokušava, ne odgovoriti, već pokazati to sirotinjstvo ubožna vremena – namijenjena našoj egzistenciji.

Bliži je i topliji, kad npr. piše o Tri brimena (majci Ani) – nepopravljivim sanjarima ta “brimena” su “brimena” nepovratno prošla vremena; ali ih kotač pjesme ne smije zaboraviti: *u zoru dok još dan u snu diše, / na prstima iz kuće, / s užetom u brdo / i*

tri brimena na leđima... – ona nas – mati okupa nadom, olahori vjetrom. Treba li znati nešto zbiljskije i ljepše što je uronjeno u vrijeme, što je neizbrisivo – to poštenje, ta naivna čednost djetinjstva naših naraštaja – sada su došli drugi, s drugim igračkama, s drugim nakanama – koje smo im mi usadili – ali nikada iz riječi, iz pjesme ne će moći istjerati to naše djetinjstvo, poštenje – premda su ga iz zbiljskoga života surovo protjerali. Pjesma je najzbiljskiji život – život za vječnost i život u vječnosti. Grbavac nas “opominje” /poput Šimića/ – mijenjaj se / ili / uživaj u laži! Paradoksalno: u kratkim dosjetkama pjesnički kaže: Svaka pobjeda / u sebi nosi klicu / vlastitog poraza, ili – Do prosjačkog nas štapa / a sada kao ministar / o našem dobru skrbi.

Novom knjigom nas Grbavac književno opskrbljuje – i najzbiljskije /to će reći pjesnički/ predaje duhovnoj plemenitosti i dobroti.

Marina KLJAJO-RADIĆ

TRAGANJE ZA LJUBAVLJU I SLOBODOM

Nakon zbirke pjesama *Unutarnji svemir* (Zagreb – Sarajevo, 2008.), pjesnik, književni kritičar i urednik brojnih antologija, Zdravko Kordić otkriva nam novu pjesničku zbilju sazdanu od lirike srca u strastvenoj čežnji i filozofsko-meditativnom traganju za ljubavlju i slobodom. Naslovna tematika zbirke *Uviranja* prijenos je ovozemne *mrkline* i *crnila* u transcendentnu stvarnost, a simbolika uviranja neumitno vodi kraju – izlazu ili nihilizmu.

Zbirka je podijeljena na pet ciklusa (*Oaza; Uviranja; Putnici, tamni ples; Odlaze puntari; Jahve i hrast*), a početak zbirke obložen je *Oazom ljubavi* – neodživljenom i nepotpunom. To je ljubav koja uzburkava svaki atom pjesnikovog bića, koja mu kola u krvi i ćelijama mozga – ljubav kojoj on pokušava pronaći smisao – izvor i uvir. Lirika u prozi kojom je ispisan ovaj ciklus, nije mogla stati u okvire lirske pjesme, ona je preplavila granice uobičajenog lirskog iskaza i prešla, u potresnom, ispovjednom tonu, u lirski zapis s dnevničkim i epistolarnim elementima. Pjesnik komunicira sam sa sobom, povlači se u svoju nutrinu i u *oazi ljubavi* prepoznaje smisao svoga bića. Međutim, ljubav je tako često bliza i snažna, ali nedostižna – zarobljena u životne i moralne stege. Pjesnik konstatira da je *ljubav ponad vremena, misli i morala*. Ona je ovladala *svijetom nutrine, jedinim zbiljskim svijetom kojega je poznavao i priznavao*. Ljubav se začahurila u svom vrhuncu, ekstazi – samo se očituje u svojoj neodživljenoj veličini i snazi, praznini koja vapi za puninom ljubavi.

Tko bi znao smisao i svrhu ovakvih bivanja? Zato se pjesnik obraća Bogu: *Ti si svevideći ovo uprizorio, samo ti znaš konac svakoga puta.* U monološkom iskazu svoga srca, duše i uma ponovno se javlja njezina slika – slika kojoj je teško odoljeti zemaljskim opiranjima:

Ona je vitka i usplahirena poput košute na vrelu sanja, na vrelu vode. Ona je opet mirni zdenac u kojeg se zagledam, čiju dublinu proučavam, postaje mi zagonetna; postaje neuhvatljiva.

Zadnjim misaonim iskazom – postaje mi zagonetna, postaje neuhvatljiva – Kordić zapravo daje odgovor smislu ljubavi koja ga je potresla – staviti je u Riječ, u pjesmu; zagonetku riješiti riječima i uhvatiti je u mrežu misli. Neuhvatljivost postaje svijetla misao, prijenos u transcendentno odakle možemo smirenije i jasnije vidjeti svrhu i smisao svega na Zemlji.

Ipak borba uma i srca, zbiljskog i onostranog traje... Slijedi ispit savjesti, sav život je na kratkoj vizualnoj traci. Što sam zgriješio? *Zaslужujem li Bože ovo mučenje?* Pjesnik čezne za šimićevskim plavetnilom, za svitanjem zore nad hercegovačkim brdima, miran i ushićen u svom srcu s rukom u ruci voljene. Shvaća svoju malenkost u veličini kozmosa, shvaća svoju nemoć i reda slike svoje tjeskobe i iluzija u *crne naranče*, u metaforu zgrudane boli koja ne dopušta plov u visine. Vizualizacija neuhvatljive ljubavi uprisutnjuje se sva u pupoljku – neprocvtetalom, kojemu je oduzeta mogućnost razvijanja u ružu, miomirisnu i raskošnu. Ali, pjesnik konstatira: *Pjesma je dostojna zamijeniti život!* Kako je uzvišena ova misao žrtvenika ljubavi, a pijedestala pjesme. Kako je pjesnički subjekt uzveličao Logos (kako on to voli kazati), kako je ljubav prerasla samu sebe i utjelovila se u Riječ po kojoj je sve postalo i jest.

Usprkos pjesmi, ostaje strah za dušu što čami u tmimi i pokušava iskriti. Pjesnik filozofski rezimira: *Tapkamo u mjestu.* Poput Prometeja Kordić pokušava ustrajati uvjeren u ispravnost svoga

dara ljubavi, monologizira stege i način oslobođenja od istih. Sugerira svojoj dragoj da čini isto i da u konotaciji Božjeg davanja ljubavi primi božansko *nutarnje bezmjerje*. Konačni smisao života očituje se u obnoviteljskoj snazi ljubavi, njezinom pokretačkom bitku i njezinoj iscjeliteljskoj moći: *Osjetiti drugu dušu, naslutiti drugi duh u svojemu – to je smisao života. Samo nas to obnavlja.*

Pjesnik uviđa stvaralačku snagu ljubavi – pretakanje u snagu Riječi; dok se budi prepoznaje ju u titrajima tijela i duha. U realnosti odnosa spram svoga stvaranja, rezignirano konstatira: *Opazio sam nedostatnost moje pjesme; njezinu manjkavost, jer je izgubio Ljubav. A, ona je bila ta koja je budila Riječ, koja je pretakala odaje duše u otajstva Riječi; ona je bila ta koja je rasvijetljavala prostranstva života u kristalnu blistavost zora.* Pjesnik je uporan u želji punine ljubavi i priznaje: *Kriknuo sam kao galeb na morskoj plaveti*, a potom potresno ispovijeda svoju čežnju i strast naglašavajući snažnu erotičnost i eterični zanos pripadanja jedno drugomu:

Znala si obuzeti zrcalo mojih snova. Svevišnji dar. Obuhvaćam te pjenom mojih uzburkanih strasti, svojom krvlju, i iz srži moje kosti – kaplje tvoje tijelo, tvoja sjenka. Zamračena zbilja. Ona je arhetip u biću, iskon i smisao opstojnosti. Kao što se bakterije hrane tkivom tako se i ti napajaš mojom krvlju. S tim – u titravi ostvaraj eteričnoga zanosa, u erotsku igru do iznemoglosti tijela i duha.

Neumoran je pjesnikov poziv Njoj – u svojoj pjesničkoj imaginaciji on ne vidi prepreku za ljubav, za sreću – u kojoj jedino nazire smisao postojanja, a time i životodarnost svoje pjesme. Ona šuti i on odlazi poput pupoljka, prihvaća svoje beznađe, svoje tegobno uviranje, pozdravlja se s jorgovanima i s proljećima

svoga tijela, dok se Ona budi u samoći sa skrivenom sjenkom misli o njemu.

Sljedeći ciklus donosi *uviranje*. Pjesnik plovi starim, utabanim stazama moderne poetike koju modificira kvantitetom stihovlja i kvalitetom modeliranja motiva. Pretežu duge, lirske pjesme prepune kontemplativnog poniranja u zbilju, uronjenog u prirodni ambijent u koji pjesnik poseže za slikama ljudske slabosti i bijede, ali i jakosti i ljepote: (...) *ne vidimo drvo / jelu, smrču, bor, / ne vidimo hrast. Tu u vrtu iza šume / cvate ruža* – ona oaza – dragocjenost i besciljnost pjesnikova puta.

Postupno pjesnikova neuhvatljiva ljubav preobražava se u domoljubnu ljubav i žal. Metamorfoza ljubavi u nekim pjesmama teško je određiva. Kad pomislimo da Kordić pjeva o ženi, odjednom iskrnsne slika: *Izgorenih zidova i zamagljenih pogleda*. Retrospektivno se javljaju ratne slike duboko urezane u pamćenje i srce: *Mlaz krvi; strojevi i marš*. A potom kao kontrapunkt pjesma *U blizini Hrvatske*, gdje pjesnik sudbinu Hrvatske paradigmatki veže uz Getsemanski vrt i Maslinsku goru – tada kada je trebalo živjeti sa svojim Bogom, kao i mi sa svojim osloboditeljem, počesmo vikati: *Raspni ga, raspni*.

Tada su mnogi branitelji prepoznali svoj poratni usud, pa i sam autor veli: *Iznenadiše se što postojim / zatamniše im se lica / još sam tu: koracam*. Uspoređujući sebe i njih, unatoč progonu kaže:

*Snove sanjam na suroj zemlji, sivom kamenu
skupivši u njih svo vrijeme –
pjevam u ljubavi i u smrti;
između ljubavi i smrti
ugledah
nepremostiv jaz.
Oni u tome zaostajaše...*

Oksimoronska sintagma *pjevam u smrti* očituje snagu pjesnikova bića i dokumentira nastanak pjesme i u smrti, dok je nepremostivi jaz premošten pjesmom.

U ovoj zbirci, više nego ijednoj prije, Kordićeva poezija upila je religiozni naboj u meditativnoj komunikaciji sa Svevišnjim. Zalazi pjesnik i u Isusovu muku subjektivizirajući je, ali i prisposobljujući je domovinskoj i univerzalnoj. U stihu *Majka Tereza mi maše iz jurećeg vlaka* kao da sva dobra i sveta bića nestaju u jurnjavi svakodnevnice, *crnim koracima vremena*. Ti koraci donose pjesniku misao o tragičnim povijesnim osobama hrvatske povijesti. U pjesmi *Lađa kraljice Katarine* Kordić dvanaest puta morfološki varira pridjev crn (crnilo, crnina, crne ovce, crni grob, crne vrane, crne se ribe...) metaforično ga situirajući u vezivo sintagmi. Cijela priroda i zemlja, zacrnjena je tragikom i udesom hrvatske kraljice: *Jedino ćuk osluhne smiraj*. Tu strašnu sudbu Kordić razumijeva u prokletstvu koje je palo na našu zemlju: *Obruši se na našu bahatost / naše htijenje na nas*. Agonija završava pogrebnom povorkom, ali *nitko od nas ne čuje / vlastito pokajanje*.

Ponovno, uza sve crnilo i apokaliptične slike pjesnik je neuništiv – njegov *kozmički iskorak u ljubav* zalag je života u kojemu se antropomorfizira u hrast, a Jahve bdije nad brojnim ranijim naraštajima koji su prošli i teži životni put od samog autora. Oni su zasadili hrast neuništivosti u pjesniku; hrast je baštiniio od njih. Motiv hrasta, njegova snaga i moć, dugovječnost i besmrtnost jedan je od omiljenih motiva poezije Zdravka Kordića: *Ni smrt mu nije smetala / da raskrili sjenovite grane, / da razdani svoju Moć*.

Epilog zbirke je u pjesmama *Zemljo Hrvatska* i *Hrvatski, jezik svete blagosti*. Pjesnik kao pred ukopnikom izgovara svoju poetsku lamentaciju domovini:

*Nek' mirne su kosti tvoje
 razbacane svijetom.
 Nek' miran je strah
 tvoje nade
 (...)
 Zemljo otajna
 nek' se rasplinu tvoji mladi dani.
 Nek' kćeri tvoje rađaju
 pod borovima i čempresima.
 Nek' plamen tvoj bije
 i bdije s mrtvima*

Završna strofa očituje vjeru u uskrsnuće domovine, emotivno se slijevajući u hrvatski jezik – njegovu bit i mit.

*O, otajstveno tiho mjesto u dubljini srca,
 u dubljini duše
 gdje riječ hrvatska se rađa
 iz tjelesnog soka, iz krvotoka
 Iz prašine stoljeća
 u prašinu povijesti i budućnosti
 koju nam razgrće sveta sočna
 hrvatska riječ
 u jeziku svete blagosti, južnjačke
 i kršćanske*

Ovom zbirkom Zdravko Kordić potvrđuje svoj pjesnički kontinuum, konkretizirajući koliko je njegovo biće sraslo s Riječi; kolika je njegova strast i strahopoštovanje spram iste; koliko je riječ tijelom njegovim postala i koliko je bola, crnila i smrti u sebe primila. Pjesnička riječ Zdravka Kordića otima se prosječnosti,

ona je ars poetica usidrena u vrijeme i kozmos, između zbiljskog i transcendentnog. Ona se otima uzaludnosti i suvišnosti; iako rođena u tamnim odajama, ona stremlji svjetlu, ona pronalazi izlaz, ona je pobjednica smrti. Ljubav nadrasta sve, hrast odolijeva burama i olujama, “vrišteće” metafore u uznemirenom stihu doimlju se kao i život koji protječe, jer to su zakoni Svevišnjeg, to su zakoni duha, to je poslanje naše, pa i kada je to *let u sutonu*, kako kaže pjesnik u zadnjoj pjesmi ove antologijske zbirke, traganje za ljubavlju i slobodom ne prestaje.

Zdravko KORDIĆ

OAZA

V.

Opazio sam nedostatnost moje pjesme; njezinu manjkavost. Mjerio sam precizno svoju tugu. Mjerio sam svaku suzu, svaki trag. Navješćujem ti jedno rođenje. Tu moć tvoje nemoći kojom me obuzimaš do očaja. Kriknuo sam kao galeb nad morskou plaveti. Znala si obuzeti zrcalo mojih snova. Svevišnji dar. Obuhvaćam te pjenom mojih uzburkanih strasti, svojom krvlju, i iz srži moje kosti – kaplje tvoje tijelo, tvoja sjenka. Zamračena zbilja. Ona je arhetip u biću iskon i smisao opstojnosti. Kao što se bakterije hrane tkivom tako se i ti napajaš mojom krvlju. S tim – u titravi ostvaraj eteričnoga zanosa, u erotsku igru do iznemoglosti tijela i duha. Pjesme su moje poticaj, premda su malaksale s mojom snagom. Koštana srž se cijedi iz trena u tren, iz dana u dan, snaga odlazi u nepovrat. Jedino Ti možeš vratiti snagu smislu Ljubavi. U toj ljubavi se razlikuje čovjek od životinje. Titrajem svoje svjetiljke, titrajem planetarnoga duha. Taj duh je smislen i postojan. Taj čin koji oplemenjuje takovi duh je od Boga. Tada su čin i duh jedno. Tijelo i duh su čin. Duša titra samoostvarajem, zadovoljstvom; stalnim uskraćivanjem toga, duša plače. Snaga

odlazi u nepovrat. Dopusti da postanem seizmograf ljubavi. U protivnom sve je besmisleno.

Taj zanos umiren razumom, ta razodjenuta ljubav, iskrenost do srži bića – jest smislenost moje opstojnosti. Ti si aureol i sjenka. Providnost odnekud iz tmine izronila. Sreću ponajčešće imenujemo riječju: Ljubav.

Ispitaj je, razodjeni je samoj sebi, potom sebi položi račune prema nagovoru unutarnjega glasa. U protivnom čut ćeš samo jeku praznoga bezdana. Do konca života! Stoga, imenuj stvari i pojave njihovim imenom i živi u skladu s prirodom.

Uviranja

U šumama maglenim, tmurnim u jutarnjem teškom svitanju ne vidimo drvo Jelu, smrču, bor, ne vidimo hrast	Krajolik se uzdiže slikarskim bojama nebu Jesen je. U podrumima grgolji vino u drvenim bačvama stoljetnih hra- stova, šuma diše pradavnim vinskih mi- risom To je tik razdanjenje između jučer i danas, između prošlosti i budućnosti
Tik razaznajemo vid od nevida Pjenušanje rijeka u uhu odjekuje To ne zaboravljamo To je vrijeme, prošlost; pamćenje	To je bitak našega jestva, jastva, i onoga oko nas koje vremenom neumitno teče, teče i konačno uvire u ono nepostojeće
Ponovno protičemo onkraj rijeke, vidimo izdižuće magle... udišući jutarnje pare i prve kapljice rose	
U vrtu iza šume cvate ruža	

Šutnja

Utopi se pjena u pješčano zrnce,
spojiše se obala i more
Obala postade slana i grka
a more plavo-sive boje
Znadem sve bitke u ovom zaljevu...
Šutnja je uvijek nastupala
nakon smrti
Počivao sam u hrvatskoj prašini,
zaboravljen
od proljeća, i od jeseni,
pjevući, pridigoh se
snivajući zvjezdane noći,
gasio sam žeđ kapljama
Iznenadiše se što postojim,
zatamniše im se lica,
još sam tu: koracam
Iznenadjenje za njih bijaše veće
nego ono za putnike u Emaus

Mjerim prostor, oni pokušavaju iznjedriti
vrijeme zaborava
i odjednom se sretosmo
Ja raspjevan, oni osupnuti
Pa “zar ga nismo dokrajčili?”
Oni ne znaju da ja nemam,
ni prošlosti, ni budućnosti
Snove sanjam na suroj zemlji, sivom kamenu
skupivši u njih svo vrijeme –
pjevam u ljubavi i u smrti;
između ljubavi i smrti
ugledah
nepremostiv jaz.
Oni u tomu zaostajaše...

Hrvatski, jezik svete blagosti

Iz vedra neba nasta Riječ!
 Narasta riječ
 Riječ među nama prebivala
                                   i Tijelom postala
 Otjelotvoreni Logos stvara mno-
 goglasje
 Stvara tjelesno sjeme

Jezik prečisti na vrhu nepca
 Jezik hrvatski
 Matera naš zajutrak, molitva oče-
 naša
 Krunica poslije objeda
Di bidni smo ti mi
Našoj se nebeskoj materi uticali
 za kruh svagdanji,
 za održavanje našega puka
 i za ublažavanje njegovih muk...

Molitvu izrekli jezikom rosnim,
 riječju ovlaženom suzom hrvat-
 skom
 Svetim jezikom Kristova na/roda

O, otajstveno tiho mjesto u dublji-
 ni srca,
 u dubljini duše
 gdje riječ hrvatska se rađa
 iz tjelesnoga soka, iz krvotoka
 Iz prašine stoljeća
 u prašinu povijesti i budućnosti
 koju nam razgrće sveta sočna
                                   hrvatska riječ
 u jeziku svete blagosti, južnjačke
                                   i kršćanske

Rajko GLIBO

ZLATNI PRILOG VUKOVARISTICI

Nikola Šimić Tonin, *Ustani kada kažeš Vukovar*
(Poema)

Kod prvog čitanja poeme jezikoslovci bi mogli pomisliti kako Nikola Šimić Tonin brka na nekoliko mjesta gramatički red riječi u svom izlomljenom stihu. Međutim, ubrzo shvate kako se pjesnik pokorava zakonima srca i čistoće duše pa pjesnički jezik ne zlorabi, već ga umješno uklapa u kalupe ritma senzibilnog pjesničkog srca.

Vukovar je nepotrošivi simbol hrvatske borbe i stradanja. Osimboljavanje grada-heroja Vukovara iz poeme *Ustani kada kažeš Vukovar* proteže se na polja hrvatskih srca i duša pojedinačno i skupno. Pjesnik Nikola Šimić Tonin u poemi je maestralno izveo osimboljavanje toponima koji je srce i duša prvo pjesnika koji diše ritmom svog nadahnuća, a onda njegovog naroda čiji puls sluša i osjeća na tuzemnim i inozemnim prostorima. Vukovar i književnost o njemu – vukovaristika postali su i postaju jednim od stupova hrvatske postojanosti i hrvatskog etnamentaliteta.

Iščitanje ove poeme duševna je hrana za svakoga tko na hrvatski način hrvatsku mrežu ljubavi plete. To je melem na ožiljke duša sudionika Domovinskoga rata i okosnica ponosa svih Hrvata. Nostradamus je u svojim proročanstvima predvidio golemo zlo na rijeci Vuki. On je bio i ostao širom Europe i svijeta proro-

kom kojemu se vjeruje i onda kada se u suvremenosti pojedinih nadolazećih stoljeća ponešto nije dogodilo baš u svim segmentima onako kako je on čudesno prorokovao. Nostradamus je u mehaničkim srcima i zaleđenim dušama agresora s istoka tumačen kao njihovo pravo koje se u tim dušama potencira kao agresorsko pravo na taj, znaju oni dobro, hrvatski prostor koji njima ne pripada ni povijesno, niti prema bilo kako obojenim parametrima. Mentalni sklop naših susjeda odavna se očituje kao pravo na tuđe posjede, posjede njihovih susjeda i on se takvim pothranjuje i brani, a Nostradamus je zapravo predvidio totalni sukob i strahovite patnje, žrtve na Vuki i u Vukovaru kroz borbu za slobodu.

Pjesnik je hrvatski branitelj i sudionik Domovinskog rata. On poemu ne pjeva u trećem, nego u prvom licu. Pjesnik-ratnik nas naslovom poeme koji je, semantički gledano, zapovijed i u hrvatskoj književnosti, do pojave vukovaristike, gotovo nepoznat, mađioničarski veže za tkivo poeme i ugođaj koji svatko od nas oblikuje svojim umom, srcem i dušom. Od naslova pa sve do uzvišene završnice poeme red riječi i slijed stihova kao da bockaju i provociraju radoznalost čitatelja, posebno onih koji su pozivom i djelom vezani za jezikoslovlje i književnost. Rasčovjeku = rasčovjčenom čovjeku takve se stvari ne mogu događati.

Pjesnikova grafijsko-oblikovna rješenja ne smiju se dirati i prekrajati jer izravno štete estetskom ugođaju i doživljaju poeme. Pogotovo se ne smiju nalijevati u druge “svrhovitije” kalupe, jer je oblikovanje pjesnikovo mnogo šire i mora biti zaštićeno od bilo kakvog zasijecanja u poemu. Pjesnikovo oblikovanje ima svoju ritmičku dimenziju, emocionalnu dimenziju pjesnika – ratnika, slikovnu dimenziju i još puno toga što njezino estetsko-etičko postojanje čini stamenim. Pjesnik se čupa iz zanosa i veli mi: *i bjeline govore* što me uvjerava da književno-teorijski nije *nepotkovan*. Njezin ritam je neobičan i samo njezin. On je odraz čistoće duše

i zanosa koji aritmično srce dirkama neba pronosi kroz nadolazeća, prema nekima, “teška i šugava vremena”. Himnična struktura poeme ostaje kao tema za one suputnike s nama i za one koji će doći poslije nas, za koje pjesnik u završnici poeme pjesnički jezgrovito i nenametljivo očituje molitvu.

Od pjesnika gordog kao istina, ipak neočekivano, zasjala je zlatna poema kao istina čija tema svojim naslovom s pravom zapovijeda da se pred ozvučenim nomenom Vukovar treba i mora ustati iz zahvalnosti, uvažavanja i poštivanja, jer:

*hihot zvijeri,
još se i sad ori,
u dronjcima,
današnjice nijeme...*

Sa sjenama *grada izgubljenog/ nad glavana našim,/ kažiprst kao nišan kruži* s pitanjem:

*Života knjigu,
kome više dati,
dok u rovu čeka,
(na nju)
nova žrtva...!?*

a u polju pjesnikove duše tjeskoba navire i on će iskreno reći:

*Bol koji me ispunja,
priječi,
Riječi...*

Pjesnik je rođenjem baštinik pravog bogatstva oblika usmene narodne književnosti. On je u pratnji tih oblika odrastao, pratio ih, odgajao se na njima, pa se da zaključiti kako je prošao put od estetskog uočavanja oblika, preko umijeća njihovog odabira,

selekcijiranja i na koncu inkorporiranja u svoja djela. U poemi imamo poslovicu: *Isto mjesto/ grom dvaput ne tuče...* Sadržajno je ovaj kratki oblik pojačao estetski ugođaj poeme. Smisaono je uspješno inkorporiran. Čitatelji pri ovome trebaju poznavati temelje hrvatske usmene književnosti i njezinu poetiku koja upozorava da su kratki usmeno-književni oblici, čak i elementi pojedinih oblika, nositelji svoje autonomnosti i cjelovitosti koja se ne može dirati, a još manje sjeckati ih. To je usmeno-književnim naratorima poznato i jasno, a drugima je to znanje uskraćeno. Ma gdje da se uklope, o čemu nam uvjerljivo pokazuje naš nobelovac Ivo Andrić, oblici usmene hrvatske književnosti ljubomorno čuvaju svoju autonomiju i cjelovitost pa se manje-više osjeća njihova izdvojenost gdje god su inkorporirani, a u pjesmama oni iskre svojom privlačnošću...

Završetak poeme himničan je. On asocira na Gundulićevu himnu **Slobodi**. Prisjetimo se Gundulićevog početka: *O lijepa, o draga, o slatka slobodo* i završetka: *Sva srebra, / Sva zlata, / Svi ljudski životi / Ne mogu bit plata / Toj čistoj ljepoti*. Usporedimo ih sa završnicom našeg pjesnika nekoliko stoljeća kasnije:

*SLOBODO!
Pjevaj o nama,
snagu nam daruj,
da gradimo Ljubav!*

*Sjemenu života,
ne dopusti,
Zemljom mojom
Što plovi i hodi,
plodom zločina,
da se ikad plodi...*

Zamjećujemo Gundulićev zanos, veličanje i ljepotu slobode. Kod Nikole Šimića Tonina u njegovoj poemi, osim zahvale, imamo molitvu rodu u himnično uzvišenim tonovima. U tome je naš pjesnik originalan kako u vukovaristici, tako i u ukupnoj ovovremenskoj i povijesnoj hrvatskoj književnosti. Čista je ljepota poeme, čista kao hrvatska Sloboda u kojoj hrvatska vukovaristika postaje sve bogatija. U tom poetskom bogaćenju poema *Ustani kad kažeš Vukovar* njezin je zlatni prilog.

**Žaklina GLIBO i
Nikola ŠIMIĆ TONIN**

SUBLIMNI LIRSKOKAZI RAJKA GLIBE

Zbirka pjesama *Dobročinke* Rajka Glibe nosi u sebi i sa sobom prepoznatljiv autorski naboj iz kojega se razvijaju prepoznatljiviji lirskokazi u smjesi autorskog srca i intelekta.. Lepeza tonova u toj poeziji niže se od šaljivih (Silah Ćuprija), preko onih ozbiljnih i preozbiljnih sve do ironično-satiričnih (Deklariranom lažovu), utkanih u ostvarajima najčešće na pravom mjestu. Glibina smjesa pjesničkog aritmičnog srca i jakog intelekta odaje ga kao cjelovitog i autonomnog poetu doctus. Lepeza tonova ide sve do elegičnih (Sluša elegiju koraka; Izmještanje). Malo-malo pa ovog pjesnika sustižu *jaki mirisi korjena*, (Uzvišen glas, Dorada); *zivka ga neispjevana pjesma* (Pljusak), a suputnici i supatnici njegovi često *bježe od katarze / tonu u mrak kužni* (Samodorađivanje). Komične tonove pronalazimo u nekoliko njegovih lirskokaza kao primjerice *kroji vesele gaće / neveselim nadama* (Grude svjetla) Ironija krasi dio ostvaraja. (Gornja rupa; Krik iz zasjede). U pjesmi Dobra kajda *tonovima ironije pjesnike šibaju...* Ironično-satirične tonove susrećemo u pjesmi Sakupljač atentata *moćnici se zaobadaju / pa kao kegle padaju*. Uvjerljivošću se nameću stihovi: *Kada satkan istinom/ preko noći posijedi / čudna moć stiha / nosi svoj pečat / koji i tada vrijedi* (Moć stiha). Glibo će reći: *množe se spletke / hitovi crnih anđela / šugavog vremena* (Nova epoha), Slični tonovi su u pjesmama Spužve mržnje i Nova anegdota.

Napadni su i sve nesnošljiviji poetski mucavci. Pametniji su skakavci. Šute i gledaju svoja posla, kaže Glibo. Tajne su za nje-ga dragulji. Sve je jača zvonjava licemjernih pameti. Svaki lirsko-kaz ovog pjesnika je sintetizirani biljeg motiviranog srca i duha u danom vremenu i svaki reprezentativno, na zavidnoj estetičkoj razini, svjedoči temeljno načelo suiblimizma *Sve u jednom, jedno u svemu* koje je podstaklo suvremenu pjesnikinju Jasminu Hanjalić da svojoj prvoj knjizi pjesama da upravo taj naslov osjećajući da upravo on najbolje pokriva njezine bombone iz knjige koju je ovaj sveučilišni profesor i književnik recenzirao.

Glibina poezija je poezija istine. Ona je odblesak stanja ili događanja koja su pjesnika u njegovom senzibiliziranom životu jače kosnula pa se opetovano vraćaju i “bockaju” stvaralački ego sve dok svoj smiraj ne nađu u pjesmi. Pjesnik s njih u trenutku inspiracije skida patinu vremena da pojača sublimnost kroz smjesu stvarnog dopunjenu mrvama imaginarnog tamo gdje to kod pjesme traži. Rajko Glibo je sublimist i krik nove epohe u poeziji koju zovemo sublimizam. On je subliman a taj pojam (prema rječniku) znači: produhovljen, odlučan, uzvišeni koji budi strahopoštovanje, pretvarati u nešto više. U vlastitoj utihi on je šutke nosio oprečnosti među koje se ušetao. Nije im robovao, već je osjećao da stvara nešto posebno i na svoj originalan i autonoman način. Na jednoj strani kao sublimist nije patio od prezentacije njegovih pjesmotvora u klasičnim i elektroničnim medijima jer to sublimizam konotira kao pothranjivanje bahatog ega. Glibo je talac udesa i zle sudbine zavičajne Rame koju je na velika vrata uveo u hrvatsku književnost i pored nepodobnosti koju su mu nametnuli crni anđeli progoneći ga kao divlju zvijer lišenu temeljnih ljudskih prava i sloboda. Što milom, što silom, Glibin duh se ostvaruje u tišini vlastite stvaralačke kuće. On trpi i šuti. S druge strane motrišta, ako se pjesnikovi lirskokazi i proze ne pojavljuju u časopisima klasičnim i elektroničnim za vrsnog

pjesnika književna i ina javnost ne zna, ili sasvim malo zna, pa njegovo stvaralaštvo mora čekati bolja vremena, a sa tjelesnom smrću pjesnika bez promotora i onih koje će kvaliteta poezije privući da je preferiraju nastupa potiranje i izgon iz javnosti koji crni anđeli prakticiraju odavna i ta matrica kod njih se realizira gotovo mehanički. Teško je sublimisti Glibi za njegovog stvaralačkog vijeka bilo komunicirati sa mogućim recenzentima, jer se jedni iz straha nećkaju, drugi se libe jer njegovu poeziju kao njima neprivlačnu... U nesklonom vremenu on je za recenziranje svojih knjiga poezije tražio prva imena hrvatske književne kritike – sveučilišne profesore: Vjekoslava Bobana, Božidara Prosenjaka, Teu Benčić-Rimaj, Šimuna Musu, Milivoja Rodića i druge. Svi su oni recenzije pisali na tragu Aristotelove estetike. Nije prepoznato da je njegova poezija zapravo poezija nove epohe koja ne niječe klasičnu Aristotelovu poetiku, ali koja kreće svojim vlastitim putem koji teoretičari još premalo motre i analitički raščlanjuju bez spoznaje da nova epoha u poeziji ima svoju zasebnu estetiku... Poezija nove epohe ima svoju poetiku u čijem je centru autor koji je neodvojiv od djela i zato ga trebamo promatrati kao autonomnost, kao cjelovitost koja zrači bojama koje se naziru u lirskokazima koji su sublimni i u svemu autonomno svoji. Ono što čitatelj treba znati jeste činjenica da svaka Glibina pjesma niče iz vrlo jakog intelektualnog naboja i rafinirane senzibilnosti. Prvo čitanje pjesama na neki način ne privlači pa čitatelja ostavlja ponekad ravnodušnim. Tek drugo koncentrirano čitanje kojemu je imanentno dobro poznavanje autobiografskih elemenata, pjesnikove “bombone” otkriva, čini ih slađim i mami čitatelja da do dna pronikne u tkivo pjesme.

Prešućivanje ovoga autora sustavno praćeno nepodobnjaštvom, zabranama i kontinuiranim “podbacivanjem klipova” da se ojačaju razvojne smetnje zločesta autora i djela te sve smicalice koje prljave duše imaju na raspolaganju nisu utišali svoju jeku.

U petom odjeljku *Dobročinki* svrstani su lirskokazi koji su zapravo Glibina primijenjena poezija. Nazvane su *Počasnicama* jer su spjevane kao naručene, a bez narudžbe su i tematski su vezane za konkretne stvari i događanja koja su ovog pjesnika duboko dirnula i proizvela inspiraciju pa pjesnički odgovor kao utjehu autoru s jedne i čitatelju. Po mnogo čemu ovaj je pjesnik zanimljiva pojava u svom vremenu. Uz bok *Počasnicama* idu njegove pjesme nazvane tradicijskim imenom ode. Glibo ih je uspjelo oživio i vratio u suvremene tijekove hrvatske i svjetske lirike. Jedna njegova zbirka oda nosi naslov *Moje ode* a nakladnik joj je HKD Napredak Split 2009. godine.

Završimo s uporno ponavljanom krilaticom “dobra pjesma zlata vrijedi” koju Glibo ponavlja u svim prikladnim prilikama, a zlatnih pjesama u *Dobročinkama* ima kroz četiri odjeljka (ciklusa) knjige i njihovo iščitavanje čitatelju je “guštanje” ali tek ako prethodno što više zna o pjesniku i njegovom djelu jer oboje se daju u jedinstvenoj smjesi srca i jakog intelekta.

Nikola ŠIMIĆ TONIN

ULICOM VLASTITE DUŠE

Povodom sedamdesetoga rođendana akademika
Luka Paljetka, Dubrovnik 19. kolovoza 1943.

Nevjerojatna lakoća pisanja, osebnost je osobita pjesnika gospara, Luka Paljetka. Neprekinuto kretanje građevinama pjesme, *nivela* riječi, jake, slikovite, kompaktne, uklopljive sadržajnosti, ni jedna ne nosi sama za sebe. Ulicom vlastite duše, skupno toplinom zrače iz kuće riječi... pjesma ponese... nosi pjesma. Prepoznatljivost stila, potvrda znanoga književnoga puta, onoga koji ne piše za književne nagrade, već onoga koji stvara književne svjetove...

Postoje pjesnici, koji se pronadu s prvom napisanom riječi, postoje pjesnici koji se čitav svoj stvaralački život traže i umru rasuti u tisuće stilova, ne svoji, ne umireni u sebi, već svačiji po malo, rasuti... Luko Paljetak je dobrano među prvima, prepoznatljiv, prepoznat za rana, zorno zapasao svoj pjesnički put, radan do granice koja graniči s nestvarnim. Broj objelodanjenih pjesama, književno-znanstvenih radova, knjiga, dostatan je za više književnih života, pokretljiv stvaralački duh, koji preže od ustajalosti, mirovanja, pjesnička je zvira voda iz kamena, rijedak do majstorstva u strukturiranju pjesme, kojoj ne možeš odbiti niti zarez. On je naprosto iznikao da bude tu. Sama pomisao pomicanja, ugroza je građevine riječi, pjesnički domino efekt.

Parafrazirajući Krešimira Šegu mogao bih reći: Blago pjesnicima kojima je životni put zapečaćen pjesmom. Život mu ne prolazi danima, život mu prolazi pjesmama. Iznenađuje stalnim poetskim širenjem na drugo i drukčije, pjesničkim kozmosom, nesputan u dosezima, *nebaždiranih* omeđenosti književno-pjesničkim radovima, poezije, proze, drame, ogleđa, kritike, književno-znanstvenoga rada, Paljetak je pjesnik, doživljaja, impresija, snažnih biofilmskih stihova, zanosa, zaljubljenosti u misterij riječi, pjesnik ljepote koja ga okružuje i grli toliko snažno da ne stiže zapisati sve ono što ga nadahnjuje, što osjeća, što ga ushićuje i iskri podsvijesti svijesti, utrkujući se s onim što se oku nadaje, a što prvi oblak, prevrnuo nebo, može promijeniti, povući se duhom, na čistinu izvora radosti pjesme.

Podjednako se služi stihovima i rimom, kao i bijelim stihom, premda su mu bijeli stihovi efektivniji, gipkiji, više sličje kistu kojim slika svoje poetske akvarele. Luko Paljetak svojom pjesničkom snagom dobrano nadilazi ove prostore, pjesnički je barjak za u svijet odaslan s ovih prostora. On je svoj i samosvojan u prirodi u krajolik, na moru, zagledan u planine, zagledan u starine, i arheološke artefakte, gotovo oduhovljen poetikom stećka od govora do pjesničkoga govora, kada je pjesnik radionica riječi. Hrvatski ga leksikon bilježi, "manirističkim pjesnikom" barthesovskog svijeta-teksta, kozmogonijske množtvne "pretrpanosti" s formativnom izgladenošću vezanog stiha. Hrvatski leksikon, II. svezak, L-Ž, Zagreb 1997., str. 227.

Neprocjenljiv je njegov istraživački, tragalački rad, prevodilački rad (Shakespeare, Prešern, Joyce, Chaucer i dr.), jednako tako neprocjenjiva je i njegova ruka pomoći, odziv savjetom, prosudbom, prikazom, mladih stvaralaca koji još šilje svoje književno pero, u vrijeme ljudske otuđenosti, književno-stvaralačke nesnošljivosti, putokaz pjesnicima-početnicima do ucjeljivanja u umjetničku cjelinu stvaralačkog, ublažujući stvaralački strah

nabujale misaone slojevitosti, iziskuje napor, na koji mnogi nisu spremni...!

Književno-znanstvena pozornost spram Luka Paljetka ne će moći ništa najednom, kratkog daha, s njegovim radom. Na dugi će vremenski horizont, zbog širine, tematske razgranatosti, umjetničkih formi, s toliko mogućih znanstveno-kritički kutova gledanja, širine dosega Lukinog stvaralačkoga rada, rada u svoj znanstvenoj punoći, koji izlazi iz shema uokvirene praćenosti kulturne kronike ovih prostora, kroničara kulturnih zbivanja, bezkalupni je izazov nezaobilaznim književnim povjesničarima, kroničarima pisane riječi, i oko nje, i samim sudionikom s obje strane, sudionikom Lukom, tik uz vrelo kulturnih događanja svog vremena, u doticaju s književno-kulturnim gromadama, sa živućim spomenicima, ka putu ospomeničavanja... Toliko toga priziva, viri, iziskuje vrijeme, prikaze, znalca u dosegu, akademika Luka Paljetka, iziskuje Lukijanu, Zavoda za književnost i teatrologiju HAZU.

I u svom sedamdesetom rođendanu Paljetkova književna zvijezda stvaralački pulsira i svijetli krštenja zvijezda... spoznajnosti određenih a neomeđenih... u svome širenju nebom punoćom sjaja.

Veličina velikih, veliča susretnika u susretu, u susretu s gospodarom Lukom, počasti uspomenu, učiteljem pisane riječi za generacije i generacije koje dolaze... po prirodi pjesnikom, i jedno i drugo, u prirodi pjesništva, bogati sjećanja.

Nikola ŠIMIĆ TONIN

ZAVIT U ZAVIČAJ

Drago Štambuk, *Coelacanth*, biblioteka Poezija,
Hrvatsko društvo pisaca, Zagreb 2012.

Koncem godine 2012., ugleda svjetlo dana toliko nošena zbirka pjesama, *Coelacanth*, biblioteka Poezija, Hrvatsko društvo pisaca, iz Štambukove pjesničke radionice, radionice vrsnoga majstora na glasu, kojemu je malo toga nepoznatoga unutar pjesničkih svjetova, pisane pjesničke riječi. Dr. Drago Štambuk, hematolog, diplomat, zastupao Republiku Hrvatsku u Velikoj Britaniji, Indiji, Japanu, i aktualno u Brazilu, pjesnik s toliko upečatljivim, osobnim biljegom obilježenih zbirki pjesama. Dugi je već niz godina kako u rodnim Selcima na otoku Braću pokrenu pjesničku smotru *Croatia Rediviva*.

Ova nova zbirka, naslovljena je prema vrsti ribe, koja je jedan od prvih koraka prema vodozemcima. Ta i takva prijelazna forma obilježava i samu zbirku, od haiku, poetske proze, do slobodnog stiha, u zavičaj zavitih pjesama. Stilsko i sadržajno, prvica je svakoga kritičara, to prvo čitanje, čitalačko-vrijednosno gledanje, u potrazi za novim novotarijama, novicama, koje su se uvijek nudile i bivale česti radi gosti u Štambukovoj poeziji, asimilirajući se unutar riječi, odomaćivši se u strukturama pjesama, javljajući se iz njih glasom obiknuta domaćina.

Poezija pjesnika Štambuka svojevrsni je ispitni mjeriteljski kriterij, odvaga sama rasta, svakoga književnoga kritičara koji je

se uzme, toliko toga, zahtjeva i traži od njega sama da bih joj mogao prići, spoznati je u svoj njezinoj punini, punini te pjesničke oaze, iz zagledanosti u pjesme, zagleda se u sebe sama, za provjerit il' odvagnut osobnu visinu, zualačku književno-kritičarsku težinu, doseg kritičarske pismenosti, jer poezija ova ište truda, odziv vrsnika, znalca, po mogućnosti i samoga pjesnika-kritičara, zbog svih tih finesa duše. Zapitan sam često nad njom, koliko mi je toga i je li mi što promaklo. Teško joj je prići, i otići od nje tek s jednim čitanjem, i biti svoj na svome u spoznajnome svijetu poezije Drage Štambuka, u toj višeslojnosti otkrita bogatstva i punina riječi u svakom ponovnome iščitavanju, gdje čitanje ne počinje i ne završava u jednome danu, grubo je reći: Završava – i nepotrebno, jer uopće ne završava, niti biva pomjerena, zametnuta u zakutak, knjiga tih i takvih pjesama, a i teško se daje od sebe drugima, svojevrsni je to pjesnički brevijar. Tko jednom uđe u poetski svijet Drage Štambuka, iz njega više ne izlazi nikada, ne zato što ne zna izlaz, što zaluta u riječima, stihovima, već suprot tomu orobljen bude svirom tih riječi, kao Odisejevi pratitelji između obale, i obale Štambukovoga škoja, obojeni neodoljivom plavom bojom Dalmacije, koja se u svom plavetnom toku mora i neba, ulijeva u krvotoke vena. Toliko je poetskih prostora koji se nude za teoretske prosede, odmaka, podcrta novog, neponovljivog u prvotnom izvoru izvornika, pjesnika.

Ova je knjiga pjesama kao mora vali rasla u naletima, obali, o obalu nutrine, čekajuće bjeline, otete crnobojnosti... životnim naplavima dobra i ne dobra... zaletima riječi... plimama i osekama, koje ocrtavaju sluteći uradak, pjesnički i prozni dnevnik, zarobljen koricama obalama, dana i noći. Već prvim uvidom slute se duševna stanja, zviraju iz riječi, ne kriju osjećaje, ne ostavljaju ih nedorečene, zorno su prenesena stanja duše pri pisanju, odajući nam pjesnika u po bijela svijeta, bjelosvjetskoga putnika, koji se u putovanjima najviše čuti svojim, pa i dok piše navigator je riječi,

iskonski, istinski zaštićen oreolom tog svijeta, svijeta pređa, *parti* i *naviga* koracima mora, slijedeći njihove otiske stopa u moru.

Propitujući tematska i životna stanja, ta knjiga dalje zri i raste u nama. Pjesme su sve do jedne pa i one koje to u naslovu nisu, izronjene iz plaveti neba dotaknutoga morem, *koštale*, privezale se na svom vezu s one strane ruba neba, gdje se prešaptavaju nebesa i vode, ogovarajući u moru vale, ogovarajući na nebu oblake. Stranice ove knjige, svijetle svojom plavom otmjenošću. Ljepota je (ne) bijeg od sebe, koji je uslojen tim crtama iscrtan, crtama tog dodira. Nebo. More. Ljudi. Obale. Tkalački su stan pjesama. Sav zavit u zavičaj. Zavičaj. Nešto u što je zavita duša.

Nastavljajući svijetom, u svom životnome i pjesničkome život-hodu, nastaje se, dodomava novim domovima, što god im je bliže, tim je bliža i bol za domovinom. U seljavajući se u te dodomovine, u njih unosi kao svoje prijeko potrebne stvari, uz stvari osobne ljudske higijene, plemenite niti Dalmacije, u sva ta stvaralačka i ljudska tkanja. Malo je tko od Dalmacije plemenitije obojen i svojim pogledom vezan i dotaknut s cijelim svijetom, cjelosvjetski, s tolikom ljubavlju, ljubavlju kakvom je Matoš volio Hrvatsku, ljubav je to onih koji stalno odlaze, iz domovine, a domovina iz njih nikada.

Svi su ovi stihovi svojevrсни ovjeritelji te ljubavi, u doticajima s drugim krajevima i ljudima, u usporedbama, tek se sagledava i vidi, sva ta ljepota kraja, zemlje iz koje je stvoren, izemljen, a koja čeka, da izrastu koraci, u povratku dolaznika, iz (ne) tako daleke jučerašnjosti odlaznika. Daljine izoštravaju osjećajnosti materinskog jezika, kao u valovima, u vodama, kopači zlata, za-grabljeno grumenje, ispirući ga stranjским riječima, gdje on uz njih, s njima uzvrh, povrh, blista u sjaju sinehija.

Tudi svijet, nastavak dodomovina udomljenoga, pjesma pulsira tako osobito, zatočenika usudarenog sa samim sobom, zagledanoga u nutrinu sebe. Jezik roda u sujezičju, muskulozniji

je, izbrušeniji, gledan iz te daleke, udaljene točke gledanja, točke koja čeka pjesmu, točke koja provocira bjelinu namećući se kao ishodište, zavičaja i njega, ispod plašta domovine, traže se u spajanju razdvojene obitelji, do onog trajnoga spaja ih pjesma, pjesme su te bačeni pojas za spašavanje duše. Poetski prostori kroz koje se kreće, pjesničke bjeline popunjava bjelosvjetskim morima, kopnima, nogostupima, pod tuđim nebima, iznad svakoga od njih čuti se Dalmacija, Hrvatska. Svjetlost sjaji smišljenošću kroz sve stihove.

Poezija Drage Štambuka, poezija je pjesnika zavitovanog u zavičaj.

Jacques PRÉVERT**TRI PJESME****Priča o konju**

Dobri ljudi poslušajte moju
tužaljku
poslušajte moju životnu priču
siročče vam govori
priča vam svoje malene brige
điha dakle...
Jednoga dana jedan general
ili je to bilo jedne noći
general je, dakle, imao
dva konja koja su pod njim
stradala
ta dva konja to su bili
điha dakle...
kako je život gorak
to su bili moj sirota otac
a potom moja sirota majka
koji su se bili skrili pod postelju
pod postelju generala koji
koji bijaše skriven u pozadini
u nekom malom mjestu na Jugu.
General bi govorio
govorio sam sa sobom noću
govorio uglavnom o svojim malim
brigama

i tako je moj otac
i tako je moja majka
điha dakle...
i tako su oni jedne noći umrli od
dosade.
Za mene je moj obiteljski život
bio završen
Izišavši iz noćnog stola
pobjegao sam u velikom galopu
pobjegao sam prema velikom
gradu
gdje se sve blista i sjaji
na motoru sam stigao u Sabi en
Paro
oprostite govorim konjski
jednoga jutra stigao sam u Pariz u
klompama
htio sam vidjeti lava
životinjskog kralja
i dobio po nosu
jer ovdje bijaše rat
rat koji traje
zalijepiše mi naočnjake
unovačiše me

i kako ovdje bijaše rat
rat koji traje
život posta skup
hrane poče nestajati
i što više nestajaše
više me ljudi gledaše
nekim neobičnim pogledom
i kroz zube koji su cvokotali
nazivali su me biftekom
mislio sam da govore engleski
điha dakle...
svi oni koji su bili živi
i koji su me milovali
čekali su da budem mrtav
da bi me mogli pojesti.
Jedne noći u staji
jedne noći dok sam spavao
čuh neobičan zvuk
glas koji poznavah
bio je to stari general
stari general koji se vratio

vratio poput duha
s jednim starim zapovjednikom
mislili su da spavam
i govorili su vrlo tiho.
Dosta dosta s rižom u vodi
želimo jesti nešto životinjsko
treba mu samo staviti u zob
gramofonske igle.
Tada mi se krv uskovitlala
kao drveni konji na vrtuljku
i izišavši iz staje
nestah u šumi.

U međuvremenu rat je završio
stari je general umro
umro u svojoj postelji
umro lijepom smrću
ali ja sam još živ i to je najvažnije
dobra večer
laku noć
dobar tek moj generale.

Ljeto

Gladna izgubljena promrzla
Potpuno sama bez santima
Djevojčica od šesnaest godina
Nepomična stoji
Place de la Concorde
Podne petnaestog kolovoza.

Lov na kita

<p>U lov na kita, u lov na kita, Govorio je otac ljutitim glasom, Svome sinu Prosperu, ispruženom pod ormarom, U lov na kita, u lov na kita, Ti ne želiš ići, A zbog čega, dakle? A zbog čega bih, dakle, išao loviti životinju Koja mi ništa učinila nije, tata, Idi ti, idi je ti sam loviti, Kad ti se to sviđa, Ja više volim ostati u kući sa svojom jadnom majkom I bratićem Gastonom. Otišao je, dakle, otac u svom kitolovcu potpuno sam Na burno more... Gle oca na moru, Gle sina u kući, Gle kita u ljutnji, I gle bratića Gastona koji izljevaju zdjelu juhe, Zdjelu juhe vruće. More je bilo uzburkano, Juha bijaše dobra. I gle Prospera na svojoj stolici kako jadikuje: U lov na kita, otišao nisam, Zbog čega zapravo to ne učinih?</p>	<p>Možda će ga uhvatiti, Mogao sam ga jesti. Ali gle vrata kako se otvaraju, i sav moker Otac se pojavio zadihan Noseći kita na leđima. Baci životinju na stol, lijepog kita s plavim očima, Neman koja se rijetko vidi, I reče žalobnim glasom: Požurite ga isjeći, Gladan sam, žedan sam, želim jesti. Ali gle Prospera koji se diže, Gledajući svoga oca ravno u oči, Ravno u plave oči svog oca, Plave kao one u kita s plavim očima: Zbog čega bih isjekao jednu neman koja mi ništa učinila nije? Osim toga, odričem se svoga dijela. Nakon toga baci na zemlju nož, Ali ga se dočepa kit, skoči na oca I probode ga. Ah, ah, reče bratić Gaston, Ovo meni sličilo lov, lov na leptire. I gle</p>
---	---

Gle Prospera koji pripravlja
osmrtnicu,
Majke koja počinje žalovati za
svojim jadnim mužem
I kita, kako suznim okom
promatra ugaslo ognjište.
Nenadano kliknu:
I zbog čega sam, dakle, ubio ovu
jadnu budaletinu,
Sada će me drugi progoniti
motornim čamcem
Nakon toga će uništiti čitavu moju
malu obitelj.

Tada, prasnuvši u grohotan
uznemirujući smijeh,
Uputi se prema vratima i reče
Udovici u prolazu:
Gospođo, bude li netko pitao za
mene,
Budite ljubazni i odgovorite:
Kit je izišao,
Sjednite,
Pričekajte,
Za jedno petnaestak godina,
nedvojbeno će se vratiti...

**S francuskoga preveo:
Miljenko Stojić**

Marina KLJAJO-RADIĆ

Dve oljki

Spletli se
In zrasli

V slasnosti morja
V skoposti suše
V vdanosti nebu

V potrpežljivosti in lepoti.

Oljčna
Slika
Ljubezni

Prekrižani pod krošnjama
Na ravni src in duš
Okvirjuje
Prepolnu ljubezn.

**Na slovenski prevela
Mila Vlašić**

Lidija PAVLOVIĆ GRGIĆ

Izgubljeni raj

Na prhkem drevju se bohota
vejevje,
kamor prihajajo nagačene ptice
in pojejo molovske pesmi.

Ulice brez semaforjev, ljudje brez
oči,
ko hodim mimo, pozdravljam
sence.

In si mislim, da z jeklenimi nitmi
vlečem
prave poteze v pravem trenutku,
ampak vlečem gnile vrvi
in s preklete ladje spuščam sidro
v podivjano morje
z dnom iz živega peska.

O ljudje, pomagajte brodolomcem,
ki se krčevito oklepajo razbitin,
plavajoč v neki neobstoječi smeri!

Ljudje pa so tihe, trepetave sence,
in sluh jim nagaja...

Brodolomci gledajo plapolajoče
palme,
ples domačinov s cvetjem okoli
vratu,
čutiti je vonj po rumu in tobaku...
Medtem ko glasovi odmevajo po
obali,
valovi drobijo skale.

Halucinacija, fatamorgana,
norost?

Karkoli že je...

Havaji so na drugem planetu.

**v slovenščino prevedel Željko Perović
(na slovenski preveo Željko Perović)**

Nikola ŠIMIĆ TONIN

KRALJEVA ZLATNA KRLETKA

Čudni su putovi i sudbine ljudske, davno je rečeno. Pet prstiju na jednoj, istoj ruci, a ne možeš naći dva prsta jednaka. Za svakim čovjekom od rođenja krene zapis, od kojeg se pobjeći ne može. Kad bi on znao gdje će svratati, po razumu nikada tamo išao ne bi, ali sudbina o razumu puno brige ne vodi. “Čovjek snuje, a Bog određuje!” – tvrdi narodna mudrost, pa tako odredi jednom mladom kralju da se u Ciganku zaljubi. Imao mladić i ovoga i onoga, djevojaka i ovakvih i onakvih, nu, Cigančica mu se učini najljepšom, srce mu osvoji ne maknuvši prstom u tom cilju baš ni malo.

- Kralj i Ciganka, gotova propast! – mislilo se i govorilo u ona vremena. Onomad se kralj nije smio ženiti ni pučankom iz svog naroda, iz svoje kraljevine, a kamoli Odněkudku, tko zna u kakve vradžbine upetljanu. Ženidbom su kraljevi svoje kraljevine proširivali, stjecali jake prijatelje i saveznike, a kakve koristi može zemlja imati od sirote Cigančice!

Sve je to ženik znao, od malena su ga u tom podučavali, njegovi ga savjetnici na kraljevske mu dužnosti upozoravali. Žestoko će se zamjeriti susjednim vladarima, njihove su kraljevske kćeri za udaju prispjele. Sad im prijeti opasnost da svi kraljevski državni planovi propadnu, a sve zbog tamnoputne Odněkudke. Koji se otac – kralj ne će rasrditi čuje li da mu kćerki ugroza od sirote Ciganke prijeti, da se s bogatom kraljevnom mjeri! Uvrjeda će to

biti prevelika, za rat nagodna, izazovna. Širom poznatog svijeta kovači mjhova krpaju, kovačke vatre potpiruju, mačeve kovati snuju. Konjima i potkovama poskoči cijena. Strah osvoji ženikovu kraljevinu. Krv se u zraku već naslućuje, odavno se prolila nije, onako potokom kako se u snovima mnogih već lije.

Kad žarki zgasnuo je dan, mjesec se za oblačak skrio, zakrabuljena spodoba Cigančicu ispod očeve joj čerge ukrade. Čim je u dvor donese i skide si krabulju, kraljevsko se ruho na kradljivcu ukaza. Djevojačke oči kao dragulji zablistаше, odaju zamamnim žarom osvijetliše. Kralj joj odmah, pripremljenim draguljima kosu ukrasi. Ogrnu je svilom i kadifom. Dovede zlatare i sve oko Cigančice zlatom optočiše. Nebo on dohvati, prekrenu, ispravi i pod noge joj srebrenim čavlima pričvrsti. Zatraži li mu mlijeka ptičjeg i to će joj dobiti, sve po svijetu na svom ustreptalom srcu jašući.

Iziđe kralj – ženik iz odaje, Cigančicu samu u odaji ostavi. Kroz ključanicu će gledati kako njegova srna, lakim skokom hrpice dragulja, po ukoličenoj plaveti nebeskoj, pod nogama joj razasutim, preskakuje...

Ali, nu, ona sa zidovima sobnim, razgovore započinje. S lijevom rukom na srcu, desnu pruža prema zidu i skrušeno govori:

- Otvori mi izlaz, mili moj. Pusti me iz ove zlatne krletke, le-tjeti bih željela. Pod čergu se očevu želim skloniti, hladnjikavog zlata, srebra i dragulja se osloboditi, uz cigansku se vatru ogrijati. Plaćam ti svoju slobodu svim ovim bogatstvima, koja mi kralj darova, a meni ne pristaju...

Tako ona ide od zida do zida, isto govoreći, a niz lice joj se spuštaju suzni potočići. Kralj gleda kroz ključanicu, a i njemu oko počе se suzama topiti. Postupno mu pošteno srce počе svoju igru mijenjati. Kad Cigančica pred vrata stiže, kraljevska se ruka sama podiže i vrata joj širom otvori.

Grli on Cigančicu posljednji put, zna to dobro, govoreći joj:

- Izlazi, draga djevojko, i kreni kud te tvoje srce vuče. Tebi se dostoji čast kraljevska – sad to sigurno znam – ali u nekom drugom kraljevstvu, u nekom drugom svijetu, meni nerazumljivom... To bogatstvo koje ti darovah nosi sa sobom, kraljevski ti pristaje! Meni ostavi samo jedan poljubac za uspomenu, neka me toplinom na tebe podsjeća...

THAGARESKO SUMNAKUNO KAFEZO

Čudno si e droma e Devleske thaj e droma manušikane, kodo si but čirla vakerdo. Pandž naja ando jekh vast, a našti te arakhe duj jekhutne naja. Sako manušestar cidel jekh xramovipe savo so si leske xramondo thaj savestar vov našti te našel. Kana ka šaj o manuš te džanel kate ka džal, vov ka gindinel thaj naj te džal kodole thaneste, numa o droma save so si leske xramome e godjake naj len briga. “E manuše isi sune, numa o Del dela drom!” - vakerel jekh purano godjaver lav, thaj kodoleske denda jekhe terne thagareske te kamel jekhe Romane terne čhaja. Sas ole but džuvlja, thaj sas ola ververikane, no i romani terni čhaj sas oleske majšuži, lesko ilo voj lelja bizo te kerel diso thaj bizo naj te miškinel ni xari.

- O Thagar thaj i Romani čhaj, kodova si majbaro peripe! - sas kodo gindipe ano kodi vrama. Andi kodi vrama o thagar našti sas te lel romnjake thaj varesave čhaja katar lesko sel/narodo, katar lesko thagaripe, a na pale “Varesavianka”, kon džanelas save sa magiende sas katli. Andi kodi vrama e prandinasa e thagara peske thagaripa buvlarenas, sas len zurale amala thaj uniatolja, a savo lačhipe šaj te ovel len jekhe čorore Romane čhajatar!

Sa kodo o thagar savo so kamelas te prandinel pes džanelas, tiknipastar kodoleske sikavenas le e thagareske manuša save so dena godji thaj vakerenas leske te del sama. But phare ka keren akušipe e pašutne thagarenca, kodoleske so thaj lenge čhaja sas terne džuvlja save so rodenas rome. Akana isi pharipe sa e thagaraiipaske themake planoja te peren, thaj kodova sa baši jekh kali ‘‘Varesavianka’’. Savo dad- thagar naj te xoljanel kana ka ašunel so leski čhajori ka ačhol biromesko kodoleske so jekh Romani čhaj ka ovel thagareski bori, thaj šaj voj te ovel bareder no si si ola! Ka ovel kodova baro teljardipe sarenghe thaj maripe baro ka ikljol. Buvleder ani lumia e bugurdžie/kovačia lele te phurden e kovačnice, jag te tharen, e mačoja/ bare čhurja te kovinen. E gra- stenge thaj e petalonge barili i mol/cijena. Dar lelja e thagareske thagaripa. O rat ani hava ikljovelas, a čirla naj sas rat thavdime ane maripa, ane umala sar so si ane sune bute manušenge ake thavdutno.

Kana o tharo dive nakhelas, i luna palo badalo garavda pes, jekh, pharavde šejenca, maskirime mujesa, rugoba e Romane čhaja katar olake dadeski čerga čorda. Kana la ani avlin anda thaj cidinda pestar e pharavde šeja thaj i maska, iklilo ko dikhipe e thagaresko ruho e manušeske savo so čorda e Romane čhaja. E čhajake jakha sar dijamanoja rošandile, i odaja bare jagasa baro divipe dende. O Thagar e kuč barenca lake bala pulinda. Urav- das la svilasa thaj kadifesa. Anda e sumnakutčien thaj sa uzal i Romani čhaj sas sumnakunesa pačardo. O del vov astarda, upre gelo thaj telo lake pire vov rupune karfie denda. Te rodenas lestar thaj čirikljano thud vov šaj sas te anel, thaj kodova sa urjando ano pesko kamlo ilo.

Iklilo o thagar- so ka prandinel pes katar i odaja, a e Romane čhaja ani odaja mukhlja. Kamelas te dikhel katar i klidoski xar ko vudar sar oleski lana, lokhe xutipasa lošandol katar e kuč bara save so si thaj telo lake pire...

No, kana te dikhel so voj kerel sas so ka dikhel. Voj e baran-gonca/zidonca lela te del vorba. Jekh vast sas lake ano ilo, a jekh ano zido thaj te phene rovel thaj phenel:

- Putar mange te ikljav, kamav tut. Mukh man te ikljav kodo-le sumnakune kafezostar, mangav te urjav. Kamav teli čerga me dadeski te džav, te cidav e šilale sumnakaja thaj o rup thaj u kuč bara, uzal i romani jag kamav te tatarav man. Dava tuke so tu kames, sa so si man o barvalipe savo so mange denda o thagar, sade de man miro mestope/sloboda, thagaresko barvalipe na kamav...

Adžukhar voj katar o zido dži o zido džalas, jekh vakerelas, a lake jakhendar sar leja e asva džanas. O thagar dikhelas katar e klideski xar e vudareski, thaj leske i jakh lejlja te bilavdol e asvenca. Xari poxari lesko ilo lelja te kovljol. Kana i Romani čhaj anglo vudar reslja, e thagaresko vast korkori putarda olake o vudar te iklel avri. Lelja ki angali e Romane čhaja paluno drom, džanel vov kodo šukar, thaj phenda lake:

- Ikljov, čhajorije kamlije thaj dža kote so tut tiro ilo cidel. Tu trubul te ovel tut patjiv e thagaripaski, kodo me akanak džanav-uma ano aver thagaripe, ani aver lumia, mange savi si bipendžardi... Kodo barvalipe savo so me tuke dendem legar tusa, tu san sar thagarutni thaj san lače ilesa! Mange mukh jekh čumipe te liparav man tuke, thaj o tatipe lesko tutar te del man godji tuke...

Preveo Veljko Kajtazi

SHU Cai

**Lomljeno zlato,
lomljeno srebro**

Lomljeno zlato ili lomljeno
srebro?

Lukavo sunčeva zraka samo
žmirka – ne odgovara.

Bezbrojne slomljene školjke
izbačene na obalu,
ljudi uzimaju samo ono što je
izvrsno.

Lomljeno srebro, lomljeno zlato?
Blista površina oceana.

Mali drveni čamci, hridi,
bog smrti pjevuši uspavanku.

Lomljeno zlato, lomljeno srebro?
Riba misli da je ribič riba.

Gotovo je, gotovo

“Gotovo je, gotovo...
Nije gotovo, nije gotovo...”

Neki su čitali glasno...

Taj zabrinuti čovjek je šetao
Ulicom Sreće.

Gotovo, sigurno će biti gotovo,
Ali njegovo čelo je suviše usko.

On je težak samom sebi,
Dok je njegova prošlost već otišla.

Zar nije gotovo? Probaj još
jednom.

Život je pustiti da dani prolaze,

Baš kao što vrapci nisko lete,
Baš kao što se ribe zavlache u mulj,

Baš kao odrasli koji ne mogu
odgovoriti na pitanja djece,
Baš kao mrtvi koji ne žele reći
tajnu smrti.

Netko je ljut, netko je ljubomorani,
Baš zato oni ne razumiju tu istinu.

Gotovo je, gotovo...
Da, sve će proći.

Ali jedan dječak je zaglavljen
između dvije željezne šipke.
On plače. On se bori. Za svoju
budućnost.

Majka

Noćas, dva oka na nebu
Nježna, iskrena, prepuna tuge!
Noćas, dva mi oka govore: Sine,
Plači, plači i budi jak!

Dugo sam gledao te oči
Koje su poput neba
Nisu nalik rosi niti grožđu
Ne, ali gledaju kao dva neba!

Nezaustavljive suze čine me
blještavim
Majska noć čini me blještavim
Sve je tako daleko
Ali daljina je nešto što ja nikad ne
mogu
Zaboraviti dok sam živ

Bilo gdje da smo
Bilo gdje da ste, te oči su poput
neba
Svaki dan ja stojim ispod tih neba
Osjećam svjetlo koje dolazi od
Majke

Shu Cai (pravim imenom Chen Shucui) je rođen 1965. u mjestu Fenghua, u kineskoj pokrajini Zhejiang. Diplomirao je francuski jezik i književnost u Fakultetu stranih jezika u Pekingu 1987. Od 1990. do 1994. je radio kao diplomat u kineskom veleposlanstvu u Senegalu te kao istraživač Instituta za strane jezike pri Kineskoj akademiji društvenih znanosti. Dobitnik je medalje Akademске palme u Francuskoj 2008. godine. Objavio je dvije zbirke pjesama i preveo niz knjiga pjesama s francuskog jezika.

**Prijevod s engleskog i
bilješka: Žarko Milenić**

Mujé BUQPAPAJ

Vrijeme

Mislio sam

Da ti
Ne bi nikad prekršila običnu riječ
Zapovjedila
Da se uništi pjesma

Draga moja
Mislio sam
Da moje kruženje oko tebe
Dok držim imena mjeseci u šaci
Nikad ne će prestati

Mislio sam
Da vrijeme nikad ne će stati
Da ti nikad ne ćeš otići
A da me ne probudiš
Da me ne dodirneš

Da me ne pozdraviš svojom posljednjom pjesmom
Napisanom o meni
Za vrijeme odmora između sati književnosti

Vrijeme kad sam te imao
Ne će mi se vratiti
Ono je neponovljivo
Nepovratno
Nezaustavljivo

Prljava mašta

Konji su otišli
Kaskajući na kiši
Po crnim poljima tuge

Odrekli su se trke
Živog lica
S papirnih
Kola

Uzmi prljavu maštu
koja ti je dana
Za kraj

Oni su pokidali novine
Preko našeg starog nadimka
Kao žensku kosu
Bacivši ih u sablasnu noć

Psi treperave planine
Mjeseca
Spavali su na repu planeta

O, Bože
Čini mi se da sam
Umjesto svoje domovine
Ostavio polje ljudi
Lišen pogleda
Iza vrata zrakoplova

Portret vjetra

Imajući boju sjevernih vjetrova
Rijeka je bila portret vjetra
Koji je stajao iznad drveća

Čovjek je izgradio
Drugu stranu
Života
Između kiša i polja

Udaljene planine prihvaćaju
Ptice koje lete
Iz bara
Onih snova

O ostavljenom tužnom seoskom
licu
Koje je zauvijek izgubilo put
Koji vodi
U drhtaj
Sezonu topole
U mom domu

Mujé BUQPAPAJ je rođen 1962. godine u selu Tpla kod Tropoje u Albaniji. Diplomirao je na Sveučilištu u Tirani, 1986. godine. Bio je jedan od predvodnika političkog pluralizma i slobode tiska u Albaniji 1990. godine. Radio je kao urednik u listu “Rilindja Demokratike” od 1991. do 2006. godine. Prvu, zapaženu, zbirku pjesama *Moje lice je otisnuto na stijenama (Fytyren në shkembinj e kam)* je objavio 1989. godine. Objavio je niz knjiga, tisuće članaka, političkih analiza, eseja i književnih kritika. Njegove pjesme su objavljene u nizu književnih časopisa u Albaniji i inozemstvu. Trenutačno je ravnatelj Međunarodnog kulturnog centra. Živi u Tirani sa suprugom, dvije kćeri i majkom.

Pjesme koje objavljujem su iz zbirke *Nevidljiva pobjeda (Fitortja e padukshme)*.

Prijevod: Žarko Milenić

Lida LAZAJ

AMFORE S VINOM
(Amforat me verë)

Iza riječi
(Përtej fjalëve)

Samo što si rekao: “Ti si moj svijet”,
ruka na mojoj ruci zamrzava koralje,
pogled postaje galebovo krilo...

Ah, takva su čula.
Zbunjuju se kao djeca u parku igračaka.

Samo što si rekao: “Ti si moj svijet”,
zaključujem;
ja ti ne nedostajem.

Budući da tvojoj duši ne nedostaje svijet.

Priča šumskog drveta
(Rrëfimi i drurit të pyllit)

Pod svjetlošću zvjezdane munje
 šumu drukčiju sam vidjela,
 ptice plove nebom
 zvucima klorofila.

S vjetrom sam se posvađala
 jer me nije poveo u toj priči
 kako bih sanjala u nemirnim
 vodama.

Vjetar mi je rekao:
 “U hladovini,
 gdje ptice postaju slatke padaline,
 gdje padaline grada postaju
 pitome životinje,
 gdje životinje divlje”...

U šumama, u čijim se njedrima
 tope munje i gase zvijezde.

Zbog toga poštivam
 zemlju gdje živim.

Svjetluca,
 kao božićno drvce
 prepuno šumskih plodova.

Tko je kriv
(Kush, fajtor)

Vjetar puše, jak,
 mrsi kose drveću koje je ispred
 njega.

U pustinji punoj leda
 usamljen, vuk je nanjušio krv.

Svjetluca mjesec.

Ako se nađem u ustima vjetra
 s jednim gladnim zubom u meso
 zarivenim,
 krivica nije;
 u vjetru,
 niti u vuku.

Gdje pjesnika vodi tuga (*Ku po e shpie trishtimi poetin*)

Događa se ujesen
na ivici purpurnog lista,
gdje se pojavi mraz.

Kao što se drvo staro
od težine snijega
lomi
...zatim
...ples i dim...
dim i kabare ples...

Zvone čaše,
jedna po jedna
pune otrova života.

Skakuće olovka preko papira
kao što se na plohi
uvija tijelo plesačice,
kao što se
iznad groba
sapije,
pijan
od vina,
Baudelaire.

Drugim se,
žutim
cvijećem,
ukrašava mramor.

Pjesnikinja Lida Vangjel Lazaj (10. ožujka 1955.), rođena u najljepšom planinskom selu, Dardhë (Krushka), na maloj udaljenosti od Korče (grad serenada, u južnoj Albaniji). Osnovnu školu završila je u rodnome mjestu, srednju / gimnaziju u gradu Korča. Lida Lazaj piše pjesme, haiku, eseje, priče i poeme. Članica je kluba "Albanski haiku", kako i članica Društva književnika i pjesnika Albanije – ogranak u Elbasanu.

Do sada je objavila: *Me zërin tënd (S tvojim glasom)*, poezija/haiku – Engatia, 2005., Elbasan; *Rruga për nesër (Put za sutra)*, haiku – na albanskom i na engleskom, Egnatia, 2007., Elbasan; *Gishti i dheut të dhembshëm (Osjetljivi zemljani prst)*, poezija – Egnatia, 2008., Elbasan.

Lida Lazaj: živi, stvara i radi u gradu Elbasanu.

**S albanskoga preveli:
Mustafa Spahiu, Skopje
Fabijan Lovrić, Knin**

Milianov KALLUPI

JAROST KONJA
(Harbimi i kuajve)
Tanke - (Uta)

1.

Pod hladom tvrđave
caruje ova bijela trešnja.
Ja sam njezin vladar
i razoružan,
bez žezla.

2.

Nikada nisam vidio
toliko šutljivu planinu,
bez ijednog krika ptice.
Fijukanje mog prijatelja
oživljava osjetila.

3.

Napuštena kućica u Elbasanu.
Uz stube par cipela,
još šutljive, zinue.
Upijaju godišnja doba.
Pogodio ih mraz.

4.

Onaj jesenji izgubljeni dan.
Nestalo je lišće riječi i dugorepa iznad kamena.
Da smo bili zajedno...

Kakva bi to bila radost?
Pratio bih žubor vodopada.

5.

Ljetna ciganska noć
crnim rukama
plete veliku mjesječevu košaricu.
Sjedim. Sabirem
cvjetne bukete zvijezda.

6.

Bijeli labudovi.
S vratom u znak pitanja?!
Oduvijek dolazim;
jer ljubavi, za vas
nisam stavio točku.

7.

Koračaj pažljivo!!!
Možda su
ptice
sakriveni kamenčići
u bujnoj travi.

8.

Sada je zima.
Svuda golomrazica.
Ne bih volio vidjeti
opekline obronaka
od vatri javora.

9.

Obuzme me buket uspomena
 kada god dođem u sred ružičnjaka.
 Ti, uvijek bila si bijela ruža.
 Da bih se popeo kod tebe,
 stepenice su mi bodljikave nevolje.

10.

Preko rijeke Devol, ovdašnje strehe
 zvjerski urliču.
 Prozori škripe kako ne bi pucali.
 Mi smo, dvije smrznute ptice
 pod krilima ljubavi.

Milianov Kallupi (Elbasan, Albanija)

Pjesnik Milianov Kallupi (18. siječnja 1948., Elbasan, Albanija) – predsjednik kluba “Albanski Haiku”, autor više od dvadeset knjiga haikua, ovoga puta okrenuo se jednoj novoj pjesničkoj formi, TANKE (UTA), koja je isto tako haiku koji dolazi iz dalekoga, fantastičnoga Japana. Kao što kaže istaknuti pjesnik i književni kritičar, Petrač Koljević: “U ovim pjesmama od pet stihova, pjesnik TANKEJA (UTE) pokušava kondenzirati što više umjetničkih mišljenja, figura, poetskih izraza. Izvanredna bistroća, jednostavnost, nepokolebljiva kratkoća, posebnosti su ovog žanra pjesnikovanja... Posebna osobina je također uloga prirode, kao sredstva poetskog istraživanja. TANKA (UTE) iako ograničena u okviru jednog prostora koji je sažet, zbijen, dala je veličanstvene primjere pjesničke umjetnosti.

“Jarost konja” (Harbimi i kuajve) prva je knjiga sa TANKA-MA (UTE) ovoga poznatoga književnika.

**S albanskoga na hrvatski preveo: Mustafa SPAHIU, Skopje
 Prepjevao /korigirao: Fabijan LOVRIĆ, Knin**

Fatmir MINGULI

PO PUTELJCIMA VELEBITA S HAIKU POEZIJOM

*Nad morima, oblacima, planinama, šumama
Nad močvarama, nad dolinama visoko
Preko Sunca, preko do zenita,
I preko granica svih zvijezda
Ti srce moje, kreći se s toliko sposobnosti*

Charles Baudelaire, "Uzvišenje"

Za upoznati Velebit, svetu hrvatsku planinu, nije potrebno iščitati nekoliko zemljopisnih i povijesnih knjiga.

Nakon čitanja haiku pjesničkih zbiraka pjesnika Tomislava Marijana Bilosnića, čitatelj nije samo nadahnut prirodnim ljepotama, poznatim zemljopisnim dijelovima, nego i poviješću, religijom, botanikom, zoologijom, mitologijom i mnogim drugim životnim aspektima.

Kako je moguće da jedna haiku knjiga obiluje s toliko obimnih informacija? Razlog je tomu što je pjesnik i interdisciplinarni intelektualac pronašao odgovarajuću jednadžbu kako pronaći maksimum unutar minimum riječi.

Planina

Planine su opjevali različiti narodi, njihovi pjesnici, prozai-
ci, skladatelji, slikari i različiti vjernici izgradili su religiozne kul-
tove njihovim vrhovima.

Kao najviša točka, bliska nebu, planina svima služi kao refe-
rentno i hodočasno mjesto. Planina personificira Sunce, ona je
smatrana stubištem koje vodi prema njemu, a u daljnjem povije-
snom razvoju čovječanstva, i prema Bogu.

Listajući stranice haiku knjige *Velebit* susrećemo se s koncen-
triranom i sažetom ljepotom. Izbor zen-pjesme je umjesan jer
čovjek pred ljepotom jedne jedine stvari ostaje bez riječi, jedva
progovara. No, umijeće Bilosnića i jest u činjenici da zna kako
pomoću zen teorije reći malo riječi, no riječi višeznačne ljepote:

*Ljubav u ljeto
U plitici uštapa
sjedi Venera.*

Štoviše, ljepota je ovdje trenutna i od pjesnika zahtijeva ta-
kav izraz. Ljepota trenutka kod Bilosnića je pokretna, ona postaje
bilosnićevski fenomen.

*Nad Velebitom
Kao naše ovčice
Oblaci pasu.*

No prirodne su ljepote isto tako i burne, kada njihovi prizori
nisu posve jasni, ipak oko pjesnika prodire u dubinu i opisuje pri-
zor koji drugi ne vide.

*Gledam Velebit
sedam ožujskih bura
u kudeljama.*

Poezija-slikarstvo

Svaki haiku iz *Velebita* jedna je informacija i jedna slika. U suprotnosti s nekim teorijama koje haiku opisuju kao fotografsko djelovanje, okamenjujući prizor, Bilosnić se pokazuje modernim i odbacuje ovu teoriju koja tek ponegdje pronalazi svoje mjesto. Stoljećima ranije u japanskom i kineskom slikarstvu obično su slikari pisali poeziju na rubovima slika. Bilosnić nema potrebe to činiti premda je i sam izvrstan slikar. Njegov haiku same su slike dok je njegov modernizam upravo modernizacija jezika poezije, dakako ne prelazeći u hermetizam. Modernizam njegova stila je prilagođavanje haiku filozofiji. Lakše mu je izraziti se kratko, zen meditacijom, a ne teorijama europskih i američkih pjesnika dvadesetog stoljeća.

Pjesme-slike Tomislava Marijana Bilosnića funkcioniraju poput galerije u knjizi *Velebit*.

Lijepo izložene, s bojama četiriju godišnjih doba zena, transformacijom pejzaža, cvijećem, voćkama, životinjama, ljekovitim biljem, ljudima, kućama, dugama, oblacima, itd. Ovakvim izlaganjem on potvrđuje da je zahvatio mnogo bolje od drugih haiku pjesnika jer je prvi istražio međuodnos zena i planine, odnos koji nikada ne može biti dočitan.

Galerija pejzaža odaje pravi život planine. Ovom knjigom *Velebit* živi, nad njim živi sve što je živo nad zemljom.

Zoranić i Bilosnić

Tomislav Marijan Bilosnić mladi je Zoranić, kroničar i zoranicevski moderator Velebita.

Uopće, knjige koje su u srednjem vijeku pisali svećenici, knezovi ili narodni bardovi smatraju se knjigama o događajima u mračnim scenama, križarskim ratovima, tvrđavama s nakazama, planinama punih eremita i čarobnjaka, tajnim ubojstvima i ratovima među kraljevstvima. Htio-ne htio, to je bila određena realnost. Moderator Bilosnić poseže za renesansnim romanopiscem Petrom Zoranićem koji u 16. stoljeću piše knjigu o životu planine i kroz život planine izražava povijest svoga doba. On to čini opisima zraka, svjetlosti, realnim životom pučanstva Hrvatske, predivnih jadransko-primorskih krajeva.

Zoranić je pomogao Bilosniću u tretiranju problema povijesti ilirskih naroda. Ovdje prepoznajem mnogo sličnosti sa životom Albanaca, kao primjerice u simbolu zmije. Jedan je haiku u tom kontekstu ravan desetinama stranica povijesti:

*Stara fibula
Ilirski
Sprženi poskok*

Isto je i s legendama o rijekama koje teku iz planina i slijevaju se u isto Jadransko more:

*Zelene oči
Zrmanja je popila
Starom Velebitu*

Posebnosti Bilosnićevog pjesništva su u uporabi maksime, u oslobađanju pjesništva od suvišnih riječi, u automatskom prijelazu na fluidnu poeziju, koja umiruje, opušta i pročišćava.

Kada je Milianov Kalupi napisao haiku knjigu *Krila kiše*, on je kiši posvetio 222 lijepa haiku. Mnogi su se začudili kako je moguće da se kiši posveti toliki broj pjesama. No, kada pročitate knjigu *Velebit* s 275 haiku pjesama samo o planini, shvatite da se tu ne treba čuditi. U tom je ipak važno shvatiti da ako volite poeziju morate pročitati knjigu *Velebit*. Pronađite vrijeme i osjetit ćete prirodu koja vam je tako bliska sa svim svojim prizorima: postat ćete spokojno nadahnuti.

Impresionizam

Bilosnić živi na obali Jadrana i uz nju, tu negdje, u blizini je planina Velebit. On haiku poezijom povezuje more s planinom, možda kao nijedan drugi pjesnik ili prozaist. On govori o planini i podrazumijeva more, govori o moru i podrazumijeva planinu. Planina i more ulaze magično jedno u drugo, uzimaju ponešto i daju ponešto jedno drugom. To se događa još od drevna vremena. Ne govori uzalud Bilosnić o rijekama, o ovim korespondentima (dopisnicima) planine i mora, pomoćnicama pjesnika koje u glavama čitatelja bistre apstraktnu ideju ove suradnje:

*Veliki vali
Velebit se u trenu
Spustio u moré.*

Pjesnik, majstor haikua, prikazuje planinske prizore, vidjevši ih iz daljine, putujući barkom između zadarskih otoka. On ga haikuom fiksira premda se čamac kreće i Velebit stoji na mjestu.

Modernizam poezije premašuje svako opisivanje. Lagani valovi ljuljaju haiku stih, dodaju lagane drhtaje velebitskih pejzaža. On se prikazuje tako neokamenjen, u stalnom pokretu, često impresionističkim, surealnim prizorom, veličanstvenim u širini i visini.

Po mom mišljenju, ovdje pjesnik, fotograf i slikar jedno su jedinstveno tijelo s trostrukom figurom. I haiku pjesme su takve, kao i njihov stvaratelj, utrostručene u mišljenju.

Poganstvo

U Albaniji postoji planina Tomorr u dubini jugoistočne Albanije. Vrlo je visoka i velika. Ona je simbol-planina i planina vjerskih hodočasnika, posebice onih iz beктаšijskog rituala. Poznati albanski pjesnik Xhevahir Spahiu zaljubljen je u ovu planinu i uz stotinu pjesama koje joj je posvetio, objavljuje i posebne novine "Sunce Tomorra". Bez obzira što je prije nekoliko godina Xhevahir Spahiu napisao nekoliko haiku pjesama, on je u potpunosti posvećen pisanju klasične poezije.

U načelima su pjesništva Xhevahira Spahiu kao i kod Bilosnića lirizam i obožavanje kulta planine, kao umnoženog kulta mnogih drugih kultova koji supostoje u planini. Bilosnić obožava hodočašće, isto kao što i Albanci obožavaju sveti dan hodočašća na planini Tomorr. Velebit i Tomorr dva su ilirska hrama koji još žive i živjet će za zauvijek.

Malo drukčije od Sanje Knežević, koja pridaje veliku važnost kršćanstvu u djelu *Velebit*, rekao bih da je tu više u pitanju poganstvo, od kojega je kršćanstvo preuzelo mnoga obilježja. Isto tako i za planinu Tomorra u Albaniji, gdje je beктаšizam stalna pratilja svih poganskih rituala, naravno vremenom modificiranih.

Velika istina koju vrlo lijepo objašnjava Sanja Knežević povezanost je žena i kršćanstva koji zajedno pomažu prikazivanju prirode i našeg sadašnjeg života hvaleći uvijek Boga.

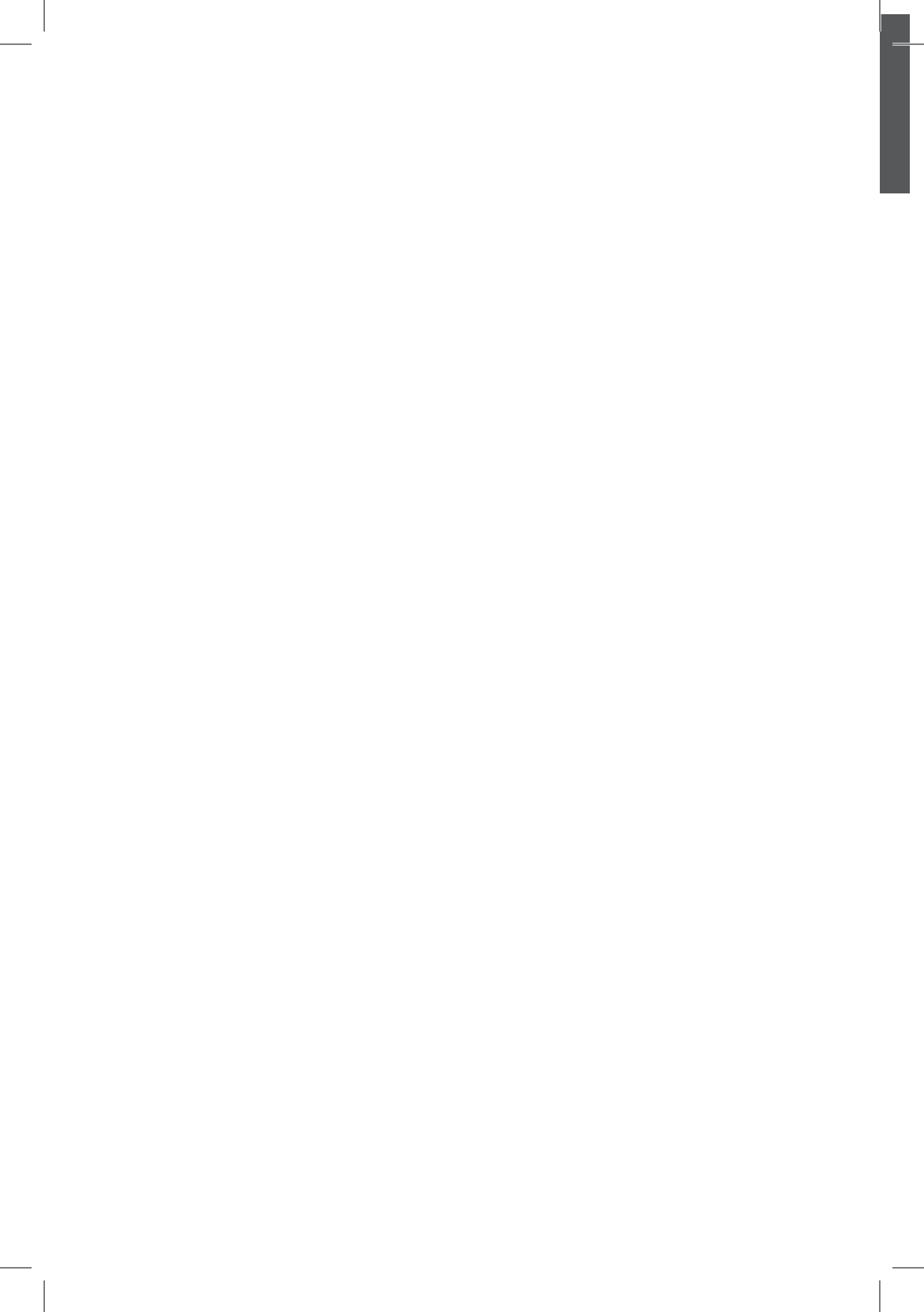

Zaključak

Priroda Zadra i priroda Drača su slične. Na obali mora žive drukčiji ljudi od onih na kopnu.

Haiku je nazočan tamo gdje je priroda, osobito na prostorima sličnih pejzaža. Pjesnik Tomislav Marijan Bilosnić vrlo je dobrodošao u Draču, u Elbasanu, u Albaniji. Tu je došao s haikuom, svjetskim ambasadorom pjesništva.

**S albanskog preveli:
Smajl SMAKA, Priština
Mustafa SPAHIU, Skopje**

Ivo Mijo ANDRIĆ

AFORIZMI

***

Socijalne razlike uvijek su nastajale, na
tečajnim razlikama.

***

Prazna obećanja obično daju oni, koji puno
uzimaju.

***

Osvjetlao sam obraz, tek kad su mi opalili
šamar.

***

Lovio je u mutnom, sve dok ga nisu ulovili
na djelu.

***

Mijenjam carstvo nebesko, za bilo kakvu
nekretninu na zemlji.

***

Pustite zaostale. Oni nas ionako ne mogu
dostići.

***

Progledao sam tek kad sam zažmirio na
tuđe pogrješke.

***

Lopov podiže sidro i kada mu potonu sve
lađe.

***

Preuzeli smo rizik. Na tuđu odgovornost.

***

Zakon je za sve ljude. Zato ga ljudi sve
manje poštuju.

***

Gulikože se najsigurnije osjećaju, u
vlastitoj koži.

***

Toliko sam bio uopćen, da su me na kraju
izopćili iz društva.

***

Konačno smo i mi prešli s riječi na
(d)jela.

***

Tko se zadnji smije, zadnji ispadne
smiješan.

***

Osmijeh s lica ne skida samo onaj, kome je
sve smiješno.

***

Najbrži su oni kojima gori pod nogama.

***

Iako nam je stanje bremenito, natalitet
nam i dalje u opada.

***

Jače argumente potežem samo onda, kada
mi slabije ide.

***

Kada me savlada umor, gubim smisao za
humor.

***

Sitne ribe bolje grizu od krupnih, a krupne
više grizu od sitnih.

***

Kod nas i najlošiji pjevač zarađuje puno
više od najboljeg pjesnika.

***

Vjera je privatna stvar samo za one koji ni
u što ne vjeruju.

***

Obezglavljen je onaj čija je glava puna
tuđih problema.

***

Sjebani su samo oni koje su sjebali njihovi
najbliži.

***

Izvukli smo deblji kraj tek kad su nas
navukli na tanak led.

***

Oslobodi nas Bože... tuđih grijeha.

***

Od muke pucam tek onda kada me budale
nategnu.

***

Na krivom su putu samo oni koji nemaju
vlastiti put.

***

Mudri se probijaju glavom, a grubi –
šakom.

***

Ako već izvodite bijesne gliste ne izvodite
ih na tuđi račun.

***

Magarci su samo oni na čija leđa tovare
tuđe probleme.

***

Samouk jesam, ali naivan – nisam!

***

Na niske grane padaju samo oni koji su
svoje otpjevali.

***

Pišem – dakle – nemam.

***

Istina je da smo ostali bez gaća. No, petlju
još uvijek imamo.

***

Tko posije strah, požnjet će strahotu.

***

Naša država je uvijek imala slabu vlast i
jaku (o)poziciju.

***

Nakon rušenja socijalizma ostala nam je
samo socijala.

***

Bivši komunisti su se baš dobro
rasporedili. Ima ih u svim strankama i na
svim pozicijama.

***

Bolje sutra već je odavno ostalo za nama.

***

Izvlačili smo se sve dok nismo izvukli –
mačka u vreći.

***

Oslobodili smo se. Sad se možemo
zaduživati do mile volje.

***

Ne režite me po džepu. Tu sam najtanji.

***

Ispario je, tek kad se opario.

***

Čak ni zlatne državne rezerve nisu više
ono što su nekada bile.

***

Pokušali su nas navući na tanak led, ali
smo se, srećom, na vrijeme poskliznuli.

Mladen VUKOVIĆ

ZAZUBICE ZUBA VREMENA

***

Obranili smo se od Velike Srbije, ali nismo
od Velike Europe.

***

Rasprodao je obiteljsku srebrninu,
srebrnjake što mu ih zaradiše djedovi i
otac.

***

Najviše prljavog rublja skriva se ispod
crvenih tepiha.

***

Ne će nam potonuti brodovi dok god ima
tajkunskih jahti.

***

Nisu sisali vesla, imaju mega jahte.

***

Pitanje pojasa nevinosti makro rješava
metodom "ključ u ruke".

***

Kada umre otac nacije, alimentaciju
naplaćuju stranci.

***

I car Trajan s kozjim ušima čuo je za
trojanskog konja.

***

TransPAREntan je.

***

Samo nas Bog može spasiti, reče
predsjednik agnostik.

***

Oplemenjeni uran ne oplemenjuje ljude,
niti osiromašeni uran obogaćuje siromašne.

***

Jeku svoga glasa tumačio je kao
demokratski dijalog.

***

Jebivjetri ne oprašuju niti cvijeće.

***

Crv sumnje u savjesti – znak da smo
dozreli.

***

Pjeva kao u snu. Hrče.

***

Otimao je vatru alkoholu uvjeren da ima
jetra Prometeja.

***

Životinjski se osvetila svom čovjeku. Sebi
krzno, njemu rogove.

***

Za ulazak u povijest platili su mu 30
srebrnjaka.

***

1941. – 1945. – 1995. su nam jedina dva
uspješno odrađena mandata.

***

Ako je nešto trulo u državi Danskoj,
prozovimo je Noćnom.

***

Ako su birači ovce, znači li to da je popis
stanovništva ujedno i popis stoke sitnog
zuba?

***

Avangarda smo, tonemo i prije globalnog
zatopljenja.

***

Bilo pa prošlo. Vazda se ponavlja.

***

Bio je na rubu pameti. I prešao Rubikon.

***

Bog sve vidi! Ili je i on dobio mreću?

***

Bolje svrab na ruci nego ptičja gripa na
grani.

***

Čudan svat. U kuverti ni eura.

***

Debelokošci su zaslužni što radnici
postadoše kost i koža.

***

Dotaknuli smo dno dna. Ali nitko ne vrišti
od orgazma!

***

Dragovoljno ju je prisilio na silikone.

***

Grke je spasio trojanski, a nas neće ni
Jelačićev konj.

***

I onaj kome ništa nije sveto vidjet će
svoga Boga.

***

I začće je svršen čin.

***

Iako mu je kao bubregu u loju, ne plaši se
visokog kolesterola.

***

Ide mi na jetra što žive kao bubreg u loju.

***

Imamo neovisno pravosuđe. I u sljedećem
mandatu ne će ovisiti o strankama koje
izgube vlast.

***

Isus traži da ga slijedimo, ali ne oprašta
onima koji misno vino prave od vode.

***

Između dva zla treba izabrati manje. Pakao
EU.

***

Jebivjetara je bilo i prije seksualne
revolucije.

***

Jedni su sanjali Hrvatsku, drugima ona
dolazi na san.

Sabahudin HADŽIALIĆ

AFORIZMI

***

Prošlost je u budućnosti našoj. Sadašnjosti
mi!

***

Sloboda je misao u potrazi za smislom.

***

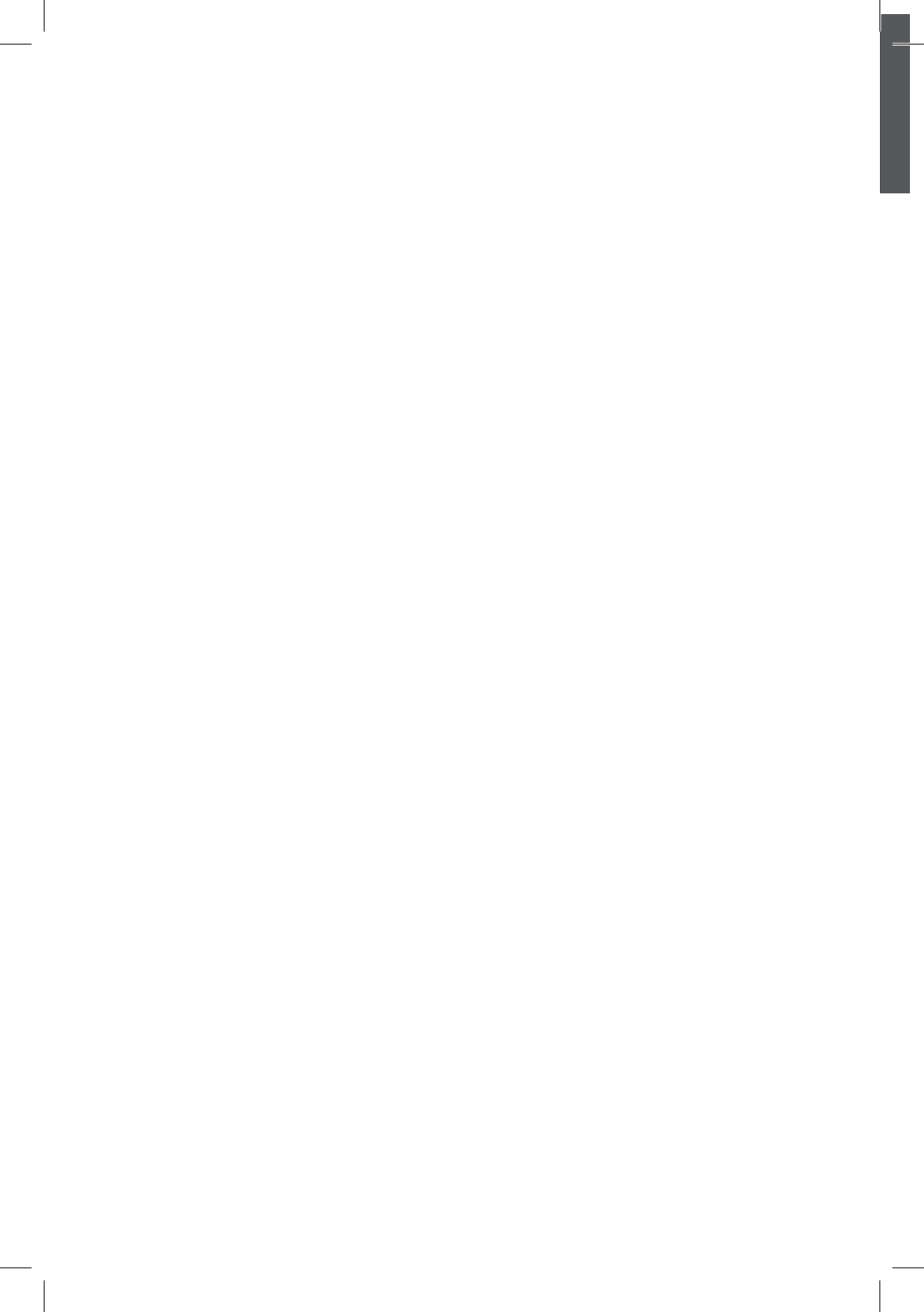
Sloboda je permanentna bol.

***

Sloboda apsolutna ne postoji. Postoji samo
potraga, ali i borba za nju.

***

Sloboda je da mogu reći šta mislim. I kada
ne mislim.

Dražen STOJANOVIĆ

RAZGOVOR S VIDOM VUČAKOM

Potaknut poznanstvom koje se slučajno dogodilo za vrijeme studiranja u Splitu napravio sam intervju s Vidom Vučakom, mladim akademskim kiparom, koji je u svojih nepunih dvadeset devet godina napravio mnoge kipove koji se nalaze diljem Hrvatske i svijeta. Kao mladi umjetnik nije na meti medija, nego u miru svoga atelijera izrađuje kipove, biste i reljefe koji izrađeni Vidovim rukama uljepšavaju svijet u kojem živimo. Vid je čovjek koji zrači jednostavnošću i vedrinom duha što mu sigurno i pomaže u njegovim svakodnevnim poslovima i umjetničkom radu. Prekidajući ga u njegovim mnogobrojnim obvezama uputio sam mu nekoliko pitanja na koja je Vid rado odgovorio.

Za početak recite nam nešto o sebi i svom radu?

Završio sam Školu za primijenjenu umjetnost i dizajn na odjelu kiparstva. Nakon završene srednje škole upisujem se na Akademiju u Splitu gdje sam i diplomirao. Nakon toga sklopio sam brak sa suprugom Kristinom i prije godinu i pol pridružio nam se sin Lovro!

Vaši kipovi i reljefi danas se nalaze diljem domovine i svijeta, recite nam nešto o počecima svog umjetničkog djelovanja.

Moji radovi se nalaze u Chicagu (S.A.D), te Hamiltonu u Kanadi. Moj prvi rad odnosno bista bl. Ivana Merza nalazi se ispred istoimene škole pored Hrvatske narodne banke u Zagrebu. Narudžbu sam dobio dok sam bio na četvrtoj godini akademije i to

mi je kao studentu puno značilo. Prije svega to je bio maleni korak kojim sam ulazio u svijet kiparstva. Zanimljivo je da je ta bista bl. Ivana Meza još i danas nepotpisana, jer sam bio sav sretan i uzbuđen što će moj rad biti postavljen da uopće nisam razmišljao o potpisu. Nakon te biste radio sam još dvije za pastoralni centar u Sesvetama. Poslije toga uslijedio je kip bl. Alojzija za Chicago, to je bio, slobodno mogu reći, veliki projekt, trebalo je organizirati izradu, lijevanje u broncu transport avionom i to roku od četiri mjeseca. Nakon što je kip postavljen vidio ga je i monsijor Juraj Batelja (postulator bl. Alojzija) koji je naručio još jedan odljev za svoje rodno mjesto! Moj Alojzije ima uzdignutu desnu blagoslovnu ruku dok u lijevoj drži Bibliju. Hoda naprijed dok mu u reverendu puše vjetar koji simbolizira ona burna vremena protiv kojih se borio. Uvijek pokušavam u svoje skulpture udahnuti život i poruku koju su za života živjeli ljudi koje modeliram! Kasnije su došle biste koje sam radio za Kanadu to su bili velikodostojnici Crkve u BiH i Hrvatskoj: Josip Stadler, Franjo Kuharić, Franjo Šeper, te mons. Šprajc. Nakon Kanade dobivam narudžbu za Sešvetska Sela reljef 3 x 2.5 metra s prikazom bl. Alojzija. Nakon tog reljefa radim kip "Sv. Franjo sa pticama" za starački dom koji vode sestre franjevke. Meni osobno to je jedna od dražih skulptura, mislim sve su mi drage, ipak su to moja "djeca" iza kojih stoji puno rada i odricanja. Ali sveti Franjo ima u sebi neku poletnost koja pobuđuje dobar osjećaj kod osobe koja ga promatra.

Osim što izrađujete kipove znamenitih ljudi iz hrvatske prošlosti, koji su još motivi zastupljeni u Vašem radu?

Uglavnom 80 posto mojih radova bilo je vezano za sakralnu tematiku odnosno crkvu, ostalo što sam radio bile su biste književnika i pisca Mate Lovraka, koja je postavljena u njegovom rodnom mjestu ispred škole, te akademika Drage Ikića za Imunološki zavod. Radio sam i neke skulpture poput bika i lava, list

od kamena. Također sam radio male plakete s prikazom Josipa Stadlera i sarajevske katedrale za kardinala Vinka Puljića. Dobio sam i drugu nagradu za spomenik braniteljima u Brčkom, ime skulpture je “Majka” a prikazivala je majku odnosno suprugu, kći ili bilo koga drugoga ožalošćenog kako doziva svog izgubljenog sina, muža, brata!

Kao jako mladi kipar puno ste postigli svojim umjetničkim radom proteklih godina, što biste savjetovali mladim kiparima i općenito umjetnicima u razvoju?

Život umjetnika nije nimalo jednostavan, potrebno je vrhunski raditi biti sam sebi menadžer, ujutro si u odijelu popodne variš i sav si umrljan od gline, u mom slučaju tu je još i škola u kojoj predajem likovnu kulturu, moja supruga, te najvrednija i najveća skulptura sin Lovro. To sve ugurati u jedan dan da sve funkcionira nije nimalo lako. Moj savjet mladim umjetnicima: rad, rad i opet rad. Moj prvi atelijer bio je u jednoj staroj kući gdje je zimi bilo toliko hladno da su mi govorili: “Vid radiš li ti tu sladoled ili skulpture?” Danas je situacija neusporediva, imam prostran atelijer sa svom opremom koja mi je potrebna za rad i nije više hladno. Naravno u svakom poslu treba i malo sreće, ali sreća prati hrabre i naravno ja sam uvijek molio Boga da mi da posla, zapravo da me zatrpa poslom, čovjek se dobro osjeća od posla, a ne od sjedenja ili odmaranja!

Osim što ste kipar Vi ste i nastavnik u OŠ Juraja Habelića u Velikoj Gorici, kako usklađujete svoje obveze?

Kao što malo prije spomenuh predajem u osnovnoj školi Juraja Habelića u Velikoj Gorici likovnu kulturu. Biti profesor učenicima od petog do osmog razreda nije lako, to je jako iscrpljujući posao pogotovo danas kada djeca gube kompas. Virtualan svijet igrice i facebooka im postaje život, a razgovor s roditeljima znanstvena fantastika. U radu s učenicima vidim da je njima potreb-

no da ih se sasluša, da se nekome izjadaju, da se mogu pohvalit nekim uspjehom i da netko obrati pozornost na njih. Nakon šest sati škole, gdje se čovjek psihički izmori, nerijetko me čeka rad u atelijeru.

Studirali ste u Splitu, a danas radite u Velikoj Gorici, što Vas više inspirira kao umjetnika sjever ili jug Hrvatske?

Istina studirao sam u Splitu. Te četiri godine bile su godine kaljenja, otvorile su mi oči za stvaran život. Ne bih ja to dijelio na sjever ili jug, isto kako su čovjeku potrebne i ruka, a bome, i noga, tako jug ima svoje prednosti, a sjever svoje. Jug ima odličan kamen kojeg na sjeveru nema! Inspiracija dolazi iz nečije riječi, nečije suze, nekog osmijeha, a te emocije nemaju granica nego su svenazočne!

PERO ŠIMUNOVIĆ

(21. prosinca 1949. – 15. prosinca
2012.)

Prof. dr. Pero Šimunović bio je dugogodišnji profesor hrvatske književnosti na sarajevskom, a kasnije na mostarskom Filozofskom fakultetu.

Bavio se književnom kritikom i književnom poviješću. Bio je član redakcijskih odbora za suvremenu i dječju književnost izdavačkih poduzeća Svjetlost i Veselin Masleša, u Sarajevu, te urednik biblioteke Hrvatska književnost u mostarskom Grafex-u. Bio je i urednik časopisa Lica i Život.

Objavljivao je radove u časopisima i glasilima kao što su: Izraz, Putevi, Pregled, Život, Lica, Treći program Radio Sarajeva, Riječi, Književnost, Oslobođenje, Odjek, Književna reč, Hrvatsko slovo, Motrišta, Hrvatska misao. U razdoblju od polovine 1982. do 1986. godine u BiH nije ništa objavljivao. Na Filozofskom fakultetu u Sarajevu obnašao je dužnost šefa Odjela za jugoslavenske književnosti. U drugoj polovici 80-ih prošloga stoljeća, formirao je prvu sveučilišnu katedru za hrvatsku književnost u BiH, nakon 1945. godine.

Od početka 1994. godine bio je angažiran na transformaciji Pedagoške akademije u Pedagoški fakultet Sveučilišta u Mostaru. Kao organizator nastave na tom fakultetu bio je prodekanom za nastavu od 1994. do 2000. godine.

Na Pedagoškom fakultetu je organizirao i prvi odjel kroatistike u BiH, Odjel za hrvatski jezik i književnost, čiji je pročelnik bio od 1994. do 2002. godine. Pri Sveučilištu u Mostaru inicirao je osnivanje Instituta za hrvatski jezik, književnost i povijest, na ko-

jem je bio predsjednik Upravnog vijeća do 2000. godine, a nakon toga obnašao dužnost ravnatelja Instituta. Jedan je od utemeljitelja i voditelja već tradicionalnog znanstvenog skupa, *Mostarski dani hrvatskog jezika*. Sudjelovao je na znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu.

Objavio je: *Kritika i hereza*, Ziral, Mostar 1997. (nekompletno izdanje ove studije tiskano je u sarajevskoj Svjetlosti 1991. godine), *Kritički zapisi*, HKD Hum, Mostar, 2003.

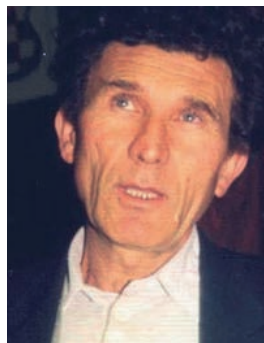
Kao priređivač objavio je: *Izbor iz mlađe bosanskohercegovačke poezije*, Književna omladina” Sarajevo, 1976., *Mlađe pjesništvo u BiH*, Riječi, 1979., *Poezija* (izbor iz lirike V. Nastića), Veselin Masleša, Sarajevo, 1979., *Ante Kovačić*, Grafex, Mostar 1998., *Ksaver Šandor Djalski*, Grafex, Mostar 1999., *Kritičari o Veselku Koromanu*, HKD Hum, Mostar 2001.

Umro je u Mostaru 15. prosinca 2012. g.

NIKOLA MARTIĆ

(5. kolovoza 1938. – 29. siječnja 2013)

Rođen je u Višićima 5. kolovoza 1938. g. U rodnom mjestu pohađao i završio osnovnu školu, a gimnaziju u Čapljini. Nakon Čapljine školovanje nastavlja u Grafičkoj školi u Sarajevu, gdje 1959. završava na Odjelu litografije.

Godine 1962. upisuje se na sarajevski Filozofski fakultet, u svojstvu izvanrednog studenta, međutim, uskoro zanemaruje studij, nastavljajući vlastitim tragalačkim pjesničkim putom. A tim pjesničkim putom kročio je već pedesetih godina, konkretnije 1955. objavivši u mostarskoj “Mladoj Hercegovini” svoju prvu pjesmu.

Živio je i radio u Sarajevu, ali, što iz obiteljskih razloga, što iz vlastite potrebe, sa stalnom težnjom k jugu i ‘vratima mora’, seli u Dubrovnik. Iz Dubrovnika prelazi u Split. Posljednje godine života Nikola Martić proveo je u dobrovoljnoj izolaciji, u potpunoj osami daleko od javnosti. Vjerojatno umoran od života sklanja se i posvećuje prirodi i pjesmi. Umro je 29. siječnja 2013.

Objavljene su mu zbirke: *Vrtovi zemlje humske* (pjesme), Sarajevo, 1964., *Znamen* (poema), Sarajevo, 1968., *Bogumilska bajka* (pjesme), Sarajevo, 1971., *Sedmo godišnje doba* (pjesme), Svjetlost, Sarajevo, 1972., *Svanuće davnine* (pjesme), Svjetlost, Sarajevo, 1975., *Poezija* (izabrane pjesme), Sarajevo, 1980., *Duša i tijelo* (pjesme za djecu), Sarajevo, 1982., *Gdje su meni krila* (pjesme), Sarajevo, 1983., *Poezija* (izabrane pjesme), Sarajevo, 1985., *Stablo nasrijed svijeta* (pjesme), Split, 1986. i *Košulja od lišća* (pjesme), MH Zagreb – MH Mostar, Zagreb – Mostar, 2000.

STOJAN VRLJIĆ

(28. travnja 1950. – 13. travnja 2012.)

Lingvisti ili još pobliže lingvostilisti možda se rađaju u jednome narodu svakih pedeset ili pak sto godina. I po čestotnim odgodama takav se pojavak opetuje jer oni ulaze u tajne, raj i nerijetko inferno jezika i onoga što on potajno i javno upire svojim sizifovskim plećima. Smjenjive životne postaje profesora i filologa Stojana Vrljića (Bogodol kod Mostara, 1950. – Mostar, 2012.) igrivo kreću od Bogodola i Cima, preko osnovnoškolskih Vođinaca i gimnazijskoga Širokoga Brijega, sveučilišnoga Zagreba za vrijeme Hrvatskoga proljeća, nastavne prakse u Uskoplju i Bugojnu, potom njemačkoga Rottweila i vremenski većinom Mostara, unekoliko Splita i zakratko Orašja – obilježit će njegovu odgojnu i obrazovnu abecedu, nastavnu i znanstvenu putanju.

Iz tople zipke, koju proljulja njegova majka Pera Raič u Bogodolu, potekle su i kratke onomatopeje, glasanja i sricanja slova, prve ikavske poluriči i spoj kraćih izraznosti. Oglašavale su se kao zrikavci niz goranačke strmine i pješačke krivulje čija podnožja dohvaća mostarski krajobraz. Taj prijevojni razdjel ali i spojnica rustičnosti i urbanosti poput je proplamtjele trešnje s bogodolskih i cimskih prijevoja prema carskome Beču i hodočasničkoj Padovi. Možemo se otuda suglasiti s naravnim stihom fra Joze Mihaljevića “Ljubavlju svojom kolijevka je temeljila zdanje za vječnost”.

Ukazne ruke opravdanja uvrstile su Vrljićevo pisano zauzimanje u znakovit *Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti* koji su priredili Marko Samardžija i Ante Selak 2001. godine; u smjernoj natuknici podastire se da je autorom više radova “iz područja

lingvostilistike” (str. 736). Uz hrvatski koristio se ruskim i njemačkim jezikom, ne slučajno jer je magistarski stupanj postigao u Zagrebu na temi *Lingvostilistička analiza ruskog prijevoda Andrićeve* Na Drini ćuprija, a disertaciju *Kontrastivna lingvostilistička analiza njemačkih verzija iz opusa Ive Andrića* obranio je u istome gradu 1988. godine. Lice tiskarskog osvitavanja postigle su njegove knjige *Andrić na njemačkom*, 1991., njezino drugo izdanje 2000., te očenaški naslov *Jezik naš hrvatski*, 2000. Priredio je i tri zbornika *Sto godina Antuna Branka Šimića* (1998.), *Mostarski dani hrvatskog jezika* i *Popularna srijeda* (1999.), viševerzni i aktualni izbor predavanja pojedinih uglednih imena iz filologije, kulture i iseljništva.

Predavao je na mostarskom Pedagoškom fakultetu i kasnije Filozofskom fakultetu dodiplomske i diplomske kolegije Uvod u teoriju jezika, Stilistiku i Poredbenu slavensku gramatiku, a vodio je i silabuse o morfologiji i sintaksi hrvatskoga standardnog jezika kao i kolegij Jezik u funkciji umjetnosti. Slobodarske težnje u obrani grada na Neretvi iskusio je s odvažnim braniteljima i ujedno kao gradonačelnik, a marljiv odnos prema sveučilišnome razvoju pokazao je revnim dekanskim poslanjem od ratne 1992. do 2000. godine.

Ovdašnja zapadnoeuropska slavistika, zapravo i mostarska kroatistika počela je temeljitije i ozbiljnije djelovati iz nekoliko gotovo pa Pandorinih kutija knjiga koje su korištene u sklopu pedagoških studijskih programa. Plejada predavanja i seminara koje su u drugoj polovici devedesetih održavali gostujući profesori Josip Bratulić iz starije hrvatske književnosti i Stjepan Damjanović iz staroslavenskog ostat će nezaboravni. Požrtvovalni i plodni profesor Stipe Botica vodio je usmenu književnost, kroz povijesni slijed Krešimir Nemeč održava ciklus predavanja o novijoj književnoj baštini, dok Ljiljana Kolenić drži više godina dijalektologiju te nikako na kraju Marko Samardžija i Ivo Pranjković

bivaju nositelji Hrvatskoga standardnog jezika. Zahvaljujući i Vrljićevu trudbeništvu mostarska sveučilišna zajednica, osobito njezine filološke snimke, poprimaju svojstva naprednih akademskih krugova. Iz ničega, iz volje ponajprije, iz rečenih praznih kutija i prokislih spremišta, iz još nenačunjenih tvrdih diskova. Knjižnice opustjele u ratu, ponestalo udžbenika i nigdje pravih naslova časopisa. Kako se moglo podignuti do razine *scientia ipsa potentia est*? Nekolicina nas okupljenih u Odjelu za hrvatski jezik i književnost, ali istovremeno i u Društvu hrvatskih književnika Herceg Bosne, prepoznali smo svilenu nit baštinskoga jezika koju je Stojan svako malo posvješćivao studentima, znanstvenim novacima, asistentima i svima zainteresiranima za materinji jezik i pripadnu mu književnost. Neki će uskoro objaviti stručne radove i pjesničke zbirke, a pojedini će i doktorirati te biti promaknuti u mjerodavna zvanja. Nekako smo i s njegovim nagovorom opreznije, ili barem drukčije uzimali u ruke Babićev *Hrvatski pravopis*, Anićevo *Rječnik hrvatskoga jezika*, Drobnjakov *Razlikovni rječnik*, i drukčije smo motrili Kombolovu, Frangešovu i Jelčićevu snimku povijesnoga razvoja hrvatske književnosti.

Domnutim idejama nakon nastavnoga procesa Vrljić je nastojao podržavati i obnovljeni mostarski ogranak Matice hrvatske. Pritom nije suvišno navesti da smo sudjelovali na Marulianumu, skupu o Marku Maruliću u Splitu, kojom zgodom je kazivao o mimikama i gestama u njegovim probranim djelima na hrvatskom i latinskome. Kao da je dozivao i razumio, kako je to činio i Ranko Marinković, koliko i kako verbalizacija života nije daleko od reljefnih pokreta i napisa na humskim kamenovima.

Inicijalan i promišljen skup Mostarski dani hrvatskog jezika, održan od 9. do 12. lipnja 1997., uistinu je bio svojevrsni Prvi kroatistički kongres u Bosni i Hercegovini, kako je u proslavu iznio Stojan Vrljić, a osobito je to postigao “po broju sudionika i znanstvenoj razini predavanja”. U zbornik je uvršten njegov goto-

vo dijalektalno programatski tekst *Jezik i stil Matije Škijića (Ja bi svoj in ričin)*. Utkao je u istraženo gradivo i interpretirao stanovite izreke kao: Mlado lito svakom si sio, ili Sunce vodu pije, jezik ženu bije, ili Digdi odriši, digdi spusti... I u narednom zborniku mostarskoga Pedagoškoga fakulteta i Instituta za hrvatski jezik i književnost, iz 2002. godine, upriličen sa znanstvenog okupljanja Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini, jučer i danas, razložno je Vrljić izlagao o implicitnoj temi tog skupa tvrdeći koliko je “za jezikoslovce, pa i za sociologe i političare hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini složen i osjetljiv posao i koliko treba truda da bi se on kao jedna od sastavnica nacionalnoga identiteta sačuvao” (str. 110).

Na spomenutim promostarskim jezičnim danima, održanima na razmeđu 20. u 21. stoljeće, jedan od začetnika i sudionik Vrljić je kao i njegovi predci mislio i govorio o nikada iščezlom siromaštvu. Ono što je bila *Biblia pauperum*, knjiga za siromašne, to su po Vrljićevoj namisli bili stihovi Antuna Branka Šimića o ratu, siromaštvu i smrti, podjednako i korifejska akcija obližnjega fra Didaka Buntića o preživljavanju gladnih dječaka. Znao je da se isponova polazi iz ničega a stvara se žuljevitim rukama, bez truna zarade. Podsvjesno je s Vrljićem u pravu i vrsni hrvatski pisac Vitomir Lukić koji u biografskoj prozi *Djetinjstvo u Donjem Vakufu* iznosi priznanje simultanoga naraštaja: “U našoj obitelji novac je bio isključivo stvar starijih i mi smo se, ako bi ga negdje slučajno dobili, plašili da ga zadržimo kod sebe.”

Možda je ponajbolje usporediti Stojanov život s klasom, ne odmah sa sjemenom, iako ono daje i list i klas i plod. Prepoznajemo da ono iz zemlje niče, raste i bjelasa se u zrelosti. “Zemlja sama od sebe donosi rod, najprije stabljiku, zatim klas – potom pun klas zrna.” (Marko 4, 28). Njegov imenjaka lirik Stojan Vučićević iz donje Hercegovine slavio je elementarnu snagu života i kazivat će o smrti u pjesmi *Ponornica*, o čovjekovoj dvojno-

sti i nemoći: *Ležim ispod sebe, iznad mene nemoć / Ali svemoć zemlje ne smijem ni reći...* Obojica su prošla buran život, huku društvene potmulosti po južnim krajima, doživjeli pomračenja sunca (slobode), spašavali se kroz iglene uši u dugo popriječenoj jednournnoj (ne)svijesti.

Usporedbe radi prikladno je poglede na Vrljićevu jezikoslovnost povezati s jednim izražajnim osvrtom mlađega lingvиста Josipa Lisca, izrečen o pok. akademiku Daliboru Brozoviću. To su dvije pomne rečenice o štovanju predšasnika i kako ih u nedavnom četvrtome broju zabilježi cetinjska *Lingua Montenegrina* glase za ovodobne i dolazeće dane: “Otišao je veliki učitelj u koga smo mnogo naučili o jeziku, koji nas je učio kako treba objektivno promatrati hrvatski jezik, kako ga valja voljeti u svoj ljepoti njegovih književnih ostvarenja i kako se zauzimati za njegova prava u mnoštvu jezika svijeta. Svojim filološkim naporima ustrajno je zalijevao korijenje hrvatskoga narodnoga života.” (str. 512).

Iza naizgled usputnih a bitnih “vrljićevskih” pragova će nadalje i ubliže o-stajati podebljaniji nemir tišine. Ove dvije posljednje riječi su i naslov stihozbirke ljubušškoga književnika Mate Grbavca čiji dvostih upravo sabire smisleno traženje u životu: *Hodim, hodim, / ne dohodim. // Dugo, dugο, / ne zadugo*. Usprkos odlasku i kao u eholaliji po oglasnoj ploči mostarske kroatistike studenti će nastojati pronaći njegovo ime, i kad ga ne sretnu upisana u red predavanja čuvat će ga u uspomeni sa svojim naraštajem s razmeđa milenija.

Zacijelo je Vrljić bio jedan od blagih, akademski samozatajan, a što je istinski na stvari, što se zbivalo u njegovoj duši odnio je na onaj svijet. Po ljudskome je znati razloge, ali ih i nadići jer se predaju spoju zemaljski umnoga i izmaknuto Vikovičnoga. Sve ako s jezična ishodišta ima dodatnoga, nadahnjujućega struja o čovjeku i svijetu, ostat će želja za podsjetnikom o njegovu radu i životu. Prvenstveno je to nastavno trudbeništvo, više poziv nego

struka, sveučilišni je dom i njemu bio san za čovječnije poteze. Ali podjednako i nemalo radova, zborničkih i književnih naslova koji će pomoći studentima da filologiju smatraju još bliskijom. Ostat će kao neka prometna linija 303 koja se ukida da bi se preusmjerio red vožnje, možda red plovidbe ili red polijetanja. Sve ako je naratolog Gerard Genette ustanovio Red književnoga dostojanstva, onda bismo s njim iskazali sklonost, ovdje uz nereativansko duboko korito, spremnije izrekli da je Stojan Vrljić u nas uspostavio Red jezične dostojnosti.

Antun LUČIĆ

RAJKO GLIBO

(24. listopada 1940. –17. rujna 2012.)

Početi za pjesnika: ...“Umro je ... u riječi se ne riječi, ne stoji... pjesnici ne umiru, oni samo potpuno potpuni, prelaze u riječi svojih pjesama, i s njima nastave dalje, žive živote čitanih riječi u očima, umu, dušama, srcu, čitatelja, spomenici su što se izdižu u našim sjećanjima. Kako koju ljudsku ljudovanjem... čovjek o čovjeku... izdigne se izgordi, ono pjesnik, za pjev besmrtni, muza neugasivih, zov dalekih truba poeta... onaj koji je bistvovao bio tu, rani Rajko, obilježio je i dio moga stvaralačkoga puta, onda je bolest za njim mrsila konce pletiva, umjetničkoga i životnoga, razbolila ih, teških zapetljanih, neraspeljivih nepojmljivih, teško oprostivih, ali oprostiti se mora da bi se pošlo dalje, i oprost tražim i od drugih koje je dotakao taj zamrs pletiva, zamrsio... sjećam se i pamtim Rajka iz onih zdravih i ljudskih dana, pratim ga po upjesmima onog najljepšeg iz nutrine duše, slikovanih lirskokaza, topline doma kuća od riječi, one istinske Rajkove duše, uramljene u Rami s Bogom i Bosnom na svojoj strani.

Glibina ljudska i književna putanja

Glibo, Rajko, pripovjedač, pjesnik, dramski pisac, pisac udžbenika i esejist... (Donja Vast kraj Prozora, 24. listopada 1940.). Osnovnu školu završio je u Uzdolu i Prozoru, Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju pohađao je u Zadru (1956. – 1959.), Višu pedagošku školu završio je u Mostaru (1968.), diplomirao na Filozofskom fakultetu u Sarajevu (1972.), magistrirao iz povijesti i teori-

je književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1986.), gdje je doktorirao temom *Strukturne osobitosti narodne književnosti i književno stvaralaštvo Ive Andrića* (1990.), redovni profesor na Pedagoškom fakultetu Sveučilišta u Mostaru, istraživač na polju filologije. Kao znanstvenik objavio je knjigu *Lutkarstvo i scenska kultura*, to je prvi udžbenik za taj kolegij na fakultetima u BiH i Republici Hrvatskoj, zatim knjigu *Medijska kultura* (priručnik) i studiju *Domoljublje i otpadništvo Ive Andrića*. Sudjelovao je priopćenjima na pet kongresa SUFKJ i sedam međunarodnih znanstvenih skupova. Objavio je pet knjiga pripovijedaka, šest knjiga poezije i pet drama. Član je *Hrvatskoga filozofskog društva*, *Društva hrvatskih književnika*, *HKD Napredak* i matičar je *Matice hrvatske u Zagrebu*. Pjesme, pripovijetke, monodrame i radio-drame objavljuje u periodici i časopisima širom Hrvatske i BiH. Dobitnik je deset književnih nagrada za priču, tri za poeziju i jednu za monodramu i 2008. Šimićeva nagrada za zbirku *Očitovanja* i ukupno književno djelo. I druge nagrade.

Djela (beletristika): *Ramkinje*, Sarajevo, 1988.; *Promicanje* (pjesme), Sarajevo, 1989.; *Biogradski lirskokazi* (pjesme), Zagreb, 1995.; *Suputnice i supatnice* (pjesme), Zagreb, 1995.; *Ramske legende*, Zagreb, 1997.; *Učiteljsko iverje* (novele), Zagreb, 1997.; *Slutnje s Rakitja* (pjesme), Zagreb, 1997.; *Dozivke* (pjesme), Vinkovci, 2000.; *Sneni proplamsaji* (pjesme), Zagreb, 2003.; *Prozorke* (pripovijetke), Prozor-Rama, 2004.; *Zrnca ramskog Sunca* (duhovna monografija), Prozor-Rama, 2004.; *Hrvatska književnost BiH u XX. stoljeću*, urednik, autor uvoda, napomena, predgovora, pogovora, Sarajevo, 2006., *Rajun Kikonjin* (roman), 2012., *Uzdol zove*, monografija, 2012., itd...

Pjesnik i književni teoretičar, Rajko Glibo načini svoj književni stećak.

Nikola ŠIMIĆ TONIN

LUJO MEDVIDOVIĆ

(17. listopada 1950. – 4. siječnja 2013.)

Ljujo Medvidovića (17. listopada 1950. Lokvičići kod Imotskog – 4. siječnja 2013. Osijek) upoznao sam u Društvu hrvatskih književnika. Kada sam došao u prostorije Društva hrvatskih književnika, već je bio u razgovoru s akademikom Antom Stamaćem, koji me i upoznao s njim. Srdačno smo se pozdravili, i jedino što sam mogao reći bilo je kako pratim njegove tekstove u Hrvatskom slovu i kako znam da je povjerenikom Hrvatskog kulturnog vijeća za Slavoniju, pjesnik i pravnik. U tom kratkom upoznavanju, ostavio je dojam onoga koji zna što čini i da to čini predano i profesionalno. Nakon njegove tragične smrti, oni koji ga bolje poznaše, pisali su upravo o takvom Ljuji Medvidoviću.

Hrvoje Hitrec je pisao: “Ne mogu se sjetiti jesam li poznao i prepoznao Ljuju Medvidovića u doba kada sam zalazio u Društvo hrvatskih književnika. Vjerojatno je ponekad bio ondje, makar na godišnjim skupštinama, vjerojatno negdje u desetom redu onako skroman kakav je bio, introvertan i plah. Upoznao sam ga dobro i prepoznao u njemu blagog ali odlučnog hrvatskog intelektualca tek kada smo utemeljili Hrvatsko kulturno vijeće. Imao je iza sebe lijepu karijeru uglednog osječkog odvjetnika, više od desetak objavljenih knjiga pjesama od kojih su mnoge bile ispunjene čežnjom za mirisima rodnih Lokvičića, za Dalmacijom dječastva i prve mladosti, za Splitom gdje je polazio gimnaziju i završio Pravni fakultet.”

Slično su pisali i drugi, čak i njegovi štićenici, klijenti, glede odvjetničkih usluga. Nada Landeka piše na spomen o mr. sc.

Luji Medvidoviću: “Spremah se napisati nekoliko riječi o tvom velikom ljudskom srcu, odmah nakon što me duboko potresla vijest o smrti, no ne imadoh dovoljno snage. Vijest o tvojoj iznenadnoj smrti koja me nemilice potresla neko me vrijeme doslovno ukopala. Zašto ti? Zašto je čovjek tako velikog srca morao otići na jedan takav način? Milijun pitanja vrti mi se po glavi, odgovora još nema! Iščekujemo ih, mi tvoji prijatelji, tvoja porodica, svi koji su te poznavali.”

Ima li odgovora na ono što se dogodilo Luji Madvidoviću? Hoće li ga ikada biti? Zar je moralo biti tako? Sigurno je kako je u punoj zrelosti otišao čovjek koji je još mnogo mogao dati zajednici u kojoj živi, obitelji, prijateljima. Njegova dobrodušnost se vidi i na fotografiji koja je objavljena u medijima već u ponedjeljak, i kasnije.

Jedno je sigurno, Lujo Medvidović je bio duboko osviješteni domoljub, intelektualac široke naobrazbe i snažne volje. Njegova tragedija, njegova nasilna smrt, potresa svako slobodoumno biće. Izboden je nožem od strane klijenta, u svom odvjetničkom uredu, a da nikada nećemo doznati istinu, razloge nemilog događaja. Tako se nad nekim ljudima zatvaraju tajne. Oni odlaze u vječnost, a svima koji su ih poznavali, ostaju slike i pitanja. Je li moglo biti drukčije? Čime su zavrijedili takav kraj ostavljajući najdraže, prijatelje i poznanike u vječnoj nedoumici.

Je li to bila volja Njegova?

Ako je ikome za utjehu, još pamtim stisak njegove ruke i pozitivnu energiju koju je isijavao.

Kasno je.

Amen.

Fabijan Lovrić

**IZVJEŠĆE O RADU
DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA
HERCEG BOSNE
OD 28. SVIBNJA 2011. DO 9. LIPNJA 2012.**

Društvo hrvatskih književnika Herceg Bosne u ovom kaotičnom vremenu i stanju u državi kada je o kulturu postalo suvišno i misliti, prolazi kroz svoje možda i najteže razdoblje od osnutka. Trudimo se očuvati naše Društvo, ostvariti kontinuitet svoga rada i osigurati osnovnu djelatnost Društva. To se očituje u redovitom pojavku časopisa *Osvit*, osiguravanju sredstava za manifestacije, a i u nakladničkoj djelatnosti bilježimo stalan rad i kontinuitet. Iza svega ovoga stoji mukotrpan rad na iznalaženju sredstava, potom organizacija i tek onda kulturno-književno djelovanje.

Književni programi

Tijekom prošle godine Upravni odbor je zaključio da zbog nedostatka financijskih sredstava Društvo provodi samo neke bitnije programe koji su postali tradicionalni, zato je manje bilo predstavljanja knjiga i drugih programa.

U Orebiću 17. srpnja predstavljena je knjiga *Poziv iz zemlje* (Naklada DHK HB) Fabijana Lovrića u povodu trideset godina njegovog književnog stvaranja. O knjizi i stvaranju Fabijana Lovrića govorili su članovi MH Orebić i Marina Kljajo-Radić.

XII. humski dani poezije trajali su od 31. listopada do 7. studenoga 2011. počeli su tradicionalnom posjetom školama. Ovaj put posjećena je Osnovna škola kardinala Stepinca u Neumu i Srednja škola Čapljina – PO Neum. Sudjelovali su pjesnici: Krešimir Šego, Mara Cica Šakotić, Ljubo Krmek, Marina Kljajo-Radić i

Pero Pavlović. Ovom prigodom DHK HB je školama poklonilo po paket knjiga i časopisa Osvit. Odlazak književnika u Neum ima svoju simboliku jer je u studenom 1993. u hotelu Sunce u Neumu osnovano Društvo hrvatskih književnika Herceg Bosne koje je prošle godine doživjelo svoju punoljetnost – osamnaest godina djelovanja.

- 3. studenoga 2011. u Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosače u Mostaru upriličena je književna večer posvećena stvaralaštvu Fabijana Lovrića iz Knina u povodu trideset godina njegovog književnog stvaranja. U programu su sudjelovali: Fabijan Lovrić, Marina Kljajo-Radić, Antun Lučić i klapa Koporan iz Poličnika kod Zadra.

- 4. studenoga 2011. u Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosače u Galeriji kraljice Katarine, održana je *Sveknjiževna večer* koja je sadržavala više cjelina: Spomenimo se prijatelja (o književniku, pok. Anti Ćorlukiću koji je preminuo u prosincu 2010. govorio je Fabijan Lovrić). U drugom dijelu programa nastupili su pjesnici članovi DHK HB, gostujući pjesnici i mladi pjesnici: Miljenko Stojić (Široki Brijeg), Slavo Antin Bago (Mostar), Pero Pavlović (Neum), Fabijan Lovrić (Knin), Srećko Marijanović (Stolac), Mara Cica Šakotić (Mostar), Ružica Soldo (Široki Brijeg), Ljubo Krmek (Čapljina), Nikola Marinović (Zadar), Hrvoje Barbir (Ploče), Jelena Tadijanović (Ploče), Toni Krilić (Ploče), Damir Šetka (Ploče), Darko Juka (Mostar), Lidija Pavlović-Grgić (Mostar), Grgo Mikulić (Široki Brijeg), Zijada Zekić (Mostar), Šima Majić (Tomislavgrad), Mirana Rogić (Mostar), Viktorija Aničić (Mostar), i Jozefina Pranjić (Mostar).

- 7. studenoga 2011. u Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosače, održan je peti *Ikavski skup* u suradnji s Odjelom za književnost Filozofskog fakulteta u Mostaru. Peti *Ikavski skup* sastojao se iz tri cjeline: I. Filološki pogledi, II. Književni prinosi, III. Monolog iz predstave *U godinama gladi*: Ovaj opsežan i značajan

program svojim radom i sudjelovanjem obogatili su: Antun Lučić, Ilija Protuđer, Vlado Marić, Josip Grbeša, Nikolina Pandža, Slavo Antin Bago, Miljenko Stojić, Ljubo Krmek, Kristina Posavac, Marko Primorac, Maja Tomas, Vera Stojić, Vendelin Karačić, Frano Vukoja i Martina Pušić.

Pokrovitelj *XII. humskih dana poezije* bila je Raiffeisen banka, a sponzori Fondacija za nakladništvo – Sarajevo, Grad Mostar, Lumen d.o.o. Drinovci i Galerija Martino, Mostar.

Uručenje godišnje nagrade Antun Branko Šimić 2011. akademiku Anti Stamaću za knjigu *Sabrane pjesme* upriličeno je 11. studenoga 2011. u Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosače. O Stamaćevu pjesništvu govorio je književnik Antun Lučić, a obrazloženje Povjerenstva za dodjelu Šimićeve nagrade pročitala je Marina Kljajo-Radić, predsjednica DHK HB, te uručila nagradu laureatu. Na svečanoj akademiji Šimićevih susreta sudjelovali su: Ante Stamać, Marina Kljajo-Radić, Miro Petrović, Maja Tomas i Iva Nuić.

Društvo je u suradnji s Hrvatskim domom hercega Stjepana Kosače 1. prosinca 2011. obilježilo treću obljetnicu smrti pjesnika i slikara Vlade Puljića. O životu i djelu, te inicijativi utemeljenja književne nagrade Vlado Puljić govorili su Marina Kljajo-Radić, predsjednica DHK HB i Zdravko Kordić, književnik. Prigodnim poetskim uradcima u spomen na pok. Vladu Puljića predstavili su se: Jozefina Pranjić, Fabijan Lovrić, Ljubo Krmek, Srećko Marijanović, Sonja Jurić, Vesna Hlavaček i Lidija Pavlović-Grgić. Glazbenom dijelu večeri doprinijeli su Marko i Josip Palameta, unuci Vlade Puljića. Stihove pok. Vlade govorila je Maja Lasić, glumica.

U organizaciji Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne, Matice hrvatske Mostar i Grala iz Širokog, 8. prosinca 2011. otvorena je izložba skulptura pod nazivom *Portreti*, te je predstavljena

knjiga *Plamičci i iskrice* autora Grge Mikulića. O izložbi i knjizi govorili su Marina Kljajo Radić i Josip Muselimović.

Božićna večer knjige i književne riječi upriličena je 23. prosinca u Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosače. Tom prigodom izložena je Naklada DHK HB kao i časopis *Osvit*, knjige i časopis mogli su se kupiti po vrlo povoljnoj cijeni. Pjesnici su govorili poeziju i prozne ulomke Božićne i sakralne tematike. Nastupili su pjesnici: Pero Pavlović, Marina Kljajo-Radić, Lidija Pavlović-Grgić, Radica Leko, Jagoda Mustapić, Mate Grbavac, Dubravka Bandić, Mara Cica Šakotić, Jozefina Pranjić, Vesna Hlavaček, Miljenka Koštro i Slavo Antin Bago. Program je vodio Ivan Baković.

Društvo hrvatskih književnika Herceg Bosne sudjelovalo je ove godine četvrti put na Gospodarskom sajmu u Mostaru. Tom prigodom izložena je Naklada DHK HB i časopis *Osvit*, a imali smo tri dana književne programe u sajamskom Književnom kutku pod nazivom *Živa riječ i književni opus*, gdje su se književnici predstaviti svojom poezijom ili novom knjigom, sudjelovali su: Slavno Bago Antin, Grgo Mikulić, Šima Majić, Antun Lučić, Lidija Pavlović-Grgić, Ivan Baković, Marina Kljajo-Radić, Zdravko Kordić, Mirana Rogić, Ljubo Krmek i Srećko Marijanović.

Predstavljen je roman objavljen u Nakladi DHK HB *Rafaelo* Ante Marinčića 3. svibnja 2012., a predstavili su ga, uz autora, recenzenti Tvrtko Gavran i Željko Grahovac.

U organizaciji Mariborskog literarnog društva i Hrvatsko-kinetskog društva Varaždin u Školskoj knjizi u Zagrebu predstavljena je knjiga *Gora sa sedam čudesa* autorice Mile Vlašić. O knjizi su govorili književnik Đuro Vidmarović, Marijan Pungartnik, predsjednik Mariborske literarne družbe, a nazočne je pozdravio Milan Bandić, gradonačelnik.

U organizaciji Napretka Konjic u lipnju 2011. upriličen je književno-znanstveni skup na kojem je predstavljeno troknjižje izabраниh djela Vitomira Lukića u povodu dvadesete godišnjice smrti objavljeno u ediciji “Hrvatska književnost BiH u 100 knjiga” Matice hrvatske u Sarajevu. O književnosti i životu Vitomira Lukića, koji je veliki dio svog života proveo u Konjicu, te njegovom značaju u kontekstu bosanskohercegovačke, hrvatske i europske književnosti, govorili su priređivač troknjižja prof. dr. Antun Lučić, profesor Stjepan Galić, glumica Tina Laco i profesorica Lidija Pavlović-Grgić.

U lipnju 2011. održana je književna večer u povodu objavljivanja treće zbirke poezije Miljenka Buljca *Njihove nevažnosti tebi ne trebaju*. Gosti večeri bili su splitski književnici članovi DHK HB: Zvonimir Penović, Drago Čondrić, Maja Tomas, Petar Vulić, Mladen Vuković i Dragica Zeljko-Selak.

U srpnju je u Počitelju održana poetsko-književna manifestacija *Rijek iz kamena*, za čiju organizaciju je zaslužan Ljubo Krmek, a sudjelovali su sljedeći književnici:

Marina Kljajo-Radić, Admiral Mahić, Hrvoje Barbir, Antun Lučić, Miljenko Stojić, Stjepan Šešelj, Srećko Marijanović, Josip Milić, Vesna Hlavaček, Zoran Jurišić, Fabijan Lovrić, Đuro Vidmarović, Mile Pešorda, Damir Pešorda, Enerika Bijač, Petar Milić, Nikola Martić, Veselko Koroman i Ljubo Krmek.

Predstavljena je zbirka pjesama *Knjiga od sna i ljubavi* autora Ivana Šarolića, 8. srpnja 2011. O knjizi su govorili Nedjeljko Mihanović, Mladen Vuković i Vinko Gale.

Na pjesničkoj manifestaciji Croatia rediviva (3. – 6. kolovoza 2011.) koja se svake godine održava u Selcima na Braču sudjelovali su naši članovi Fabijan Lovrić, Marina Kljajo-Radić i Diana Burazer.

Na književnoj manifestaciji Raosovi dani dodijeljena je književna nagrada Ivan Raos književniku Mladenu Vukoviću za najbolji monodramski tekst *Naša Nuša Ujevuša*.

Predstavljena je knjiga izabranih pjesama *Kost i gozba* Igora Zidića u Širokom Brijegu, a o njegovom cjeloživotnom pjesničkom stvaranju govorila je Marina Kljajo-Radić.

Naš dopredsjednik Anto Zirdum organizirao početkom listopada 2011. simpozij Ivo Andrić – od mladalačke lirike do Nobelove nagrade (100 godina od objavljivanja njegove prve knjige i 50 godina od primitka Nobelove nagrade). Održan je simpozij, nagrađene su pjesme inspirirane Andrićem, te odigrana predstava s ulorcima *Proklete avlije*.

Početkom studenog 2011. i u Mostaru je na Filozofskom fakultetu održan Međunarodni znanstveni simpozij pod nazivom “Ivo Andrić” u povodu obilježavanja 50. obljetnice od dodjele Nobelove nagrade tom piscu.

U okviru Stolačkog kulturnog proljeća upriličen je književni program *Vidoška pjesnička noć* na kojoj su između mnogih nastupili članovi DHK HB: Marina Kljajo-Radić, Vinko Grubišić, Đuro Vidmarović, Ivan Baković, Frano Vlatković, Srećko Marijanović, Mladen Levak, Grgo Mikulić, Sonja Jurić, Zdravko Kordić, Krešimir Šego Miljenko Stojić, Pero Pavlović, Hrvoje Barbir, Jelena Čelić, Vesna Hlavaček, Stjepan Šešelj, Marela Jerkić-Jakovljević i Ljubo Krmek, koji je opet zaslužan za organizaciju ovog programa.

Organizirani su i mnogi drugi programi koji su neposredno vezani za DHK HB koje su organizirali naši vrijedni članovi ili su sudjelovali u njima.

Naklada DHK HB i drugi nakladnici

U nakladničkoj odnosno sunakladničkoj djelatnosti od prošlogodišnje Skupštine objelodanjeno je devet knjiga: *Nova svitanja* (pjesme) i *U Njemačku brale...* (roman) Radice Leko, *Račvaste staze* (roman) Slave Antina Bage, *Plamičci i iskrice* (pjesme) Grge Mikulića; *Zatomljenja* (pjesme) Ivana Bakovića; *Pepine čudesne zgode* (proza) i *Nemir tišine* (pjesme) Mate Grbavca, *Uviranja* (pjesme) Zdravka Kordića, *Rafaelo* (roman) Ante Marinčića, a u tisku je knjiga *Trojica* (proza) Ante Matića. U pripremi za objavljivanje su sljedeće knjige: Mije Tokića *Uspinjanja*, Ružice Soldo *Otisci duše* i *A kiša samo što nije* i Milan Šarić tri slikovnice *Bubamarin ljubimac*, *Stari vuk na olimpijadi* i *Stari vučo*.

Na inicijativu Povjerenstva za književne veze, a ponajviše Borislava Arapovića tiskan je promidžbeni letak ili Listak DHK HB u kojem su sadržani osnovni podatci o Društvu (utemeljenje, tijela DHK HB i djelatnost). Objavljen je na hrvatskom jeziku u dvije stotine primjeraka, a po Arapovićevoj zamisli on će biti preveden na više jezika (engleski, francuski, švedski, ruski, talijanski i dr.) i bit će važan dokument za sklapanje novih književnih veza s drugim društvima u zemlji i inozemstvu kao i za pribavljanje financijske pomoći.

Časopis *Osvit*

Osvit, časopis za književnost, kulturu i društvene teme – tromjesečnik već dulje vrijeme izlazi kao dvobroj dva puta godišnje. Uredništvo čine Marina Kljajo-Radić, Antun Lučić, Šimun Musa, Miljenko Stojić i Andrija Vučemil.

Nakon dvobroja *Osvita* 1-2/2011. koji se pojavio u svibnju 2011. i koji ste imali prigodu dobiti na prošlogodišnjoj Skupštini

– objavljen je dvobroj *Osvita* 3-4/2011. u veljači 2012. U *Osvitu* su zastupljene rubrike pjesništvo kao i mladi pjesnici, aforizmi, potom proza, eseji, književno-znanstveni radovi, dječja književnost, promišljanja, prijevodi sa svjetskih jezika na hrvatski i obrnuto, književno-kritički tekstovi, drama, te na kraju dokumenti. Iako smo u nezavidnom financijskom položaju, ulažemo napore održati kontinuitet izlaska *Osvita*. Već duže vrijeme nije moguće podmiriti cjelokupne troškove objelodanjivanja te podmirujemo troškove lekture, prijeloma i tiskanja. Zahvaljujući dugogodišnjoj suradnji s tiskarom Fram – Ziral, troškove tiskanja dugujemo i po godinu dana, a imamo mogućnost plaćanja u obrocima. Uredničke i autorske honorare nije moguće isplatiti jer novac koji dobijemo na javnim pozivima nikad nije dovoljan za sve troškove za dva dvobroja godišnje. U 2012. godini planiramo objaviti četverobroj koji bi trebao izaći do kraja godine.

Sastanci upravnih odbora

U proteklom izvještajnom razdoblju održana su tri sastanka Upravnog odbora jedan u drugoj polovici 2011. godine i dva u 2012. godini. Prvi sastanak bio je 14. listopada 2011. uz usvajanje zapisnika i podnošenja izvješća, raspravljano je o financijskom statusu Društva.

Odlučeno je reducirati programe, Upravni odbor kao odgovorno tijelo DHK HB treba dati truda zajedno s ostalim tijelima, također i pojedinci članovi koji imaju utjecaja u svojoj općini ili gradu.

Formirati izaslanstvo i obići neke institucije i tvrtke: Ministarstvo kulture F BiH, Hrvatsku zajednicu Herceg Bosnu, vlade pet županija s hrvatskom većinom, HDZ BiH, Elektroprivredu HZ

HB, Hrvatske telekomunikacije Mostar, a usporedo napraviti i poslati dopise.

Definiran je program *XII. humskih dana poezije* i uručenje Šimićeve nagrade. Imenovano je novo Povjerenstvo za prijam i reviziju članstva u sastavu: Marko Matić, Mato Nedić i Mijo Tokić.

Raspravljalo se o prijedlogu Marka Matića, člana Upravnog odbora o mogućem obilježavanju punoljetnosti DHK HB u Neumu. Zaključeno je da zbog financijske krize ovaj projekt nije moguće ostvariti. Iako bi svatko tko može došao o svom trošku, treba platiti prostor, hranu i piće. U sklopu *Humskih dana poezije* pjesnici će posjetiti školu u Neumu i tom prigodom će simbolično obilježiti punoljetnost Društva, u Neumu gdje je Društvo i osnovano.

Drugi sastanak održan je 16. ožujka 2012.

Upravni odbor je dobio na uvid Financijsko izvješće za 2011. godinu. Novac kojim je Društvo raspolagalo raspoređen je najbolje što se moglo, a uradilo se maksimalno. Članove se izvješćivalo o radu DHK HB.

Plan rada i financijski plan za 2012. je usvojen.

U članstvo DHK HB primljeni su: Sonja Jurić i Marijan Mandić.

Donesena je odluka o objavljivanju natječaja za Nagradu A. B. Šimić.

Utemeljena je Nagrada Vlado Puljić.

Utemeljitelj nagrade je DHK HB, financijski pokrovitelj Grad Mostar, uz uvjet da Grad sudjeluje s jednim članom u Povjerenstvu za dodjelu nagrade i da nagrada bude za cijeli teritorij BiH. Upravni odbor je područje proširio na Hrvatsku i Crnu Goru. Nagrada će nositi ime *Pjesničko-likovna nagrada Vlado Puljić*. Jedne godine će se dodjeljivati književna nagrada za knjigu pje-

sama, a druge godine likovna za slikarsko ili kiparsko djelo, kako odluči Društvo likovnih stvaratelja u F BiH. Dodjeljivat će se za pjesnička djela objavljena u razdoblju od dvije godine od trenutka utemeljenja.

Ljubo Krmek je izvijestio Upravni odbor da Općina Čapljina priprema dane Vladimira Pavlovića, odlučeno je da i DHK HB sudjeluje organizacijski.

Odlučeno je da će se Godišnja skupština Društva održati zadnjeg vikenda u svibnju prema odredbama Statuta, ali pošto nismo mogli dobiti prostor, Skupština je odgođena do 9. lipnja.

Treći sastanak Upravnog odbora održan je 8. lipnja 2012. Usvojen je zapisnik s prethodnog sastanka, i izvješće o radu između dviju sjednica upravnog odbora.

Prihvaćeno je godišnje izvješće te financijsko izvješće.

Na natječaj za nagradu AB Šimić stiglo je dvadeset sedam naslova koji su predani Povjerenstvu za dodjelu Godišnje nagrade. Verificirana je odluka Povjerenstva o dobitniku nagrade A. B. Šimić za 2012. godinu.

Nadzorni odbor je na osnovu zapisnika, izvješća i uvida u financijsko i materijalno poslovanje donio odluku o usvajanju financijskog izvješća i poslovanja Društva za 2011. godinu.

Financijsko stanje DHK HB i javni pozivi

U proteklom razdoblju od prošlogodišnje Skupštine do danas ništa se značajnije nije promijenilo u smislu bilo kakve redovite potpore od strane države. Minimalni mjesečni troškovi Društva iznose 1.500 – 2.000 KM. Od 2005. Društvo se financira isključivo od javnih poziva i sponzorstava. Zbog nekonstituiranja vlasti i neusvajanja proračuna javni pozivi kasne ili ih je sve manje.

Bezbrojnim dopisima i dovijanjima na razne načine pokušavali smo priskrbiti novac kako bi Društvo ispunilo svoj materijalni i programski sadržaj. Prethodnu godinu završili smo pozitivno, barem prividno jer nisu sve obveze bile podmirene na kraju godine i prenesene su u iduću godinu. Sredstva od 7000 KM odobrena u prošlogodišnjim javnim pozivima za *Humske dane poezije* od Federalnog ministarstva okoliša i turizma i Grada Mostara još nisu uplaćena.

U 2012. godini prijavili smo se do sada na sljedeće javne pozive koje su raspisali: Federalno ministarstvo kulture i športa i Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti, a prijavili programe i projekte: časopis *Osvit*, Ikavski skup, Humske dane poezije, Božićnu večer knjige i književne riječi, Monografiju DHK HB.

U 2012. godini nismo uspjeli ostvariti druge izvore financijskih sredstva izuzev nešto od članarine pa su nam uglavnom sve obveze neizmirene osim troškova za telefon i internet. Nismo uvršteni u županijski proračun, a što nam je bilo obećano od predsjednika Vlade.

Zaključak

DHK HB do sada ima 128 živih i 26 preminulih članova. U razdoblju između dviju skupština primljena su dva člana Sonja Jurić i Marijan Mandić, a preminuo je Stojan Vrljić, član DHK HB i sveučilišni profesor.

U ovih devetnaest godina objavljen je 31 svezak časopisa *Osvit*, a u Nakladi DHK HB objavljeno je 89 naslova knjiga naših članova, djela iz baštine, te djela mladih pisaca.

Danas će, po petnaesti put biti proglašen dobitnik ili dobitnica nagrade Antun Branko Šimić.

Zahvaljujemo svima koji su pomogli da Društvo opstane, očuva svoj dignitet i zaslužno mjesto kulturne institucije ove države i šire. Zahvaljujem svim našim članovima koji su doprinijeli radu i opstanku našega društva. Također zahvaljujem institucijama, općinama i tvrtkama koje su imale razumijevanja za našu djelatnost i prioritet opstanka. Doprinos svakoga od vas je put ka očuvanju Društva, hrvatske kulture i hrvatskog jezika.

Zahvaljujemo Hrvatskoj zajednici Herceg Bosna, njezinom predsjedniku Vladimiru Šoljiću, koji je osigurao piće za današnji ručak. Također zahvaljujemo Općini Vitez, Općini Domaljevac, Općini Čapljina, Općini Ljubuški. Zahvaljujemo našem članu Mati Grbavcu koji redovito pomaže u pribavljanju financijskih sredstava što je i ove godine učinio svojim utjecajem u općinama Čapljina i Ljubuški.

Mostar, 9. lipnja 2012.

